T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ANNE BABA ERGEN İLİŞKİLERİ İLE AİLE İŞLEVLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN OKUL SOSYAL HİZMETİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

DOKTORA TEZİ

Esra KILIÇ CEYHAN

KLİNİK ODAKLI SOSYAL HİZMET DOKTORA PROGRAMI

Ankara, 2018

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ANNE BABA ERGEN İLİŞKİLERİ İLE AİLE İŞLEVLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN OKUL SOSYAL HİZMETİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

DOKTORA TEZİ

Esra KILIÇ CEYHAN

KLİNİK ODAKLI SOSYAL HİZMET DOKTORA PROGRAMI

Ankara, 2018

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Anne Baba Ergen İlişkileri ile Aile İşlevleri Arasındaki İlişkinin Okul Sosyal Hizmeti Açısından İncelenmesi

Esra KILIÇ CEYHAN

Doktora Tezi

15.05.2018

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Cengiz Özbesler

Jüri Üyeleri

Prof.Dr. Cengiz Özbesler (Danışman)

Doç.Dr. Rıza Gökler

Doç.Dr. Emrah Akbaş

Doç.Dr. Melahat Demirbilek

Doç.Dr. Esra Çalık Var

Okuduğumuz ve Savunmasını dinlediğimiz bu tezin bir Doktora derecesi için gereken tüm kapsam ve kalite şartlarını sağladığını beyan ederiz.

Prof. Dr. Özen ÖZENSOY GÜLER

Enstitü Müdürü

Bu tezin Doktora derecesi için gereken tüm şartları sağladığını tasdik ederim.

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

15.05.2018

Esra KILIÇ CEYHAN

Yol arkadaşım sevgili eşim Semih'e

TEŞEKKÜR

Çalışmanın en zor kısmının bu süreçte bana destek olan ve varlıklarıyla hayatıma anlam katan insanlara kelimelerle nasıl teşekkür edeceğim konusunda tereddüt etmem olduğunu itiraf etmeliyim.

Öncelikle bu çalışmanın planlama aşamasından son aşamasına kadar her zaman bana destek olan, motive eden, güvenen, sosyal hizmetin gerek teorik gerek uygulama kısmıyla ilgili sahip olduğu geniş bilgi birikimi ve deneyimini bana aktaran, kendisiyle aynı çalışma ekibinde yer almaktan büyük mutluluk ve gurur duyduğum değerli danışmanım Prof. Dr. Cengiz Özbesler hocama teşekkür ediyorum.

Hayattaki anlam arayışında bana yeni kapılar açan, sohbetlerimize, sorgulamalarımıza, arayışlarımıza saatlerin yetersiz kaldığı, sahip olduğu değerler, akademik bilgi, birikimi ve duruşuyla bana birçok şey katan, bu çalışmada da değerli katkılarını sunan sevgili hocam Prof. Dr. Çiğdem Arıkan'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu çalışma sürecinin çok farklı kazanımları oldu. Bunlardan birisi de, tüm içtenliği ve samimiyetiyle, akademik dünyadaki duruşuyla değerli bir hocayı tanımam şeklinde gerçekleşti. Kendisini doktora tez izleme komitemde yer almasıyla birlikte tanıdığım Doç. Dr. Melahat Demirbilek hocama, bu zorlu çalışma sürecinin her aşamasındaki yol göstericiliği, geribildirimleri ve katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunuyorum.

Doktora eğitimim boyunca donanımıyla, çalışkanlığıyla, birlikte yaptığımız çalışmalarla bana hep rehber olan, bu çalışmanın da istatistiki analizlerinin her aşamasında yanımda olan, yol gösteren sevgili hocam Doç. Dr. Esra Çalık Var'a teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca çalışma sürecimizin bir vaktinde, güzellikler dolu kalbiyle yanımızda olan ve bize destek veren sevgili kızı Sena'ya da sevgiler gönderiyorum.

Disiplinler arası zengin bilgi birikimiyle, farklı perspektifleriyle doktora eğitimime ve tezime katkı sağlayan, akademik duruşuyla bizlere rol model olan, bu çalışma sürecinde de yorulduğum anlarda bana umut veren, kendisini tanımaktan

büyük mutluluk duyduğum hocam Doç. Dr. Emrah Akbaş'a şükranlarımı sunuyorum.

Doktora eğitimime farklı dersler aracılığıyla katkılar sunan, bilgi birikimini bizlere aktaran, akademinin dışında hayatla ilgili fikirlerimizi karşılıklı paylaşabildiğimiz değerli hocam Doç. Dr. Rıza Gökler'e teşekkür ediyorum.

Doktora eğitimim boyunca gelişimime katkı sağlayan, anlayışı, güler yüzü ve destekleyici tutumuyla her daim yanımda olan bölümümüz öğretim üyelerinden Prof. Dr. Nurdan Duman hocama teşekkürlerimi sunuyorum.

Lisans ve yüksek lisans eğitimime katkılar sağlayan ve bir dönem kendisiyle yakın çalışma fırsatı bulduğum ben de emeği çok olan değerli hocam Prof. Dr. Yasemin Özkan'a teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca hem lisans, yüksek lisans eğitimimde bana değerli katkılar sunan hem de akademik ilerlemem konusunda beni her zaman motive eden Ankara Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü hocalarım Prof. Dr. Veli Duyan, Doç. Dr. Elif Gökçearslan Çifci, Doç. Dr. Eda Purutçuoğlu, Doç. Dr. Ayşe Sezen Serpen hocalarıma emekleri için teşekkür ediyorum.

Çalışmanın yapılmasında kolaylık sağlayan Milli Eğitim Bakanlığı'na, okul yöneticileri ve öğretmenlerine, çalışmanın gerçekleşmesini sağlayan beni tebessüm dolu yüzlerle ve sıcak kalpleriyle karşılayan, araştırmaya katılan ergenlere ve vakitlerini ayırıp içtenlikle yaşamlarını ve fikirlerini paylaşan anne-babalara sonsuz teşekkür ediyorum.

Birlikte aynı odayı paylaştığım, sadece çalışma arkadaşı olmaktan öte can dostu olan, sevince ortak, kedere omuz olan, bu çalışmanın istisnasız her anında en büyük destekçilerim çok değerli arkadaşlarım Arş. Gör. Çiçek Nilsu Varlıklar ve Arş. Gör. Şükran Kolay Çepni'ye kucaklar dolusu selam olsun. Çalışma ekibimize yeni katılan Arş. Gör. Elmas Akın Altıncı'ya bu süreçteki destekleri için teşekkür ediyorum.

Beni ve çalışmalarımı her zaman destekleyen sevgili arkadaşlarım Canan Aydoğan, Ramazan Kocakaya, Gamze Bayın, Zilan Uğurlu, Şeyma Bilir, Göknil Torun, Dilek Kurnaz, Gülşah Kurt, Arzu Bilgin, Şehriban Seçkin, Ayça Keskin, Merve Ulus, Dilara Türkyılmaz, Nermin Eryavuz'a teşekkür ediyorum.

Klasik olacak belki ama bugünlere gelmem de en büyük katkıyı şüphesiz onlar sundu; sevgili annem Songül Kılıç ve babam Erol Kılıç. Bana hem sahip olduğunuz o güzel değerleri verdiniz hem de eğitim hayatım için ne gerekiyorsa maddi manevi kaynakları sundunuz. Hep destekçim oldunuz, hep başaracağıma inandınız. Sizlere teşekkürü borç bilirim. Ayrıca tadı herkesçe efsane olarak adlandırılan helvasıyla tez izleme komitelerimizi tatlandıran anneme emekleri için ellerine sağlık diyorum. Güzel kalpli canım kardeşim Burak Kılıç'a da varlığı ve desteği için teşekkür ediyorum.

Bana ikinci bir aile sıcaklığını hissettiren Fadile Ceyhan, Zeki Ceyhan ve ailesine destekleri, duaları ve varlıkları için teşekkür ediyorum.

Bu süreçte yaşça en küçük, varlıkları ise sevinç, mutluluk ve huzur kaynağı olan destekçilerim şüphesiz yeğenlerim Esma ve Elanur oldu. Ayrıca ablam Didem Yağmur'a, enişte m Sabri Yağmur'a tüm destekleri, yanımda oluşları ve varlıkları için teşekkür ediyorum.

Bu süreçte bana en büyük motivasyonu sağlayan, en umutsuz olduğum anları umuda dönüştüren, manevi desteği dışında akademik donanımıyla tezime önemli katkılar sağlayan, derin bakışıyla bana yeni perspektifler sunan, ruhuma huzur, hayatıma anlam katan hayat yoldaşım sevgili eşim Semih Ceyhan'a şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET……vii
ABSTRACT……viii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ……ix
ŞEKİLLER DİZİNİ……x
TABLOLAR DİZİNİ……xi
1. GİRİŞ……...1
2. GENEL BİLGİLER……..10
2.1. Ergenlik Dönemi……10
2.1.1. Ergenlik Dönemi Genel Özellikleri 10
2.1.2. Ergenlikte Gelişim Alanları 11
2.1.2.1. Fiziksel Gelişim…… 11
2.1.2.2. Bilişsel Gelişim……12
2.1.2.3. Sosyo-Duygusal Gelişim……...14
2.1.2.4. Ahlaki ve Dini Gelişim…… 25
2.1.3. Ergenlikte Okul ve Akran Gruplar 26
2.1.4. Ergenlik Problemleri..... 29
2.2. Anne- Baba- Ergen İlişkileri…… 30
2.2.1. Aile Yaşam Döngüsü İçinde Anne-Baba ve Ergen 32
2.2.2. Anne-baba-ergen çatışmaları 35
2.2.3. Anne-Baba Tutumları 42
2.3. Aile İşlevleri…….. 44
2.3.1. Aile İşlevlerinin Boyutları 48
2.3.2. Sağlıklı (Fonksiyonel) ve Sağlıksız (Fonksiyonel Olmayan) Aileler 50
2.4. Okul Sosyal Hizmeti……..51
2.4.1. Okul Sosyal Hizmetinin Tarihçesi..... 52
2.4.2. Dünya'nın Çeşitli Ülkelerindeki Okul Sosyal Hizmeti Uygulamaları 52

2.4.3. Okul Sosyal Hizmeti Uygulama Faaliyetleri 55
2.4.4. Okul Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rol ve Sorumlulukları 57
2.4.5. Okul Sosyal Hizmetinin Sunumunda Ekip Çalışmasının Önemi. 62
2.4.6. Okul Sosyal Hizmetinde Ekolojik Yaklaşımın Kullanımı 65
2.4.7. Okul Sosyal Hizmet Uygulamasında Ergenle ve Aileyle Çalışma 67
3. MATERYAL VE YÖNTEM……71
3.1. Araştırmanın Modeli……..71
3.2. Evren Örneklemi……74
3.3. Araştırmada Kullanılacak Veri Toplama Araçları……79
3.3.1. Nicel Veri Toplama Araçları 79
3.3.1.1. Ergenin Kişisel Özellikleri ile Aile ve Okul Yaşamına İlişkin Bilgi Formu……... 79
3.3.1.2. Anne-Baba-Ergen İlişkileri Ölçeği (AİÖ- BİÖ)…….... 80
3.3.1.3. Aile Değerlendirme Ölçeği (ADÖ)……...81
3.3.2. Nitel Veri Toplama Araçları 83
3.3.2.1. Yarı Yapılandırılmış Anne-Baba Görüşme Formu……...83
3.4. Araştırmada Verilerin Toplanması…… 84
3.4.1. Araştırmanın Etiği 84
3.4.2. Veri Toplama Süreci..... 84
3.4.3. Verilerin Analizi ve Yorumlanması..... 85
4. BULGULAR……. 87
4.1. Nicel Bulgular……87
4.1.1. Ergenlerin Psikolojik Gelişimlerine İlişkin Algıları..... 87
4.1.2. Ergenlerin Aile Yaşamına İlişkin Algıları..... 90
4.1.3. Ergenlerin Okul Yaşamına İlişkin Algıları..... 93
4.1.4. Çok Değişkenli İstatistiksel Analizler 98

4.1.4.1. Çok Değişkenli İstatistiksel Analizler İçin Varsayımların Sınanması……..98

4.1.4.2. Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları…… 102

4.1.5. Ergenlerin AİÖ, BİÖ ve ADÖ Alt Boyutlarından Aldıkları Puanların, Sosyo- Demografik Özelliklerine Göre Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Bulgular 103

4.1.5.1. Ergenlerin AİÖ, BİÖ ile ADÖ Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Yaş Grubuna Göre Farklılaşma Sonuçları……..104

4.1.5.2. Ergenlerin AİÖ, BİÖ ile ADÖ Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Cinsiyete Göre Farklılaşma Sonuçları…… 105

4.1.5.3. Ergenlerin AİÖ, BİÖ ile ADÖ Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Yaşadıkları İlçeye Göre Farklılaşma Sonuçları..106

4.1.5.4. Ergenlerin AİÖ, BİÖ ile ADÖ Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Anne-Babalarının Medeni Durumuna Farklılaşma Sonuçları…… 108

4.1.5.5. Ergenlerin AİÖ, BİÖ ile ADÖ Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Yaşadıkları Aile Tipine Göre Farklılaşma Sonuçları…… 109

4.1.5.6. Ergenlerin ADÖ Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlar Arasında, Gittikleri Lise Türü Bakımından Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?..... 110

4.1.5.7. Ergenlerin ADÖ Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlar Arasında, Annelerinin Eğitim Durumu Bakımından Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?..... 111

4.1.5.8. Ergenlerin ADÖ Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlar Arasında, Annelerinin Meslekleri Bakımından Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?..... 113

4.1.6. Ergenlerin AİÖ, BİÖ ile ADÖ Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Rehberlik Servisine Başvurma Durumuna Göre Farklılaşma Sonuçları 114

4.1.7. Ergenlerin AİÖ, BİÖ ile ADÖ Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlar Arasında, Algıladıkları Anne-Baba Tutumları Bakımından Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır? 115

4.1.8. Ergenlerin AİÖ, BİÖ ile ADÖ Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlar Arasında, Ailelerine Yönelik Hissettikleri Duyguları Bakımından Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır? 119

4.1.9. Ergenlerin AİÖ ve BİÖ Ölçeklerinden Aldıkları Puanlar Arasında, Algıladıkları Okul Başarısı Bakımından Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır? 122

4.2. Nitel Bulgular…….. 124

4.2.1. Katılımcılara Ait Tanıtıcı Bulgular..... 124

4.2.2. Eş İlişkisi 126

4.2.2.1. Eşler Arası İlişkilerde Yaşanan Sorunlar…… 127

4.2.2.2. Eşler Arası İlişkilerde Sorunlara Çözüm Önerileri……. 132

4.2.2.3. Eşler Arası İlişkilerde Profesyonel Yardıma Gereksinim... 134

4.2.3. Anne- Babanın Ergenle İlişkisi..... 136

4.2.3.1. Annenin Ergenle İlişkisi……. 136

4.2.3.2. Babanın Ergenle İlişkisi…….. 138

4.2.3.3. Anne-Baba Tutumlarıyla İlgili Yaşanan Sorunlar…….. 140

4.2.4. Ergenin Gelişimsel Gereksinimleriyle İlgili Anne Babanın Algıları..... 145

4.2.4.1. Bilgileri Edilen Kaynaklar…….. 145

4.2.4.2. Ergenle Konuşabilme: "Açık Açık Konuşmadım ama Bildiğini Hissediyorum"……. 145

4.2.5. Gelişim Alanları..... 147

4.2.6. Gelişimsel Gereksinimlerle İlgili Yaşanılan Sorunlar..... 152

4.2.7. Ergeni Aktivitelere Yönlendirme ve Ailenin Birlikte Yaptığı Aktiviteler..... 159

4.2.7.1. Aktivitelere Yönlendirme……... 159

4.2.7.2. Aktivitelerin Olumlu Olumsuz Etkileri……...160

4.2.7.3. Ergenin Yalnız Yapmaktan Hoşlandığı Aktiviteler……161

4.2.7.4. Birlikte Yapılan Aktiviteler…… 161

4.2.8. Aile İşlevleri Alt Boyutlarıyla Aileyi Değerlendirme 162

4.2.8.1. Roller……...162

4.2.8.2. İletişim; "Koridorda Karşılaşıyoruz"……..164

4.2.8.3. Duygusal Tepki Verebilme: "Eşimin Yanında Ağlayamam Beni Zayıf Görsün İstemiyorum"……... 165

4.2.8.4. Sınırlar…….166

4.2.8.5. Kurallar……... 168

4.2.8.6. Problemleri Çözme……. 169

4.2.8.7. Sosyal Destek: "Tek Başıma Mücadele Ediyorum. Allah'a Sığınıyorum. Dua Etmekten Başka Bir Şey Kalmıyor Elimde"……... 169

4.2.8.8. Yaşanılan Kültür: "Bir Gün Babam Televizyon İzlerken Ablam Sakız Çiğniyordu, Babam Bir Döndü Baktı Ablama, Ablam Sakızı Yuttu"……...170

4.2.8.9. Yaşanılan Aileyi Tanımlama…….. 172

4.2.9. Okul Yaşamı 173

4.2.9.1. Anne Babanın Okulla İşbirliği……..…… 173

4.2.9.2. Okulla İlgili Yaşanan Sorunlar……... 175

4.2.9.3. Okul Rehberlik Servisinden Yararlanma…… 178

4.2.9.4. Okuldan Beklentiler…… 180

5. TARTIŞMA……185

5.1. Anne-Baba-Ergen İlişkileri ve Aile İşlevselliğiyle İlgili Elde Edilen Bulguların Tartışılması…… 186

5.2. Okul Sosyal Hizmetiyle İlgili Elde Edilen Bulguların Tartışılması… 212

6. SONUÇ VE ÖNERİLER……220

7. KAYNAKLAR…… 226

8. EKLER…… 240
Ek-1. Öğrenci Anketi…… 240
Ek-2. Anne Baba Görüşme Yönergesi……..248
Ek-3. Etik Kurul Yazısı……251
Ek-4. Milli Eğitim Bakanlığı İzin Yazısı……..252
Ek-5. Özgeçmiş…… 253

ÖZET

Anne Baba Ergen İlişkileri ile Aile İşlevleri Arasındaki İlişkinin Okul Sosyal Hizmeti Açısından İncelenmesi

Bu araştırmada amaç, aile işlevselliğinin anne-baba-ergen ilişkisi üzerine etkisinin aile, ergen özellikleri ve okul bağlamında incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda karma araştırma modeli kullanılmıştır. Buna göre Anne-Baba-Ergen İlişkileri (1) ve Aile Değerlendirme (2) Ölçekleri uygulanarak ergenlerden nicel araştırma yöntemleriyle veri elde edilirken; araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formuyla anne-babadan nitel veri elde edilmiştir. Nicel verilerin analizinde regresyon, t-testi ve ANOVA analizleri, nitel verilerin analizinde içerik çözümlemesi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen nicel bulgular ve nitel bulgular doğrultusunda anne-baba-ergen ilişkileri ile aile işlevleri arasında karşılıklı anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Anne ilişkileri, baba ilişkileri ile aile değerlendirme ölçeğinin bazı alt boyutlarının ergenlerin yaş grubuna, anne-babalarının medeni durumuna, annelerinin eğitim durumuna, yaşadıkları aile tipine, yaşadıkları ilçeye, gittikleri lise türüne, annelerinin mesleklerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca rehberlik servisine başvurma durumu, ergenlerin algıladıkları anne-baba tutumları ve ailelerine yönelik hissettikleri duygular bakımından anlamlı farklar bulunmuştur. Ayrıca aileyi çevreleyen sistemlerin (okul, akrabalar, yaşanılan çevre, arkadaşlar, kardeşler, vb.) anne-baba-ergen ilişkileri ve aile işlevselliği üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Anne-babaların ve ergenlerin yaşadıkları sorunlara çözüm arayışında olduğu ve bu çözümlerden bir tanesinin de okullar aracılığıyla kendilerine danışmanlık sunulması olduğu tespit edilmiştir. Bu noktada ergenlerin ve anne-babaların bu talepleri okul sosyal hizmeti kapsamında değerlendirilmiş ve ortaya çıkan sonuç öneri şeklinde sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Aile işlevselliği, anne-baba-ergen ilişkileri, okul sosyal hizmeti

ABSTRACT

Investigation of the Relationship between Mother Father Adolescent Relationships and Family Functioning from a School Social Work Perspective

The purpose of this research is to examine the effect of family functioning on mother-father-adolescent relationship in family, adolescence characteristics and school context. Mixed research model is used for this purpose. In accordance with this, data were obtained from adolescents through quantitative research methods through applying mother-father-adolescent relationship (1) and family functioning scales (2) ; qualitative data were obtained from the parents through the semi-structured interviews prepared by the researcher. While evaluating quantitative data, regression, t-test and ANOVA analysis methods were used; and content analysis method was used in interpreting qualitative data. The quantitative and qualitative findings revealed that there is a mutually significant relationship between mother-father-adolescent relationships and family functioning. It has been determined that mother relationships and father relationships and some of the subscales of the family functioning scale have significant differences according to adolescents' age group, parents' marital status, mother's educational status, family type, school type and mothers' professions. There were also significant differences in application to the counselling service, parental attitudes perceived by adolescents, and feelings towards their families. It has also been found that the systems surrounding the family (school, relatives, environment, friends, siblings, etc.) have an impact on mother-father - adolescent relationships and family functioning. It has been determined that parents and adolescents are seeking solutions to the problems they are experiencing, and that one of these solutions is providing counseling to them through schools. At this point, these requests of adolescents and their parents were evaluated within the scope of school social work and the resulting conclusion was presented as suggestions.

Keywords: Family functioning, mother-father-adolescent relationships, school social service

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ADÖ : Aile Değerlendirme Ölçeği

AİÖ : Anne İlişkileri Ölçeği

BİÖ : Baba İlişkileri Ölçeği

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Okul ve toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinde görev yapan profesyonellerin rolleri. 64

Şekil 3.1. Araştırmada kullanılan yakınsayan paralel desen. 73

Şekil 4.1. Baba ilişkileri artık değer histogram grafiği. 100

Şekil 4.2. Anne ilişkileri artık değer histogram grafiği. 100

Şekil 4.3. Saçılma diyagramı matrisi 101

Şekil 5.1. Uydu baba modeli 189

Şekil 5.2. Aile işlevselliğine büyük ebeveyn etkisi. 203

Şekil 6.1. Anne-baba-ergen ilişkileri ile aile işlevleri arasındaki ilişkinin, aileyi çevreleyen sistemler çerçevesinde incelenmesi. 221

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 3.1. Türkiye'deki mevcut lise türleri. 74

Tablo 3.2. Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü ortaöğretim verileri (2015- 2016). ... 75

Tablo 3.3. Araştırma kapsamına alınan liselerin ilçelere göre dağılımı. 75

Tablo 3.4. Çalışma grubu özellikleri. 76

Tablo 3.5. Çalışma grubunun ailesine ait özellikler. 77

Tablo 4.1. Ergenlerin amaç belirleme ve kendi kararlarını verme durumlarına ilişkin bulgular. 87

Tablo 4.2. Ergenlerin boş zaman aktivitelerine ilişkin bulgular 88

Tablo 4.3. Ergenlerin kendilerine yakın hissettikleri kişilere ilişkin bulgular. 89

Tablo 4.4. Ergenlerin rol modellerine ilişkin bulgular. 90

Tablo 4.5. Aile içi ilişkilere yönelik algılar. 90

Tablo 4.6. Aileye yönelik ve anne baba tutumuna yönelik algılar. 91

Tablo 4.7. Anne babanın ergenden beklenti düzeyine ilişkin ergenin algısı 92

Tablo 4.8. Anne-babayla yaşanan sorunlara yönelik algılar. 92

Tablo 4.9. Ergenlerin okul başarılarına ilişkin algıları. 93

Tablo 4.10. Ergenlerin okul arkadaşlarıyla ilişkilerine yönelik algıları. 93

Tablo 4.11. Ergenlerin okulda yaşanan sorunlara ilişkin algıları. 94

Tablo 4.12. Ergenlerin okulda karşılaştıkları sorunlara çözüm önerileri. 94

Tablo 4.13. Ergenlerin biriyle yaşadığı sorunun çözümüne yönelik bakış açısı. 95

Tablo 4.14. Ergenlerin yaşadıkları sorunları çözmek için başvurdukları kişiler. 95

Tablo 4.15. Ergenlerin rehberlik servisine yönelik algıları. 96

Tablo 4.16. Ergenlerin rehberlik servisini yararlı bulmama nedeni. 96

Tablo 4.17. Ergenlerin aile içi sorunların çözümünde okul temelli profesyonel yardım gereksinimine ilişkin görüşleri. 97

Tablo 4.18. Ergenlerin sorunlarına yönelik okul ortamında profesyonel yardım talepleri. 97

Tablo 4.19. Ölçek uygulamalarında elde edilen puanların çarpıklık ve basıklık katsayıları. 99

Tablo 4.20. Çoklu bağıntı problemine ilişkin tolerans, VIF ve CI değerleri. 101

Tablo 4.21. Anne ile ergen arasındaki ilişkinin yordanmasına ilişkin aşamalı regresyon analizi sonuçları. 102

Tablo 4.22. Baba ile ergen arasındaki ilişkinin yordanmasına ilişkin aşamalı regresyon analizi sonuçları. 103

Tablo 4.23. AİÖ, BİÖ ile ADÖ alt ölçek puanlarının ergenlerin yaş gruplarına göre t-testi sonuçları. 104

Tablo 4.24. AİÖ, BİÖ İle ADÖ alt ölçek puanlarının ergenlerin cinsiyetine göre t-testi sonuçları 106

Tablo 4.25. AİÖ, BİÖ ile ADÖ alt ölçek puanlarının ergenlerin yaşadıkları ilçeye göre t-testi sonuçları. 107

Tablo 4.26. AİÖ, BİÖ ile ADÖ alt ölçek puanlarının ergenlerin anne-babalarının medeni durumuna göre t-testi sonuçları. 108

Tablo 4.27. ADÖ problem çözme alt ölçek puanlarının ergenlerin yaşadıkları aile tipine göre t-testi sonuçları. 109

Tablo 4.28. ADÖ alt ölçek puanlarının betimsel istatistikleri. 110

Tablo 4.29. ADÖ alt ölçek puanlarının ergenlerin gittikleri lise türüne göre ANOVA sonuçları. 110

Tablo 4.30. ADÖ alt ölçek puanlarının betimsel istatistikleri. 112

Tablo 4.31. ADÖ alt ölçek puanlarının ergenlerin annelerinin eğitim durumuna göre ANOVA sonuçları. 112

Tablo 4.32. ADÖ roller alt ölçek puanlarının betimsel istatistikleri. 113

Tablo 4.33. ADÖ roller alt ölçek puanlarının ergenlerin annelerinin mesleklerine göre ANOVA sonuçları. 113

Tablo 4.34. AİÖ, BİÖ ile ADÖ alt ölçek puanlarının ergenlerin rehberlik servisine başvurma durumuna göre t-testi sonuçları. 114

Tablo 4.35. AİÖ, BİÖ İle ADÖ alt ölçek puanlarının betimsel istatistikleri..... 115

Tablo 4.36. AİÖ, BİÖ ile ADÖ alt ölçek puanlarının ergenlerin ölçek puanlarının algıladıkları anne-baba tutumlarına göre ANOVA Sonuçları. 116

Tablo 4.37. AİÖ, BİÖ İle ADÖ alt ölçek puanlarının betimsel istatistikleri..... 120

Tablo 4.38. AİÖ, BİÖ ile ADÖ alt ölçek puanlarının ergenlerin ailelerine yönelik duygularına göre ANOVA sonuçları..... 121

Tablo 4.39. AİÖ ve BİÖ alt ölçek puanlarının betimsel istatistikleri..... 122

Tablo 4.40. AİÖ ile BİÖ ölçek puanlarının ergenlerin algıladıkları okul başarısına göre ANOVA sonuçları..... 122

Tablo 4.41. Anne-babalara ait tanıtıcı bulgular. 124

Tablo 4.42. Tema ve kategoriler..... 125

1. GİRİŞ

Aile, çocuğun sevgi, ilgi, bakım, ait olma, değer verilme, güvenlik, eğitim ve buna benzer birçok ihtiyacının karşılanmasını sağlayan ve onu toplumsal hayata hazırlayan en önemli toplumsal kurumdur. Ailenin çocuğun sağlıklı gelişiminde etkili olan bu fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için pozitif bir aile ortamı sağlaması gerekmektedir. Bireyin yaşamında önemli bir geçiş aşaması olarak adlandırılan ergenlik dönemi ise hem ergenin hem de diğer aile bireylerinin uyum göstermesi gereken bir aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatür ve uygulamalar ışığında görülmektedir ki ergenlik, ergendeki biyolojik, bilişsel ve sosyal değişimler nedeniyle ebeveynlerle ilişkinin çocukluk dönemindeki ilişkiden farklılaştığı bir dönemdir.

Bu farklılaşma aile içi ilişkilerde çeşitli sorunlara yol açabilmektedir. Aile kurallarına uyma, evdeki günlük işler, akademik başarı, ev dışında geçirilen zaman gibi birçok konu anne-babayla ergen arasında soruna neden olabilmektedir (3). Ergenler kendi eylemlerini ve başkalarının eylemlerini değerlendirebilecek mantıksal çıkarımlar yapabilmekte ve seçimlerine dayalı prensipler oluşturabilmektedirler. Fakat çoğu kez anne-babalar, daha önce çocuk üzerinde var olan gücün ergenlikle beraber yetersiz kaldığının ve ergenlerin artık birçok alternatifi görebildiğinin farkında değildir (4).

Başarılı ebeveynlik, çocuğun yaşına ve gelişimine uygun görevleri tanımlamak ve esneklik gösterebilmektedir. Fakat ergenlerin gelişimsel ve sosyal ihtiyaçları ebeveynler üzerindeki baskıyı artırabilir. Ergen, ebeveynleriyle daha az zaman geçirmekte ve ebeveynlerinden uzaklaşmaktadır (5). Ergen, özerklik elde etmeye çalışırken anne-baba çocuğu üzerindeki kontrolünü artırma eğilimi göstermektedir (6). Dolayısıyla ergenin özerklik ihtiyacı, anne babanın bu ihtiyaca uygun tepkiler veremeyişi ailede gerilimi artırır. Bu anlamda ebeveynlerin önünde zorlu görevler vardır; bir yandan ergenin eksik ya da doğru olmayan davranışlarını kontrol etmek için disiplin sağlamak; bir yandan da ergenlerin kendi dünyalarını

keşfetmelerine olanak sağlamalıdırlar ve bunlar arasındaki dengeyi oluşturmak oldukça güç olabilmektedir (4). Dolayısıyla anne babalar, hassas bir dönem olan ergenlik döneminde çocuklarıyla çatışmalar yaşamamak ve onların gelişimlerini sağlamak için yeterli, işlevsel aile koşulları oluşturmalıdır.

Ergenin içinde bulunduğu aile işlevlerinin sağlıklı ya da sağlıksız oluşu anne-baba-ergen ilişkilerinin belirleyicisi olabilmektedir. Başka bir ifadeyle; ergenin anne-babasıyla ilişkileri, aile ortamının sağlıklı ya da sağlıksız oluşuna göre biçimlenmektedir. Alan yazında aile işlevlerini, aile sistemleri teorisi çerçevesinde anne-baba-ergen ilişkilerine dair değerlendirmelerle tanımlamaya çalışan araştırmalar söz konusudur (7). Bu araştırmalar, aileyi sahip olduğu alt sistemler (çocuk, ebeveyn, ebeveyn- çocuk) çerçevesinde değerlendirmenin önemine ve aile sisteminin çocuğun okul bağlamındaki davranışlarında belirleyici olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu dönemde sağlıklı aile işlevleri için ebeveyn tutumlarının değerlendirilmesi, ergenin bağımsızlık isteğine karşı ebeveynlerin esnekliğinin gözden geçirilmesi ve çocukların yeni ihtiyaçları hakkında müzakere edilmesi önerilmektedir (8).

Diğer taraftan aile üyelerinin, aile içinde görevlerini yerine getirebilmesi ve aileye bir aidiyet duygusu hissetmesi için işlevsel bir aile yapısına ihtiyaç vardır (4). Alan yazın incelendiğinde sağlıklı aile işlevlerinin yeterli ebeveynlik fonksiyonlarını yerine getirmek için uygun koşullar oluşturduğu; sağlıksız aile işlevlerinin ise anne-baba-ergen ilişkileri üzerinde olumsuz etki ettiği saptanmıştır (4). Görüldüğü gibi aile işlevselliği ile anne-baba-ergen ilişkileri arasında karşılıklı etkileşim olduğu ileri sürülmektedir.

İlgili literatür incelendiğinde, anne-baba-ergen ilişkileri ile aile işlevselliğinin, ergen gelişimi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koyan birçok çalışmaya rastlanmıştır. Son yıllarda ergenlikle ilgili incelenen en popüler konuların başında; ‘ebeveynliğin’ ve ‘ebeveynle ergen arasındaki ilişkinin’ geldiği görülmektedir (9). Bir başka araştırmada anne-babaların ergenlerle duygusal ve davranışsal bağlılığının ergenlerin iyilik halini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır (10).

Ergenler ve aileleri üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada, ergenlerin ‘psikolojik iyi olma’, ‘okul uyumları’, ‘problem davranışları’ ile aile işlevleri

arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konmuştur (11). Aile ilişkileri ve ergenlerin baş etme stratejileri arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmada, ergenlerin baş etme becerileri ile sağlıklı aile ortamı arasında anlamlı ve olumlu bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin ergenlerin ruh sağlığı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir (12).

Sağlıklı ailelerin birbirleriyle orta düzeyde, sağlıksız ailelerin ise birbirleriyle ya bağımlı olma derecesinde aşırı ilgilendiği ya da çok az sevgi ve ilgi gösterdiği göz önüne alındığında (2); anne-babaların ergenlerle ilişkilerinde yeterli duygusal sıcaklığı gösteriyor olmalarının önemine dikkat çeken araştırmalar söz konusudur. Ebeveynlerinden ilgi ve sıcaklık algılayan, bir başka deyişle olumlu aile ikliminde yetişen çocukların; soğuk ve baskıcı anne-babaya sahip çocuklara göre daha olumlu psikolojik özellikler ve davranışlar sergilediği gözlenmiştir (13). Ebeveyn kabulü/sıcaklığı ve ergenin özerkliğine izin verici, demokratik tarzda bir disiplinin ergenin psikolojik gelişimine ve okul yeterliliğine katkı sağlayacağı belirtilmektedir (14). Aşırı koruyucu ebeveynlik tarzı, ergenin üzerinde otorite kurma ve onun her hareketini bilme çabası, ergende içsel ve dışsal davranış problemleri oluşturabilmektedir (4).

Ergenin anne-babasıyla ilişkilerini ve aile işlevlerini etkileyebilecek bir başka faktöründe anne-babanın kendi aralarındaki ilişki biçimi olduğu belirtilmektedir. Ebeveynler arası uyumsuzluk ve ebeveynlik güçlükleri olan ailelerdeki çocuklarda gelişimsel dönüm noktalarını (örneğin; ergenlik) karşılamada daha büyük sorunlar yaşanmaktadır (15). McCoy ve arkadaşları anne-baba davranışları ve evlilik ilişkisinin ergenlerin okul uyumunu etkilediğini belirtmişlerdir (16)

Bu çalışmaların birçoğunda anne-baba-ergen ilişkilerinin aile işlevselliğiyle olan ilişkisi ve bunun ergen üzerindeki özellikle de ergenin okul yaşamına olan etkisine vurgu yapılmaktadır. Sağlıklı aile işleyişleri ergenin okul ortamında sağlıklı davranışlar sergilemesini sağlamaktadır. Sağlıksız aile işlevlerine sahip ailelerde yetişen çocukların sınıf ortamına adapte olmasının sağlıklı aile işlevlerine sahip ailelerde yetişen çocuklara göre daha zor olduğu görülmüştür (7).

Williams ve Kelly baba-ergen ilişkisindeki bağlanma sorununun, ergenin okulda davranış problemlerine neden olduğu sonucunu ortaya koymuştur (17).

Araştırmalar babayla kurulan sağlıksız iletişim biçiminin ergenin okulda sergilediği şiddet davranışını artırdığını göstermektedir (18).

Bu noktada ergenlerin ebeveynleriyle olan ilişkilerinin ve aile işlevselliğinin incelendiği araştırmaların kapsamının genişletilmesi ve konunun ergenin okul yaşamı (akademik başarı, öğretmen, yönetici ve arkadaşlarla ilişkileri, okul çevresi, eğitim sistemi, vb.), kardeş ilişkileri, mahalle düzeyindeki ilişkiler (komşuluk, vb.), akraba ilişkileri vb. düzeylerde araştırılmasına duyulan ihtiyacın arttığı belirtilmektedir (19) (8).

Çünkü; ergenin anne-babasıyla kurduğu ilişkiler ergenin aile dışında okulda, arkadaşlarıyla, öğretmenleriyle ve daha geniş çevre olarak toplumda geliştireceği ilişkilerin çekirdeğini oluşturmaktadır. Dolayısıyla sağlıklı kurulan anne-baba-ergen ilişkileri ergenin diğer sosyal ortamlarda ve toplumda kuracağı ilişkilerin sağlıklılığını belirleyecektir. Ergenlerin akran ilişkilerinde ebeveynlerin rolünü inceleyen bir araştırmada, anne-babalarıyla yakın ilişki geliştiren ve onlardan kabul gören ergenlerin, akran grup içinde de olumlu ilişkiler geliştirdiği saptanmıştır (20). Bir başka ifade ile ergenlerin anne-babaları ile geliştirdikleri iletişimin niteliği, ergenlerin sosyal yaşamlarında kurdukları ilişkilerin niteliğini de önemli ölçüde etkilemektedir (21).

Bu noktada ergeni sistem ve ekolojik bakış açılarıyla çoklu etkileşim alanları (aile, okul, mahalle, vb.) içinde ele alan ve inceleyen, uygulamalarında bu bakış açısını kullanan sosyal hizmet mesleğinin önemi ortaya çıkmaktadır. Sosyal hizmetin ekolojik perspektifle çevresi içinde birey anlayışıyla bireyin içinde bulunduğu tüm sistemleri müdahale alanına dahil ettiği birey, aile, grup, toplum düzeyinde müdahaleler gerçekleştirdiği düşünüldüğünde ergen-anne-baba ilişkilerini ve aile işlevlerini anlamada önemli bir işleve sahip olduğu düşünülmektedir. Nitekim Walker ergen ve ailelerine yönelik müdahalelerde bulunmak üzere sosyal hizmet uzmanlarını önermiştir (22). Walker, aile ve toplum düzeylerinde müdahalede bulunan sosyal hizmetin bu prensipleriyle, psikososyal müdahale bakış açısını bütünleştirmesi sonucu hem koruyucu hem tedavi edici fonksiyonlara sahip olduğunu belirtmektedir. Bu durum da sosyal hizmetin ergen ve aileyle çalışmada vazgeçilmez bir meslek olduğunu göstermektedir.

Sosyal hizmetin bu fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için ergen ve ailelerine ulaşabileceği en önemli toplumsal kurumun okullar olduğu iddia edilmektedir (23). Zira halihazırda lise eğitimine devam eden çok sayıda ergen mevcuttur ve sosyal hizmet bakış açısı bu ergenlerin ailelerini de değerlendirme ve müdahale kapsamına almaktadır. Dolayısıyla bu noktada da dünyada hızla gelişen ülkemizde ise gelişmeyi bekleyen sosyal hizmetin okul ortamlarındaki uygulamaları konuyla ilgili çok boyutlu değerlendirme ve müdahale etme için önem arz etmektedir.

Okullarda sunulacak danışmanlık hizmetlerinin sadece öğrenci odaklı değil öğrencinin çevresini saran sistemleri (aile, arkadaş ve toplum) de kapsaması gerektiğini savunan araştırmacılar söz konusudur (24). Wetchler, öğrenci ve aile sorunlarının, aile ve okul sistemlerinin etkileşimli olarak müdahale sürecinde yer almasıyla çözülebileceğini savunmaktadır (25). Hinkle'de okullarda ailelere yönelik danışmanlık ihtiyacına dikkat çekerek bu konuda başarılı müdahaleler yapabilmek için öğrenciyi ve aileyi içinde bulunduğu sosyal çevre içinde değerlendirmenin önemini belirtmiştir (26). Konuyla ilgili Widerman, pozitif aile etkisinin okul başarısı üzerindeki etkisine vurgu yaparak okullarda aile odaklı çalışmalar yapılmasını önermiştir (27). Long (28) ve Lewis (29)' te okullarda çocuk ve gençlere yardımcı olmak isteyen profesyonellerin aile odaklı çalışmalar yapmalarını savunmuşlardır.

Okullarda bu amaç etrafında çalışacak olan profesyoneller olarak sosyal hizmet uzmanları önerilmektedir. Constable, okul sosyal hizmet uzmanlarının birincil amacının bu doğrultuda mesleki çalışmalar yapmak olduğunu vurgulamıştır (30). Okul sosyal hizmet uzmanları aile odaklı çalışmaları ve çok boyutlu değerlendirme ve müdahale bakış açıları ile diğer profesyonellerden ayrılmaktadır. Ülkemizde sadece psikolojik danışman ve rehberlerin çalışmalarını yürüttüğü okul sisteminde ekip çalışması halinde çalışacak meslek elemanlarına ihtiyaç söz konusudur. Sadece psikolojik danışman ve rehberlerin olduğu rehberlik sistemimizin gerek sayı gerek nitelik bakımından talepleri karşılamadığı belirtilmektedir (31).

Okulda psikososyal destek sunan profesyoneller alan yazında ve uygulamalarda okul psikologları, okul psikolojik danışmanları, okul hemşireleri ve okul sosyal hizmeti gibi meslek elemanlarından oluşmaktadır ve her birinin mesleki

sınırları bellidir. Okul psikolojik danışman ve rehberlerin çocukların akademik başarılarını yükseltme, kariyer planlamalarına yardımcı olma, bireysel çalışma planı oluşturma, program geliştirme, sağlıklı kişisel, sosyal gelişim göstermelerini sağlama gibi rol ve sorumluluklarına değinilmektedir (32). Okul psikologlarının ise çocukları duygusal, sosyal ve bilişsel olarak değerlendirme, psikometrik test yapma ve çocuğun bireysel özelliklerine uygun eğitim programlarına yönlendirme gibi rollerine dikkat çekilmektedir (33). Tracy ve arkadaşları, okul sosyal hizmet uzmanlarının öğrencilerin öğrenmelerini etkileyebilecek aile, okul, toplum ve kişisel faktörlerini değerlendirme, danışmanlık yapma, vaka yönetimi ve krize müdahale gibi görevlere sahip olduklarını belirtmiştirler (32).

Tüm bunlar ışığında "*bu araştırmada temel problem; anne-baba-ergen ilişkileriyle aile işlevselliği arasındaki ilişkiyi sosyal hizmet bakış açısıyla aile ve okul yaşamı bağlamında ele almaya ilişkin literatürdeki boşluktur*." Bu amaçla araştırmanın temel sorunsalı özetle şu şekilde formüle edilebilir;

- Aile yaşam döngüsünde hassas bir dönem olan ergenlik döneminde anne-baba-ergen ilişkileri ile aile işlevselliği arasındaki ilişkiyi incelemenin gerekliliği görülmektedir.

- Ergenlik dönemine ait sorunları hem ergen hem anne-baba gözüyle incelemeye ilişkin literatürde bir boşluk bulunmaktadır.

- Literatürdeki çalışmalar ergenlik dönemini ergeni çevreleyen sistemler (aile, okul, akran gruplar, kardeşler, akrabalar, toplum, vb.) çerçevesinde incelemenin gerekliliğini önermektedir.

- Ergenlik dönemine ait çalışmalarda nicel (sayısal) verilerin yanında derinlemesine bilgi sağlayan nitel çalışmalara ihtiyaç vardır.

- Araştırma yoluyla, anne-baba-ergen ilişkileri ile aile işlevselliğine katkı sağlayabilecek okul sosyal hizmet uygulamalarıyla ilgili farkındalık oluşturmaya gereksinim vardır.

Ergenliği karakterize eden hızlı fiziksel büyüme ve fizyolojik değişimler, bu dönemde ortaya çıkan bireysel, bilişsel, sosyal ve bağlamsal geçişler ile birleştiği için bu yaşam dönemi, ergen ve aile için bir geçiş ve kriz dönemi olabilmektedir (19). Bu

nedenle bu dönemin farklı gelişimsel boyutlar ve ergenin içinde bulunduğu sistemler etrafında incelenmesi önerilmektedir. Bu noktada ekolojik yaklaşım, ergenin gelişimsel alanlarını bütüncül bir şekilde değerlendirme imkanı sunar. Ekolojik yaklaşım gelişim içinde olan ergeni çevresel bağlamlarda ele alarak, konuya bakış açısını genişletir ve içinde bulunduğu etkileşim süreçlerini, özellikle de ailenin çocuk üzerindeki etkilerini inceler (34). Özellikle son yıllarda ergeni, 'aile, okul ve mahalle' bağlamlarında ele almanın ve çoklu etkileşim alanlarını incelemenin önemine vurgu yapılmaktadır (35). Söz konusu çok boyutlu bakış, uygulamalarında sistem ve ekolojik yaklaşımı kullanan sosyal hizmet mesleğini ön plana çıkarmaktadır.

Bu noktada ergen için en birincil etkileşim sistemi olan aileyi işlevleri bakımından ve aile içi anne-baba-ergen ilişki örüntüleri açısından incelemek önem arz etmektedir. Alan yazında anne-baba-ergen ilişkilerini ve aile işlevselliğini ayrı ayrı farklı değişkenlerle inceleyen birçok çalışma söz konudur. Fakat bu iki değişkeni birlikte değerlendiren az sayıda çalışmaya rastlanmıştır (7). Ayrıca bu konuya sosyal hizmet bakış açısını getirmenin çalışmayı önemli kıldığı düşünülmektedir. Sistem ve ekolojik yaklaşımları kullanarak bireyleri içinde bulundukları sistemler çerçevesinde çok boyutlu değerlendiren sosyal hizmet bakış açısıyla; aile işlevleri ve anne-baba-ergen ilişkilerinin karşılıklı etkileşimi ve okul hayatı incelenerek; ergenin içinde bulunduğu ilişkiler sistemine bütüncül bir bakış sağlanmaya çalışılmıştır.

Ayrıca bu noktada ergeni aileyle birlikte çevreleyen birincil sistemlerden biri olan okul ortamlarının devreye giriyor olması, sosyal hizmetin dünyada gelişmiş, Türkiye'de gelişmeyi bekleyen "okul sosyal hizmeti" alanına olan ihtiyacı ve önemi ortaya koymak açısından önem arz etmektedir. Nitekim ergen ve ailelere ulaşmak için okullar önemli toplumsal kurumlar olarak görülmekte ve okul ortamlarında aileyle çalışma boyutunda okul sosyal hizmet uzmanları birincil profesyoneller olarak önerilmektedir (30).

Araştırmanın bir diğer özgün yanı ise yöntem olarak nicel ve nitel araştırma metotlarının birlikte kullanılarak karma model uygulamasının yapılmasıdır. Literatürde karma modelle ilgili, araştırma problemini daha iyi anlamak için nicel veriler (istatistiki analizler) ile nitel verilerin (öyküler, kişisel deneyimler)

birleştirildiği araştırmaların; bu yöntemlerden yalnızca herhangi birinin kullanıldığı araştırmalara kıyasla daha avantajlı olacağı yönünde bir bilgi sunulmaktadır (36). Buna göre anne-baba-ergen ilişkileri ve aile işlevselliğiyle ilgili ergenlerden nicel araştırma yöntemleriyle veri elde edilirken; yarı yapılandırılmış görüşme formuyla anne-babadan nitel veri elde etmek, her iki araştırma türünden elde edilen verilerin ilişkilendirilmesi ve yorumlanmasını sağlayarak zengin ve ayrıntılı bilgi sunma imkanı doğurmuştur.

Ayrıca bu çalışmada farklı veri kaynaklarından (anne, baba, ergen) anne-baba-ergen ilişkileri ve aile işlevselliğinin daha detaylı bir şekilde anlaşılması amaçlanmıştır. Anne-baba-ergen ilişkileriyle ilgili yapılan çalışmalarda ülkemizde genellikle ergenlerin görüş ve tutumlarına başvurulduğu ve ebeveyn ile diğer kaynaklardan alınan ölçümlere pek başvurulmadığı sonucu ortaya çıkmıştır (13). Bu çalışmada hem ergenlerin hem de anne-babaların konuya ilişkin algılarının ölçülmesi araştırmanın özgün taraflarından birini oluşturmaktadır.

Bu araştırmada amaç, aile işlevselliğinin anne-baba-ergen ilişkisi üzerine etkisinin aile, ergen özellikleri ve okul bağlamında incelenmesidir. Çalışmada ergenin anne-babasıyla ilişkileri ile aile işlevselliği arasındaki ilişki çocuğu çevreleyen birincil sistemler olan aile ve okul sistemleri üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda karma araştırma modeli kullanılmıştır. Çalışmanın hedefi, nicel ve nitel araştırma yöntemleriyle elde edilen veriler ışığında ergen ve aile sorunlarına yönelik okul ortamında sunulabilecek hizmetleri değerlendirmektir.

Araştırmanın nicel alt amaçlarına ulaşmak için sorulan sorular şu şekildedir:

- Ergenlerin psikolojik gelişimlerine ilişkin algıları nelerdir?
- Ergenlerin aile yaşamına ilişkin algıları nelerdir?
- Ergenlerin okul yaşamına ilişkin algıları nelerdir?
- Aile işlevselliği, anne-baba-ergen ilişkilerini yordamakta mıdır?
- Anne-baba-ergen ilişkileri, ergenlerin eğitim gördükleri lise türlerine göre farklılaşmakta mıdır?
- Anne-baba-ergen ilişkileri, merkez ve taşra ilçelere göre farklılaşmakta mıdır?

- Anne-baba-ergen ilişkileri, anne-babanın birliktelik durumlarına (medeni durum) göre farklılaşmakta mıdır?
- Anne-baba-ergen ilişkileri, anne babanın eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- Anne-baba-ergen ilişkileri, anne babanın mesleğine göre farklılaşmakta mıdır?
- Anne-baba-ergen ilişkileri, ailenin ekonomik durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- Aile işlevleri, ergenlerin eğitim gördükleri lise türlerine göre farklılaşmakta mıdır?
- Aile işlevleri, merkez ve taşra ilçelere göre farklılaşmakta mıdır?
- Aile işlevleri, anne-babanın birliktelik durumlarına (medeni durum) göre farklılaşmakta mıdır?
- Aile işlevleri, anne babanın eğitim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
- Aile işlevleri, anne babanın mesleğine göre farklılaşmakta mıdır?
- Aile işlevleri, ailenin ekonomik durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

Araştırmanın nitel alt amaçlarına ulaşmak için sorulan sorular şu şekildedir:

- Anne-babaların kendi aralarındaki ilişkiye dair görüşleri nelerdir?
- Anne-babaların çocuklarına yönelik tutumlarına ilişkin görüşleri nelerdir?
- Anne-babalar, çocuklarının gelişim gereksinimlerine ilişkin bilgilerini nasıl değerlendirmektedir?
- Anne-babaların çocuklarının ilgileri ve katıldıkları aktivitelere ilişkin görüşleri nelerdir?
- Anne-babaların çocuklarıyla yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşleri nelerdir?
- Anne-babaların çocuklarının meslek seçimiyle ilgili görüşleri nelerdir?
- Anne-babaların çocuklarının okul yaşamına ilişkin görüşleri nelerdir?
- Anne-babaların aile işlevlerine ilişkin görüşleri nelerdir?

2. GENEL BİLGİLER

2.1. Ergenlik Dönemi

2.1.1. Ergenlik Dönemi Genel Özellikleri

Ergenlik, çocuklukla yetişkinlik arasında kalan ara bir dönemdir (37). Bu dönem biyolojik ve duygusal alanlardaki değişikliklerle başlayan, psiko-sosyal olgunluğun gelişmesi ile süren, bağımsızlığın ve sosyal üretkenliğin kazanılmasıyla sona eren kronolojik bir dönemdir (38).

Ergenlik döneminin yaş aralıklarını belirten birçok tanım söz konusudur; Milli Eğitim Bakanlığı (12-24), UNESCO (15-25), Birleşmiş Milletler (12-25). Fakat; bir gencin yetişkin sınıfta yer alması, yetişkin sorumluluklarını alması ve bu sorumluluklara ait rolleri yerine getirebilmesi; yetiştirilme koşulları, zeka, çevresindeki insanlarla kurduğu ilişkiler gibi birçok faktöre bağlıdır. Bu nedenle kesin yaş sınırları yerine, yaklaşık zaman dilimleri belirlemenin daha yararlı olacağı düşünülmektedir (37).

Ergenliğin başlarında ve sonlarında ergenlerin farklı özellikler gösterdiği gözlenmiştir (39). 14- 17 yaş aralığında, ergenin bedeninde yaşanan gelişmelerle artık çocuk görünümden çıkması; fakat kendini yetişkin sınıfında da görmemesi sonucu çocuksu davranış ve yetişkin davranış arasında bocaladığı görülmektedir. Bu dönem, ergenlik, problemlerinin üst düzeyde olduğu bir dönemdir. Ergen hem psikolojik, fizyolojik değişimlere ayak uydurmaya çalışmakta hem de yetişkinlerin değişen beklentileriyle baş etmeye çalışmaktadır. Ayrıca çocuklukta problemler, yetişkinler tarafından çözülürken; ergenlikte yetişkinlerin onları anlamayacağı düşüncesiyle onlardan yardım istenmemektedir. 17 yaşından sonra ergenin yaşının ilerlemesi ve çevrenin de etkisiyle hayata daha uyum sağlamaya başladığı ve davranışlarındaki dengeliliğin arttığı görülmektedir. Ergen, problemlerini çözmede daha olgun davranışlar sergileyebilmektedir. Fakat; aile ve yakın çevresi tarafından yanlış anlaşılacağı düşüncesinde olduğu için yalnız kalmayı ve problemleriyle kendi baş etmeyi tercih edebilmektedir. Bu dönemde ergenin kişisel ve toplumsal deneyimleri artıkça daha gerçekçi ve olgun davranışlar sergilediği, makul isteklerde bulunduğu görülmektedir.

Ergenlik, biyolojik, psikolojik, toplumsal ve ekonomik geçişler dönemidir. Ergen gelişiminin öne çıkan üç özelliği bulunmaktadır (5); Biyolojik geçişler; genç insanın fiziksel görünüşünde meydana gelen değişimler ve üreme yeteneğinin kazanılması. Bilişsel geçişler; ergenin daha gelişmiş düşünme yetenekleri geliştirmektedir. Örneğin; varsayımsal durumlar, arkadaşlık, siyaset, felsefe vb. soyut kavramlar hakkında mantık yürütebilme yeteneğine sahip olunmaktadır. Toplumsal geçişler; bireyin toplum tarafından yeniden tanımlanması ergenin kapasitelerini ve yeteneklerini yeniden gözden geçirmesini gerekli kılar. Toplumun bireyi ele alışındaki değişim, ergenin aile, okul ve akran grup ilişkilerindeki değişimi beraberinde getirir. Toplumsal statüdeki değişimler ergenin yeni roller kazanmasına ve yeni uğraşlar edinmesine olanak sağlar. Dolayısıyla ergenliği bütüncül bakış açısıyla incelemek önem arz ettiği için aşağıda bu gelişim alanları başlıklar halinde incelenmiştir.

2.1.2. Ergenlikte Gelişim Alanları

Ergenlik dönemindeki gelişimsel özellikler 'fiziksel', 'bilişsel', 'sosyo-duygusal' ve 'ahlaki, dini' gelişim boyutları üzerinden değerlendirilmiş ve açıklanmıştır.

2.1.2.1. Fiziksel Gelişim

Ergenlikte fiziksel gelişim boyutlarını incelerken ilk olarak "*erinlik"* kavramından bahsetmek gerekir. Erinlik, çocukluktan yetişkinliğe geçen bireyler olarak kız ve erkek çocukların büyümelerinde meydana gelen bütün fiziksel değişimleri ifade eder (5). Bu değişimler hormonsal ve bedensel değişimleri kapsar. Bu noktada bireyin olgunlaşma düzeyinin saptanmasında iskelet gelişimi, el, bilek gibi kısımlardaki kemikleşme, kızlarda adet döneminin başlaması ve erkeklerde kıllanma düzeyi gibi çeşitli ölçütler kullanılabilir (40). Ergenlikte görülen bu fiziksel değişimler özet halinde aşağıda sunulmuştur.

Ergenliğe girerken kızlarda görülen en önemli değişiklik 'adet kanaması'; erkeklerde ise 'üreme organlarının (testisler) büyümesi' ve 'erkek üreme hücresinin (sperm) üretilmeye' başlamasıdır (37). Bunun dışında kızlarda omuzlar yuvarlaklaşır, göğüs ve kalçalar büyür; erkeklerde kol ve bacak adalelerinde gelişme görülür, vücut

ve yüz erkeksi bir görünüm alır. Ayrıca ergende ses kalınlaşır, yüzdeki sivilceler artabilir, erkeklerde bıyık ve sakal çıkar, vücutta kıllanma görülür, ter bezlerinin çalışma hızı artar, gırtlakta kıkırdaklaşma belirir. Tüm bu gelişmelere bağlı olarak kadın ve erkek cinsiyet rolleri, kimliği ve cinsel yönelimle ilgili düşünceler ve sorgulamalar meydana gelir.

Ergenlikte "*beyindeki değişimler"*, korpus kallamusun kalınlaşması, amigdala ve frontal lob (akıl yürütme ve kendini kontrol etmeyle ilgili olan ön lob) kortekslerindeki olgunlaşma farklılıklarını kapsar (41). Duygusal ve sosyal tepkilerden sorumlu amigdalanın daha çok işlev görmesi ergende risk alma ve dürtüsellik davranışını artırır. Ayrıca miyelin adı verilen bir yalıtım tabakasının nöronlara eklenme sürecini ifade eden 'miyelileşme', beyin işlevlerinde ilerleme sağlar (42). Bu sayede ergenlerde çocuklarınkine oranla dikkat süresi daha uzun olmaya başlar.

Ergenlikte fiziksel ve cinsel gelişim psikososyal gelişime göre daha hızlı gelişir. Bu nedenle ergenler, bedenlerinde meydana gelen değişimlere uyum sağlamada zorluk yaşayabilir. Beden gelişimindeki farklılıklara dikkat eden ergen, beden gelişim seyrini anlamak ister (37). Örneğin; ayna karşısında çok fazla vakit geçiren ergen, her gün kendine daha da büyük görünen burnunun akıbetini merak ediyor olabilir.

Ergenlik döneminde meydana gelen bedensel değişimlerin kişilik, sosyal ve benlik gelişimi üzerinde güçlü etkileri bulunmaktadır (40). Yaşanan bedensel gelişimler aile ve diğer çevreler tarafından ergene yönelik farklı bakış açılarını beraberinde getirir. Artık çocuk görüntüsünden uzaklaşan ergene yetişkin gözüyle bakılmaya başlanır. Bu açıdan erken ya da geç bedensel olgunlaşmanın farklı boyutları olabilmektedir. Erken olgunlaşan ergen, kendini psikolojik yük altında hissederken, olgunlaşması geciken ergen yaşıtlarının gerisinde kalıyor olmanın kaygısını yaşayabilir (5). Ayrıca hormonel değişimlerin oluşturduğu gerginlik, anne-baba-ergen arasındaki ilişkilerde olumsuzluklara neden olabilir (5)

2.1.2.2. Bilişsel Gelişim

Ergenlik dönemi, çocuğun bilişsel becerilerinin değiştiği, dünyaya ilişkin daha karmaşık ve gelişmiş çıkarsamalar geliştirdiği bir dönem özelliği taşır (43). Bu

dönemde Piaget'e göre 11-12 yaşından sonra çocuk, soyut düşünebilme yeteneği kazanır ve varsayımlar üzerine düşünebilir (37). Bu doğrultuda ergenin geliştirdiği bilişsel beceriler şu şekilde özetlenebilir (5);

- *Olasılıklar hakkında düşünme*: Ergenlikle beraber bireyler, gerçek somut olanla düşüncelerini sınırlamak yerine; olası durumlarla ilgili fikir yürütmeye başlarlar. Çocuğun düşüncesi, doğrudan gözlemleyebildiği olaylara odaklıyken; ergen, görünenin ötesini düşünebilmeyle ilgili akıl yürütme becerilerine sahiptir.
- *Soyut kavramlar hakkında düşünmek*: Ergenlikte bilişsel gelişimin fark edilir ikinci yönü; daha sistematik soyut düşünme yeteneğinin oluşmasıdır. Soyut düşünmeyle birlikte; ergen, yaşamın anlamıyla ilgili düşünmeye ve sorgulamalar yapmaya başlar. Bu nedenle arkadaşlık, sadakat, dürüstlük, felsefe, siyaset, din gibi konulara artan bir ilgisi görülür.
- *Düşünme üzerine düşünmek*: Üst biliş olarak adlandırılan düşünme üzerine düşünmek; kişinin kendi bilişsel etkinliğini incelemesidir. Ergenlikte bireyler, düşünce sürecinin kendisi hakkında daha çok düşünmeye başlar ve aynı zamanda kullandıkları bu süreçlerini başkalarına daha iyi açıklarlar. Bu stratejileri kullanmalarının ergenlerin sorun çözme becerilerine yardım ettiği belirtilmektedir.
- *Çok boyutlu düşünmek*: Ergenlerin düşüncesi tek bir konuyla sınırla kalmak yerine; çok yönlü olmaya başlamaktadır. Çocuklar, bir duruma sadece bir açıdan bakabilirken; ergenler, o olayı farklı açılardan, daha karmaşık, ince gözlerle görebilirler.
- *Ergen göreliliği*: Çocuklar, bir durumu mutlak bir biçimde görme eğiliminde iken; ergenler, göreli bakma eğilimdedirler. Yani bir durumu siyah ya da beyaz olarak kabul etmeyip sorgulamaktadırlar ve mutlak doğruları daha az kabul etmektedirler.

Ergenlikte bilgiyi işlemedeki değişiklikler, karar vermede ve eleştirel düşünmede ilerlemeleri kapsayan, yürütücü işlevlerdeki gelişmelerle kendini gösterir (41). Bu noktada ergenlerde risk alma konusuyla ilgili birçok görüş olmasına karşın

son zamanlardaki görüşler; ergenlerin hatalı karar verdikleri için değil; ancak davranışlarının sonuçlarını yetişkinlerden farklı değerlendirdikleri ve birçok duygusal ve toplumsal etmenin, kararlarını etkilediği için riskli davranış sergileyebildikleri yönündedir (5)

Ergenler, toplumdaki ve dünyadaki kötülüklere ve olumsuzluklara karşı duyarlıdırlar, adalet konusunda hassastırlar ve adaletsizliklerin, eksiklerin, kusurların neden var olduğunu anlamayabilirler. Kendileri ve başkaları için daha iyi bir yaşamın özlemini çekerler ve çoğu zaman dünyayı değiştirmeye çalışırlar ve bu çabaları sahicidir. Çünkü birçok ergen idealist bir ruha sahiptir. Bu nedenle toplum, ergenlerin bu enerjilerini yapıcı bir şekilde yönlendirebilirse, ergenlerin yaşama anlamlı katkıları olabilir. Fakat ergenler yakın çevresi ve toplum tarafından sürekli engellendiği takdirde var olan enerjileri sönmekte, değişim, gelişim inançlarını kaybetmekte ve apatik (dış olaylara, insanlara yönelik genel bir ilgisizlik, uyuşukluk ya da genel bir duygu eksikliği) hale gelebilmektedirler (44).

2.1.2.3. Sosyo-Duygusal Gelişim

Bu kısımda ergenlik döneminde meydana gelen sosyal ve duygusal gelişimler kimi kaynakların da konuyu bu şekilde ele alması (41) ve birbirini tamamlayıcı özelliklerinden dolayı birlikte sunulacaktır. Ergenlikte önemli sosyo-duygusal gelişmeler meydana gelir. Bu değişiklikler; kişinin kendini anlamaya yönelik artan çabaları ve kimlik arayışı, sosyal yaşam bağlamında ortaya çıkan değişikliklerin aile, akran ve toplumsal ilişkileri etkileyişi ve bu değişimlerin oluşturduğu krizlerden kaynaklı sosyo-duygusal sorunlarla baş etme çabaları şeklinde görülebilir (41)

Gelişimin doğal bir parçası olan ergenlik dönemini kimileri büyük çalkantılarla, kimileri ise daha az sarsıntıyla geçirmektedir. Bu nedenle bu yaş insanlarına "delikanlı" denilmektedir (45). Önceki gelişim evrelerini sağlıklı ve başarılı geçirmiş olan, ailesinden yakınlık ve anlayış gören ergen, bu dönemi ağır sorunlar yaşamadan, bu döneme ait olumsuzlukların kişiliğine olumsuz yansıması olmadan atlatabilmektedir (45). Fakat, ergenliğe kadarki gelişim evrelerini sağlıklı geçirmiş çocukların aileleri bile ergenlik döneminde çocuklarının davranışlarına anlam vermede zorluk yaşayabilmektedirler. Çocuklarının daha önce kazandıkları olumlu davranışları kaybettikleri kaygısına düşebilmektedirler. Ergenlerin genel

özellikleri; her şeye başkaldıran, hırçın, huysuz, kendi başına buyruk, sorumsuz, karamsar, ters, alıngan, gereksiz şeylere ağlayan ya da öfkelenen şeklinde gözlenebilmektedir. Ergenler, dışarıda sıkılgan, dalgın, durgun davranışlar; evde elini ayağını yıkamaya, banyo yapmaya üşenen bir kişi görünümü sergileyebilmektedirler. Ayrıca, kimi kez yalan söyleyen, kolay beğenmeyen, çabuk üzülüp çabuk sevinen, önemsiz şeyleri sorun yapan birisi olabilmektedirler (45).

Bu çalışmada ergenin sosyo-duygusal gelişimi kimlik, özsaygı ve özerklik başlıkları altında incelenecektir.

Kimlik

Kimlik (benlik) kavramı, insanın kendi benliğini algılayış ve kavrayış biçimidir (46).“Ben kimin?”, “Neyim?”, “Hayatta gerçekleştirmek isteğim hedefler neler?”, “Benim diğerlerinden farkım ne?” gibi sorular ergenin kimlik arayışını yansıtmaktadır (41). Bu soruların yanıtlarına erişmek, insanın hayatta karşılaştığı en önemli görevler arasındadır. Bu yanıtlar olmaksızın kişi, hangi kariyeri seçeceğine, evlenip evlenmeyeceğine, nerede yaşayacağına, ilgilerinin, hobilerinin neler olduğuna karar vermek konusunda hayata hazır bir pozisyon elde edemeyecektir. Ne yazık ki birçok insan bu sorulara yanıt bulamadan yaşamını karışıklık içinde yaşıyor olabilir (44).

Kimlik birçok parçadan oluşan kendini betimlemedir ve şunları içerir (41):

- Kişinin izlemek istediği kariyer ve çalışma yolu (mesleki/kariyer kimliği)
- Kişinin muhafazakar mı, liberal mi, yoksa orta yol mu olduğu (siyasal kimlik)
- Kişinin dini inancı (dini kimlik)
- Kişinin bekar, evli, boşanmış, vb. oluşu (ilişki kimliği)
- Kişinin başarmaya ne ölçüde güdülendiği ve ne derecede entelektüel olduğu (başarı kimliği, entelektüel kimliği)
- Kişinin heteroseksüel, homoseksüel ya da biseksüel olup olmadığı (cinsel kimlik)
- Kişinin dünya ya da ülkenin hangi bölümünden olduğu ve kendini kültürel mirası ile ne kadar tanımladığı (kültürel/etnik kimlik)

- Kişinin yapmaktan hoşlandığı şeyler; spor, müzik, hobiler, vb. dahil olacak şeyler (ilgiler)
- Bireyin kişilik özellikleri; içe dönük ya da dışa dönük, endişeli ya da sakin, dost ya da düşman, vb. oluşu gibi (kişilik)
- Bireyin vücut görüntüsü (fiziksel kimlik)

İnsanın kimliğiyle ilgili arayışlar ergenlikle beraber başlar. Çünkü ergenlik öncesinde somut düşünen bir çocuk nasıl bir insan olması gerektiğiyle ilgili fikirler geliştirmede zorlanır. Ancak ergenlikte meydana gelen düşünce sistemindeki değişiklikler, *soyut düşünebilme yeteneğinin kazanılması* ergenin yaşamı için pek çok seçeneği ortaya çıkarır (5). Daha sonra kimlik gelişimi, yaşam boyu süren ve dinamik bir yapı gösterir. Kimlik, diğer insanlarla etkileşim ve kişinin kendi düşünce, duygularıyla iç diyoloğu sonucu oluşur (39). Bu süreçte, ergen, toplum içinde diğer insanlar tarafından sürekli izlendiğini hissedebilir ve bu nedenle bazı şeylere başkaldırabilir, bazı tutumları abartabilir ve diğerlerinin kendisiyle ilgili düşünceleriyle aşırı derecede ilgilenebilir (47). Diğer taraftan ergenin benliğine ilişkin algısını etkileyen diğer faktör ise; ergenin sürekli kendini izleyen *derin bilinci ve iç diyalogları* şeklinde ortaya çıkar.

Benlik kavramındaki değişiklikler (genel kişilik özellikleri, yüklemelere göre bireylerin kendilerine ilişkin görüşleri), benlik saygısı ya da benlik imgesi (bireylerin kendilerini ne kadar olumlu ya da olumsuz hissettikleri) ve son olarak kimlik duygusundaki değişiklikler (kişinin kim olduğu, nereden geldiği ve nereye gidiyor olduğu duygusu) kimlik gelişiminde incelenen unsurları oluşturmaktadır (5).

Cote, kimlik gelişiminin belli bir düzlemde gelişmediğini, sarsıntılı bir süreç içinden geçerek kimliğin biçimlendiğini belirtmiştir (48). Kimlik sorunlarını çözmek kolay bir süreç değildir. Ergeni, duygusal bağlanma, aşırı adanma, yabancılaşma, isyan ya da avarelik noktalarına sürükleyebilir (44).

Ergenin kendi kimliğiyle ilgili verdiği kararlar değişkenlik gösterebilir. Çünkü; ergen, kendine yakışacak bir kimlik aradığı için kendisini sürekli tartmakta, değerlendirmekte ve eleştirmektedir (39). Dolayısıyla ergen, sürekli deneyim yaşama ve fikirlerini gözden geçirme yoluyla kendisinin gerçekten kim olduğuna dair bir algı

geliştirmektedir (44). Çocuklar ve ergenler yaşları ilerledikçe kendilerini dış görüntülerinden çok, inançları ve duyguları ile tanımlamaya başlarlar (42).

Bu dönemde ergen, yetişkin yaşamındaki mesleki roller, cinsel roller, dini roller gibi çok sayıda role kendini yerleştirecek yeni bir kimliğin arayışındadır (42). Bu arayışla anne babanın etkisinden sıyrılma isteği içinde olan ergen, toplumda kendine yeni '*rol-modeller*' bulma eğilimindedir. Kimlik oluşumunun iç güçlüklerini hisseden ergen, bu rol modeller ile diğer kişilerde kendine bir destek arayışındadır (47). Bu rol modeller; bir öğretmeni, bir sporcu, bir sanatçı, bir siyasal önder, bir yazar, bir sinema oyuncusu olabilmektedir. Ergen, kendisine rol model aldığı bu kişileri yetenekleri ve kusurlarıyla tutkulu bir şekilde beğenebilir, ve onunla özdeşleşmeye çalışabilir (45). Dayandığı bu ideal kişi, arayışında olduğu kendi kimliğinin bir projeksiyonu olabilmektedir (47). Odalarına özdeşim kurdukları, hayran oldukları film yıldızlarının, şarkıcıların, sporcuların ya da yazarların posterlerini asmaları olasıdır (45). Ayrıca ergenin hayran olduğu kişiler sık sık değişebilmektedir. Kendi kimliğini arayış içinde olan ergene bu örneklerin her biri farklı bir katkı sağlamaktadır. Böylelikle ergen kendi benliğini bulmaya daha çok yaklaşmaktadır. Bu noktada ergenin özdeşleştiği kişinin özelliklerini içselleştirmesi önem arz etmektedir. Çünkü; özdeşim kurulan kişinin sadece başarılarının yüceltilmesi ergenin bu kişinin savunuculuğunu yapmakla yetinmesi tehlikesini doğurur (45).

Ayrıca, günümüz toplumunda toplumsal değişimlerin hızlı oluşu, eski kuşağın yeni kuşak için gerekli rol-modelleri oluşturmada yetersiz kalışına zemin hazırlamaktadır. Eski kuşağın ergene rol- model olamayışı, olsa da ergenin kendi durumuna uymadığı için onun tarafından bu modelin kabul edilmeyişi, ergenin "ben kimim?" sorusuna yanıt aramada akran grubuna yönelmesine neden olur (49).

Literatür incelendiğinde kimlik gelişimiyle ilgili çalışmalar yapmış araştırmacılara rastlanmaktadır. Kimlik gelişimini en ayrıntılı inceleyen yazar Erik Erikson'dur. Erikson'a göre, ergenin bu dönemde birincil görevi; kim olduğuna, daha geniş toplumsal düzende yerinin ne olduğuna ilişkin bir duygu geliştirmesidir. Kimlik duygusu gelişmiş bir ergen, kendi benliğinin sürekli farkındadır, kendine yabancı değildir, nereden gelip nereye yöneldiğinin bilincindedir (39). Fakat çatışan rolleriyle baş etmekte zorlanan, rollerini entegre edemeyen bazı ergenler kimlik

bunalımı ve rol karmaşası yaşar. Bu ise dönemin üstesinden gelinmesi gereken krizini oluşturur. Ergen, rol karışıklığı ile kendinden emin olamama, kimliğini bulamama durumları nedeniyle acı yaşayabilir. Bu dönemde ergen, yetişkin sorumluluğunu almayı erteleyebilir ya da bu sorumluluklardan kaçınmak için çocukluğa gerileyebilir. Diğer taraftan risk alma davranışına girebilir ve yeterince düşünülmemiş davranışlar sergileyebilir. Bu davranışlar, ergenin kimlik bunalımı sürecinde yaşaması muhtemel durumlardır.

Ergen, bu dönemde Blos tarafından kimliği oluşturan unsurlar olarak tanımlanan zekası, bedeninin sınırları, değerleri, yetenekleri ve potansiyel yapısı ile ilgili deneyimler yaşamaktadır (50). İlgi alanları ve hobileriyle ilgili arayış içerisindedirler. Toplumsal cinsiyet kimliğine ilişkin sorgulamaları ve düşünceleri söz konusudur (5). Gelecekte sahip olacakları kimliklerini sınamak amacıyla o kimliğe ait rollere ilişkin çeşitli denemeler gerçekleştirebilirler (44). Örneğin, öğrenciler kariyerle ilgili ilgilerini sınamak için çeşitli dersleri seçebilirler ya da yarı zamanlı çeşitli işlerde çalışıp mesleki ilgilerini bulmaya çalışabilirler. Ergenlerin dini ve ahlaki konularda da kafası çoğunlukla karışık olabilir. Kendilerini içinde rahat hissedebilecekleri dini ve ahlaki inançlar geliştirme arayışına girebilirler (44).

Görüldüğü gibi ergenin her alanda kendini arayış çabası içinde olduğu görülmekte ve bu çabalarını çeşitli deneyimlerle, kendini sınayarak gerçekleştirmektedir. Erikson, ergenin nihai bir kimlik algısı oluşturmadan önce özgür deneyimleme fırsatının ona verilmesinin önemine vurgu yaparak "psikososyal moratoryum" kavramıyla bu durumu tanımlamıştır. Moratoryum; çocukluktaki güven ile yetişkin özerkliği arasındaki boşluk için kullanılmıştır (41). Moratoryum, kişisel değerleri, inançları, hayat görüşü ya da kariyeriyle ilgili yapacağı seçimlerde hemen karar vermeyen, bunlarla ilgili iç dünyalarında yoğun çatışma yaşayan ergenlerin kendini arayış çabasını ifade eder. Bu noktada yakın çevre ve toplumun ergenin çeşitli deneyimlemelere izin verici tutumu önem arz etmektedir. Toplum, ergeni sorumluluklardan nispeten muaf tutarak, ondan yüksek performans beklentisi içinde olmadan ergene farklı kimlikleri deneme şansı verir (41). Çünkü; bir kimlik algısı, ancak bir sorgulama, yeniden değerlendirme ve deneyimleme döneminden sonra elde edilir (44). Ergenler, farklı rol ve kişilikleri denerler; bir ay bir kariyeri (örneğin avukatlık), diğer ay başka bir kariyeri (örneğin; doktorluk, mimarlık, vb.)

kendilerine hedef olarak seçebilirler (41). Bir gün çok düzgün bir başka gün çok dağınık giyinebilirler. Bu denemeler aslında ergenin dünyada kendine uygun yer arama çabasıdır. Bu çabaların sonunda ergenin kendisine uygun olmayan, istenmeyen rollerini atması ve kendine uygun roller bulması beklenir. Nitekim kimliğe karşı rol karmaşası krizi, ergenin yaşamında yer alan önceki özdeşleşmelerinin, şimdiki değerleriyle ve gelecek hedefleriyle bütünleşerek tutarlı bir benlik kavramının ortaya çıkması sonucu çözülmektedir (44).

Bu kimlik karmaşasını çözmeyen ergenler için iki yol söz konusu olabilir (41). Ergenler, kendilerini arkadaşlarından ve ailelerinden soyutlayarak geri çekilebilirler ya da kendilerini akranlarının dünyasına sokarak kalabalık içinde kendi kimliklerini kaybedebilirler. Kimlik arayışında başarısızlığa uğrayan ergen, kendinden şüphe etme, rol dağınıklığı ve karmaşası nedeniyle benliğini yok edici saplantılara girebilir, sürekli olarak başkalarının kendisi hakkında ne düşündüklerini inceleyebilir (49). Ayrıca Erikson, birçok ergenin sürekli kimlik dağınıklığı yaşamaktansa hiç kimse olmamayı, kötü biri olmayı veya ölü olmayı, belirsiz biri olmaya yeğlediklerini belirtmektedir (49).

Bu noktada Erikson' un fikirlerine dayalı olarak ergen kimliği oluşumunu açıklayan bir diğer kuramcı Marcia'nın kimlik statülerini açıklamada fayda vardır. Marcia, kriz ve bağlanma öğelerini içeren dört kimlik statüsü belirlemiştir (42):

a) *Başarılı kimlik*: Ergen krizi atlatmış ve ideolojik ya da mesleki hedeflerine bağlanmayı başarmıştır.

b) *Moratoryum:* Kriz ilerleme aşamasındadır; ancak henüz bir bağlanma söz konusu değildir.

c) *İpotekli kimlik*: Ergen, herhangi bir kriz yaşamadan bağlanma gerçekleştirilmiştir. Eski rol ya da seçimler yeniden değerlendirilmemiş, bunun yerine ergen, sadece ailesi ya da kültürü tarafından tanımlanmış bir bağlanmayı kabul etmiştir.

d) *Kimlik yayılması*: Ne kimliğin yeniden değerlendirildiği ne de sağlam bir kişisel bağlanmanın söz konusu olduğu durumdur.

Bazı ergenlerin bir deneyim ve arayış dönemi geçirdikten sonra hayattaki hedeflerini, var olmaya anlam yükledikleri görülürken; bazı ergenlerin kim

olduklarına dair sorgulamalar, krizler yaşamadan genellikle anne-babalarının değer yargılarını olduğu gibi kabul ettikleri belirlenmiştir (37). Şüphesiz burada şunu belirtmekte de fayda vardır; insan ailesinden, yakın çevresinden, içinde yaşadığı toplumdan etkilenen bir varlıktır ve ergenin dünyada kendine yer arayışını çevresinden bağımsız düşünmemek gerekir. Kimliğin gelişimi, kimliği oluşturan unsurların sentezlenmesi kişinin içinde bulunduğu koşullara göre değişir. Mussen, doğuştan getirilen genetik ve biyolojik özelliklerin dışında kimlik gelişimini etkileyen dışsal faktörleri üç başlıkta incelemiştir; bunlar bireyin içinde yaşadığı kültürel etkenler, bireyin içinde bulunduğu sosyal sınıfa bağlı etkenler ve içinde yaşanılan psikolojik ortamlara bağlı etkenlerdir (37).

Bu noktada kültürel ve toplum yapısının kimlik krizi kavramına etkilerini incelendiğinde; sanayileşmiş toplumlarda ergenlere değerleri ve meslek seçimleriyle ilgili sunulan sınırsız seçeneklerin onların kafalarını karıştırabileceği ve kimlik krizini besleyebileceği belirtilmiştir (42). Bu toplum yapısında ergenin, anne-babasının rollerini ya da mesleklerini benimsemesi normal ya da zorunlu değildir ve ergen kendi kararlarını verme konusunda teşvik edilir. Toplumsal değişimler arttıkça ergenlerin soru alanları da artmış ve karmaşıklaşmıştır (5): Yalnızca mesleki planlara ilişkin değil aynı zamanda değerler, yaşam tarzları ve insanlara bağlanmayla ilgili soru alanları genişlemiştir. Ergenleri, yetişkinlik yaşamında bekleyen görevler ve roller aynı değildir. Örneğin; bekar kalmak, evlenip evlenmemek, çocuk sahibi olmak isteyip istememek ve isteniliyorsa ne zaman çocuk sahibi olmak ve bu seçimlerini kariyer planlarıyla birleştirmek için nasıl bir ayarlama yapacaklarını kendilerine sormak durumundadırlar (5). Diğer taraftan daha az sanayileşmiş toplumlarda çocukların ergenliğe geçişinde kimlik değişiminde bir kriz söz konusu olmayabilir; çünkü genç insan için belirlenen rol ve beklentiler açıktır (42). Bu noktada kimliğini belirlemede sorgulama olmaksızın anne-babasının kurallarını ve toplumsal değer yargılarını benimseyen geleneksel kültürlerdeki ergenlerin önlerine konan seçeneklerin sınırlı olmasından dolayı ipotekli kimlik statüsünde yer alarak bir kimlik edinemedikleri düşüncesi düşünülmesi gereken bir nokta olarak belirtilmektedir (42).

Özsaygı

Kimlik kavramının, özsaygı (benlik saygısı) olarak adlandırılan bir değerlendirme yönü de bulunmaktadır (42). Özsaygı, bireyin kimliğini beğenme derecesi olarak benliğin duygusal yanını oluşturur (37). Aksoy' un aktardığına göre Lewin, "yaşam, bir sahne ise kişinin oynadığı oyunun niteliğinden ve edindiği rolden memnuniyeti benlik saygısını yansıtır" ifadesini kullanmıştır (51).

Benlik saygısı; özgüveni, benliği kabulü, değerliliği ve eşitliği içeren duyguların bütünüdür (39). Öz saygının yüksek oluşu, kişinin birey olarak kendini değerli gördüğüne, başarılarına ilişkin doğru ve haklı algılamaları olduğuna işaret edebilir. Fakat diğer yandan yüksek özsaygı, başkalarına karşı kendini beğenmişlik, gösteriş ve haksız yere üstünlük duygusunun da göstergesi olabilir. Öz saygının düşük olması ise ya kişinin eksikliklerini ya da çarpıtılmış patolojik güvensizliğini ve aşağılık duygusunu ifade edebilir (41). Steinberg, yüksek benlik saygısının daha iyi ruh sağlığıyla; düşük benlik saygısının ise çok sayıda ruhsal sorunla iç içe olduğunu belirtmiştir (5).

Özsaygı düzeyi, ergenlik dönemiyle beraber karmaşıklaşabilir. Örneğin; "ben kimim?" sorusuna 9 yaşındaki bir çocuk olumlu birçok cümle kurarken; ergenlik çağındaki bir gencin kendisiyle ilgili değerlendirmeleri daha karmaşık ve değişken olabilmektedir (42). Krueger ve arkadaşlarına göre bir ergenin öz saygısı gerçek ile örtüşmeyen algılamaları yansıtabilir (52). Örneğin bir ergenin öz saygısı; zeki ya da çekici olup olmadığına dair oluşturduğu algılamayla şekillenebilir; ama bu algılama sadece ergene ait olabilir ve doğru olmayabilir. Ayrıca aşırı derecede ben merkezli olan ve kendi ihtiyaç, istek ve amaçlarını her şeyden öncelikli gören narsistik yapının ergenlerde görünümü üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır (41): Jean Twenge ve arkadaşlarının yapmış olduğu çalışmada; 1975 yılında araştırılan ergen kuşağına göre 2006 yılında araştırılan 12. sınıfların genelde daha kendinden memnun ve özgüvenli oldukları saptanmıştır ve iyi birer çalışan, arkadaş ve ebeveyn olacakları sonucuna varılmıştır.

Ergen, fizyolojik değişimlerine bağlı olarak kendisine yönelik olduğundan, diğer insanlarında kendisi gibi ergenin davranış ve görüntüsü ile meşgul olduklarını düşünmektedir. Ergenin bu süreci 'ergen benmerkezciliği'ni oluşturur. Ergen

benmerkezciliği ile bu yaştaki insan kendisiyle aşırı derecede ilgilenmektedir. Bu doğrultuda ergen, sürekli olarak 'hayali bir seyirci' oluşturmaktadır. Ergen, çevresindeki insanların sürekli onunla ilgilendiğini düşünmekte ve davranışlarını ona göre yönlendirmektedir. Böylece ergen, kendi beğenisi ile başkasının beğenisini ayıramamaktadır. Bu nedenle örneğin; yetişkinlerin neden davranış ve giyim tarzını beğenmediklerine anlam verememektedir. Diğer taraftan karşı cinsle ilişkilerde ergenler bir araya geldiklerinde karşı tarafta oluşturacakları etkiyi düşünmektedirler. Ayna karşısında saatlerini geçiren ergen, arkadaş ortamına girdiğinde herkesin ona hayranlıkla bakacağını hayal edebilir. Yani her genç başlı başına bir aktör ve diğerleri bir seyirci olma özelliğini taşır (49).

Harter, her çocuğun özsaygı düzeyinin iki içsel değerlendirme sonucu oluştuğunu belirtmiştir (42). İlk olarak her ergen olmak istediği ile olduğunu düşündüğü şey arasında bir çatışma yaşar. Başka ifadeyle; ideal benlik ile gerçek benlik arasında bir fark söz konusudur. Aradaki bu fark küçük olduğunda özsaygı yüksektir. Fakat fark büyük olduğunda yani ergen, hedeflerini ya da değerlerini karşılayamadığını düşündüğünde özsaygı düzeyi azalacaktır. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta, her ergenin ideallerinin aynı olmadığıdır. Kimi ergen, akademik başarıyı arzularken, kimi ergen spor alanında ilerlemek ister. Dolayısıyla ergenin özsaygısı her birinin arzuladıkları şey ile başardığını düşündükleri arasındaki uyuşmazlığın boyutuna göre belirlenmelidir. Örnekle açıklanacak olursa, şarkı söylemek, satranç oynamak ya da bir spor dalında ilerlemek gibi bir hedefe değer vermeyen ergenin bu konularda iyi olması onun özsaygısını artırmaz. Ergende özsaygıyı etkileyen diğer bir faktör ise, onun çevresindeki önemli insanlardan, özelliklede anne-baba ve yaşıtlarından aldığı destektir.

Seatles ve arkadaşları, bireyin yetiştiği ortamın ve koşulların benlik saygısı ve kimliğin oluşumundaki önemini vurgulamışlardır (39). Bireyin sosyal ortamlarda nasıl algılandığı; anne, baba, öğretmen ve kardeşler gibi önemli kişilerin bireye ilişkin imgeleri, değerlendirmeleri ve kararları benlik saygısı üzerinde etkili rol oynamaktadır (39). Dolayısıyla ergenin en yakın çevresi olan anne-babayla olan ilişkileri ve aile ortamı benlik saygısının gelişiminde önemli bir yer tutmaktadır. Bazı araştırmalar olumlu ebeveyn tutumları ile aile atmosferinin benlik gelişimindeki etkisini ortaya koymaktadır. Birbirine bağlı ve birbiriyle iyi ilişkiler kuran aile

üyelerinin varlığı, çocuğa sevgi, saygı ve anlayışla yaklaşan anne-baba tutumu benlik saygısı gelişiminde olumlu rol oynamakta ve dolayısıyla anne-baba-ergen ilişkileri ve çocuk yetiştirme yöntemleri ile benlik saygısı arasında güçlü bir ilişki görülmektedir (39). Can'ın çalışmasında anne-baba tutumlarını hoşgörülü olarak algılayan ergenlerin benlik tasarım düzeyleri, bu tutumları katı olarak algılayanlara göre daha yüksek bulunmuştur (37). Steinberg, anne-babanın ve akranların onaylarına sahip olmanın ve okulda başarılı olmanın benlik saygısını artırdığını belirtmiştir (5).

Bu noktada, sevgi dolu ve çocuğu kabullenen bir aile ve arkadaş çevresine sahip olmanın, ergenin kendisi için belirlediği standartları karşıladığını düşünmediği sürece yüksek özsaygıyı garanti etmeyeceği de tartışılmaktadır (42). Diğer taraftan ergenin, iyi notlar alması, bir spor dalında başarılı olması, müzikle ilgilenmesi, okulda girişken olması şeklinde sıralanabilen "bir koşula bağlı olarak ebeveyn desteği"ni kazanacağına inanması risk doğuran bir durumdur. Çocuk bu standartları karşılayamadığında hem ideal sonuç ile ulaşılan sonuç arasındaki uyuşmazlık büyür hem de anne-babanın desteğini kaybeder (42).

Konuyla ilgili olarak her bir çocuğun kendine özgü değerlerini ve öz yargılarını belirleyen faktörler incelenmelidir (42); ilk faktör ergenin çeşitli alanlarda doğrudan yaşadığı başarı ya da başarısızlıkla sonuçlanan deneyimleridir. İkinci faktör, ergenin bir beceri ya da niteliğe verdiği değer, anne-babanın ya da akranların tutum ve değerlerinden etkilenir. Bütün ergenler, akranlarının dış görünüşle ilgili standartlarından etkilenir. Benzer şekilde, anne-babanın çocuğun ders, spor ya da satranç gibi belirli alanlardaki performansına verdiği önem, çocuğun bu alanlardaki hedeflerinin oluşmasında rol oynayacaktır.

Özerklik

Ergenlik döneminde anne-baba-ergen ilişkilerini etkilemesi muhtemel konulardan biriside özerkliktir. Ergen, bu dönemde anne-babasıyla yoğun çatışma yaşamaktadır. Ergenlikte değişen toplumsal roller ve etkinlikler, ergeni sorumluluk ve özgüven gerektiren yeni durumlarla karşılaştırmakta ve bu durumda bağımsızlıkla ilgili konuları gündeme getirmektedir (5). Toplum içerisinde kendine bir yer edinmek, tanınmak ve kendini kabul ettirmek isteyen ergen ailesinden ve onların

baskısından kurtulmak ister; giyim tarzına, saç stiline, eve geliş- gidiş saatlerine, zevklerine, isteklerine müdahale edilmesinden hoşlanmaz (53). Fakat ergen, bağımsız hareket etme çabalarında çelişkili süreçlerden geçmekte; yetişkin sorumluluğunu almak ile çocuksu davranışlara devam etmek arasında bocalamaktadır. Ergen, bir yandan anne-babasından uzaklaşma ve bağımsız olma isteği; bir yandan da anne-babasının sevgi, ilgi ve desteğine ihtiyaç duyma ikilemi içerisindedir (54). Bağımsız hareket edebilmek ve kendi yaşamıyla ilgili kararları kendisinin verebilmesi için çaba sarf eden ergen, kendi değer yargılarına sahip olmak isterken yeni rollerinden emin olmayabilir, kafası karışabilir, yeni rollere uyum sorunu yaşayabilir. Bu noktada anne- babasının desteğine, rehberliğine ihtiyaç duyabilir; ama bir yandan da kendi içinde bu isteğe karşı koyabilir (54).

Diğer yandan anne- babalarda ergen çocuklarının bağımsızlığını kazanmasıyla ilgili karışık duygular yaşamakta ve tutarsız davranışlar sergilemektedir. Birçok anne baba kendilerince haklı buldukları nedenlerle çocuklarının kendilerine bağımlılığını olabildiğince uzun tutmaktadırlar (55). Anne babalar, ergen çocuklarının olgun davranışlar sergilemesini istemekte; fakat onlara yetişkin sorumluluklarını ve ayrıcalıklarını vermemektedir. Ergenler de, yetişkin davranışlarını sergilemek ve yetişkin ayrıcalıklarından yararlanmak istemekte; ama yetişkin sorumluluklarını almayı reddetmektedirler (55). Fakat bazı ergenler bir yandan kendilerine verilen sorumluluklardan kaçarken; bir yandan da yeni başka sorumluluklar üstlenmek isterler (56). Ergenlikte yaşanan özerklik, üç tür şeklinde açıklanmıştır: Başkalarıyla, özellikle anne-babayla ilişkideki duygusal bağımsızlık olan ‘duygusal özerklik’; bağımsız karar verme becerilerinin gelişimi olan ‘davranışsal özerklik’ ve bağımsız inanç gelişimini içeren ‘değer özerkliği’ (5).

Literatürde ergenin bağımsızlık arayışı şeklinde yer alan özerklik gelişimi, son zamanlarda “*aileden ayrışma*” kavramından “*kendi kendini yönetme*” kavramına doğru bir değişim yaşamıştır (57) Başka bir deyişle özerklik, aile bağlarından kopmadan bağımsızlığın kazanılması şeklinde bir kavrayışla ele alınmaktadır (58). Yani ergenin özerklik gelişimi için aile ile kurduğu yakın ilişkiler ile kendi eylemlerinin yöneticisi olma faktörünün birlikte ele alındığı görülmektedir. Burada sosyal bir varlık olan insan için sosyal ilişkilerin önemine dikkat çekilmiş ve aileden uzaklaşmak yerine güçlü duygusal bağların, yönlendirme içermeyen anne-babalık

biçimlerinin özerkliği desteklediği vurgulanmaktadır (57). Diğer taraftan ergenin çocukluk bağımlılıklarından kurtularak, gelişen bilişsel becerileri ile seçim yapma, amaç belirleme ve kendi eylemlerini belirleme süreciyle özerklik gelişimi kaydedebileceği belirtilmektedir (57).

Bu noktada bir ergenin bağımsızlık görevini ne kadar sağlıklı gerçekleştirdiği, anne babanın tutumuna bağlıdır (59). Ergenlik döneminde zirveye çıkan bireyin bağımsızlık isteği ve çabaları, anne- babayı hem şaşırtmakta hem de zaman zaman kızdırmaktadır. Çocuğunu kontrol etme içgüdüsüyle hareket eden anne-baba, çocuk üzerindeki otoritesini artırmakta bu durum ise ergenin daha isyankar tavırlar sergilemesine neden olmaktadır (60). Ergenin bu ihtiyacına karşılık veremeyen esnek olamayan ya da aşırı serbest tutum sergileyen ailelerde sorunların çıkması da muhtemel hale gelmektedir. Anne- babanın ergenin bağımsızlık arayışı karşısında destekleyici tutum içinde olması, katı olmak yerine esnek davranması, ergenin yaşadığı deneyimlere uygun tepkiler vermesi neticesinde ergen özerkliğini sağlıklı bir şekilde kazanır. Ergen, özerklik için çabalarken deneyimli bir yetişkin, ergenin uygun kararlar verebildiği konularda ergen üzerindeki denetimini bırakabilir; fakat ergenin bilgi ve deneyiminin kısıtlı olduğu alanlarda uygun kararlar verebilmesi için ona rehberlik etmesi ergenin olgun karar verme yeteneğini geliştirir (41).

2.1.2.4. Ahlaki ve Dini Gelişim

Ahlak gelişimi, bir insanın davranış hakkında düşünme ya da davranışı iyi ya da kötü olarak yargılama yoludur (61). Gelişen bilişsel yetenekleri ile soyut düşünebilen ergen, davranışın iyiliği ya da kötülüğü konusunda düşünme ve yargılama gücünü kazanır (55). Ahlaki muhakemenin gelişimindeki en önemli değişkenlerden birisi; bilişsel kuramcı Piaget'nin belirttiği somut ve formel işlemler döneminden geçen bir bireyde benmerkezciliğin azalması olarak görülür (42). Buna göre, bir çocuk ya da ergen bir durumu başkasının bakış açısıyla görme konusunda ne kadar başarılıysa ahlaki muhakeme bakımından da o kadar gelişmiş olma eğilimindedir.

Ahlak gelişimi üzerinde etkili olan diğer faktörler ise; zeka, toplumsal çevre, yaş, anne-baba tutumları, aile çevresi ve kültür olarak tanımlanmıştır (55). Kohlberg, olgun bir ahlaki muhakemenin gelişebilmesi için, ergenin toplumsal çevresinin

onunla ahlaki konular üzerinde anlamlı, karşılıklı diyaloglara girmesi gerektiğini savunmuştur (42). Ebeveynler, çocuğu onaylama ya da onaylamama, ödül ve ceza yoluyla ergenin davranışlarına yön vermekte ve toplumda beğenilen özelliklere göre davranmasını sağlamaktadır (39). Aile ortamında ebeveynlerin ve diğer yetişkin modellerin ergene rehberliği ahlaki gelişim için önem arz etmektedir. Farklı sosyo-ekonomik düzeylerdeki ailelerin çocuklarına aktardığı moral değer ve sosyal baskılarda farklılık göstermektedir (39).

Diğer taraftan ergenlerde kimlik gelişiminin önemli bir parçası da dini kimliklerini bulma çabasıdır. Ergen "Ben neden bu gezegendeyim?", "Gerçekten bir yaratıcı var mı yoksa ben ailemin ve dini öğretilerin bana aşıladıklarına mı inanıyorum?", "Benim dini görüşüm nedir?" gibi sorularla arayış içerisindedir (41). Ergenlerin soyut düşünme, hipotez geliştirme becerileri arttığı için bu arayışlarına ve maneviyata ilişkin sorulara sistematik, farklı cevaplar bulma muhakeme etme yetenekleri de artmaktadır (62). Dinin çeşitli yönlerinin ergenler üzerinde olumlu bazı işlevlerinin söz konusu olduğuna dair araştırmalar söz konusudur (41). Örneğin; 11- 18 yaş arası 2000 ergenle yapılan bir çalışmada dindarlıkları yüksek seviyede olan gençlerin sigara içme, alkol ve uyuşturucu kullanma, okuldan kaçma, çocuk suçlarına bulaşma ve depresyona girme eğilimleri diğerlerine oranla daha düşük bulunmuştur (63). Araştırmacılar bu çalışmayla; ergenlerin problemli davranış sergileme ya da sergilememe üzerinde dinin etkisini ortaya koymuşlardır. Konuya diğer perspektiflerden de bakılabilir. Fakat; dinin insanları önemseme ve onlarla ilgilenmeye ilişkin verdiği mesajların dini özümseyen ergenler tarafından benimsendiği belirtilmektedir (41). Örneğin; bir araştırmada dini inançları yüksek seviyede olan ergenlerin toplum hizmetlerine katılımının; diğerlerinden yaklaşık üç kat daha fazla olduğu bulunmuştur (64).

2.1.3. Ergenlikte Okul ve Akran Gruplar

Okullar, ergenlerin psikososyal ve entelektüel gelişimlerine katkı yapan kurumlardır. Ergenler, okullar aracılığıyla bir yandan yeni bilgiler edinir ve eğitim görürken; bir yandan da okulda arkadaş ve öğretmenleriyle kurduğu ilişkiler sonucu insan ilişkileriyle ilgili becerilerini geliştirir (37). Okul kavramı, yetişkinler ve ergenler için farklı anlamlar ifade edebilir. Yetişkinler için okul, ergenlerin bilişsel

ve kariyer gelişimlerini destekleyen kurumlar şeklinde algılanırken; ergenler için bundan çok daha fazlasını ifade eden okul, temel bir toplumsallaşma alanı olarak değerlendirilmektedir (5). Steinberg'in aktardığında göre; Brown ve arkadaşları tarafından yapılan bir çalışmada ergenlere okulla ilgili algılamaları sorulmuş ve ergenler okulla ilgili hoşlandıkları şeyleri 'arkadaşlarımla olmak' ve 'yeni insanlar tanımak' şeklinde yanıtlarken; hoşlanmadıkları şeyleri 'ev ödevleri, sınavlar ve okulun kural koyucu atmosferi' olarak tanımlamışlardır (5).

Okullar, ergenlerin akranlarıyla etkileşime girmesi adına onlara bir fırsat sunmaktadır. Bu noktada akran ilişkilerini incelemek önem arz etmektedir. Ergenlerin '*akran ilişkileri*' üç düzeyde tanımlanmıştır (65). Birinci düzey, ergenlerin arkadaşlık ve romantik ilişkilerinin sürdüğü en aktif akran ilişkileri düzeyidir. İkinci düzey, ergenlerin küçük gruplar halinde birleştikleri 'klik' olarak bilinen arkadaşlık ve birlikte etkinlikte bulunma faktörlerine dayanan düzeydir. Klik üyeleri, muhtemelen aynı yaş, ırk, sosyoekonomik düzey ve erken ergenlik döneminde aynı cinsiyettendir. Üçüncü düzey akran etkileşimi, genellikle erken ve orta ergenlik döneminde ortaya çıkan kalabalıklardır. Kalabalıklar popüler ve klişeleşmiş (inek öğrenci, vb.) paylaşımlara dayanan gençlerin ister istemez birlikte zaman geçirdiği alanlardır. Kalabalıklar, benzer özelliklere sahip akranlarıyla aynı ortamı paylaşarak kendi kimliklerini geliştirmede ergenlere sosyal bir ortam sağlamaktadır.

Ergenler kimliğine ilişkin algısını başkalarıyla olan etkileşim sonucu elde edebileceğinden akran gruplarıyla ilişkileri önem arz etmektedir. Akran gruplar, klikler ve çeteler bireye hem kimliğini sosyal bir çevrede bulma, hem farklı roller edinme, hem de bu roller hakkında doğrudan geri bildirim alma şansı sağlamaktadır (49). Ergenler, girdikleri bu çeşitli toplulukları daha sonra bırakma eğilimi de gösterirler. Bu deneyimleme kanunlar ihlal edilmediği, kendilerinin ve başkalarının sağlığını tehdit edici davranışlar üretmediği sürece ergenin kendi benliğini arama çabasına katkıda bulunur (44). Ayrıca ergenin olgun bir kimlik kazanabilmesi için giderek kendisini akran grubunun etkisinden kurtararak kendisi olabilmesi gerekir (49).

Ergenlerin arkadaşlıklarının yaşla birlikte daha samimi, yakın ve destekleyici bir hale geldiğini söyleyen araştırmalar söz konusudur (66). Yakın arkadaşlıklar,

ergenlere sosyal becerilerini ve sosyal yetkinliklerini geliştirmek için gelişimsel fırsatlar sunar (67). Yapılan bazı araştırmalarda ergen ve arkadaşlarının değerler, yönelimler ve davranışlar bakımından benzer özelliklere sahip olduğu saptanmıştır.(68). Bu benzerliğin nereden kaynaklandığı sürekli sorulan sorulardan birisidir. Burada hem ergenin kendi özelliklerine benzer arkadaş seçiminin hem de arkadaşların birbirlerini karşılıklı etkileme sürecinin birlikte etkili olduğu konusunda araştırmacılar hem fikirdir (65).

Popüler ve popüler olmayan ergenlerin özellikleri de araştırma konusu olmuştur. Sosyometrik çalışmalar popüler olmayan ergenlerin içe kapanık ve akranları tarafından reddedilen ergenler olabileceği sonucuna ulaşmıştır. Akranları tarafından reddedilen ergenin benlik saygısı düşüktür, içe dönüktür, yalnız olma eğilimindedir (69). Popüler ergenlerin ilgi çekici, herkes tarafından tanınan, atletik ve başkalarınca kabul edildiği saptanmıştır (70).

Akran ilişkilerinin bir boyutu da romantik (karşı cinsle) ilişkilerdir (65). Richards ve arkadaşları, lise öğrencilerinin romantik ilişkileri düşünme üzerine çok zaman harcadıklarını saptamışlardır (71). Araştırmalar, ergenlerin romantik ilişkilerinin orta ergenlik döneminde; erken ergenlik dönemine nispeten daha istikrarlı bir hal aldığını ve bu durumun onların hem günlük hem de psikososyal işlevlerini etkilediğini göstermektedir (8). Kız-erkek karışık arkadaş gruplarıyla arkadaşlık deneyiminin, romantik ilişkilere katılımı kolaylaştırdığı belirtilmektedir (72).

Zastrow ve Krist-Ashman'a göre bu dönemde, aşık olmak, kimliği tanımlama girişimlerinden biri olarak görülür (44). Karşı cinsle yakın ilişkide olmak, duygu ve düşüncelerini ona aktarmak sayesinde ergen, kendisini dış dünyaya açar ve kim olduğuyla ilgili bir kavrayış geliştirebilir. Sevilen birine duygu ve düşüncelerini aktarıp, ondan gelen tepkileri gözlemlemek, ergenin değer ve inançlarını sınamasını sağlamakta ve benlik algısıyla ilgili kavrayışına açıklık getirmektedir. Ayrıca karşı cinsle özel arkadaşlık kurmak sayesinde nasıl ilişki kurduğunu sınayabilir.

2.1.4. Ergenlik Problemleri

Ergenlikle ilgili kuramsal çerçevede son olarak; ergenlik döneminde bireyin yaşayabileceği sorunlara yer verilmiştir. Çok çeşitli problem alanlarına sahip ergen çeşitli kaygılar yaşayabilmektedir. Ergenlerin çoğunun yaşadıkları başlıca kaygı ve kuruntular şu şekildedir (46):

- Beceriksiz, sinirli ve gergin; orta boylu, kısa boylu, zayıf, şişman olmak, yeterince uyuyamamak gibi sağlıkla ilgili kaygılar.
- Özgüvensizlik, olayları aşırı önemsemek, kendini yetersiz görmek, çok düş kurmak, kendini aptal hissetmek gibi kişiliğe ilişkin kaygılar.
- Bir çalışma odasının olmaması, cinsel sorunlarını ve başka özel sorunlarını anne baba ile konuşamamak, çocuk yerine konulmak, özgürlüğünün kısıtlanması, anne babanın arkadaş seçimine karışması, yeterli harçlık alamamak gibi aile ve evle ilgili kaygılar.
- Yanlış anlaşılmak, yeni insanlarla tanışma korkusu duymak; toplantılarda, eğlencelerde nasıl davranacağını bilmemek, az arkadaşı olmak, daha popüler olmayı istemek, yeni arkadaşı nasıl edineceğini bilmemek gibi toplum içindeki durumuyla ilgili kaygılar.
- Karşı cinsten arkadaşı olmamak, bir arkadaşla çıkınca nasıl davranacağını bilmemek, karşı cinsten gelen çıkma önerisini geri çevirmeyi ya da çıkmaya karar vermeyi bilememek, daha güzel ya da yakışıklı olmak, daha çok cinsel bilgi edinmek gibi kız- erkek arkadaşlığı ile ilgili kaygılar.
- Dinsel konularda daha çok bilgi edinmek, doğru ve yanlış olanı bilememek, ölüm korkusu, ırkçılık gibi dinsel ve ahlaksal kaygılar.
- Verimli çalışma yollarını bilememek, dikkatini toplayamamak, yavaş ve ağır olmak, çalışırken düşlere dalmak, kendini söz ve yazı ile anlatamamak, not tutamamak, topluluk önünde konuşamamak, uzun süre televizyon izlemek gibi okulla ilgili kaygılar.
- Meslek seçmede yardıma gereksinim duymak, para kazanmak, yeteneklerini tanımak, kendine uygun iş bulmak, parayı iyi kullanmak gibi mesleksel kaygılar.

Ergenden beklenen kaygı yaratan bu sorunlarının üstesinden gelmesi, hayatını bir dengede kontrol edebilmesidir. Ancak ergenin içinden gelen cinsellik ve saldırganlık dürtüleri ile diğer karmaşık duygularının en yoğun olduğu bu dönemde sorunlarıyla baş edebilmesi, sağlıklı bir düzen kurabilmesi oldukça güçtür. Ergenin bu sorunlarının üstesinden gelebilmesi ve sağlıklı gelişimi için kendisine yeterli desteği vermekle yükümlü iki kurum aile ve okul yaşantıları önem arz etmektedir (45).

2.2. Anne- Baba- Ergen İlişkileri

Aile yaşam döngüsünde ergen çocuğa sahip olmak, anne-baba-ergen ilişkilerinin ve aile içi iletişimin yeniden şekillendiği bir dönemi ifade eder. Ergenlikle beraber aile içinde yaşanan değişimler, önceden alışılagelmiş dengelerin sarsılması ve aile içi ilişkilerin büyük ölçüde değişime uğraması anlamına gelmektedir (5). Ergen bu dönemde, bebeklik ve çocukluk yıllarında yakın ilişkiler kurduğu ebeveyni ile uzak ve sınırlı bir iletişim kurar. Bu durumun sebebi, ergenin ailesinden bağımsız hareket etme ve bireyselleşme çabasıdır. Anne-babasıyla uzak, mesafeli iletişim kuran ergen, daha çok akranlarıyla vakit geçirmeyi ya da yalnız kalmayı tercih eder.

Ergenin ev dışında özellikle de arkadaş gruplarıyla vakit geçirme isteği ve davranışı artmaktadır. Ergen, anne-babanın fikirlerinden ziyade arkadaşlarının zevklerini, fikirlerini, konuşma biçimlerini, yaşam tarzlarını benimseme eğilimindedir. Arkadaş grubunda dayanışmaya, bağlılığa yapılan vurgu nedeniyle ergen, grup dışına itilme kaygısı nedeniyle kimi zaman kendisine aykırı gelen fikir ve davranışlara itiraz etmeden uymaya çalışmaktadır (45). Bu risk ve tehlikeler nedeniyle birçok anne baba, çocuklarının kötü arkadaş edineceği kaygısıyla onları daha çok baskı altına alabilmekte ya da arkadaşlarını kötülemektedir. Ebeveynler tarafından ergene ait günlük, şiir, vb. yazıların okunması, telefon konuşmalarının dinlenmesi ya da girdikleri bilgisayar sitelerinin incelenmesi ergenlerin birey olarak sınırlarının zedelenmesi anlamına geldiği için sert tepki vermelerine neden olabilmektedir. Bu durum ise ergenin anne-babasına daha çok karşı çıkmasına neden olmaktadır.

Anne-baba-ergen arasındaki iletişimin sınırlılığı, ergenin kendi hayatıyla ilgili ebeveynleriyle paylaştığı bilginin de azalması sonucunu doğurur. Çünkü, dönemin yapısına uygun olarak anne-babası tarafından anlaşılmayacağını düşünen ergen, ebeveynleriyle duygu ve düşüncelerini paylaşmaktan kaçınmaktadır (73). Dolayısıyla ergen, ebeveyni tarafından sorgulandığını hissettiğinde onlardan bilgi saklar, ayrıntılı cevaplar yerine tek heceli cevaplar verir. Ayrıca, yalana başvurmak da hayatlarıyla ilgili bilgi vermek istemeyen ergenlerin başvurdukları bir yöntemdir.

Montemayor ve Svajian'a göre çocuklar, yaşları ilerledikçe anne-babaya bağımlı olmayı benlik kavramına bir tehdit olarak algılarlar ve bu durum, çeşitli şekillerde sonlanabilecek krizlere yol açabilir (74): Bu krizin çözüm yollarından biri, "uydulaşma" kavramıyla açıklanan, ergenin anne-babanın çevresinde döndüğü ve bağımlılığını kabul ettiği durumdur. Bu ilişki biçiminde; hem anne-baba hem de ergen, ilişkide anne-babanın gücünü kabul eder ve her iki taraf da ilişkiden doyum sağlar. Ancak her ergen uydulaşmayı kabul etmediği için anne-baba-ergen ilişkisinde farklı sonuçlarda ortaya çıkar. Örneğin; anne babanın çocuğu reddedici bir tutum sergilediği durumda anne-baba ergeni bir yük olarak görür ve onun gereksinimlerini karşılamada isteksiz davranır. Bu durumun farkında olan ergen de anne-babayı hoşnut etmek için değil; ancak cezadan kaçınmak için anne-babanın taleplerini kabul eder görünür. Bir başka ilişki biçiminde; bir önceki örneğin tam tersi olarak; anne-babalar yaşamak istedikleri kendi çocukluklarını tekrar yaşama arzusuyla çocuklarına karşı gereğinden fazla yönlendirici tutum sergilerler. Anne-babalar bu durumda, ergen çocuklarına aşırı düşkünlük gösterip kendi yaşamak istedikleri şekilde ergenin yaşamını planlarlar. Anne-baba-ergen ilişkisinde sağlıklı oluşum ise; ergenin sadece anne-babayı hoşnut etmek için davranışlar sergilemediği, ergenin kendi değer yargıları ve gereksinimleriyle tutarlı olarak özerk davranabilmesidir. Bunun sağlanabilmesi için ergenlerin bir taraftan anne-babadan bağımsız olma çabalarını sergilemeleri; diğer taraftan da anne-babanın sevgi ve ilgisine olan gereksinimlerinin artarak devam ettiği gerçeğini göz önüne alması gerekir.

Ergenin bireyselleşmesi ve aynı zamanda sosyalleşmesi açısından aile içindeki etkileşim tarzı önemlidir. Anne-babanın birbirleriyle ve ergenle kurdukları ilişki biçimi olumlu bir nitelik taşıyor ise ergen sosyalleşmesini sağlıklı tamamlar. Fakat olumsuz anne-baba-ergen ilişkileri; ergeni olumsuz etkileyebilir, ergenin

psikolojisinin bozulmasına, aile, arkadaş ve okul çevresiyle olan ilişkilerinin olumsuz etkilenmesine neden olabilir (53). Norm dışı davranışlar sergileyen, grup dışına itilen, çetelere katılan ergenler, bu durumun bir sonucu olarak ortaya çıkabilir.

2.2.1. Aile Yaşam Döngüsü İçinde Anne-Baba ve Ergen

Aile yaşam döngüsüne bakıldığında; ilk aşama olan yeni evli çift döneminde çiftlerin evliliğe uyum sürecinde oldukları ve yeni statü ve rollere bağlı görevlerinin olduğu görülmektedir. Daha sonraki aşamalarda çocuk sahibi olmak ve yeni bir yaşam döngüsüne girmek çiftlere yeni görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Çocukların yaşlarıyla bağlantılı olarak ailenin belli bir gelişim seyrinde olduğu görülmektedir. İlk çocuğun doğması bebek bakımının getirdiği sorumlulukları ve yeni kazanılan anne-baba statüsüne uyumu gerektiren bir süreçtir. Çocuğun konuşması, yürümesi ve diğer gelişim evrelerinde ailenin genel yapısı farklı özellikler taşımakta ve ebeveynlere farklı sorumluluklar yüklemektedir. İlk çocuğun anaokuluna başlayacağı bir dönemde ikinci bir çocuğun dünyaya gelmesi ailedeki dinamiklerin ve rollerin yeniden düzenlenmesi anlamına gelmektedir. İlk çocuğun okula başladığı dönem ise, ailede önemli bir değişim aşaması ve odak noktasıdır. Çocuğun büyüyüp ergenlik çağına ulaşması ise; ailede yeni bir dönemin başlangıcı olarak aile işlevlerinin yeniden düzenlendiği bir dönem olmaktadır.

Ergenlikte aile içinde yaşanan değişim ve sorunların nedeni sadece ergenin ilgi ve gereksinim alanlarının değişmesinden kaynaklanmaz. Aile, bir sistem olarak ele alındığında ergenin anne-babasında oluşan değişimlerin ve bir bütün olarak aile işlevlerinde ve gereksinimlerinde görülen değişimlerinde aile yapısını etkilediği görülür. Bu sebeple ergenlik döneminde değişen aile içi ilişkileri anlamak için hem ergenin gelişimiyle ilgili süreçleri hem de ergenin anne-babasının ve ailesinin karakteristik özelliklerini ve sürece uyumunu dikkate almak gerekmektedir (5).

Toplumun genel yapısına bakıldığında ergen bir çocuğa sahip anne-babanın yaş aralığının ve gelişimsel basamakları dikkate alındığında orta yaş döneminde olduğu görülmektedir. Orta yaş, yaklaşık olarak 40-45 yaşlarında başlayan ve 60-65 yaşlarına kadar uzanan bir gelişimsel dönemdir (41). Birçok insan için orta yetişkinlik, fiziksel yeteneklerin azaldığı ve bazı sorumlulukların arttığı; hayatının geri kalan kısmıyla ilgili farkındalıklarının arttığı; gelecek nesillere anlamlı şeyler

bırakmak amacıyla üretime odaklanıldığı, kariyerin sürdürüldüğü bir dönemdir. Bu gelişimsel özelliklere ve görevlere bakıldığında bir yandan yaşlılığa doğru uzanan fiziksel yapabilirliklerinin kısıtlanmasıyla hayatı sorgulayan, diğer taraftan üreten hayata anlamlı eserler bırakmaya çalışan orta yetişkinin bazı kuramcılarca (Farrel, Rosenberg, Levinson) tanımlanan bir bunalım dönemi yaşaması muhtemeldir (5). Levinson, orta yaş dönemindeki yetişkinin geçmiş ile gelecek arasında bir yerde durduğunu ve yaşamının devamıyla ilgili kaygılarının olduğunu savunur. Bu konuya aile içi dengeler açısından biyolojik yönüyle baktığımızda; ergen anne-babasının orta yaşla birlikte kendi bedenleriyle, fiziksel çekicilikleriyle, cinsel işlevleriyle ilgili kaygılandıkları bir dönemde, ergenin ise fiziksel ve cinsel gelişim açısından yoğun bir olgunlaşma döneminde olduğu görülmektedir (5).

Orta yaş dönemindeki anne-baba ve ergen çocuğun olduğu aile yapısındaki bir diğer çatışma meydana getiren konu; zaman ve gelecek algısıdır. Orta yaş dönemindeki anne-baba özellikle ebeveynlerinin ve diğer yaşlı akrabalarının ölümüyle birlikte ölüm düşüncesiyle daha sık karşı karşıya kalır (41). Bu durum, hayatta kalma sürelerinin az kaldığı gerçeği ile yüzleşen anne-babanın varoluşsal sorgulamalarına neden olur. Diğer taraftan ergenlerin zaman ve geleceğe bakış açılarına bakıldığında önlerinde uzun bir zaman dilimi gördükleri ve geleceğe ilişkin bakış açılarının geniş boyutlu oldukları görülmektedir.

Bir diğer ele alınması gereken konu toplumda edinilen statü, kariyer, vb. konulardır. Orta yetişkinlik dönemindeki anne-baba; meslek, kariyer, eş seçimi, vb. birçok konuyla ilgili yaptıkları seçimleri gözden geçirirler ve bu konularla ilgili başarı ya da başarısızlıklarını incelerler. Erikson'a göre bu dönemde yetişkin üretken olduğu ölçüde gelişimsel görevini başarıyla tamamlar. Gelecek kuşaklar için ebeveyn olarak, öğretim ve önderlik gibi konularda topluma katkıda bulunduğu ölçüde yetişkin üretkendir. Buna karşın üretken olmayan yetişkinlerde toplum ve gelecek nesil için hiç bir şey yapmadıkları duygusu gelişir. Bu duruma ergenler açısından bakıldığında; ergenlerin geleceğe yönelik geniş kapsamlı planlarının olduğu, önlerinde uzun bir hayat ve başarılması gereken gelişimsel görevlerin (üniversiteye gitmek, işe girmek, evlenmek, çocuk sahibi olmak, vb.) bulunduğu söylenebilir. Dolayısıyla bir tarafta heyecanla gelecek planları yapan, seçenekleri sonsuz ergen; diğer tarafta gelecekle ilgili sınırlı plana sahip, gençken yaptıkları seçimleri gözden

geçiren ebeveynin dünyaya bakış pencereleri birbirinden farklıdır. Bu konuyla ilgili olarak aile yaşam döngüsünün bu aşaması için Bee ve Boyd'un aktardığı Peterson'un yapmış olduğu araştırmanın sonuçlarını belirtmekte fayda vardır. Bu araştırma sonucunda; ergenlerin başarılı, bilinçli ve uyumlu genç yetişkinler olabilmelerinin; orta yaş dönemindeki ebeveynlerin üretkenliğiyle ilişkili olduğu görülmüştür (41). Bu araştırma sonucu ve ilgili literatür göz önüne alındığında anne-babanın gelişimsel gereksinimleri ve görevleri ile ergenin gelişimsel basamaklarının birbiri üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

Aile yaşam döngüsünün bu aşamasında yaşanan krizler, aile içi ilişkileri etkilemektedir. Örneğin; fiziksel olarak kendini yeteri kadar güçlü hissetmeyen bir baba, oğluyla yıllardır hafta sonu aktivitesi olan futbol oynama konusunda kendisini artık yeterli hissetmeyebilir ve bu konuda isteksizlik hissedebilir. Fiziksel gelişiminin en yoğun döneminde, enerjisi yüksek olan ergen, babanın bu isteksizliğini anlamada güçlük çekebilir ve babasının kendisinden uzaklaştığını hissedebilir. Bu örnekte; tersi bir durumda söz konusu olabilir; daha çok yalnız ya da akranlarıyla vakit geçirmek isteyen bir ergenin babası, çocuğunun birlikte yaptıkları hafta sonu aktivitesine katılmaktaki isteksizliği ile onunla paylaşımların azalması nedeniyle ve orta yaşın getirdiği duygusal bir takım süreçlerle kendini yalnız hissedebilir.

Steinberg ve Steinberg orta yaşlı yetişkinlerden oluşan ailelerde, ergenliğe uyum sağlama sürecinin ergenlerin ruh sağlığına oranla, anne-babaların ruh sağlığı üzerinde daha fazla olumsuz sonuç doğurduğunu ifade etmektedirler (5). Pasley ve Gecas, yaptıkları bir araştırmada anne-babaların yaklaşık üçte ikisinin anne-babalığın en zor dönemi olarak ergenliği tanımladıklarını bulmuşlardı(75). Ayrıca; Gecas ve Seff'a göre ergen çocuğa sahip anne-babaların evlilik ve yaşam doyumunda azalma yaşandığı birçok araştırmada bulgu olarak yer almıştır(76). Bu sebeple ergenlik süresince anne babaların ruh sağlığını etkileyen faktörler üzerinde yapılacak araştırmalar önem arz etmektedir; çünkü araştırmalar, duygusal sorunlar (depresyon, kaygı, kendinden kuşkulanma, vb.) yaşayan anne- babaların, ebeveynlik rollerinde de verimsiz olduklarını göstermiştir (77).

2.2.2. Anne-baba-ergen çatışmaları

Ergenlik dönemiyle birlikte ergenin yeni arayışları ve istekleri ortaya çıkar ve bu durumlar aile sisteminin değişmesine, ailedeki güç dengesinin sarsılmasına yol açar. Bu dönemde, ergenlerin güç kazandıkları ve özgüvenlerinin yükseldiği görülür ve aile ilişkilerinde yeniden yapılanma söz konusudur (5). Bu noktada anne-baba ailenin eski dengesine ulaşması ve kendilerinin de eski otoritelerini sağlamaları amacıyla değişimlere direnç gösterirler ve ergenin çeşitli arzularına karşı çıkabilirler (37). Bu durum da ailede yaşanacak anne-baba-ergen çatışmalarının habercisi olmaktadır.

Ergenin ne zaman, hangi tepkiyi göstereceği kestirilememekte, istekleri sürekli artmaktadır. Çalışma düzeni bozulmakta, derslere olan ilgisi azalmaktadır. Ergen, evdeki hemen her kurala itiraz etmekte, kurallardan yakınmaktadır. Anne-babasına ters, kaba yanıtlar verebilmektedir. Eve giriş, çıkış saatleriyle ilgili kurallara uymama eğilimindedir. Zamanın büyük kısmını ev dışında aktivitelerde geçirmek istemektedir. Ergenlerin çoğunlukla odalarını dağınık bıraktıkları, düzenle ilgili problem yaşadıkları, sakarlıkları nedeniyle evde bir şeyleri devirip kırdıkları görülmektedir. Ayrıca düzenli beslenmedikleri, gelişi güzel atıştırmalıklarla idare ettikleri saptanmıştır. Bu dönemde geçici heveslere kapılma söz konusu olabilmektedir. Örneğin; ergen kız, saçına, giyimine kuşamına, süse önem vermekte, saatlerce aynada kendine bakabilmektedir. Ergen erkek ise saçına başına özen göstermekte, saçına günün modasına göre şekil vermektedir (45).

Ergenin içinde yaşadığı çevreden doğan ve iç gerilim olarak yaşadığı durumlar; anne-babanın çok sert otoritesi, kişisel doyumlara karşı çeşitli engeller, okulda ya da arkadaş grubunda bir yetersizlik duygusuna yol açan durumlar, yakınlarının kişiden daha olgun ve daha akıllı bir davranış görme istekleri ve bunun kişiyi aşırı otokontrole itmesi, yeni bir çevreye uyum güçlükleri, karşı cinsle toplumsal uyum güçlükleri, meslek seçiminin getirdiği sorunlar ve anne-babanın kendi seçimlerini kabul ettirme baskıları şeklinde sıralanabilir (47). Ergenler bu durumların hepsiyle karşılaşmasa da bazılarını yaşıyor olmaları muhtemeldir.

Yapılan araştırmalara bakıldığında ergenlerin anne-babaları ile aralarında büyük bir yabancılaşma olmadığı, söz konusu olanın sessiz uzaklaşma olduğu

kaydedilmiştir (78). Bu uzaklaşma, anne-baba-ergen arasındaki sevgi azalması değil, fiziksel yakınlığın azalması ve ergenin mahremiyet alanının büyümesi şeklinde gözlenmiştir. Anne-baba-ergen çatışmaları çoğunlukla temel değerlerle ilgili anlaşmazlıklardan değil günlük yaşam aktiviteleri (odanın toplanması, kişisel temizlik, okul başarısı, vb.), müzik, giyim, saç stili tercihi gibi konulardaki çatışmalardan kaynaklandığı belirtilmektedir. Diğer taraftan ergen, çocukluğundan beri hayran olduğu anne-babasının beğenileriyle alay edebilir, düşüncelerini eskimiş bulur, inançlarına kuşkuyla bakabilir (46). Sürekli onlara karşı çıkarak kendini haklı çıkarmaya çalışır. Ergen, anne-babasını sürekli eleştirirken, kendisine herhangi bir eleştiri yapıldığında sert çıkış yapar. Kimi zamanda anne-babasından utanma eğilimi gösterir.

Ergen, çocukluğun ve yetişkinliğin öfke nedenlerini kendinde toplar. Çocuk, genellikle somut nedenlerle (örneğin; yaptığı işin engellenmesi, sevdiği oyuncağın elinden alınması, vb.) öfkelenirken; yetişkin daha çok soyut nedenlerle (örneğin; toplumsal ve mesleki haksızlıklar) nedeniyle öfkelenir. Çocuklukla yetişkin arasında kalan ergen öfkesini gösterirken hem çocuksu (bağırma, ayaklarını yere vurma, şiddetli ağlama, vb.) hem de yetişkinlere özgü (kaba sözler, ince alaylar, vb.) tepkiler verir (47).

Steinberg'in aktardığına göre; Collins, ergenin ve anne-babanın ergenlik döneminden beklentilerinin faklı olmasının aralarında çatışmaya yol açabileceğini belirtmiştir (5). Örneğin; ergenlik dönemini özgürlüğünü ilan ettiği bir dönem olarak algılayan ergen ile bu dönemde daha sıkı bir tutum sergilenmesi gerektiğine inanan anne-babanın çatışmaları kaçınılmazdır. Bu dönemde anne-babaların sık şikayet ettikleri konulardan birisi çocuklarıyla iletişime girememektir. Çünkü daha öncede belirtildiği gibi ergen, iletişim kurma konusunda isteksiz davranır ve aynı zamanda kendine bedensel ve duygusal bir mahremiyet alanı oluşturmak ister (79). Beklentileri ve bakış açıları değişen ergen ve aile karşılıklı olarak birbirlerini anlayışsızlıkla suçlarlar. Ergenler, aileleri tarafından yanlış anlaşıldığından ya da anlaşılmadığından yakınırken; anne- baba da kendilerini dışlanmış ve ikinci plana itilmiş hissederler. Aslında ailenin de isyankarlık olarak nitelendirdiği bu durum ve davranışlar, ergenin doğal gelişiminin bir parçasıdır (79). Bu nedenle anne-babanın

ve ergenin bu döneme ait inanışları ve ne tür bilgilere sahip oldukları, bu bilgileri nereden edindikleri önem arz etmektedir.

Anne-baba cinsiyeti, ergen-anne-baba çatışmalarında önemli bir etken olarak incelenmelidir. Yapılan araştırmalarda ergenlerin genel olarak annelerinden ziyade babalarıyla daha çok çatışma yaşadıkları ortaya çıkmıştır (80). Ergenlerin genellikle anneleriyle daha yakın bir ilişki kurdukları, onlarla vakit geçirme isteklerinin yüksek olduğu ve daha rahat paylaşımda bulundukları belirtilmektedir. Babanın ise daha çok destek ve rehberliğine başvurulduğu ve otorite figürü olarak algılandığı ortaya çıkmıştır. Yapılan bir diğer çalışmada annelerini koruyucu ve sevecen olarak değerlendiren ergenlerin oranının fazla, babalarını sevecen olarak değerlendirenlerin oranının ise düşük olduğu kaydedilmiştir (78). Bu değerlendirmelere rağmen en çok çatışma yaşayan ikilinin de anne-ergen olduğu belirtilmektedir.

Bu noktada anne-baba-ergen çatışmalarını, toplumun genel kültürel yapısını göz ardı ederek ele almak eksik olacaktır. Geleneksel Türk ailesinde bağımsızlık ve bireyselleşme değil, bağlılık ve birliktelik önemlidir (81). Anne-baba-çocuk arasında karşılıklı bağımlı bir ilişki vardır. Erinlik döneminde sık yaşanan bu tartışma alanları ve gücü elde tutma mücadelesinin anne-babanın ruh sağlığına önemli ölçüde zarar verdiğine dair çalışmalar söz konusudur (82).

Lise son sınıfta okuyan gençler üzerinde yapılan bir araştırmada ergenlerin anne-babalarıyla en çok aşağıda sıralanan konularda çatışmaya girdikleri saptanmıştır (37);

- Anne-babası tarafından eleştirilmek,
- Sağlık durumları ile çok ilgilenilmesi,
- Evde temizlik konusunda titiz davranılması,
- Bir konunun çok uzatılması,
- Aşırı derecede nasihat edilmesi,
- Üstlerine çok düşülmesi,
- Anne-babanın onu anlamaması,
- Akşamları eve geç gelmeye izin verilmemesi,
- Evde azarlanması,
- Anne-babasının her şeyi öğrenmek istemesi,

- Anne-babası tarafından dağınık olduğunun söylenmesi,
- Okuldaki ders başarısının eleştirilmesi,
- Ailesinin ona baskı yapması,
- Anne-babasının yanında tartışması.

Anne-baba ile ergen arasındaki ilişkilerin sağlıklı olup olmadığını belirleyebilmek için, bu ilişkileri oluşturan etkenleri incelemek gerekir. Bu etkenler; zeka durumu, ağır hastalıklar, kalıcı sakatlıklar, yoksunluklar, ayrılıklar, ailenin geçirdiği kazalar, ruhsal sıkıntılar ve ölümler olarak tanımlanabilir (45). Özellikle anne-babanın kişilikleri, birbiriyle anlaşma dereceleri, uyumları ve çocuklarına karşı geliştirdikleri tutumlar incelenmesi gereken maddelerdir.

Ebeveynlerin, ergenlerle ilişkilerinde sıklıkla işledikleri bazı hatalar aşağıda sıralanmıştır (83):

- *Anne ve baba arasındaki anlaşmazlık*

Bir ailede eşlerin birbiriyle uyumu ve evlilik doyumları ile çocuklarıyla olan ilişkileri arasında bağlantı olduğu bilinmektedir. Evliliklerinde mutsuz olan eşlerin çocuklarıyla olan ilişkilerinde aksaklıklar görülmektedir. Anne-babanın çocuğuyla kuracağı ilişkinin kalitesi çocuğun toplumdaki diğer kurumlarda (okul, vb.) ve arkadaş ilişkilerinde kuracağı ilişkinin de niteliğini belirlemektedir. Dolayısıyla anne-baba-ergen ilişkisinin niteliği ergenin ilişki kurma biçimini etkileyecek, anne-baba arasındaki ilişki şekli ergene rehber olacaktır. Zira, anne-babanın normal olmayan davranışları ergeni olumsuz etkilemekte ya da ergen, anne-babanın patolojik ilişkilerinden zarar görmektedir.

Anne-babanın tartışmaları, geçimsizlikleri ve kavga sahnelerine tanık olmak ergen için yaralayıcıdır. Fakat; ergen bu durumdan çocuk psikolojisinden farklı olarak etkilenir. Ergen, anne-babası arasındaki bu anlaşmazlıklara alıştığı için ve kendi iç dünyasıyla daha çok meşgul olduğu için bu sahnelere daha az duyarlı olabilmektedir. Diğer taraftan, anne-babasının eylemleri karşısında eleştirici bir tutumu olan ergen, onların tartışmalarının tüm yetişkinlere özgü patolojilerin bir sonucu olarak görebilir. Bazen ergen, anne-babasını çocukça tartışmalar yaptıkları düşüncesiyle yargılar. Anne-babasının anlaşmazlığı ergende iki olumsuz tepkiye neden olur. Bunlardan biri; kendi tartışmalarına yoğunlaşan anne-babanın ergene

olan ilgisizliği sonucu ergende terkedilme duygusunu oluşturmalarıdır. Diğer bir olumsuzluk ise; toplumda önemli bir yere sahip aile kurumu içinde bu tür tartışmalara maruz kalan ergenin kişilik oluşumu ve olgunlaşma süreciyle ilgili bir gerileme ve engellenme durumunu yaşamasıdır.

Anne-babanın ergenler karşısındaki davranışlarındaki kararsızlık ve özellikle otorite kullanımıyla ilgili anlaşmazlık ebeveyn-ergen ilişkilerindeki bir diğer hatadır. Bu durumda ergenler, yetişkinlerin davranışlarını yönlendiren akılcı bir ilkenin olmadığını fark ederler ve bundan da eğitimin olasılıklara bağlı olduğunu ve gerçek bir anlamdan yoksun bulunduğunu çıkarırlar. Bu koşullar altında; otoritenin ahlaki bir uyarı olmaktan çıkması söz konusudur. Anne-babaların çocuklarına göstermiş olduğu sevgilerinin eşit olmayan dağılımı da sık görülen bir durumdur. Bunun sonucu olarak ergen, annesine ya da babasına aşırı bağlılık geliştirir, bu duygusal kutuplaşma ailedeki homojenliği ve tutarlılığı tahrip eder ve bunların yerine ikili ilişkileri koyar.

- *Anne-babanın, ergeni kendilerine bağımlı kılması*

Anne-babalar, ergen çocuklarının geleceğin yetişkinleri olarak toplumsal haklara sahip olduklarını kabul etmekte güçlük yaşarlar. Bu durumun altında yatan neden, çocuklarının olgunlaşmasına bilinçdışı bir biçimde karşı koymaları olabilir. Bu davranış biçimindeki ebeveynin, olgunlaşmaya yüklediği anlam çocuğunun yitirilmesi şeklindedir. Eğer ergen, aile ve toplum karşısındaki görevlerini fark etmezse; onu kontrol altında ve kendilerine bağımlı olarak tutmak daha kolay olacaktır. Böylece ergenin toplumla ilişkiye girmesini yasaklamaya çalışırlar. Örneğin; ergene fatura yatırmak, tek başına seyahat etmek gibi basit sorumluluklar dahi verilmez. Ailenin dışındaki yaşam ergenin hoşlanmayacağı şekilde betimlenir. Bu durum ergenin, ruhsal ve toplumsal olarak olgunlaşmasına engel olur ve aileye bağımlı bir kişilik geliştirmesine neden olur. Anne- babalar böylece ergenin tüm fiziksel ve ruhsal yaşam alanlarına egemen olur. Ergenin, kişisel ideal oluşturma, dostluk kurma ya da sırlara sahip olma hakkı engellenmiş olur. Kendine özgü bir yaşam alanından yoksun kalan ergen ailesi dışındaki toplumsal hayata katılımda zorluk yaşar ya da anne-babasının aşırı egemenliğine karşı çıkarak uygun olmayan, sağlıksız ortamlarda kendine yer bulmaya çalışır.

- *Anne-babaların çocukları hakkındaki yargıları genellikle katı, önyargılı olabilmektedir*

Anne-babalar, çocukları hakkında objektif yargılar vermekte zorlanabilmektedirler. Çünkü bulundukları toplumda nesiller boyu ergen ve ergen davranışlarıyla ilgili kalıp yargılardan etkilenmemeleri kaçınılmazdır. Ebeveynlerin ergenlerle ilgili benimsedikleri bu önyargılı düşünceler şu şekilde örneklendirilebilir; "ergenler, anne-babalarına karşı hiçbir sevgi duymazlar, anne-babalarının onlar için yaptıkları fedakarlıkları görmezler. Ergenler, şimdiden adam olduklarını iddia ederler; ama henüz çocuk olduklarının farkında değildirler. Ergenlerin en büyük amaçları eğlence peşinde koşmaktır. Ergenler, bencildirler, antipatiktirler, davranışları aksidir. Ergenler, yetişkinleri kandırırlar, yalan söylerler." Tüm bu kalıp yargılar ve sıfatlar, yetişkinlerin ergenler hakkında olumsuz ve genelleştirilmiş düşüncelere sahip olduklarını ve toplumda yaygınlaşan bu düşüncelerle hareket eden anne-babaların ergen çocuklarıyla ilişkilerine zarar verebileceği görülmektedir. Ergenlerin, risk alma davranışlarının yüksek olduğu, deneme yanılma yöntemini sıkça kullandıkları ve hata yapabilecekleri bilinen bir gerçektir. Ama yetişkinlerin, ergenlik dönemine ait özelliklerle ilgili bilgi sahibi olmaları; ergenlerin davranışlarını güdüleyen etkenleri bilmelerini, onların davranışlarının altında yatan sebepleri anlamalarını ve ergenlerle ilgili önyargılı ve genelleştirilmiş yargılardan uzaklaşmalarını sağlayacaktır.

- *Gelecekteki terk etmeyi haber verdiği için anne-babaların çocuklarındaki her türlü gelişimi gemlemeleri, olgunlaşmada bir gecikmeye neden olur*

Anne-babaların ergenlik sırasında çocuklarında ortaya çıkan değişimlere karşı çıkması olası bir durumdur. Ebeveynlerin, çocukla ilgili kendi dünyalarında oluşturmuş oldukları bir imge vardır ve bu imge çocuk için en iyisi olarak tanımlanır. Oysaki çocuk, ergenlikle beraber fiziksel, psikolojik, sosyal birçok değişim yaşar. Bu değişimle ebeveynin dünyasındaki imgeden uzaklaşan ergenin ortaya koymaya çalıştığı davranışlara anne-babalar, anlam vermekte güçlük çekerler ve hoşgörüyle yaklaşamazlar. Çocuklarının giyim tarzındaki, saç biçimindeki, arkadaş seçimindeki, vb. kendine özgülükleri kabul edemezler. Ergenin her değişimi ve kişisel tercihi, bağımsızlaşma, özerkleşme sürecine bir adımdır ve anne-babasının iradesine bağlı kalmadan kendi yaşam biçimini seçebileceğinin bir kanıtıdır. Bu durumda, anne-

babalar, iç dünyalarında çocukları tarafından yavaş yavaş terk edildiklerini hissederler. Bu durumda, değişimlerinin anne-babalarında uyandırdığı üzüntüyü hisseden bazı duyarlı ergenler, anne-babalarının kendilerine olan karşı çıkışlarının sadece katılık tezahürü değil, bağlılıklarının bir sonucu olduğunu görürler. Bu koşularda ergen, anne-babasının üzülmemesi için yeni isteklerde bulunmaktan vazgeçebilir, kişisel tercihlerine göre bir yaşam biçimi oluşturmayı erteleyebilir. Bu bir nevi ergenin kendisine karşı savaş açarak her türlü değişimden uzak durarak anne-babalarına acı vermekten sakınması anlamına gelir. Ama diğer taraftan ergenin iç dünyasında, gelişimiyle ilgili basamakları gerçekleştirememekten dolayı bir ızdırap oluşur ve olgunlaşma süreci gecikir.

- *Ergeni sistemli kötüleme onda aşağılık karmaşaları, gerçek ya da düşsel kaçışlar doğurabilir*

Anne-babaların, ergen çocuklarının daima çocuk kalacaklarına dair inançları olabilir. Bu düşünce ile onların yaptıkları her şeyi değersiz bulma eğiliminde bulunabilirler. Bu durum ise ergen çocuklarını sürekli kötüleyen anne-babaların varlığına neden olur. Bu yapıdaki anne-babalar yaşamla ilgili gerçekleri anlamada çocuklarının çok genç olduğunu sıklıkla tekrarlayabilir. Ya da yetişkinlerin yetenekleriyle karşılaştırarak onların yeteneksiz, beceriksiz, az gelişmiş olduklarını belirtebilirler. Bazı anne-babalar fiziksel gelişimi yaşına uyum göstermeyen çocuğunun bu durumunu sürekli tekrarlayarak ergene özgü gururu ve özseverliği derinden yaralayabilir. Kimileri de ergenin aileye olan ekonomik bağımlılığını her fırsatta dile getirebilir. Tüm bunlar ergende yetersizlik ve yeteneksizlik duygularına neden olabilir. Bazı ergenler de bu eleştirilere tepki olarak aileden uzaklaşma, düşsel olarak kaçma, vb. davranışlarına başvurabilirler. Bazen de ergen, anne-babanın güçlü imajından vazgeçmeyi kabul edemez. Ebeveyn de farkında olmadan güçlü ebeveyn imajını vererek, çocuğun yetersizlik duygusunu besler. Bu durumda etkili olan faktör, ergenin bilinçaltı süreçlerinde anne-babasıyla ilgili olumsuz düşünceler beslemesinin psikolojisinde yarattığı suçluluk duygusudur.

Aile ortamındaki duygusal atmosferin en önemli unsurlarından biri olan ebeveyn desteği anne-baba-ergen ilişkilerinde önem arz etmektedir (84). Ergenin anne-babasıyla yakın ilişki kurması, ergen suçluluğu, alkol-madde kullanımı gibi riskli davranışlar sergilemesi ihtimalini aza indirmektedir (85). Sağlıklı aile

işlevlerine sahip aileler, ergenin özerklik ihtiyacı ile aileye bağlılığı arasında denge kurabilmiş ebeveyne sahip ailelerdir (84). Dolayısıyla ergenin anne-babası tarafından desteklendiğini, ihtiyaçlarına cevap verildiğini hissetmesi tüm aile sistemini etkileyecek ve aile işlevlerinin yüksek düzeyde olmasını sağlayacaktır (86).

2.2.3. Anne-Baba Tutumları

Anne-baba tutumlarını çeşitli şekillerde sınıflandıran araştırmacılar söz konusudur. Baumrind ve onunla aynı görüşte olan diğer araştırmacıların çalışmalarının sonucu olarak; ergene yönelik anne baba tutumlarının iki önemli öğesi ön plana çıkmıştır: 'anne-baba duyarlılığı (kabul/ilgi)' ve 'anne- baba talepkarlığı (denetim/kontrol)'. Anne-baba duyarlılığı, anne-babanın ergenin gereksinimlerine kabul edici ve destekleyici bir şekilde karşılık verme derecesi iken; anne-baba talepkarlığı, anne-babanın ergenden olgun ve sorumlu davranışlar bekleme derecesidir (5). Anne-babalar her iki özellik açısından farklılık gösterebilmektedir. Bazıları sıcak ve kabul edici iken, bazıları umursamaz ve reddedicidir; bazıları çocuklarından çok şey talep ederken, diğerleri çocuklarından çok az şey bekleyebilir. Şunu belirtmek gerekir ki; ebeveynlerinden kabul ve ilgi gören ergenler; reddedilenlere oranla benlik saygıları yüksek, duygusal gelişimleri sağlıklı, stresle daha iyi baş edebilen, olumlu dünya görüşüne sahip ve daha az bağımlı yapıya sahip olan bireylerdir (87). Diğer taraftan çocuğuna karşı sevgiden uzak olan anne-baba, onu küçümseyebilir, sık cezalandırabilir, sinirli davranışlarda bulunabilir, onu reddeder ve çocuğuna karşı ilgisiz ve kayıtsız davranabilir (39).

Bu özelliklerden yola çıkarak anne-baba tutumlarına ilişkin dört şekilde tanımlanan sınıflandırma ortaya çıkmıştır (5). Duyarlı ancak neredeyse hiç talepkar olmayan bir anne-baba 'izin verici', duyarlı, ancak talepkar bir anne-baba 'yetkili' olarak adlandırılırken; talepkar; ancak duyarsız anne-babalar 'yetkeci', ne duyarlı ne de talepkar olan anne-babalar 'ilgisiz/kayıtsız' olarak tanımlanmıştır.

İzin verici (hoşgörülü) anne-baba tutumu: Bu tutumu benimseyen anne babalar kabul edici ve yumuşak bir davranış sergilerler ve disiplin konularında daha edilgendirler. Ergene tanıdıkları davranış özgürlüğü yüksektir ve ergenden beklentileri göreli olarak azdır. İzin verici anne-babalara göre kontrol, ergenin özgürlüğüne müdahaledir ve gelişimini engelleyebilir. Bu nedenle; çocuklarının

davranışlarını direk şekillendirmekten kaçınır ve kendilerini çocuklarının ihtiyaç duyduklarında kullanabilecekleri bir kaynak olarak görürler (5).

Yetkili (açıklayıcı otoriter) anne baba tutumu: Bu tutumu sergileyen anne-babalar çocuklarına belli sınırlar koyar ve çocuklarının gelişimsel gereksinimlerine ve yeteneklerine uygun taleplerde bulunurlar. İlişkilerinde sıcaktırlar; ancak disipline önem verirler. Ergenin özerklik gelişimini desteklerler; ancak çocuğun davranışlarına ilişkin son sorumluluğu kendileri üstlenir. Yetkili anne-babalar çocukları ile akılcı bir tarzda ilgilenirler ve disiplin konularıyla ilgili açıklamalar yaparlar (5).

Yetkeci (baskıcı) anne-baba tutumu: Bu tutumu benimseyen anne-babalar çocuğun gelişim düzeyini, kişilik özelliklerini ve isteklerini dikkate almadan, çocuktan kendilerinin uygun gördüğü şekilde davranmalarını isterler (88). Cezalandırmaya dayalı, katı ve zorlayıcı disiplin önlemlerini tercih etme eğilimindedirler (5). Çocukların özerkliklerini destelemek yerine, bağımsızlıklarını kısıtlarlar.

İlgisiz/kaytsız (tepkisiz, ihmalkar) anne-baba tutumu: Bu tutumu benimseyen anne-babalar, çocuklarının okul yaşantıları, arkadaşlıkları, nerede vakit geçirdikleri, ne tür sorunlara sahip olduklarıyla ilgili çok az bilgiye sahiptirler. Çocuklarına çok az zaman ve enerji harcarlar, kimi zaman ihmalkar olurlar (5). Yaşamlarını kendi istek ve ilgileri doğrultusunda yapılandırırlar ve çocuklarının görüşlerine ender olarak başvururlar.

Anne-baba- ergen ilişkilerinin sağlıklı olup olmadığının göstergelerinden birisi kuşkusuz anne-baba tutumlarıdır. Koşulsuz sevgi ve saygı ortamında büyüyen, sorunların konuşularak çözüldüğü, anne-babanın ilişkilerinin ılımlı ve sıcak olduğu, ergenin özerkliğine belli koşullarda izin verilen, sınır konulan, davranışların nedenlerini akılcı bir tarzda açıklayan, ev ortamında görev ve sorumlulukların açıkça belirtildiği, olumlu davranışların takdir edildiği, rahat, sağlıklı bir iletişim ortamının olduğu, ortak kuralların hakim olduğu, ergene görüşünün sorulduğu, ergene karşı tutarlı ve kararlı davranışların sergilendiği bir aile ortamında anne-baba-ergen ilişkilerinin sağlıklı bir düzlemde ilerleyebileceği söylenebilir (45). Yetkili anne-baba tutumuna sahip aile ortamında büyüyen ergenlerin daha sorumlu, daha kendine güvenli, uyumlu, daha meraklı, sosyal becerileri fazla ve okul başarısı yüksek olması

muhtemeldir (5). Destekleyici anne-baba tutumunun bir yandan özerkliğini kazanmaya çalışan bir yandan da ailesiyle olan bağını devam ettirmeye çalışan ergenin yeterliliğini ortaya çıkarmada etkili olduğu yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur (89). Dolayısıyla ergende yeterlilik duygusunun gelişimi kolaylaşır ve yaşam stresleriyle baş edebilmesi kolaylaşır. Bunun yanında yetkili anne-baba tutumuna sahip ev ortamı ergende akıl yürütme, rol alma, ahlaksal yargı ve empati gelişimini destekler (90). Çünkü aile ortamı özgürce duyguların, düşüncelerin, kuralların tartışıldığı ve toplumsallaşmaya hazırlanılan bir ortamdır.

Diğer taraftan, katı tutuma sahip ebeveynin olduğu aile ortamlarında bireylerin birbirini suçladığı, anne-baba-ergen anlaşmazlığının arttığı, ortaya çıkan problemlere yapıcı çözümler üretilemediği yapılan bir araştırmada ortaya konmuştur (91). Yetkeci anne-baba tutumunu benimseyen ailede yetişen ergenin daha bağımlı, edilgen, sosyalleşme alanında daha yetersiz, benlik saygısı düşük olma ihtimali yüksektir. İzin verici aile ortamında büyüyen ergenlerin birçoğu ise genellikle olgun ve sorumlu değildirler. İlgisiz/kayıtsız evlerde yetişen ergenlerin ise birçoğu tepkiseldir ve alkol, madde bağımlılığı, cinsellik gibi yetişkin yaşantılarına girme ve suç davranışı sergileme olasılıkları yüksektir (5).

2.3. Aile İşlevleri

Aile, bireyin kişilik ve davranışlarının gelişiminde ekonomik, kültürel ve sosyal boyutlarıyla katkı sağlamaktadır (92). Ayrıca aile yaşam döngüsü boyunca meydana gelen değişikliklerde üyelerine destek sağlamaktadır (7). Örneğin; bir geçiş dönemi olarak adlandırılan ergenlik döneminde hem ergenin hem aile üyelerinin bu döneme uyum sağlamaları, başarılı bir şekilde yerine getirdikleri aile işlevlerine bağlıdır. İşlevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getiren aile, çocukların sağlıklı kişilik geliştirmesi ve davranış göstermesinde etkili olmaktadır (2). Ailenin destekleyici ve güven veren ortamıyla ergeni yetişkinliğe hazırlayan birincil sosyal çevre olması bakımından işlevlerini yerine getiriyor olması önem arz etmektedir (93). Başka bir ifadeyle aile, çocuğun sosyalleşmesini sağlayan temel kurum olarak çocuğa bir aileye ait olma bilincini aşılar ve onu toplumsal ilişkilere katılım konusunda hazırlar. Ailenin çocuğun gelişimdeki işlevleri şu şekilde sıralanabilir (92):

- Çocuğa grup içinde dengeli bir birey olabilmesi için güven duygusu aşılamak,
- Çocuğun sosyal kabul görebilmesi için gerekli ortamı hazırlamak,
- Toplumda kabul edilen uygun davranış biçimlerini geliştirebilmesi için çocuğa rol model olabilmek ve rehberlik etmek,
- Çocuğun yaşam ortamına uyum sağlarken rastladığı sorunlarına çözüm getirmek,
- Uyum için gerekli olan eylemsel, sözlü ve toplumsal alışkanlıkların kazanılmasına yardımcı olmak,
- Okul ve sosyal yaşamda başarılı olabilmeleri için çocuğun yeteneklerini uyarmak ve geliştirmek,
- Çocuğun ilgi ve yeteneklerine uygun arzuların gelişimine yardım etmek.

Konuya ergenlik dönemi çerçevesinde bakıldığında bu dönemde hem aile bireylerinin hem de bir sistem olarak ailenin değişime uğradığı görülmektedir (5) Ekonomik değişimlere bakıldığında ergenin ihtiyaçlarının arttığı, fiziksel değişimle birlikte giyim masraflarının daha fazla olduğu, eğitimle ilgili harcamaların ve üniversite kariyeri için para biriktirme gibi durumların olduğu görülmektedir. Kendisine ekonomik bağımlılıkları süren çocuklarının yanı sıra, kendi ebeveynlerine de destek olmaya çalışan 'sandviç kuşağı (yaşlanan anne-babası ile ergen çocukları arasında sandviç olan)'nda yer alan anne-babanın ekonomik açıdan sıkıntılar yaşamaları muhtemeldir.

Bunun dışında, bu döneme kadar sınırlı toplumsal çevreye sahip olan ergenin bağımsızlık arayışı ve akran gruplarla daha çok vakit geçirmesi uyum gösterilmesi gereken bir diğer durumdur. Ailelerin bu durumla baş etme stratejileri kültürel özellikler ve yaşam biçimine göre farklılık gösterebilmektedir (94). Örneğin, bazı ailelerde aile içi sorumluluklar daha çok vurgulanır ve ergenin serbest zaman aktiviteleri kısıtlanabilir. Fakat ergen ve anne-babanın ailedeki yükümlülüklerle ilgili farklı beklentilerde olması hem ergen hem anne-baba için stres oluşturabilir.

Bebeklik ve çocuklukta ailede sorumluluk ve işlevler; bakım, korunma ve toplumsallaşma şeklinde belirginlik gösterirken; ergenlikte bu işlevler önemlerini korumaya devam etse de farklılık göstermeye başlar (5). Ergenler, desteklenme, korunmadan çok rehberlik, toplumsallaşmadan çok yönlendirme gereksinimi

duyarlar. Çocukluk dönemi aile işlevlerinden, ergenlik dönemi aile işlevlerine geçiş yapmak her zaman kolay bir süreç değildir. Üstelik değişen yaşam koşullarında artık yetişkinliğe hazırlığın okullar aracılığıyla yapılmaya başlandığı günümüz toplumunda aile işlevlerini ve ergen-anne-baba ilişkilerini düzenlemede okul-aile işbirliğine önem duyulmaktadır (5).

Görüldüğü gibi aile, çocuğun sağlıklı kişilik ve davranışlarının gelişiminde yerine getirdiği işlevsel görevleriyle önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu noktada konuya ilişkin bilgi sağlamak amacıyla aile işlevselliğiyle ilgili alan yazında yer alan çalışmalardan bahsetmekte fayda vardır.

Aile işlevleri, aile üyeleri arasındaki ilişkilerin ve etkileşimin, aile sisteminin ve bireylerinin gelişimine katkısını ifade etmektedir (2). Aile işlevleri, birçok yazar, araştırmacı tarafından ele alınmış ve tanımlanmaya çalışılmıştır. Ackerman, aile işlevlerini biyolojik, sosyal, psikolojik, ekonomik gibi genel başlıklar halinde açıklamıştır (95). Son zamanlarda araştırmacılar aile işlevleriyle ilgili iki temel teori ileri sürmektedirler. Birincisi aile işlevlerini ailenin belirli özelliklerine göre tanımlayan sonuç odaklı; ikincisi ise ailenin yerine getirmesi gereken görevleri açıklayan süreç odaklı modellerdir (96).

Sonuç odaklı aile işlevleri modellerinin temsilcileri Olson'un circuplex ve Beavers Sistem Teorisidir. Olson tarafından geliştirilen circuplex modeli evlilik ve aile işlevselliği modelidir (97). Bu modele göre aile işlevinin önemli boyutları şunlardır: 'aile birliği, bağlılığı' (famliy cohesion), 'aile uyumu' (family adaptability) ve 'aile esnekliği' (family flexibility) dir.

Olson'a göre aile birliği, bağlılığı; aile üyeleri arasındaki duygusal bağlılığı ifade ederken; aile uyumu ve aile esnekliği ise değişim ve stabil durumlar (istikrar) arasındaki denge olarak tanımlanır (97). Esneklik ve bağlılık boyutlarındaki fonksiyonel aile işlevleri belirli durumlara uyum sağlayarak aile dengelerini koruyan, besleyici ve destekleyici toplumsal ilişkilerin sürmesini sağlayan sistemler olarak karakterize edilir. Bunun gerçekleşmesi için ebeveynlerin işlevlerini yerine getirmesi, bireylerin gelişimi için fırsatlar oluşturması gerekmektedir. Dolayısıyla ebeveynlik stilleri ve bununla ilgili boyutlar, aile işlevlerinin sağlıklı olup olmadığını yansıtan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (4).

Bir diğer sonuç odaklı aile işlevleri modeli olan ‘Beaver Sistem Modeli’ ise iki önemli aile işlevini tanımlamaktadır. ‘Aile yetkinliği (family compentence)’, olarak tanımlanan ilk kavram, aile üyeleri arasında etkili iletişim becerilerinin olduğu, üyelerin birey olmalarına izin vererek gelişimlerinin desteklendiği işlevleri açıklar. Diğer işlev boyutu olan ‘aile yaşam biçimi (family style)’, işlevsel ailelerin hem aile içinde hem de aile dışında gerçekleştirilen aktiviteleri kaliteli bir şekilde sürdürmesini; işlevsel olmayan ailelerin ise hem aile içinde hem sosyal ortamlarda kaliteli ilişkiler ağı kuramamasını ifade eder (98).

Süreç odaklı aile işlevleri teorilerinin temsilcileri ise bu çalışmada esas alınacak olan McMaster aile işlevleri modeli (99) ve Skinner’in süreç odaklı aile işlevleri modelidir (100). Aile süreç modeli, birey ve aile arasındaki etkileşim ilişkisini vurgulamaktadır. Skinner, aileyi dinamik bir sistem olarak görür ve aile kuralları, değerleri gibi aile faktörlerini göz önünde bulundurur (100). Bu teori daha açık ve sistematik aile işlev yapısı oluşturmak için McMaster aile işlevleri modelinin kavramlarını kullanır.

McMaster modelinin geliştirilmesindeki amaç aileyle çalışan profesyonellere uygulamada kolaylık sağlaması bakımından aile işlevleri ve aile tedavisinin kavramlarını tanımlamak ve kolayca, her türlü aile probleminde uygulanabilir bir model oluşturmaktır (101). Bu hedefe ulaşmak için 1) çok işlevli bir aile işlev teorisi, 2) bu yapıları incelemek için değerlendirme araçları, 3) iyi tanımlanmış aile tedavisi şeklinde faktörleri bütünleştiren ailelere kapsamlı bir yaklaşım geliştirilmiştir.

McMaster aile işlevleri modeli sistem teorisine dayanmaktadır ve modeli oluşturan faktörler şunlardır (101):

- Ailenin bütün parçaları birbiriyle ilişkilidir.
- Ailenin bir kısmı, aile sisteminin geri kalanından ayrı olarak anlaşılamaz.
- Aile işlevleri, her bir aile üyesini veya alt gruplarını basitçe anlamakla tam olarak anlaşılamamaktadır.
- Ailenin yapısı ve organizasyonu, aile üyelerinin davranışlarını etkileyen ve belirleyen önemli faktörlerdir.
- Aile sisteminin etkileşim kalıpları aile üyelerinin davranışlarını güçlü bir biçimde şekillendirir.

Bu modelde aile sistemi, üyelerinin gelişimini destekler ve aile üyeleri kendilerine ait olan görevlerini yerine getirirler. Bu görevlerin yerine getirilmesi ve aile işleyişinin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için tanımlanan birbirini etkileyen altı boyuttan bahsedilmektedir (96). *Problem çözme*; ailenin sistemi tehdit eden her türlü maddi ve manevi sorunları etkili bir şekilde çözebilme becerisidir. *İletişim*; aile üyelerinin birbirleriyle etkili, açık, saydam iletişimsel özelliklerini ifade eder. *Roller;* aile üyeleri tarafından ailenin her türlü ihtiyacını karşılamak için oluşturulmuş ve üyelerin yaşına ve durumuna uygun ve eşit oranda dağıtılmış davranış kalıplarıdır. *Duygusal tepki verebilme;* aile üyelerinin her türlü uyaran karşısında en uygun tepkiyi göstermesi anlamına gelir. *Gereken ilgiyi gösterme;* aile üyelerinin birbirine yeterli ve besleyici sevgi, ilgi ve bakım gösterebilmesidir. *Davranış kontrolü;* ailenin üyelerinin davranışlarına standart koyma ve disiplin sağlama biçimidir. Bu altı faktör göz önüne alınarak aile işleyişlerinin sağlıklı olup olmadığı değerlendirilmektedir.

2.3.1. Aile İşlevlerinin Boyutları

Bu kısımda McMaster aile işlevleri modelinin ailenin içinde bulunduğu zorluklarla ilgili olabilecek aile yapısı ve etkileşimsel kalıpları anlamak için geliştirilen boyutları detaylıca ele alınacaktır (101):

- *Problem Çözme*: Ailenin bütünlüğünü ve işlevsel kapasitesini tehdit eden bir durum karşısında ailenin işlevlerini etkili bir şekilde sürdürmeye devam ederek problemi çözme becerisidir. Ailenin bu sorunlara etkili çözüm getirebilmesi ve yeni durumlara uyum sağlayabilmesi sağlıklı işlevlerinin olup olmadığının göstergelerinden biridir. Ailenin yaşadığı problemler yaşanacak yerin seçimi, para yönetimi gibi günlük hayata dair sorunlar olabildiği gibi; ruhsal ve ilişkisel sıkıntıların yol açtığı duygusal problemler olabilmektedir.

- *İletişim:* Aile üyeleri arasındaki bilgi alışverişi iletişim olarak tanımlanmaktadır. Aile üyeleri arasındaki iletişimin açık, saydam ve karşılıklı olması beklenir. Maskeli, duygu ve düşüncelerin doğrudan ifade edilmediği iletişim tarzı sağlıklı bir işlev olarak algılanmaz. İletişim sözle ya da sözsüz (sözel olmayan davranışlarla; jest, mimik, üslup, vb.)

iletişim kanallarıyla olabilmektedir. Sözel iletişim daha çok düşünceleri, beden duruşu ise duyguları ifade etmektedir (102). Bu modelde sözel olmayan iletişimin ölçüm zorluklarından dolayı sözel iletişim odak alınmıştır. Bir ailede güç ve otoriteyi elinde bulunduran bir üyenin varlığı diğer üyelerin duygu ve düşüncelerini ifade etmesine olanak tanımayarak iletişim önünde bir engel oluşturabilir. Bazı ailelerde de üyeler birbirinin sınırına girmeyerek iletişim kanalları oluşturmazlar, bu durumda sağlıksız aile işlevine hizmet eder.

- *Roller:* Üyelerinin sağlıklı aile işlevlerine hizmet etmek üzere yerine getirdiği bir takım davranış kalıpları vardır. Bunlar ebeveynlik rolleri, yemek pişirmek, market alışverişi, ev temizliği gibi görevler olabilmektedir. Ailede rollerin müzakere edilerek eşit paylaşılması önem arz etmektedir. Sadece belli üyelere aşırı sorumluluk yüklenmesi aile işlevlerinin sağlıklı yerine getirilmesini tehdit eden bir durumdur. Ayrıca üyenin yaşına ve yapabilirliklerine uygun bir görevle sorumlu tutulması da ailede rollerin işlevsel yerine getirilmesine hizmet edecektir.

- Duygusal tepki verebilme: Aile üyelerinin çeşitli uyaranlar karşısında en uygun tepkiyi gösterebilmesi anlamına gelir. Aile işlevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getiren aile, üyelerinin duygularını sözel ve sözel olmayan davranışlarla ifade etmesine olanak tanır. Ailede olumlu (sevinç, mutluluk,vb.) ve olumsuz (keder, öfke, vb.) her türlü duygunun yaşanması olağandır ve üyelerin bu duygulara uygun tepkiler sergilemesi sağlıklılık göstergesidir. Fakat; üyelerin sürekli olarak birbirlerine öfke, kızgınlık, vb. duygularını bağırma, öfke patlaması şeklinde sergilemesi aile içi başka sorunlara işaret edebilir. Sağlıklı ailelerde bu olumsuz duyguların ifade ediliş tarzı da empatik ve gerginliği azaltıcı tarzdadır.

- *Gereken ilgiyi gösterme:* Aile üyelerinin birbirlerine gösterdikleri sevgi, ilgi ve bakımı içerir. Sağlıklı ailelerin birbirleriyle orta düzeyde, sağlıksız ailelerin ise birbirleriyle ya bağımlı olma derecesinde aşırı ilgilendiği ya da çok az sevgi ve ilgi gösterdiği görülmektedir (2).

- *Davranış kontrolü:* Ailenin; üyelerinin davranışlarına standart koyma ve disiplin sağlama biçimini içerir. Bu alt boyutta kontrolün 'esnek' (duruma göre değişebilen, akla uygun kontrol), 'katı' (kuralların katı, değişmez biçimde uygulandığı kontrol) , 'serbest' (sınırları önceden çizilmemiş biçimde kontrol) ya da 'düzensiz' (aynı durum karşısında bile her seferinde farklı uygulanan, önceden öngörülemeyen ya da hiç uygulanmayan kontrol) oluşu alınmaktadır. Ailede davranış kontrolünün bu boyutlardan hangileriyle sağlandığı üyeler arası sağlıklı ilişki örüntülerinin belirleyicisi olmaktadır.

- *Genel işlevler:* Yukarıda belirtilen altı boyutu da kapsayacak şekilde tüm işlevleri içerir (2).

2.3.2. Sağlıklı (Fonksiyonel) ve Sağlıksız (Fonksiyonel Olmayan) Aileler

Sağlıklı ailelerin özellikleri hangi yaşam döngüsü içinde oldukları ve bu döneme verdikleri tepkiye göre değişmektedir. Genel olarak sağlıklı ailelerin kriz ve değişim gibi durumla karşılaştıklarında yapılarını ve kurallarını esnetmek suretiyle yeniden düzenledikleri ve duruma uyum sağladıkları belirtilmektedir (103). Bu açıdan bakıldığında ergenlik döneminin tüm aile bireylerinin etkilendiği, aile yapısının değişime açık hale geldiği ve uyum gösterilmesi gereken bir dönem olarak aile işlevlerini etkilediği belirtilmektedir (8).

Sağlıklı ailelerin üretken şekillerde etkileşime girdiği ve şu özellikleri gösterdiği belirtilmektedir (103):

- Aile üyeleri birbirine bağlıdır.
- Beraber kaliteli zaman geçirirler.
- Etkili iletişim örüntüleri vardır.
- Yaşama ilişkin dini/tinsel bir yönelim taşırlar.
- Kriz durumlarıyla pozitif ve etkili bir şekilde baş ederler.
- Roller nettir ve aile üyeleri birbirlerini destekleyip cesaretlendirirler.

Aile, gelişen ve değişen dinamik bir kurum olduğu için aile yaşam döngüsü içinde ailenin karşılaşabileceği çeşitli sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Aile yapısı ve fonksiyonları öngörülebilir ya da öngörülemez stres faktörlerinden etkilenmekte ve

eğer yeni durumlara uyum sağlayamazsa işlevlerini yerine getirmede zorluk yaşamaktadır. Öngörülebilen stresörler; maddi konular, zaman, çocuklar ve davranışlar gibi konular olurken; beklenmedik yaşam stresörleri ailenin kontrolünün dışında gelişen fiziksel ya da psikolojik travmalar ve başarı/başarısızlık durumları olabilmektedir (103). Aileler, gerek stresle baş edememe gerek sağlıksız kurulan ilişki biçimlerini devam ettirme gibi nedenlerle işlevlerini yerine getiremeyerek sağlıksız bir yapıya dönüşebilirler. Anne babanın birbirleriyle anlaşamaması, farklı ego ideallerine sahip olması, aralarında iyi bir iletişimin ve etkileşimin olmaması sağlıksız ailenin temelini oluşturmaktadır (104).

Sağlıksız işlev gösteren aileler şu özelliklere sahiptir (2):

- Aile üyeleri arasında kesin ve açık olmayan bir iletişim vardır.
- Üyelerde genellikle egoizm hakimdir. Bunun sonucu olarak üyelerde önce yalnızlık sonra da buna bağlı olarak ümitsizlik oluşur.
- Kişiler, diğerlerine onların istediği biçimde davranır. Böylece üyeler birbirlerinin gerçek özelliklerini bilemezler.
- Üyeler, duygusal sorunlarını birbirlerinden saklamak için büyük çaba sarf ederler.
- Kişi, gerçek istek ve ihtiyaçlarını saklama eğilimdedir, dolayısıyla sahte davranışlar ortaya çıkar.

2.4. Okul Sosyal Hizmeti

Günümüzde öğrenciler, artan oranda kendilerini etkileyen birçok sosyal faktörün kurbanı olmaktadır. Aile ve toplumda yaşanan değişimlerden öğrencilerin olumsuz etkilenmemesi ve çocuk ve gençlerin fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanması ve eğitimlerinin önündeki engellere müdahale edilmesi noktasında okul sosyal hizmeti faaliyetlerine ihtiyaç duyulmaktadır (105).

Okul sosyal hizmeti, yüzyıldan uzun bir süredir okul, ev ve toplum arasında bağlantı kurma noktasında kritik role sahip meslek alanıdır. Bu uygulama alanı, mesleğin kendine özgü bakış açısı olan “çevresi içinde birey” yaklaşımıyla öğrencilerin akademik başarılarını, sosyal-duygusal gelişimlerini, davranış

becerilerini geliştirmek için okul, aile ve toplum düzeylerinde çalışmalara odaklanmaktadır (105).

Okul sosyal hizmet uzmanları, öğrencilerin iyilik halleri ve öğrenmelerini desteklemeye yardımcı olurlar, akademik bir ortamda savunuculuk yaparlar ve hizmet koordinasyonunu sağlarlar. Okul sosyal hizmet uzmanları, öğrencilerin en iyi şekilde eğitim almaları için, okulda karşılaşabilecekleri psikososyal ve ruh sağlığı ihtiyaçları konusunda öğrenciye ve ailelerine kapsamlı bir hizmet sağlarlar (106).

2.4.1. Okul Sosyal Hizmetinin Tarihçesi

Okul sosyal hizmet uzmanları, yirminci yüzyılın başlarından itibaren Amerikan okul sisteminin bir parçası olmuştur (107). Okul sosyal hizmetine olan ihtiyaç büyük oranda; göç, yoksulluk ve her çocuğun eğitim hakkına erişimi gibi konulardan kaynaklanmıştır. Başlangıçta okul sosyal hizmet uzmanları, "ziyaretçi öğretmen" olarak adlandırılır ve öğretmenlerle göçmen öğrenciler arasındaki iletişimi kolaylaştırmak ve öğrencilerin okul yaşamına katılımını sağlamakla görevliydiler. Ziyaretçi öğretmenler zamanla çocuğu çevresi içinde ele almaya ve sosyal hizmetin bilgi ve yöntemini kullanmaya başlamıştır (108). 1940'larda ve 1950'lerde ziyaretçi öğretmen terimi "okul sosyal hizmet uzmanı" ile değiştirilmiştir (33). Geçen yıllar boyunca okul sosyal hizmet uzmanları, öğrenci ve aileleri ilgilendiren konularda; evle okul arasında bağlantı kurucu, psikoterapist, sosyal planlamacı olarak görülmüştür (107).

Günümüzde okul sosyal hizmet uzmanları, birey, akran, aile ve topluluk risk faktörlerini tanımak ve çocukların psikososyal ihtiyaçlarını karşılamak için akran desteği ve sosyal destek sağlamak, birey ve grup danışmanlığı yapmak gibi görevlere sahiptirler (109).

2.4.2. Dünya'nın Çeşitli Ülkelerindeki Okul Sosyal Hizmeti Uygulamaları

Okul sosyal hizmetinin dünyaya yayılması sürecinde, her ülkenin kendi ihtiyaçlarına yönelik uzmanın rolünü belirlediği ve uygulama yöntemi geliştirdiği görülmektedir. Fakat birçok ülkede ve çeşitli kültürlerde okul sosyal hizmet

uzmanlarının sahip oldukları becerilerle öğrencilerin akademik başarılarına etki eden faktörlere müdahale etmesi üzerinde durularak, bu amaçla okullara yerleştirilmesi söz konusu olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde bu sistem yaygın ve etkili bir şekilde geliştirmiştir. Dünya'nın çeşitli ülkelerindeki okul sosyal hizmetinin gelişimi ile uygulama esas ve faaliyetleri aşağıda özetlenmiştir (108):

İngiltere'de eğitim refah memurları (education welfare officer) olarak çalışan profesyoneller, önemli rollere sahiptir ve mevcut durumda yaklaşık üç bin profesyonel okullarda hizmet vermektedir. Canada'da okul sosyal hizmeti 1940'larda okul devamsızlığı ve okulu asma konularına çözüm arayışıyla gelişmiştir. Fakat burada okul sosyal hizmetinin tüm uygulama alanları gelişme göstermemiştir, mevcut durumda hala odak faaliyet alanı okul devamsızlığı olmaktadır. Ontario'da, yaklaşık on milyon insana dört yüz okul sosyal hizmet uzmanı hizmet vermektedir. Canada'daki okul sosyal hizmet uzmanları sosyal hizmet yüksek lisansına sahiptirler.

1940 ve 1970 yılları arasında İskandinav ülkelerinde geliştirilen okul sosyal hizmeti, sadece okul devamsızlığı üzerine odaklanmamıştır; bunun yanında tüm öğrencilerin gelişme potansiyellerine ulaşmada sosyal bakımın önemine yönelik çalışmalar yapılmıştır. İsveç okul sisteminde yaklaşık 1.600 okul sosyal hizmet uzmanı (skolkuratorer) bulunmaktadır. Bu sistemde diğer profesyonellerle takım çalışması vurgulanmaktadır ve okul sosyal hizmet uzmanının hem sosyal hizmet hem rehberlik/danışmanlık rolleriyle geniş bir yelpazede önleme ve müdahale çalışmalarını yürüttüğü belirtilmektedir.

Finlandiya, Norveç, Danimarka ve İzlanda'da da sunulan hizmetler benzerdir. Finlandiya' da yeni Çocuk Refah Kanunu, belediyelerde hizmet sağlayan okul sosyal hizmet uzmanını ve okul psikoloğunu gerekli tutmaktadır. İskandinav ülkeleri, okul sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmet alanında üniversite eğitimi almasını zorunlu kılar.

Holllanda'da okul sosyal hizmeti 1940'lı yıllarda başlamış ve birkaç yıl boyunca uzmanlar özel eğitim alanında hizmetler sunmuş olsalar da, mevcut durumda faaliyet alanları geniş bir yelpazede sürmektedir. Malta'da 1946'dan beri uzmanlar görev yapmaktadır. 1974'teki Eğitim Hareketi, eğitim refahı uygulamalarına katılımı canlandırmıştır. Uzmanlar, yoksulluk nedeniyle okula

devam edemeyen öğrencilerin eğitime katılımını gerekli fon destekleriyle sağlamış ve ailelerin çocuklarını okula devam ettirmelerine katkıda bulunmuşlardır.

Okul sosyal hizmeti, Arjantina'da Buenos Aires Eyaletinde 1960'lı yıllarda başlamıştır. Hızlı sosyal değişim ve ekonomik dalgalanmalar, potansiyelini yerine getirecek statü ve kaynaklara sahip olmayan mesleğin gelişimini sınırlamıştır. Burada, yönetmeliklerle 'okul sosyal hizmet uzmanı (school social worker)' ünvanının, 'okul yardımcısı (social assistant)' olarak değiştirilmesi ve sosyal hizmet uzmanı olmayanların kadroları doldurması mesleğin profesyonel kimliğini baltalamıştır. Gana Eğitim Servisi 1960'lı yıllarda bir okul refah programı başlatmıştır. Okul devamsızlığı ve öğrencilerin okul aracılığıyla ihtiyaçlarının karşılanması konusunda yardımcı olarak profesyoneller istihdam edilmiştir.

1970'lerde Almanya'da başlayan okul sosyal hizmeti (Schulsozialarbeit), Avrupa'nın birçok bölgesinde geleneksel bir meslek olan sosyal pedagojinin bir uzantısıdır. İstihdam edilen uzman sayısı değişiklik göstermekle birlikte Batı Berlin'de çok sayıda profesyonel olduğu kaydedilmektedir. Bununla birlikte, gençlere bulundukları doğal çevrede hizmet verme fikrini destekleyen Çocuk ve Gençlik Refah Yasası (1990), Gençlik Refah kurumları (Jugendhilfe) ve okullar arasındaki işbirliği yoluyla büyük ölçüde artan hizmetlere sahne oluşturmuştur.

Hong Kong'da, 1970'lerde hükümet ve özel kuruluşların işbirliği ile bir okul sosyal hizmet programı başlatılmıştır ve Hong Kong, Çin Halk Cumhuriyeti'ne döndükten sonra da bu program devam etmektedir. 1972'den beri okul sosyal hizmetini hayata geçiren Birleşik Arap Emirlikleri, bugüne kadar kapsamlı bir program yelpazesi sunmaktadır. Milli Eğitim ve Gençlik Bakanlığı, erkek okullarında 419 erkek sosyal hizmet uzmanı, kız okullarında 575 kadın sosyal hizmet uzmanı, toplamda 744 okul için toplam 994 sosyal hizmet çalışanı görevlendirmiştir ve okul başına 1.34 sosyal hizmet uzmanı yerleştirmiştir. Okul ortamına yerleştirilmek için, sosyal hizmet uzmanlarının, sosyal hizmet lisans diplomasına sahip olmaları gerekmektedir.

Polonya Eğitim Bakanlığı, 1975 yılında sosyal pedagoji (pedagog skolny) mesleğini kurmuştur. Okullar aracılığıyla öğrencilere sunulan hizmetlerin tipik sosyal hizmet faaliyetleri (değerlendirme, malzeme desteği, kurumlarla işbirliği,

ödev, grup çalışması, engelli öğrencilere yönelik hizmetler, vb.) olduğu görülmektedir. Okullarda çalışacak olan sosyal pedagogların pedagoji, sosyoloji veya psikoloji alanlarında yüksek lisans yapmış olmaları gerekmektedir.

2.4.3. Okul Sosyal Hizmeti Uygulama Faaliyetleri

Brener ve arkadaşları geçmişten günümüze, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki okul temelli ruh sağlığı hizmetleri sunumunun, özel eğitimdeki öğrencilere odaklı bir sistemden tüm okuldaki öğrencilere müdahale sağlanmasına yönelik bir sisteme geçiş yaptığını açıklamıştır (110).

Avustralya gibi ülkelerin, okul temelli ruh sağlığı konularına yönelik daha gelişmiş ve kapsamlı bir yaklaşımı vardır. Ayrıca son zamanlarda öğrencilerin sağlığını ve iyilik hallerini artırmak için tasarlanmış bütüncül- okul yaklaşımı sayesinde okul-temelli programların etkili sunulmasının önemini fark etmişlerdir (111).

Avustralya'da okul düzeyinde risk oluşturan (örneğin, okul başarısızlığı, zorbalık, yetersiz davranış yönetimi) gibi faktörler ile pozitif okul iklimi, okul başarısı için fırsat oluşturma gibi koruyucu faktörlerin; öğretmenler ve hizmet sağlayıcı uzmanlar tarafından sunulan okul müdahale yaklaşımlarına temel olduğu kaydedilmektedir (111). Bütüncül okul yaklaşımları, okul yöneticilerine yardımcı olan; personel iletişim planı, ebeveynleri ve aileleri bilinçlendirme, kaynaklarla buluşturma, özellikle sağlık ve refah stratejileriyle ilgili okul temelli kaynaklara ulaşma gibi konularda önemli bileşenleri içermektedir. Son yıllarda, birçok ülkedeki sosyal hizmet araştırmacıları, uygulayıcıları ve politika yapıcıları, okul ortamında psikolojik ve davranışsal müdahalelerin verilmesindeki önemli gelişmelere katkıda bulunmuşlardır (112).

Yakın geçmişteki okul sosyal hizmet literatüründe, psikolojik ve davranışsal sağlıkla ilişkili zorluklar, ihtiyaçlar ve gelişmeler vurgulanmıştır. Örneğin, Çin ve Japonya'dan araştırmacılar (örneğin; Kayama, Levine ve Zhu), sosyal hizmet uzmanlarının okullara kabul ve katılımlarının önemini belirtmişlerdir. Kayama, yakın zamana kadar, zihinsel sağlık engeli tanısı alan Japon çocukların, normal eğitim sınıflarında, uzmanlaşmış bir eğitimi olmayan veya destek hizmeti bulunmayan

öğretmenlerle eğitim görmeye çalıştıklarını belirtmektedir (113). Levine ve Zhu, Çin'deki sosyal hizmet araştırmacıları, gençleri akademik, davranışsal ve ailesel konularda desteklemede önemli bir rol oynayabileceklerini düşündükleri okul sosyal hizmet uzmanlarını tanımaya ve savunmaya başladıklarını açıklamışlardır (112). Ayrıca boşanma oranlarının artması, küresel intihar oranları ve cinsiyet eşitsizliği konularındaki sorunların Çinli gençleri etkilediğini ve okul sosyal hizmet çalışmalarının bu sorunların çözümünde anahtar olabileceğini belirtmişlerdir.

Okul sosyal hizmet uzmanları, önleme ve müdahale faaliyetlerini üç dereceden oluşan katmanlı bir model ile gerçekleştirmektedirler. Bu üç katmanlı yaklaşım, okulların, öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap vermek için öğrenciye en uygun müdahaleyi sunması gerektiğini önermektedir (105):

1.derece müdahaleler; sınıf ortamında yapılan müdahalelerdir. Öğrenme faaliyetlerine yardım eden okul iklimi oluşturmak, sosyal duygusal gelişimi teşvik etmek ve pozitif davranış geliştirmeyi kapsayan okul çapındaki program ve kanıta dayalı uygulamaları ifade eder.

2.derece müdahaleler; "Seçici müdahaleler" olarak da bilinen 2. derece müdahaleler, daha yüksek ihtiyaçları olan öğrenciler için tasarlanmıştır ve genellikle bir grup ortamında sunulmaktadır. Sorun davranışı azaltmak için akademik ve sosyal-duygusal gelişime odaklanarak kanıta dayalı küçük grup ve kısa süreli müdahalelerin uygulanmasıdır. Örneğin; çatışma çözümü, sosyal beceri eğitimi, ruh sağlığı ihtiyaçları, üçüncü derece müdahaleyi gerektirmeyen kısa süreli kriz durumları gibi çalışma konularını içerir. Bu stratejilerin uygulanması, öğrencilerin öğrenme ve okulda başarılı olabilme becerilerinin geliştirilmesinde hızlı bir etkiye sahiptir.

3. derece müdahaleleri, en çok ihtiyaç duyan ve genellikle çoklu sistemik müdahale gerektiren öğrenciler için tasarlanmıştır. Yani bireysel ve uzun vadeli müdahale gerektiren kanıta dayalı uygulamaların kullanılması söz konusudur. Bu müdahaleler, birinci ve ikinci düzey müdahalelere cevap vermeyen, akademik, davranışsal ve sosyal-duygusal problemleri kronikleşmiş öğrencilere uygulanan müdahaleleri kapsar. Bu müdahalelerin amacı, öğrencinin işlevselliği üzerindeki

negatif etkilerin etkisini azaltmaktır. Bu aşama, toplum kuruluşlarını içeren, uzun periyoda dayanan bireyselleştirilmiş stratejileri içerir.

Özetle, okul sosyal hizmet uzmanları, yalnızca temel ihtiyaçları olan veya dürtüsel davranışlar sergileyen çocuklara doğrudan hizmet vermekle kalmayıp; aynı zamanda öğrencilerin işlevselliklerini iyileştirmek için aile üyeleri, diğer okul personeli ve toplum kurumlarının kapasitesini geliştirerek çocukları destekleyen önleme çalışmalarına öncülük etmektedirler.

2.4.4. Okul Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rol ve Sorumlulukları

Okul sosyal hizmet uzmanları sahip oldukları çeşitli becerilerle, dünyanın birçok yerinde okullarda hizmet sunmaktadırlar. Bu hizmetlerden bazılar; beceri eğitimi, bireysel, grup ve aile danışmanlığı, kriz müdahalesi, ev ziyaretleri, ebeveyn desteği ve eğitimi, öğrenciler ve aileler için savunuculuk ve okul sistemlerinin iyileştirilmesi, geliştirilmesi şeklindedir (114). İdeal olarak okul sosyal hizmet uzmanları çok disiplinli bir ekip içerisinde eğitim ve öğretime yönelik geniş kapsamlı engelleri gidermek için koruyucu/önleyici, rehabilite/tedavi edici, eğitici/destekleyici hizmetler sunmaktadır (108).

Okul ekibi içerisinde işbirliği halinde okul personeline danışmanlık yapma, bireyle ve grupla çalışma, kurumlara yönlendirme, savunuculuk ve ebeveynlere ulaşma okul sosyal hizmetinin dayanak noktasıdır. İdeal uygulamada okulda öğrencilerin bir sosyal hizmet uzmanına kolayca ulaşabilmeleri, sorunların kronikleşmeden çözülmesini sağlamaktadır (108).

Okul sosyal hizmet uzmanlarının dar kapsamdaki diğer rolleri okul sisteminin ihtiyaçları, fon kaynakları ve yöneticilerin beklentilerine göre değişebilir. Ancak ideal olarak rollerin geniş ve esnek olması okul sosyal hizmet uzmanının okul, aile ve topluluk düzeyinde çalışmalar yapmasıdır (108). Okul sosyal hizmet uzmanlarının rol ve sorumluluk alanlarını içeren başlıklar aşağıda sunulmuştur (108):

Eğitime erişimi sağlama

Dünyadaki pek çok bölgede çocukların eğitime erişimine ilişkin yararlı çalışmalar yapılmaktadır. Fakat buna rağmen çok sayıda çocuğun eğitime devam

edemedikleri kaydedilmiştir (112). Eğitimin önemini ve nitelikli eğitim görememenin çocuklar üzerindeki olumsuz psikolojik ve fizyolojik sonuçlarını anlayan okul sosyal hizmet uzmanları, eğitime erişimi olmayan gençler adına savunmada önemli bir rol oynayabilir.

Azınlık bir grupta yer almak, engelli olmak ya da aşırı yoksulluk içinde olmak gibi durumlar çocukların eğitim hakkına eşit oranda erişiminde aksaklıklara neden olabilmektedir. Okul sosyal hizmet uzmanları, sosyal adaletsizlikle mücadele eden ve tüm çocukların eğitim potansiyellerini en iyi duruma getirme fırsatını sağlamaya çalışan profesyonel bir gruptur. Bu misyon, ülkeler arasında farklı şekilde faaliyete geçirilmesine rağmen (örneğin, Güney Asya'nın bazı kesimlerinde kız çocuklarının eğitim haklarına ulaşımını savunmak, Hindistan'daki okullarda öğretmenleri ve okul yöneticilerini öğrencilerin ruhsal sağlık ihtiyaçları konusunda eğitmek gibi), küresel anlamda dikkat gerektiren bir konudur. Politika savunucu ve araştırmacı olarak okul temelli uygulamalar yapan okul sosyal hizmet uzmanları, öğrencilere yönelik eğitim olanaklarını iyileştirmek ve eğitim savunuculuğunu öğrencilerin tüm ihtiyaçlarını kapsayacak müdahalelerle bütünleştirmek durumundadır.

Yoksulluğun yaygın olduğu ve bu koşulların beraberinde getirdiği sorunların (örneğin; çocuk işçiliği, çocukların okula devam edememesi, vb.) olduğu ülkelerde okul sosyal hizmet faaliyetleri önemli rol oynar. Okul sosyal hizmet uzmanları her çocuğun eğitim hakkına erişmesini sağlamak amacıyla, ailelerin çocuklarını okula kaydettirmesini ve çocukların okula devamını sağlama ve okul yemeklerinin temini gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması noktasında okul ve toplum kaynaklarını harekete geçirme gibi rolleri üstlenirler. Bunun dışında, eğitimin ücretsiz ve zorunlu olduğu, çocukların çalışma gereksinimi olmadan eğitimine devam edebildikleri ülkelerde ise okul sosyal hizmetinin uzmanlık alanına giren birçok konu söz konusudur.

Elverişli eğitim ortamının oluşturulması

Sosyal hizmet uzmanları, kaliteli eğitimin tüm çocuklar için geçerli olmasını sağlamak için savunuculuk yapmalıdır. Bu rol, etkili öğrenme için elverişli ve gerekli olan güvenli ve uygun tesislerin savunulması anlamına gelmektedir. Çocukların

ücretsiz eğitim, kaliteli öğretmenler, uygun ders kitabı ve kaliteli bir öğrenme ortamına erişimi olması gerektiği savunulur. Okul sosyal hizmet uzmanı tarafından, okul ihtiyaçlarının belirlenmesi, okul temelli müdahalelerin değerlendirilmesi halka hesap verme sorumluluğunu artırmakta ve okul sosyal hizmet çalışmalarının niceliği ve niteliğinin artmasında uygulayıcıları ve araştırmacıları birlikte çalışmaya yöneltmektedir (106).

Eğitim engellerinin ortadan kaldırılması

UNICEF'e göre; günümüzde hala birçok ülkede cinsiyet, ırk, sosyo-ekonomik durum, psikolojik ve fiziksel sağlık engelleri çocukların eğitim hakkına erişiminin önünde engel olarak durmaktadır. Eğitim sistemleri herhangi bir ayrımcılığa (ırk, cinsiyet, vb.) maruz kalmadan tüm çocuklar için erişilebilir olmalıdır. Ayrıca fiziksel ve ekonomik koşulların iyileştirilerek eğitime erişimin önündeki engeller kaldırılmalıdır. Okul sosyal hizmet uzmanları bu konuda yine savunuculuk rollerini üstlenmektedirler (112).

Kültürel özelliklere uygun eğitimin sunulması

Okul sosyal hizmetiyle ilgili dünyada çeşitli ilerlemeler kaydedilmiş olsa da; konuyla ilgili literatürün büyük çoğunluğu Amerika Birleşik Devletleri' ne aittir. Eğitim sistemini etkileyen kültürel ve politik bağlamlar dünya çapında farklılık gösterdiğinden, ABD kaynaklı literatürün diğer ülkelerdeki sosyal hizmet uygulamaları için ne kadar anlamlı olduğu bilinmiyor. Diğer ülkelerdeki okul temelli sosyal hizmet müdahalelerinin etkinliğini araştırmaya yönelik girişimler yapılmalıdır.

Eğitim ve öğretim yöntemlerinin içeriği, kültürel açıdan uygun ve nitelikli olmalıdır. Öğretmenlere ve okul yöneticilerine sınıf içinde öğrencilerin ihtiyaç duyduğu ruhsal sağlık konularında ve öğretim yöntemleri konularında eğitimler verilebilir. Ayrıca kültürel farklılıkları olan ya da özel gereksinime sahip öğrencilere nasıl yardımcı olacaklarıyla ilgili bilgi sunabilirler (112).

Öğrencilerin ihtiyaç ve gereksinimlerine uyumlu eğitimin sunulması

Çocuk ve ergenler, madde kullanımı, düşük benlik saygısı, saldırganlık, depresyon, okul devamsızlığı, öğrenme güçlükleri, az gelişmiş sosyal beceri, riskli

cinsel davranışlar ve zorbalık gibi akademik başarılarını olumsuz etkileyebilecek çok çeşitli sorunlarla mücadele etmektedirler. Koller ve Bertel, okul sistemi ve birçok öğretmenin gençlerin sorunlarıyla baş etme ve ihtiyaçlarını karşılamada yeteri kadar donanımlı olmadıklarını savunmaktadırlar (115). Eğitimin öğrencilerin ihtiyaç ve gereksinimlerine cevap vermek, yeteneklerini geliştirmelerini sağlamak, çocuğun, ergenin yüksek yararını düşünmek ve farklı bağlamlara uyum sağlamak için esnek olması gerektiği ileri sürülmektedir (112).

Fizyolojik sağlık

Okul sosyal hizmet uzmanlarının müdahale odakları öğrencilerin psikolojik ve davranışsal sorunlar alanı olsa da son yıllardaki eğilimler, fizyolojik sağlık konusunda da çok disiplinli tedavi ekibinin bir parçası olduğu yönündedir (116). Silberberg ve Cantor'un belirttiğine göre; karşılanmamış fizyolojik ihtiyaçların öğrenciyi eğitim, ruh sağlığı, vb. birçok alanda etkilediği görülmüş ve okul sosyal hizmet uzmanlarının, okul hemşirelerinin olduğu bir ekiple birlikte okul temelli sağlık hizmetlerinin geliştirildiği kaydedilmiştir (117). Okul sosyal hizmet uzmanları bakım gerektiren, risk altındaki öğrencilerin tespiti ve onlara müdahalede önemli rol oynamaktadır (112).

Birey ve grup düzeyinde danışmanlık sunmak

Etkili okul sosyal hizmet uygulamaları, dezavantajlı durumda olan öğrencilerin eğitiminin sağlanması, işbirliği, danışmanlık, davranış planlarının geliştirilmesi gibi alanlarda okul sisteminin geliştirilmesine katkıda bulunur (118). Okul sosyal hizmet uzmanları, işlevsel davranışlara rehberlik etmek, akılcı davranış hedeflerini belirlemek, pozitif davranış stratejilerinin ana hattını oluşturmak, kaydedilen gelişmelerin izlenme yöntemlerini belirlemek amaçlarıyla düzenli olarak öğretmenler, özel eğitim öğretmenleri, yöneticiler ve ebeveynlerle toplantılar yaparak onlarla işbirliği halinde danışmanlık hizmetini sağlar (118).

Okul sosyal hizmetinin sınıf içindeki uygulamaları olan danışmanlık, işbirliği, sınıf yönetim stratejileri gibi uygulamaları öğrencilere sosyal becerilerin öğretimini ve uygulamasını kolaylaştırmaktadır (118). Okul sosyal hizmet uzmanları, kapsamlı davranışsal plan oluşturma ve işbirliğinde öğrencilere bireysel ya da küçük grup düzeyinde rehberlik etmede okul ekibine liderlik ederler (118).

Öğrenci ve aileleri toplum kaynaklarıyla buluşturmak

Okul sosyal hizmeti, yoksulluk, zulüm veya engellilik gibi sorunlarla marjinalize edilen, eğitim başarısının önündeki engelleri aşmak için ailenin, okulun ve toplumun güçlerini harekete geçirmesi bakımında özel bir alan olarak görülmektedir (108). Okul sosyal hizmet uygulamalarında ekolojik sistemler teorisini kullanarak sorunları değerlendirmek ve çözmek, öğrencilerin eğitimden fayda sağlamalarına yardımcı olarak okulları desteklemek için çok uygundur (108).

Öğrencilerin ve ailelerin sahip oldukları potansiyelleri güçlendirmek

Okul sosyal hizmet uzmanları gençlerin ve çocukların duygusal, sosyal ve entelektüel olarak potansiyellerine ulaşmasına rehberlik etmede anahtar bir role sahiptirler (108).

Çeşitli sorun alanlarıyla ilgili öğrenci ve aileleriyle çalışma yapmak

Okul devamsızlığı, sosyal fobi, okulu bırakma, okulu asma, sağlığın bozulması gibi sorun alanları rol aldıkları önemli alanlardandır. (108). Ayrıca engellilik, fiziksel veya ruhsal sağlık problemi, madde kullanımı, ergen hamileliği, öğrenme sorunları gibi eğitimle ilgili sorunlar, aile içi şiddet, boşanma, çocuk istismarı, evsizlik, aile hastalıkları gibi aile sorunları ve ayrımcılık, zorbalık, disiplin kurallarına uymama gibi okul sistemiyle ilgili sorunlar konusunda öğrencilere hizmet sunulmaktadır (108).

Toplum düzeyinde çalışmalar yapmak

Okul sosyal hizmet uzmanları, öğrencilerin okul performansını etkileyecek şiddet, suç, elverişsiz/bozulmuş mahalle yapısı, toplum hizmetleri eksikliği, ırkçılık ve yoksulluk gibi konularda toplum çalışmaları yaparlar. Tüm öğrencilerin potansiyellerine erişimine ve eğitime katılımına yardımcı yardımcı olan okul sosyal hizmet uzmanları bu çalışma biçimleriyle öğrencilerin haysiyetine, değerine ve kültürüne saygı duyarak eğitim haklarını savunur ve desteklerler (108).

Koruyucu önleyici programlar geliştirmek

Okullar, sadece eğitimden sorumlu değildir; aynı zamanda okul popülasyonunu etkileyen sosyal ve sağlık problemleriyle (zorbalık, çocuk istismarı, ergen hamileliği, madde kullanımı, ayrımcılık, vb.) ilgili önleyici programlar geliştirmekle yükümlüdür. Önleyici programlar öğrencilerin iletişim becerileri, karar verme, etik konular, kültürel duyarlılık, çatışma çözme gibi konularda yaşam becerileri kazandırmada önem arz etmektedir. Okul sosyal hizmet uzmanları bu programların geliştirilmesinde yeterli donanıma sahiptir (108). Okul sosyal hizmet uzmanları bu rol ve sorumluluklarını yerine getirirken arabulucu, bağlantı kurucu, savunucu, danışman, eğitici ve toplum organizatörü gibi pek çok rolünü yerine getirmektedir.

2.4.5. Okul Sosyal Hizmetinin Sunumunda Ekip Çalışmasının Önemi

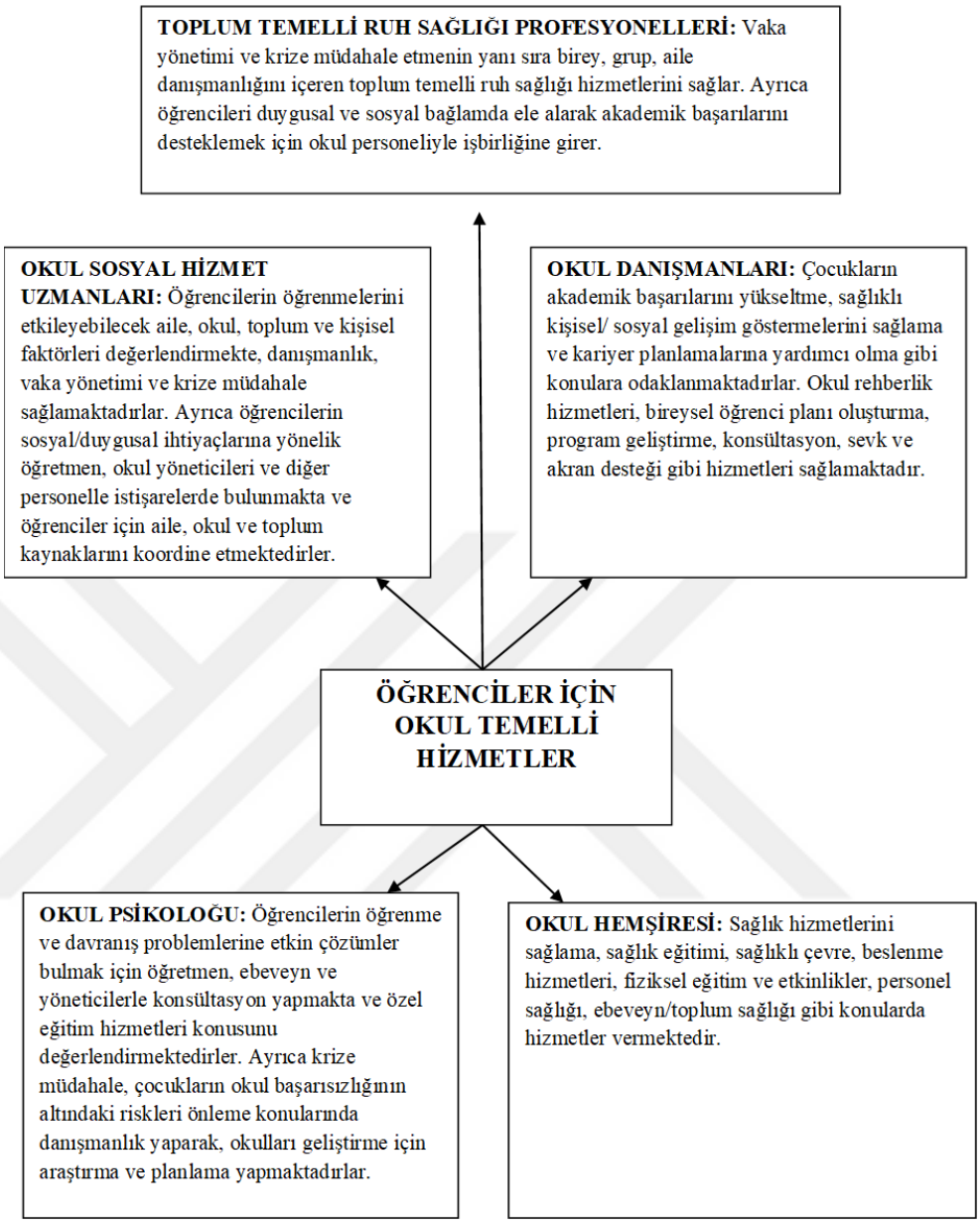
Farklı ülkelerde; farklı geçmiş, zorluk ve sorun alanlarına sahip çocuklar söz konusu olsa da okullardaki hizmetlerin tüm çocukları kapsayacak şekilde düzenlenmesi gerektiği belirtilmektedir (108). Ayrıca okullar, giderek karmaşıklaşan ve değişen bir dünyada gençleri yaşama hazırlama gibi önemli bir sorumluluk altındadır ve bu görevi gerçekleştirebilmek için daha esnek bir eğitim modeli düzenlenmelidir. Okullar, eski çekirdek müfredata ek olarak yaratıcı düşünceyi, problem çözmeyi, sosyal becerileri, iletişim becerilerini ve karar verme becerilerini öğretmelidir. Bu zorluklar, eğitim hedeflerine ulaşmada, çeşitli uzmanlık alanlarından gelen destek personelin yer aldığı bir ekip yaklaşımını gerektirmektedir (108). Okul sosyal hizmeti, eğitimin önündeki bu zorluklarla baş etmede önemli bir profesyonel alan olarak birçok ülkedeki okullarda yerleşmiş bir sistemdir.

Okul sosyal hizmet uygulamaları ile ilgili her biri ayrı bir avantaja sahip çeşitli modeller bulunmaktadır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri, İsveç ve Finlandiya'da okul sosyal hizmet hizmeti, okul personeli ve uygulayıcıların yer aldığı genellikle çok disiplinli okul ekibinin ayrılmaz bir parçasıdır. Diğer bazı ülkelerde ise örneğin Hong Kong'da okul sosyal hizmet faaliyetleri, sivil toplum örgütleri aracılığıyla karşılanırken; Almanya'da ise gençlik refah kurumları ile okul sistemi arasındaki işbirliği ile sağlanır (108).

İsveç Eğitim Yasası'nda da; doktor, hemşire, psikolog, özel eğitim öğretmeni ve sosyal hizmet uzmanlarının bulunduğu bir takım çalışması vurgulanmaktadır (119). Burada okul sosyal hizmet uzmanının hem sosyal hizmet hem rehberlik/danışmanlık rolleriyle geniş bir yelpazede önleme ve müdahale çalışmalarını yürüttüğü belirtilmektedir (108).

Literatür ve dünyadaki çeşitli uygulamalara bakıldığında çocuklara ve gençlere okullar aracılığıyla verilen hizmetlerde okul psikologları, okul danışmanları, okul sosyal hizmet uzmanları, okul hemşireleri ve gençlik çalışanları gibi çocuk ve gençlere hizmet sunumunda özel beceri ve rollere sahip profesyonel bir ekibin varlığı görülmektedir (32). Ayrıca, tercüman, özel eğitim uzmanı, iş-uğraşı terapisti, fizyoterapist, konuşma ve dil terapistinin bu okul psikososyal ekibi içerisinde yer alması gerektiği düşünülmektedir (120).

Okul psikososyal ekibinin rol ve sorumluluklarına ilişkin örnek model olması bakımından aşağıdaki şekil sunulmuştur (Şekil 2.1.). Bu modelde, Kılıç (2014)'ten aktarılan Tracy ve arkadaşları (32)'nın çalışmasında yer alan okul ve toplum ruh sağlığı hizmetlerinde görev yapan profesyonellerin rol ve görevleri sunulmuştur (121). Bu ekipte yer alan profesyonellerin mesleki çalışma sınırları içerisinde, birbirlerinin mesleki amaç ve sorumluluklarını bilerek, çalışmaları işbirliği içinde yürütmesi önem arz etmektedir (122).

Şekil 2.1. Okul ve toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinde görev yapan profesyonellerin rolleri.

Okul sosyal hizmet uzmanları, okul-toplum-çocuk-anne-baba etkileşimine odaklanır ve çocukların eğitim olanaklarını en verimli şekilde kullanmaları yoluyla potansiyellerine ulaşmalarına yardımcı olmak için çalışırlar (123). Ancak bununla birlikte, okul sosyal hizmet uzmanlarının rollerini gerçekleştirebilmeleri için, okul yöneticileri tarafından rollerinin anlaşılması son derece önemlidir.

Okul sosyal hizmet uzmanları sahip oldukları bu çeşitli çalışma kapasitelerine rağmen, okullardaki faaliyet alanları düşünüldüğünde bu kapasitelerinin çok azını gerçekleştirebildikleri belirtilmektedir. Geniş çalışma alanına sahip olmaları okul sosyal hizmet uzmanlarının rollerinin tam olarak anlaşılamamasıyla sonuçlanmaktadır (107). Okul sosyal hizmet uzmanları, sahip oldukları rollerini okul sistemi içindeki tüm karar vericilere anlaşılır bir şekilde açıklamalıdır; böylece uygulamalarının sosyal hizmet değer ve standartlarına uygun gerçekleşmesi sağlanabilir.

Ayrıca okul yöneticileri, okul sosyal hizmet faaliyetlerinin ne olduğu ve etkili bir şekilde sunulmasıyla ilgili sorumluluk taşırlar. Bu yüzden okul sosyal hizmet uzmanlarının rolleriyle ilgili bilgi sahibi olmalıdırlar. Ama maalesef birçok okulda, okul sosyal hizmet uzmanlarına yabancı olan okul yöneticilerinin, okul sosyal hizmet uzmanlarına karşı olumsuz tutum sergileme eğiliminde olduğu kaydedilmiştir (124). Bu tutumda okul sosyal hizmet uzmanlarının rollerinin tam olarak anlaşılamaması etkili olmaktadır.

2.4.6. Okul Sosyal Hizmetinde Ekolojik Yaklaşımın Kullanımı

Okul sosyal hizmet uzmanlarının, her öğrenciyi kendine özgü durumu ve sorunları çerçevesinde değerlendirebilmeleri ve etkin müdahaleler elde edebilmeleri için ergenleri etkileyen sorun ve bozuklukların çeşit ve türleri konusunda bilgi sahibi olmaları gerekir. Ayrıca sorunlara çözüm ararken konuya ilişkin yaklaşımlar hakkında bilgi sahibi olmalıdır.

Okul sosyal hizmet uygulamalarında izlenen teorik çerçeve, ekolojik ve okul-toplum-öğrenci ilişkileri modeli gibi sistemler perspektifine dayalıdır (112). Bu yaklaşım modelleri, ergenlerin davranışlarının çevresindeki sistemlerden etkilendiğini ve müdahale sırasında birden çok sistem arasındaki etkileşimi incelemenin gerekli olduğunu iddia etmektedir. Sosyal hizmet uzmanları, çeşitli okul çağındaki çocukların hayatlarını etkili bir şekilde değerlendirmek, anlamak ve müdahale etmek için bu teorik bakış açısını kullanarak çalışmalıdırlar.

Eğitime etki eden kültürel ve politik iklimlerin, müdahalelerin tanımlanmasının ve uygulanmasının ülkeden ülkeye değişebileceği göz önünde

bulundurulmalıdır. Fakat buna rağmen her okul sosyal hizmet uzmanı, sistem ve ekolojik bakış açılarıyla faaliyetlerini yürütmektedir (112). Sosyal hizmet uygulamalarının karakteristiğini oluşturan ekolojik perspektif ve işbirlikçi yaklaşımlar, okul sosyal hizmet uygulama ve araştırmalarına; karmaşık, geniş sistemleri (okul, bürokrasi, vb.) değerlendirme imkanı verir (106).

Sosyal hizmet uzmanları müracaatçılarını, fiziksel, ruhsal, duygusal, psikolojik, sosyal durumlarını kapsayan farklı boyutlarıyla bir bütün olarak değerlendirmekte ve müracaatçıyı içinde bulunduğu durum/olay/çevre içinde ele almaktadır. İnsan gelişiminin bu beş boyutunu değerlendirmede sosyal hizmet uzmanları biogenetik faktörler, ailevi faktörler, kültürel faktörler, çevresel koşullar, kaynaklar ve fırsatlar, öz bakım kalıpları, gelişim ve sağlığın güncel göstergeleri şeklindeki düzeyleri göz önünde bulundurarak çok boyutlu bir değerlendirme gerçekleştirmektedirler.

Ekolojik yaklaşıma göre, bireyler çevreleri ile karşılıklı uyum içinde olmalıdırlar. Birey ve çevresi arasındaki uyumsuzluk sonucu ortaya çıkan sorunun çözülmesi için üç konunun ele alınması gerekmektedir (125):

1. Bireyin fonksiyonlarını tanımamıza yardımcı olan davranışları: Ortaokul ve lise öğrencileri üzerinde yapılan geniş çaplı bir araştırma sonunda, davranışların sosyal rollerle ilgili olduğu, aynı çevrede yaşayan insanların çevre koşullarından farklı biçimde etkilendikleri ve dolayısıyla davranışlarının da farklı olabileceği görülmüştür. Buna göre, davranışları sadece uyaran ve uyarana verilen cevap veya etki- tepki ilişkisi olarak açıklamak yeterli değildir. Fiziksel çevre, zaman ve sosyal etkileşim de davranışları olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir. Bu durumda davranışın birden fazla çevre sistemi ile bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin; çocuğun davranışına, kendi kişilik yapısı, ailesi, okulu, arkadaşları, yaşadığı mahalle, çevresindeki kültürel kalıplar etki etmektedir.
2. Bireyin içinde yaşadığı çevre sistemleri: Bireyin psiko-sosyal gelişimi ve çevreye uyumu sosyal çevresi ile arasındaki karşılıklı etkileşimin ürünüdür. Birey yaşadığı çevrede barınma, beslenme, eğitim, tedavi görme, sosyal normlar kazanma gibi ihtiyaçlarını karşılamakta ve davranışlarına çevre tarafından anlam verilmektedir. Diğer taraftan değişen çevre koşulları bireyi

her açıdan etkilemektedir. Görüldüğü gibi ekolojik yaklaşımda çevre, fiziksel ve sosyal yönleri ile önemli görülmektedir. Fiziksel çevre 'doğal çevre' ve 'yapay çevre' olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Doğal çevre; iklim, bitki örtüsü, hayvanlar, jeopolitik yapı gibi öğeleri dikkate alırken; yapay çevre; insan eliyle yapılmış binalar, ulaşım, iletişim araçları gibi unsurlardan oluşmaktadır. Fiziksel çevre, toplumsal yapının, değerlerin ve tutumların kuşaktan kuşağa aktarılmasına yardımcı olmakta ve bireylerin psikolojik açıdan huzurlu olmalarına yardımcı olmaktadır. Sosyal çevre ise aile, akraba, arkadaş ve komşuluk ilişkilerinden oluşmaktadır. Çevre ile etkileşimleri uyumlu olan bireyler gelişme ve işlevselliklerini artırma yönünde ilerleme kaydederken; çevresi ile uyumlu etkileşim kalıpları oluşturamayan bireyler yalnızlık, terk edilmişlik ve yok edilme korkusunu saldırgan davranışları ile yıkıcı bir biçimde çevresine yansıtmaktadırlar.

3. Sorununun tanımı: Sorunlar, birey ile çevresi arasındaki uyum dengesinin bozulması sonunda ortaya çıkmaktadır. Bireyin içinde yaşadığı çevreyi nasıl algılayıp yorumladığı ve uyumsuzluğun hangi koşullarda ortaya çıktığının incelenmesi sorunun belirlenmesine yardımcı olmaktadır.

2.4.7. Okul Sosyal Hizmet Uygulamasında Ergenle ve Aileyle Çalışma

Ergenliğin temel değişimleri evrensel olsa da etkileri çeşitlilik göstermektedir. Bu durumun sebebi ergenliğin biyolojik, bilişsel ve toplumsal değişimlerinin psikolojik etkisinin ergenin içinde bulunduğu çevre tarafından biçimlendiği gerçeğine dayanmaktadır. Bronfenbrenner' ın ekolojik bakış açısına göre, insan gelişimi, içerisinde bulunduğu ortam ya da bağlamı incelemeksizin anlaşılmamaktadır. Bu düşünceden hareketle, ergenlerin büyüdüğü çevre ve koşulları dikkate almaksızın ergenliğin doğası hakkında genellemelerde bulunmak olanak dışıdır. Ergenler dört temel bağlam içerisinde gelişimlerini tamamlamaktadır (5); aileler, akran gruplar, okullar, iş ve serbest zaman ortamları. Bu bağlamları da belirleyen, biçimlendiren ve tanımlayan da bireyin içinde bulunduğu geniş toplumdur. Bireyin içinde bulunduğu toplumun sosyal ve ekonomik yapısı, mahalle, kültür, coğrafya; aile, akran grup, okul ve iş ortamlarının niteliklerini belirleyecektir.

Sosyal hizmet mesleği uygulamalarında sistem kuramını temel alması ve çocuk-aile çalışmalarında aile sistemi yaklaşımını kullanması bakımından diğer disiplinlerden ayrılmaktadır. Bugün mevcut genelci sosyal hizmet eğitimi ve uygulamalarına bakıldığında sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılarıyla çalışırken onları aile çevresi, yakın çevresi ve toplum içerisinde değerlendirdiği; dolayısıyla sadece bireye odaklanmayarak aile ve toplum düzeyinde de müdahaleler gerçekleştirdiği görülmektedir. Ayrıca sosyal hizmet uzmanları bireyin sorunlarının ortaya çıkmasında ve çözümünde ailesini ve aile içi dinamiklerini, ilgili kuramlar çerçevesinde değerlendirmek durumundadırlar (126).

Sosyal hizmet ergen ve aile odaklı uygulamalarında, çocuk, kardeş, ebeveyn alt sistemlerini inceleyen, bu alt sistemlerin birbiriyle uyumunu analiz eden, evlilik anlaşmazlıkları ve ailenin yakın çevresiyle olan ilişkilerine odaklanan çalışmalar yürütmektedir (127). Aile üyelerinin yaşam döngüsü içerisinde gelişimsel ve duygusal gereksinimlerini yetkin bir şekilde karşılamayı öğrenebilmesi için ailelere yardımcı olmak, ailelerle sosyal hizmetin temel amacını oluşturmaktadır (128).

Ailelerle sosyal hizmet uygulaması, bir bütün olarak ailenin ve birer birey olarak aile üyelerinin ailevi ilişkileri, sosyal uyumları ve her türlü işlevlerinin yerine getirilmesi ile ilgili sorunlarının çözümüne yardım etmek, aile hayatını geliştirmek ve güçlendirmek böylece ailenin refah, mutluluk ve bütünlüğünü sağlamak amacıyla yapılan müdahalelerle toplum refahına katkıda bulunmak şeklindeki faaliyetleri içermektedir (104).

Ergenlerin pek çoğunda öz düzenleme, yetenek boşlukları, problemli ebeveyn davranışları, sapkın akran gruplarına üyelik, yüksek stres ve düşük sosyal destek gibi aile dışı faktörler davranış bozukluklarına yol açar ve bunları iyileştirmek için müdahale programları geliştirilmiştir (129). Bu programlar içinde aile terapilerinin ergen ve aile problemleri üzerinde diğer programlara göre daha etkili sonuçlar doğurduğuna ilişkin araştırmalar söz konusudur (130). Baldwin ve arkadaşları, stratejik aile terapisi, fonksiyonel aile terapisi, çok sistemli terapi ve çok boyutlu aile terapisinin ergenler ve aileler üzerindeki etkisini araştırmış ve bu dört aile terapisi formunun hiçbir terapi uygulanmayan vakalara göre %76 daha etkili olduğunu ve alternatif terapi uygulamalarına tabi tutulanlara göre ise %58 daha etkili olduğu görülmüştür (131). Başka bir çalışmada Alexander ve arkadaşları, fonksiyonel aile

terapisinin ergenlerde yeniden suç işleme eğilimini %70 oranına kadar azalttığını gözlemlemiştir (132). Borduin ve arkadaşları, çok sistemli terapinin (133), Smith ve Chamberlain, çok boyutlu terapinin problemli vakaların üzerinde olumlu etkilerini ortaya koymuşlardır (134). Dauber, aile terapisinin ergen ve aile sorunlarını çözmede bilişsel davranışçı terapi, motivasyonel terapi ve madde tedavisi programlarına göre daha etkili ve ilk başvurulması gereken program olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca aile terapisini kullanan profesyonellerin diğer terapi türlerine göre aile terapisinde kendilerini daha etkin hissettiklerini ve kendi yeteneklerini daha etkili kullandıklarını ifade ettikleri ortaya çıkmıştır (135).

Bu bilgiler ışığında aile terapisinin ampirik olarak ergenlerin davranışsal problemlerine çözüm olarak uygulandığı ortaya çıkmaktadır. Aile terapisi modeli, ergenlerin davranışsal problemlerine çözüm sunmakta, ebeveyn davranışlarını geliştirmeye çalışmakta aynı zamanda da ekolojik oryantasyon yaparak ergenlerin aktif olarak içinde yer aldığı aile dışı sistemleri de (okul, arkadaş grubu, toplum) uygulama alanı içine almaktadır.

Okul sosyal hizmet uzmanlarının rollerinin önemli bir parçası olarak da aile danışmanlığını savunan yazarlar söz konusudur (23): Blatt ve Staff, bir ilköğretim okulu içerisinde geliştirilen aile terapisi kliniği ile bir çocuk rehberlik merkezi arasındaki ilişkinin önemine dikkat çekmektedirler. Dawson ve McHugh, duygusal ve davranışsal problem yaşayan çocukların katılım sorunlarını azaltmak için okul içinde aile sistemi yaklaşımının kullanılmasını önermektedirler. Dawson ve McHugh, zorlaşan öğretmen- ebeveyn iletişimini kolaylaştırmak ve çocukların davranışlarını değiştirmek için aile sistemi yaklaşımının bir parçası olarak "ev ziyaretleri" nin yapılabileceği konusunda örnekler vermektedir (136). Örneğin, Psiko-Eğitimsel Gençlik Hizmetleri olarak akademik ve davranışsal tedavi ile aile danışmanlığı hizmeti alan öğrencilerin davranışlarında değişim ve gelişim kaydettiği, okuma ve öğrenme düzeylerinin geliştiği görülmüştür.

Okul sosyal hizmet uzmanlarının ergen ve aileyle çalışmada sahip olması gereken bilgi ve beceriler:

Okul sosyal hizmet uzmanlarının ergen ve ailelerle çalışırken sahip olması gereken klinik bilgi ve beceriler şu şekilde sıralanabilir (137):

1. Çocuk ile terapötik ilişki kurma ve bu ilişkiyi sürdürebilme
2. Çocukluk çağında ortaya çıkabilecek fiziksel, bilişsel ve duygusal güçlüklere ilişkin bilgiye sahip olma
3. Çocuk ve aile için savunuculuk rolünü üstlenebilme
4. Diğer profesyonellerle işbirliği yapabilme
5. Çeşitli gelişim aşamalarında çocuklara yardım edebilme
6. Çocuğun gelişimini en çok etkileyen üç sistem –***aile, okul, toplum***- ile çalışabilme
7. Meslektaşları tarafından sürekli danışılan ve yönlendirilmeler yapılan bir uzman olma
8. Klinik uygulama için yeterli biyo-psiko-sosyal teori bilgisine sahip olma
9. Klinik uygulama içinde biyo-psiko-sosyal teorileri sürekli olarak araştırarak yeni bilgileri eski bilgilerle bütünleştirebilme
10. Çocuk dinamikleri ile ailesel ve ilişkisel bağlamlarda gerekli olan uzmanlık niteliklerini, okul, toplumsal hayat ve yasal sistemlerle bütünleştirebilme
11. Çocukları ve aileleri etkileyen tıbbi koşullar ve genetik hakkında yeterli biyolojik bilgiye sahip olma
12. Bireyle çalışma konusunda kendini yetkin hissetme
13. Aile ve grup çalışması yapmada yetkin olma
14. Çocuk ve aileyle çalışırken oyun temelli yaklaşımları kullanma
15. Çocuk ve ailelerle ilgili mevzuat, düzenleme ve prosedürler konusunda yeterli bilgiye sahip olma
16. Çocuk ve aileleri etkileyebilecek kültürel, çevresel, sosyal sistemler (okul, sağlık sistemi, dini kuruluşlar, vb.), akran grup etkileri hakkında yeterli bilgiye sahip olma
17. Uygulamalarda değerlendirme yapıp vakalara tanı koyabilme
18. Çocuk ve ailelere yönelik tedavi planı oluşturabilme
19. Tedavi planının çıktılarını değerlendirebilme
20. Uygulama sonunda vakaların takibini yapabilme

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada karma araştırma modeli kullanılmıştır. Karma model, "araştırmacının, araştırma problemlerini anlamak için hem nicel veriler (kapalı uçlu) hem de nitel veriler (açık uçlu) topladığı, iki veri setini birbiriyle bütünleştirdiği ve daha sonra bu iki veri setini bütünleştirmenin avantajlarını kullanarak sonuçlar çıkardığı, sağlık, sosyal ve davranış bilimleri alanında kullanılan bir araştırma yaklaşımı"dır (36). Bu yaklaşımın temel varsayımı, araştırma problemini daha iyi anlamak için nicel veriler (istatistiki analizler) ile nitel verilerin (öyküler, kişisel deneyimler) birleştirildiği araştırmaların; bu yöntemlerden yalnızca herhangi birinin kullanıldığı araştırmalara kıyasla daha avantajlı olacağı yönündedir (36). Konuyla ilgili olarak Davies, tek bir çalışma içerisinde nitel ve nicel yöntemleri birleştirmenin daha bütüncül bir anlayış sağlayarak, araştırılan olayın çeşitli yönlerini açıklamak, daha etkili çözüm ve politikalar sunmak şeklinde sıralanabilen yararları olduğunu açıklamıştır (138).

Johnson ve Onwuegbuzie'e göre araştırmalarda karma yöntem kullanmanın güçlü yönlerinden bazıları şunlardır; Elde edilen nicel ve nitel bulgular karşılaştırılır ve ilişkilendirilir böylece sonuçların yakınlığına ve doğruluğuna bakılarak, daha güçlü kanıtlar ortaya konabilir. Nitel ve nicel araştırmaların birlikte kullanımı, teori ve uygulamaya ilişkin daha bütüncül bilgiler üretilmesini sağlayabilir. Karma yöntem yalnız tek yöntemin kullanıldığı bir çalışmada gözden kaçabilecek farklı görüş ve anlayışları açığa çıkarabilir (139). Karma yöntem, hem sayıları hem kelimeleri kullanır, tümdengelim ve tümevarımlı düşünceleri birleştirir (140).

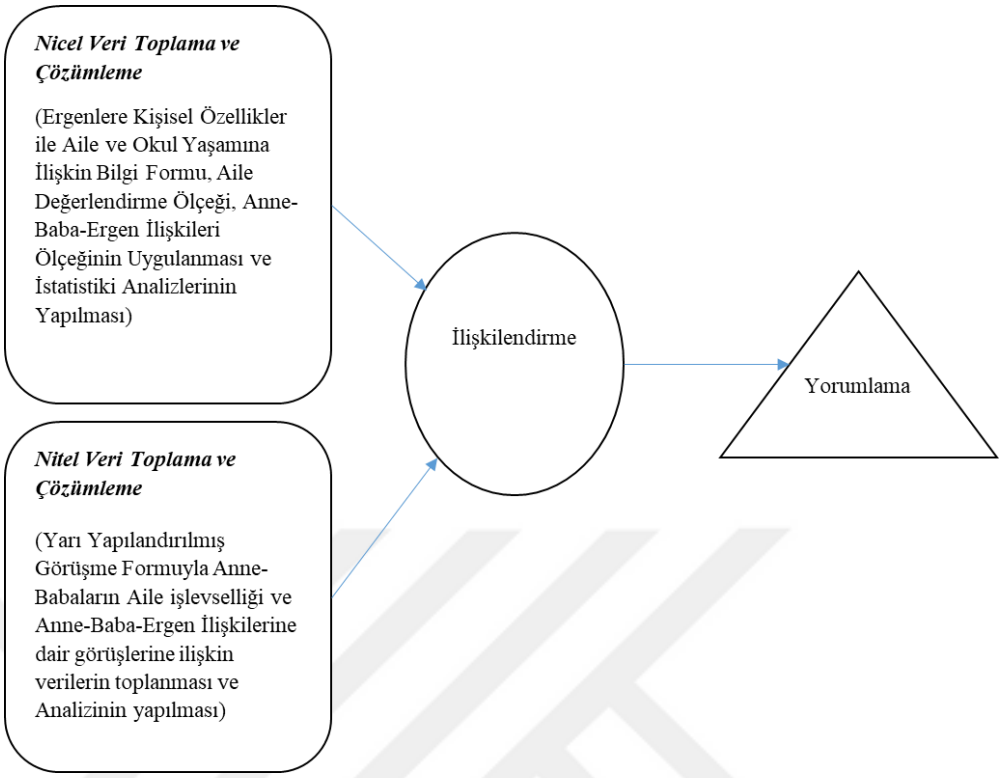
Bu çalışmada farklı veri kaynaklarından (anne, baba, ergen) anne-baba-ergen ilişkileri ve aile işlevselliğinin daha detaylı bir şekilde anlaşılması amaçlanmış ve karma yöntem kullanmanın gerekçesi olarak tamamlayıcılık ilkesi benimsenmiştir. Bu ilkeye göre anne-baba-ergen ilişkileri ve aile işlevselliğiyle ilgili ergenlerden nicel araştırma yöntemleriyle veri elde edilirken; yarı yapılandırılmış görüşme formuyla anne-babadan nitel veri elde etmek, her iki araştırma türünden elde edilen verilerin ilişkilendirilmesi, benzerlik ve farklılıkların ortaya konmasını sağlamıştır.

Aynı zamanda araştırmanın problemini farklı açılardan ölçerek zengin ve ayrıntılı bilgi sunma imkanı doğmuştur.

Araştırmanın nicel kısmında ilişkisel araştırma modeli kullanılmıştır. İlişkisel araştırmalar, iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkileri belirlemek ve neden-sonuçla ilgili ipuçları elde etmek amacıyla yapılan araştırmalardır (141). Araştırmanın nitel aşamasında ise fenomenolojik yaklaşım çerçevesinde aile işlevselliği ve anne-baba-ergen ilişkileriyle ilgili derinlemesine bilgi toplamak amaçlanmıştır. Fenomolojik yaklaşımla, anne-babaların belirlenen olguyu nasıl deneyimledikleri sorusuna yanıt aranmaktadır (142). Anne babaların anlatılarından deneyimlerinin özünü anlama çabası söz konusudur.

Ayrıca çalışmada, karma yöntem deseninde karar verilmesi gereken anahtar noktalar şu şekilde planlanmıştır: Nicel ve nitel aşamalar bağımsız bir şekilde, eş zamanlı ve ayrı ayrı gerçekleştirilmiş ve analiz edilmiştir. Çalışmanın sonunda yorumlama kısmında bu iki yöntemden elde edilen veriler birleştirilmiştir. Yöntemlerin öncelikleri eşittir.

Çalışmada yakınsayan paralel desen tercih edilmiştir (Şekil 3.1.). Bu desende amaç, aynı konu üzerinde farklı fakat birbirini tamamlayıcı veri toplamaktadır (140).

Şekil 3.1. Araştırmada kullanılan yakınsayan paralel desen.

Yakınsayan paralel desende ilk olarak nicel ve nitel araştırma kısımları tasarlanmakta ve veriler toplanmaktadır (140). Bu amaçla araştırmada anne-baba-ergen ilişkileri ve aile işlevselliğine ilişkin ergenlerden elde edilecek verileri sağlamak için ergenlerin kişisel özellikleri ile aile ve okul yaşamına ilişkin bilgi formu, aile değerlendirme ölçeği ve anne-baba-ergen ilişkileri ölçeklerinin kullanılmasına karar verilmiş ve belirlenen örnekleme bu veri toplama araçları uygulanmıştır (nicel kısım). Buna paralel olarak araştırmanın amacına uygun olarak anne-babaların konuya ilişkin görüşlerini belirlemek için yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmış ve anne-babalarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir (nitel kısım). Bundan sonraki aşamada yani ikinci adımda ayrı ayrı analizler yapılmıştır. Üçüncü adımda içerik alanları belirlenmiş, sonuçlar ilişkilendirilmiş ve sentezlenmiştir. Dördüncü adımda ayrı ayrı sonuçlar özetlenmiş ve yorumlanmış, birleşmeler-farklılıklar-ilişkiler tartışılmıştır. (140)

3.2. Evren Örneklemi

Araştırmanın evrenini, liselerde öğrenim gören 14-18 yaş aralığındaki ergenler oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma evreni ise Ankara İl'i Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı liselerde 2017- 2018 eğitim öğretim yılında öğrenim gören 14-18 yaş aralığındaki ergenleri kapsamaktadır.

Araştırmada kota örnekleme yöntemine göre örneklem grubu belirlenmiştir. Kotalama iki seviyede yapılmıştır. Birincisi merkez ve taşra ilçeler ayrımı, ikincisi ise lise türleridir. İlk seviye kota için; Ankara'nın merkez ilçesi olarak Çankaya; taşra ilçesi olarak da Beypazarı ilçesi seçilmiştir. Örneklemde Çankaya ilçesi, Ankara'nın sosyo ekonomik düzeyi yüksek ve nüfusu en yoğun olan ilçelerinden biri olduğu için seçilmiştir. Çalışma birden fazla lise türünde yapıldığı için taşra ilçelerden bu devlet lisesi türlerinin her birinden en az bir tane bulunan bir ilçe olması bakımından Beypazarı seçilmiştir. Beypazarı ayrıca tarımsal, tarihsel, küçük ve gelişmekte olan bir ilçe olarak Ankara'nın diğer ilçelerinden farklılaşmaktadır (143). Bu sebeple örneklem seçilirken merkezi temsilen en kalabalık ilçe olan Çankaya, taşrayı temsilen de sosyo kültürel açıdan zengin ve devlet lise türlerinin hepsini bulunduran Beypazarı ilçesi seçilmiştir. Merkez–taşra ilçelerinin karşılaştırılmasının araştırma sorusunun cevaplanması için zenginlik sağlayacağı düşünülmektedir. Böylelikle aile işlevselliği ile anne-baba-ergen ilişkisinin merkez-taşra arasında farklılaşıp farklılaşmadığı incelenebilecektir. Türkiye' de lise türleri ise genel ve meslek liseleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrım aşağıdaki tabloda özetlenmiştir:

Tablo 3.1. Türkiye'deki mevcut lise türleri.

Genel Liseler	**Mesleki ve Teknik Liseler**
Anadolu Lisesi	Mesleki ve Teknik Liseler
Fen Lisesi	İmam Hatip Liseleri
Güzel Sanatlar Lisesi	Özel Eğitim
Spor Lisesi	Özel Meslek Lisesi
Sosyal Bilimler Lisesi	
Özel Genel Liseler	

Alt kotalama ise yukarıda belirtilen lise türleri, bu liselerde okuyan öğrenci sayıları dikkate alınarak, bu sayıların oransal dağılımına göre belirlenmiştir. Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü (2015- 2016)' nün hazırladığı ortaöğretim verilerine göre toplamda yaklaşık 284 bin öğrencinin %53' ünün meslek liselerinde, %47' sinin ise

genel liselerde öğrenim gördüğü tespit edilmiştir. Örneklem için belirlenecek 6 lisenin bu oranlara göre seçilmesi uygun görülmüştür. Aşağıdaki tabloda belirtildiği gibi genel liselerden 3 (2 anadolu lisesi, 1 özel lise), meslek liselerinden 3 (2 mesleki ve teknik lise, 1 imam hatip lisesi) örneklem kapsamına alınmıştır:

Tablo 3.2. Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü ortaöğretim verileri (2015- 2016).

Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü 2015-2016 Ortaöğretim Verileri

				OKUL	DERSLİK	ÖĞRENCİ	ÖĞRETMEN	Öğrenci oranı %	Örnekleme alınacak liseler
ORTAÖĞRETİM	GENEL LİSELER	RESMİ	ANADOLU LİSESİ	130	3212	82178	6602	**29%**	**2**
			FEN LİSESİ	11	227	4417	368	**2%**	**0**
			GÜZEL SANATLAR LİSESİ	1	8	243	56	**0%**	**0**
			SPOR LİSESİ	1	17	235	14	**0%**	**0**
			SOSYAL BİLİMLER LİSESİ	5	117	2217	187	**1%**	**0**
		ÖZEL	ÖZEL GENEL LİSE	281	4380	44391	6116	**16%**	**1**
		RESMİ+ ÖZEL GENEL LİSELER TOPLAMI		**429**	**7961**	**133681**	**13343**	**47%**	**3**
	MESLEKİ VE TEKNİK LİSELER	RESMİ	MESLEKİ VE TEKNİK LİSELER	159	3284	111134	9985	**39%**	**2**
			İMAM HATİP LİSELERİ	46	1159	25424	2112	**9%**	**1**
			ÖZEL EĞİTİM	31	292	2295	482	**1%**	**0**
		ÖZEL	ÖZEL MESLEK LİSESİ	51	816	11392	1029	**4%**	**0**
		RESMİ+ÖZEL MES.VE TEK.ORTAÖĞRETİM		**287**	**5551**	**150245**	**13608**	**53%**	**3**
		TOPLAM ÖĞRENCİ SAYISI				**283926**		Örneklem toplam lise sayısı	**6**
								Kapsama Oranı	**93%**

Bu liselerin ilçelere göre dağılımı ise aşağıdaki şekilde planlanmıştır:

Tablo 3.3. Araştırma kapsamına alınan liselerin ilçelere göre dağılımı.

Çankaya	**Beypazarı**
1 Anadolu Lisesi	1 Anadolu Lisesi
1 Meslek Lisesi	1 Meslek Lisesi
1 Özel Lise	1 İmam Hatip Lisesi

Böylelikle yapılan kotalama yöntemiyle hem merkez- taşra ayrımı hem de lise türleri dikkate alınarak örneklem zenginliği sağlanmıştır. Ayrıca örneklem seçimiyle ilgili bir başka husus; lise dördüncü sınıfta bulunan öğrencilerin, üniversite sınavına hazırlanmaları nedeniyle örneklem kapsamı dışında bırakılmasıdır. Araştırmada katılımcılar, gönüllülük esasına dayalı olarak belirlenmiştir.

Araştırmada Çankaya ve Beypazarı örnekleminde toplam 490 lise öğrencisine ulaşılmıştır. Ancak 40 anketten elde edilen verilerin eksik ya da rastgele doldurulduğu tespit edilmiş ve araştırma veri setinden çıkarılmış, analizler için geçerli varsayımlar 450 ergen üzerinden sınanmıştır. Çok değişkenli analizlerin gerçekleştirilebilmesi için, tek yönlü ve çok yönlü uç değer analizi yapılmıştır. Tek yönlü uç değer analizi için ham puanlar Z standart puanlarına dönüştürülmüş ve 3,5

puanın altında ve üzerinde olan 9 değer veri setinden çıkarılmıştır. Çok yönlü uç değerleri belirleyebilmek için bir deneğin diğer deneklerin merkezinden olan uzaklığını gösteren Mahalanobis uzaklığı hesaplanmıştır. Mahalonobis testi kullanılarak yapılan aykırı değer incelemesi sonucunda, 10 değer veri setinden silinmiş, analizlere 431 veriyle devam edilmiştir. Araştırma amaçları 431 ergenden oluşan çalışma grubu üzerinden sınanmıştır. Çalışma grubunun özelliklerini belirten dağılım tablosu aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3.4. Çalışma grubu özellikleri.

Özellikler				**Sayı**	**%**
Cinsiyet					
Kadın				220	51
Erkek				211	49
Yaş					
14-15				233	54,1
16-17				198	45,9
Sınıf düzeyi					
9				138	32
10				131	30,4
11				162	37,6
Lise türü					
Anadolu lisesi				168	39
Meslek lisesi				135	31,3
Özel lise				70	16,2
İmam hatip lisesi				58	13,5
İlçe	**Okul adı**	Sayı	%		
Çankaya	Kılıçaslan Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	95	22	245	56,8
	Kirami Refia Alemdaroğlu Anadolu Lisesi	80	18,6		
	Açı Özel Temel Lisesi	70	16,2		
Beypazarı	Beypazarı Anadolu İmam Hatip Lisesi	58	13,5	186	43,2
	Beypazarı Fatih Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	40	9,3		
	Beypazarı Nurettin Karaoğuz Vakfı Anadolu Lisesi	88	20,4		
Toplam				**431**	**100**

Tablo 3.4.'e bakıldığında araştırmaya katılan ergenlerin %51'i kadın (n=220), %49'u erkek (n=211) olduğu görülmektedir. %54,1'i 14-15 yaş aralığında (n=233), %45,9'u ise 16-17 yaş aralığındadır (n=198). Sınıf düzeyleri 9 (%32; n=138),10 (%30,4; n=131),11 (%37,6; n=162). sınıflardan oluşmaktadır. Ergenlerin %56,8'i Çankaya (n=245), %43,2'si Beypazarı'nda (n=186) ikame etmektedir. Ergenlerin %39'u Anadolu lisesi (n=168), %31,3'ü meslek lisesi (n=135), %16,2'si özel lise

(n=70), %13,5'i imam hatip lisesinde (n=58) eğitim öğretimlerine devam etmektedir. Uç ve kayıp değer hesaplamalarının ardından 431 ergen çalışma grubuna alınmıştır. Bu 431 ergenin okullara göre dağılımları şu şekildedir; %22'si Kılıçaslan Mesleki ve Teknik Lisesi (n=95), %18,6'sı Kirami Refia Alemdaroğlu Anadolu Lisesi (n=80), %16,2'si Açı Temel Lisesi (n=70), %13,5'i Beypazarı Anadolu İmam Hatip Lisesi (n=58), %9,3'ü Beypazarı Fatih Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi (n=40), %20,4'ü Beypazarı Nurettin Karaoğuz Vakfı Anadolu Lisesi (n=88) şeklindedir (Tablo 3.4.).

Tablo 3.5. Çalışma grubunun ailesine ait özellikler.

Özellikler	**Sayı**	**%**
Kardeş sayısı		
Tek çocuk	35	8,1
2	201	46,6
3	138	32
4 ve üzeri	57	13,2
Kaçıncı çocuk		
1	215	49,9
2	135	31,3
3	63	14,6
4	18	4,2
Anne Sağ mı		
Sağ	427	99,1
Vefat etti	4	0,9
Baba Sağ mı		
Sağ	429	99,5
Vefat etti	2	0,5
Anne Öz mü		
Öz	427	99,1
Üvey	4	0,9
Baba Öz mü		
Öz	429	99,5
Üvey	2	0,5
Anne Baba Medeni Durum		
Evliler	403	93,5
Boşandılar	28	6,5
Annenin Eğitim Durumu		
İlkokul	128	29,7
Ortaokul	98	22,7
Lise	135	31,3
Üniversite	70	16,2

Özellikler	**Sayı**	**%**
Babanın Eğitim Durumu		
İlkokul	74	17,2
Ortaokul	85	19,7
Lise	149	34,6
Üniversite	123	28,5
Anne Mesleği		
Ev hanımı	306	71
Memur	46	10,7
İşçi	27	6,3
Serbest meslek	15	3,5
Diğer	37	8,6
Baba Mesleği		
Memur	122	28,3
İşçi	135	31,3
Serbest meslek	156	36,2
Emekli	18	4,2
Aile tipi		
Çekirdek aile	397	92,1
Geniş aile	34	7,9
Ailedeki kişi sayısı		
3	44	10,2
4-5	338	78,4
6 ve üzeri	49	11,4
Ekonomik Durum		
Alt	17	3,9
Orta	376	87,2
Üst	38	8,8
Toplam	431	100

Tablo 3.5.'de araştırmaya katılan ergenlerin ailelerine ilişkin sosyo-demografik bilgiler yer almaktadır. Ergenlerin kardeş sayılarına bakıldığında %46,6'sının iki kardeş (n=201), %32'sinin üç kardeş (n=138), %13,2'sinin dört ve üzeri kardeş (n=57), %8,1'inin tek çocuk (n=35) olduğu saptanmıştır. Kaçıncı çocuk oldukları sıralamasına bakıldığında; ergenlerin yarısının ilk çocuk (%49,9; n=215), %31,3'ünün ikinci çocuk (n=135), %14,6'sının üçüncü çocuk (n=63), 4,2'sinin

dördüncü çocuk (n=18) olduğu belirlenmiştir. Ergenlerin %99,1 (n=427) oranla annelerinin sağ, %99,5 (n=429) oranla babalarının sağ olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ergenlerin %99,1 (n=427) oranla annelerinin öz, %99,5 (n=429) oranla babalarının öz olduğu saptanmıştır. Ergenlerin %93,5'inin anne-babalarının medeni durumu evli (n=403), %6,5'inin medeni durumu boşanmış (n=28) şeklindedir. Annelerinin eğitim durumuna bakıldığında sırasıyla %31,3'ünün lise (n= 135), %29,7'sinin ilkokul, %22,7'sinin ortaokul (n=98), %16,2'sinin üniversite (n=70) mezunu olduğu belirlenmiştir. Babaların eğitim durumuna bakıldığında sırasıyla %34,6'sının lise (n=149), %28,5'inin üniversite (n=123), %19,7'sinin ortaokul (n=85), %17,2'sinin ise ilkokul mezunu (n=74) olduğu saptanmıştır. Ergenlerin annelerinin büyük çoğunluğunun ev hanımı (%71; n=306) olduğu, bunun dışında %10,7'sinin memur (n=46), %8,6'sının diğer (n=37), %6,3'ünün işçi (n=27), %3,5'inin serbest meslek (n=15) sahibi olduğu görülmüştür. Ergenlerin babalarının %36,2'sinin serbest meslek sahibi (n=156), %31,3'ünün işçi (n=135), %28,3'ünün memur (n=122), %4,2'sinin emekli (n=18) olduğu saptanmıştır. Ergenlerin büyük çoğunluğunun çekirdek ailede (%92,1; n=397), %7,9'unun ise geniş ailede (n=34) yaşadığı belirlenmiştir. Ailedeki kişi sayısına bakıldığında ergenlerin %78,4'ünün 4-5 kişilik aileden (n=338), %11,4'ünün 6 ve üzeri aileden (n=49), %10,2'sinin 3 kişilik aileden (n=44) oluştuğu görülmüştür. Ergenler ekonomik durumlarını büyük çoğunlukla (%87,2; n=376) orta seviye olarak algılamaktadırlar. Diğer taraftan ergenlerin %8,8'i (n=38) üst, %3,9'u (n=17) ise alt düzey olarak tanımlamaktadırlar (Tablo 3.5.).

Araştırmanın "*nitel çalışma grubu*" ise şu şekilde oluşturulmuştur. Nitel araştırmalarda büyük gruplarla çalışılmadığı ve genelleme amacı güdümlediği için örnekleme seçimi genellikle amaçlı olarak gerçekleşir (142). Bu araştırmada da nitel veri elde etmek için amaçlı rastgele örneklem yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı rastgele örneklem ise büyük bir hedef kitleden rastgele küçük miktarda birimler seçme işidir (144). Nitel araştırmanın ulaşılabilir evrenini Ankara İl'inde yaşayan ve lise öğrenimine devam eden çocuğu olan anne-babalar oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu ise amaçlı örneklem seçim yöntemlerinden olan kartopu yöntemiyle seçilen 6 anne ve 4 baba olmak üzere 10 katılımcı oluşturmaktadır. Araştırmacıya sağladığı kolaylık ve örnekleme ulaşılabilirliği kolaylaştırdığı için bu yöntem tercih edilmiştir. Görüşme için örneklem sayısının az olmasının nedeni Yıldırım ve Şimşek (145)'e göre; verilerin ayrıntılı olması gerekliliğinden ve nitel araştırmalarda çok

sayıda bireyin araştırma kapsamına dahil edilmesinin zorluğundan kaynaklanmaktadır.

3.3. Araştırmada Kullanılacak Veri Toplama Araçları

Araştırmada nicel ve nitel araştırma desenleri birlikte kullanılmıştır. Bu amaçla hazırlanan veri toplama araçları bu bölümde sunulacaktır.

3.3.1. Nicel Veri Toplama Araçları

Araştırmanın nicel kısmında örneklemi oluşturan ergenlere; araştırmacı tarafından geliştirilen "Ergenin Kişisel Özellikleri ile Aile ve Okul Yaşamına İlişkin Bilgi Formu", "Ana-Baba-Ergen İlişkileri Ölçeği" ve "Aile Değerlendirme Ölçeği" uygulanmıştır (Ek1).

3.3.1.1. Ergenin Kişisel Özellikleri ile Aile ve Okul Yaşamına İlişkin Bilgi Formu

Bu form; 'kişisel bilgi formu', 'ergenlik, aile ve okul yaşamıyla ilgili genel bilgiler' olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Formu oluşturmak için ilgili literatür araştırılmış (8,4,2) ve ergenin anne-babasıyla ilişkilerine ve aile işlevselliğine etki edebilecek faktörler göz önüne alınarak sorular belirlenmiştir. Daha sonra tez izleme komitesinin görüşleri alınmış, bazı sorularda düzenlemeler yapılmış ve forma son şekli verilmiştir.

Kişisel bilgi formunda; ergenin yaş, cinsiyet, okulunun bulunduğu ilçe, okulunun türü, kaçıncı sınıfa gittiği, okul başarısını nasıl tanımladığı, anne-babanın; sağ olup olmadığı, öz ya da üvey olma durumu, medeni durumları, eğitim durumları, meslekleri, yaşanılan aile tipi, ailedeki kişi sayısı, kardeş sayısı, sosyo-ekonomik düzeyleri şeklinde yer alan sorular bulunmaktadır.

Bu bölümün ikinci kısmı da üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde, ergenlerin *psikolojik gelişimlerine* ilişkin algılarıyla ilgili sorular bulunmaktadır. Bu sorular; "Herhangi bir konuda kendi kendinize amaç/ hedef belirleyebiliyor musunuz?, Kendi kararlarınızı kendiniz verebiliyor musunuz?,

Anne- babanızın sizden beklentilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?, Kendinizi aile ve yakın akraba çevrenizde en çok kime yakın hissedersiniz?, Çevrenizde davranışlarını beğendiğiniz ve onu örnek aldığınız kişi veya kişiler kimlerdir?, Boş zamanlarınızı nasıl değerlendirirsiniz?, Biriyle yaşadığınız problemi çözerken hangi yöntemleri kullanırsınız?" şeklindedir.

İkinci bölümde, ergenlerin *aile yaşamına* ilişkin algılarını belirlemeye yönelik sorular hazırlanmıştır. Bu kısımda ergenin aile içi ilişkilerini ve anne, baba, kardeşleriyle olan ilişkilerini nasıl tanımladığı, anne-babanın kendi aralarındaki ilişkiyi nasıl algıladığı, bulunduğu ailenin bir üyesi olmanın ergende uyandırdığı duyguların neler olduğu, ergenin anne- babayla yaşanan tartışma alanları ve anne-babanın ona olan tutumunu nasıl tanımladığına ilişkin sorular yer almaktadır.

Üçüncü bölümde, ergenlerin *okul yaşamına* ilişkin algılarıyla ilgili sorular bulunmaktadır. Bu sorular; ergenin okul arkadaşlarıyla olan ilişkileri nasıl tanımladığı, okulda ne tür sorunlar yaşadığı, yaşadığı sorunları çözmek için kime danıştığı, rehberlik servisine başvurma durumu ve bu servisi yararlı bulup bulmadığı, ailesiyle yaşadığı problemlerde okul ortamında ona yardımcı olacak profesyonellere olan gereksinimi ve yaşadığı sorunlarda kendisine nasıl yardımcı olunmasını istediği şeklindeki sorulardan oluşmaktadır.

3.3.1.2. Anne-Baba-Ergen İlişkileri Ölçeği (AİÖ- BİÖ)

Ana- Baba- Ergen İlişkileri Ölçeği; ergenlerin görüşleri doğrultusunda, anne-babaların ergenler üzerindeki kontrolüne dayalı olarak anne-baba-ergen ilişkilerini ölçmeyi amaçlamaktadır (1). Ölçeğin birinci alt boyutu olan Anne İlişkileri (AİÖ) yedi alt ölçekten (yakın iletişim, birlikte etkinlikte bulunma, duyarlılık, sevgi ve güven, izleme, normların düzenlenmesi ve beklentileri karşılama) ve 30 maddeden, ikinci alt boyutu olan Baba İlişkileri (BİÖ) ise sekiz alt ölçekten (Anne İlişkileri Ölçeğindeki tüm alt boyutlar ve ev kuralları) ve 37 maddeden oluşmaktadır. Yanıt formu hem anne hem baba açısından yanıtlanabilsin diye ikiye ayrılmıştır. 5'li likert tipinde hazırlanan ölçeğin yanıtlanmasında 5 Her Zaman, 1 Hiçbir Zamanı ifade edecek şekilde tasarlanmıştır. Katılımcılar hem anneleriyle hem babalarıyla olan ilişkilerindeki deneyimlerinin derecesini bu şıklara göre belirlemektedirler. Ölçekten alınan puanın yüksekliği anne-babanın ergen üzerindeki kontrolünün yüksek ve

ergenle ilişkisinin olumlu olduğunu göstermektedir. Alınan puanın düşüklüğü ise ebeveynin çocuğu üzerindeki kontrolünün ve çocuğu ile arasındaki ilişkinin zayıflığını yansıtmaktadır.

Anne-Baba Ergen İlişkileri Ölçeği'nin güvenirlilik çalışması Kaner (2000) tarafından Cronbach's Alfa İç Tutarlılık ve Testi Yarılama Yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Anne İlişkileri Ölçeğinin Cronbach Alfa katsayısı 0.92 ve Testi Yarılama Yöntemiyle elde edilen katsayısı 0.83, Baba İlişkileri Ölçeğinin Cronbach Alfa katsayısı 0.93 ve Testi Yarılama Yöntemiyle elde edilen katsayısı ise 0.82 olarak raporlanmıştır. Alan yazında .0.70- 0.80 güvenirlik değerlerinin ölçme aracının araştırmalarda kullanılabilmesi için yeterli kabul edildiği göz önünde bulundurulduğunda AİÖ ve BİÖ'nin güvenirlik değerlerinin yüksek olduğu söylenebilir (1).

Bu çalışmada da ergenlere uygulanan ve istatistiki analizleri yapılan araştırma sonucu ölçeğin Cronbach's Alfa değeri; AİÖ için 0.96, BİÖ için 0.95 olarak elde edilmiştir.

3.3.1.3. Aile Değerlendirme Ölçeği (ADÖ)

Aile Değerlendirme Ölçeği (ADÖ); ailenin yapısal ve örgütsel özellikleri ile aile içi etkileşimi içeren aile işlevselliğinin sağlıklı ve sağlıksız olarak belirlenmesi için oluşturulmuştur. ADÖ, ABD Brownn Üniversitesi ve Buttler Hastanesi tarafından Aile Araştırma Programı çerçevesinde geliştirilmiş ve Türkçe' ye uyarlanma çalışması Bulut (1990) tarafından gerçekleştirilmiştir .

Yedi alt ölçekten ve toplamda 60 sorudan oluşan bir ölçektir. Ölçeğin alt boyutları; problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterme, davranış kontrolü, genel işlevlerdir. ADÖ, aile üyelerinin bu alt boyutlara ilişkin algılarını değerlendirmeyi ve ailenin hangi alanlarda işlevsel hangi alanlarda işlevsiz olduğunu ortaya koymayı amaçlar.

Ölçeğin alt boyutlarına ilişkin tanımlamalar şu şekildedir;

- 'Problem çözme'; ailenin işlevselliğini etkili bir şekilde sürdürerek, ortaya çıkan maddi ve manevi problemlerini çözebilme yeteneği şekilde tanımlanır.

Problem çözme alt boyutu ADÖ'nün 2, 12, 24, 38, 50 ve 60. sorunlarında yer almaktadır.

- 'İletişim'; aile üyeleri arasındaki açık ve saydam bilgi alışverişini ifade eder. Ölçeğin; 3,14, 18, 22, 29, 35, 43, 52 ve 59. maddeleri bu boyuta aittir.

- 'Roller' alt boyutu; aile fonksiyonlarını idare etme konusunda aile üyelerinin belirli davranış kalıplarını geliştirip geliştirmediği üzerine odaklanır. Bu boyut ailede roller belirgin mi, roller eşit dağılıyor mu, sorumluluk verme, kural koyma ve karar verme gibi noktaları da içerir. Ölçeğin; 4, 8, 10, 15, 23, 30, 34, 40, 45, 53 ve 58. maddeleri bu boyuta aittir.

- Duygusal tepki verebilme alt boyutu; aile üyelerinin çeşitli uyaranlar karşısında en uygun tepkiyi göstermesi anlamına gelir. Aile işlevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getiren aile üyelerinin duygularını sözel veya sözel olmayan davranışlarla ifade etmesi beklenir. Ölçeğin; 9, 19, 28, 39, 49 ve 59. maddeleri bu boyuta aittir.

- Gereken ilgiyi gösterme alt boyutu; aile üyelerinin birbirlerine gösterdiği ilgi, bakım ve sevgiyi içerir. Aşırı derecede ilgilenme aile üyelerinin birbirlerine bağımlı olduğunu, az ilgilenme ise birbirlerine az sevgi ve ilgi gösterdiklerinin belirleyicisi olmaktadır. Sağlıklı ailelerin üyelerinin birbirleriyle orta derecede ilgilendikleri belirtilmektedir. Bu alt boyut ADÖ'nün 5, 13, 25, 33, 37, 42 ve 54. maddelerinde yer almaktadır.

- Davranış kontrolü alt boyutu; ailenin; üyelerinin davranışlarına standart koyma ve disiplin sağlama biçimini içerir. Bu alt boyutta kontrolün esnek, katı, serbest ya da düzensiz oluşu ele alınmaktadır. Ölçeğin, 7, 17, 20, 27, 32, 44, 47, 48 ve 55. maddeleri bu boyuta aittir.

- Genel işlevler alt boyutu; yukarıda ifade edilen altı boyutu da kapsayacak şekilde bilgi toplamayı amaçlayan bir boyuttur. Ölçeğin; 1, 6, 11, 16, 21, 26, 31, 36, 41, 46, 51 ve 56. sorular bu boyuta aittir.

ADÖ, 4'lü likert tipi bir ölçektir ve seçeneklere 1'den 4'e kadar puan verilmektedir. Tüm maddelerde 1 en sağlıklı cevabı, 4 en sağlıksız cevabı temsil etmektedir. Ölçekte bazı sorular ters madde olarak hazırlanmıştır.

Ölçekte iç tutarlılık yedi boyutta 0.72 ile 0.92 arasında değişmektedir. Dolayısıyla ölçeğin iç tutarlılığı yüksektir. Bu çalışmada da ergenlere uygulanan ve istatistiki analizleri yapılan araştırma sonucu, ölçeğin yedi alt boyutta da Cronbach's Alfa değerleri 0.70 ile 0.88 arasında değişmektedir.

3.3.2. Nitel Veri Toplama Araçları

3.3.2.1. Yarı Yapılandırılmış Anne-Baba Görüşme Formu

Nitel araştırma; sosyal yapıları, kişisel deneyimleri, algıları, tutumları, süreçleri ve bunların birbirleri ile olan ilişkilerini daha iyi anlamaya yarayan bir araştırma yaklaşımıdır (142). Anne-baba- ergen ilişki biçimiyle aile işlevselliği arasındaki ilişkiyi derinlemesine keşfetmenin ve sosyal hizmetin sistem ve ekolojik bakış açılarıyla oluşturulmuş görüşme formunun uygulanmasının, çalışmanın amacını zenginleştireceği düşünülmektedir. Bu amaçla; belirli bir olgunun kişilerce nasıl yaşandığının anlaşılması hedeflendiğinden, nitel araştırma yöntemlerinden fenomolojik yaklaşımın istenen amaca hizmet edebileceği düşünülmüştür. Araştırmanın nitel verileri, ergenlik dönemi odağında; aile işlevleri ve anne-baba-ergen ilişkilerini anlama, bu döneme ait sorunları, deneyimleri ve algıları ortaya koyma, ergenin ve ailenin içinde bulunduğu sistemlerle ilişkilerini tanımlamaya olanak sağlamaktadır.

Anne-baba görüşme yönergesi ergenlik, aile işlevleri ve sosyal hizmet alanlarında uzman kişilerden görüş alınarak ve literatür ışığında hazırlanmıştır (Ek 2). Form; on başlıkta incelenmiştir. Bu kısımlar; anne-babanın sosyodemografik durumu, anne-baba arasındaki ilişki, ergene yönelik anne-baba tutumları, anne-babanın ergenin gelişimsel gereksinimlerine ilişkin bilgi durumu, ergeni aktivitelere yönlendirmede anne-babanın rehberliği, yaşanan sorunlar, meslek seçimi, dini ve ahlaki değerler, okul yaşamı, aile işlevleri şeklindeki başlıklardan oluşmaktadır.

3.4. Araştırmada Verilerin Toplanması

3.4.1. Araştırmanın Etiği

Araştırmada kullanılacak materyalin hazırlanmasının ardından Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Etik Kurul'undan gerekli izinler alınmıştır (Ek 3). Etik kurul izninin ardından Milli Eğitim Bakanlığı Ankara İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nden araştırma için gerekli izinler alınmıştır (Ek 4).

Çalışmanın nicel araştırma kısmında belirlenen okullarda yapılan saha çalışması sırasında veriler toplanmadan önce ergenlere bilgilendirilmiş onam formu okunmuştur ve ergenlerin çalışmaya gönüllü olarak katılımları hususunda sözlü onamları alınmıştır.

Araştırmanın nitel veri toplama kısmında ergen anne-babalarına bilgilendirilmiş onam formu okunmuş, gönüllü olarak çalışmaya katılım sağladıkları ve ses kaydı alınmasına izin verdiklerine ilişkin sözlü onam alınmıştır. Ayrıca, nitel araştırmada anne-baba ve ergenlerin gerçek isimleri saklı tutulmuş ve rumuz kullanılarak araştırmada yer almıştır.

3.4.2. Veri Toplama Süreci

Araştırmanın nicel verileri Ekim 2017- Aralık 2017 ayları arasında toplanmıştır. Çalışmanın yapılacağı okullar önceden telefonla aranarak bilgilendirilmiş ve eğitim- öğretim faaliyetlerini aksatmadan veri toplama araçlarının uygulanması sağlanmıştır. Önceden belirlenen tarih ve saatte okullara gidilmiş ve her bir okulda 9, 10 ve 11. Sınıflardan birer sınıf alınarak bu sınıflara uygun saatlerde derslere girilmiş ve uygulama yapılmıştır. Uygulama bizzat araştırmacının kendisi tarafından yapılmıştır. Araştırmacı öncelikle kendini, mesleğini tanıtarak, araştırmanın amacını belirtmiştir. Öğrencilerin ilgiyle anket sorularını yanıtladığı gözlenmiştir. Ayrıca ergenlerin ölçekleri doldururken 'bu konuları esas anne-babamızla da görüşün, onlara da uygulayacak mısınız?' gibi geri bildirimlerde bulundukları, kimi ergenin ölçekteki bazı kısımların fotoğrafını çekip 'anneme göstereceğim bunu' ifadesinde bulunduğu görülmüştür. Öğrencilere anlaşılmayan noktalarda yardımcı olunmuş ve kendilerine en yakın gelen seçenekleri işaretlemeleri

sağlanmıştır. Tek tek her bir soru formu kontrol edilerek öğrencilerden teslim alınmıştır.

Çalışmanın nitel veri toplama aracını araştırmacı yüz yüze görüşme tekniğiyle bizzat kendisi uygulamıştır. Görüşme boyunca araştırmacıya, görüşme yönergesi (yarı yapılandırılmış görüşme formu) rehber olmuştur. Rehber öğretmenlerin yönlendirilmesi ile ailelere ulaşılmış daha sonra kartopu yöntemiyle örneklem genişletilmiştir. Öncelikle katılımcılarla telefonda görüşülmüş ve görüşmeyi kabul edenlerle görüşme yeri ve tarihi belirlenerek randevulaşılmıştır. Görüşmecilerle evlerinde ya da işyerlerinde görüşme yapılmıştır. Görüşmecilerin zaman kısıtlılıkları sebebiyle kendi talepleri doğrultusunda ev ve işyerleri tercih edilmiştir.

Görüşmeler yaklaşık 1,5- 2 saat sürmüştür ve görüşmecilerin tamamı ses kayıt cihazı kullanılmasını kabul etmiştir. Gizlilik ilkesi doğrultusunda görüşmeler bilgisayar ortamına yazılı olarak aktarıldıktan sonra silinmiştir. Görüşmeler süresince anne-babaların araştırmacıyla paylaşımları sırasında yaşadıkları sorunlara çözüm arayışında oldukları ve araştırmacıdan bilgi istedikleri görülmüştür. Araştırmacı bu talepler doğrultusunda genel literatür ve uygulama bilgilerini görüşmecilerle paylaşmıştır. Araştırmacı görüşmeler esnasında gözlem yapmış ve görüşmecilerin deneyimlerini paylaştıkça duygusal rahatlama hissettiklerini gözlemlemiş ve kimi görüşmecinin bunu sözel olarak ifade ettiği görülmüştür.

3.4.3. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Araştırmanın nicel verileri SPSS 20 programına aktarılmış ve araştırmanın amaçları doğrultusunda istatistiksel analizler gerçekleştirilmiştir. Çok değişkenli istatistikler için gerekli olan varsayımlar sınanmış ve daha sonra regresyon analizi yapılmıştır. T-testi, anova analizleri ve frekans sonuçları tablolar halinde belirtilmiş ve tabloların altına açıklamaları yapılmıştır.

Araştırmanın nitel verilerinin analizinde; öncelikle yapılan 10 görüşme, görüşmelerin bitiminde yazıya aktarılmıştır. Görüşmecilerin görüşmelerde verdikleri bilgiler ve araştırmacının gözlemleri nitel veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Mevcut kaynaklar kullanılarak içerik çözümlenmesi yapılmıştır. İçerik çözümlemesinde verilerin düzenlenmesi açısından kodlama yapılır ve daha sonra temalara ulaşılır. Yazıya aktarılan görüşmeler döne döne okuma tekniği ile okunmuş ve bu süreç

sonunda elde edilen veriler ile kodlamalar yapılmıştır. Daha sonra bu kodlamalar ayrı tablolar halinde bir araya getirilerek temalar oluşturulmuştur.

Verilerin çözümlenmesinde, görüşme formu temel alınarak; "eş ilişkisi, anne-babanın ergenle ilişkisi, ergenin gelişimsel gereksinimleriyle ilgili anne-baba algıları, ergeni aktivitelere yönlendirme ve ailenin birlikte yaptığı aktiviteler, aile işlevleri alt boyutlarıyla aileyi değerlendirme ve okul yaşamı" konularına ilişkin temalar ortaya çıkarılmıştır

Bu temalar ışığında bulgular ortaya konmuş, raporlaştırılmış ve sonuçlandırılmıştır. Tartışma kısmında bu nitel veriler nicel verilerle ilişkilendirilmiş ve benzer çalışmalarla tartışılmıştır.

4. BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın amaçları doğrultusunda gerçekleştirilen istatistiksel analizlere ait bulgular yer almaktadır. Araştırmanın öncelikle "ergenlerin kişisel özellikleri ile aile ve okul yaşamına ilişkin bulgular"ı açıklanacaktır. Ardından çoklu regresyon analizi için gerekli varsayımlar sınanacak ve regresyon analizi sonuçları aktarılacaktır. Daha sonra t-testi ve anova bulgularına yer verilecektir. Nicel bulguların yorumlanmasının ardından nitel bulgular tema ve kategori halinde sunulacaktır.

4.1. Nicel Bulgular

4.1.1. Ergenlerin Psikolojik Gelişimlerine İlişkin Algıları

Bu bölümde ergenlerin psikolojik gelişimleriyle ilgili sorulara verdikleri yanıtlar sonucu ortaya çıkan bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.1. Ergenlerin amaç belirleme ve kendi kararlarını verme durumlarına ilişkin bulgular.

		Evet	**Bazen**	**Hayır**	**Toplam**
Kendi Amaçlarını belirleyebilme	Sayı	319	95	17	**431**
	%	74	22	3,9	**100**
Kendi Kararlarını verebilme	Sayı	291	124	16	**431**
	%	67,5	28,8	3,7	**100**

Araştırmaya katılan ergenler "Herhangi bir konuda kendinize amaç/hedef belirleyebiliyor musunuz?" sorusuna büyük bir çoğunlukla (%74) 'evet' yanıtını vermiş; katılımcılardan %22'si 'bazen' ve %3,9'u 'hayır' cevabını işaretlemiştir (Tablo 4.1.).

Ergenler amaçlarını belirleyememe nedenlerini;

- "Ailem benim yerime karar veriyor
- Ailemin sert tutumu beni engelliyor
- Amaca ulaşamamaktan korkuyorum (başaramama korkum var, anksiyete bozukluğum var)

- Anlık kararlar verip onu uygulamayı seviyorum
- Belirlediğim amaçların beğenilmemesi
- Nedenini bilmiyorum,
- Burcumdan dolayı kararsızım,
- Çok fazla seçenek var karar veremiyorum,
- Hayattan zevk almıyorum, isteğim yok,
- Kafam karışık (mesleki, vb.)" şeklinde tanımlamışlardır.

"Kendi kararlarınızı kendiniz verebiliyor musunuz?" sorusuna katılımcıların %67,5'i 'evet', %28,8'i 'bazen' ve %3,7'si 'hayır' cevabını vermiştir (Tablo 4.1.).

Ergenler Kararlarını belirleyememelerini ise;

- "Ailem benim yerime karar alıyor,
- Ailem baskı yapıyor,
- Ailem kararlarımı desteklemiyor,
- Ailemle birlikte karar vermek durumundayız,
- Anksiyete bozukluğum var,
- Benden beklenilen kararlar çok ağır geliyor ve kararsız kalıyorum,
- Ailem kararlarıma saygı duymuyor,
- Ailede kararları babam veriyor,
- Ailem bana fazla koruyucu yaklaşıyor" gibi nedenlere bağlamışlardır.

Tablo 4.2. Ergenlerin boş zaman aktivitelerine ilişkin bulgular

Boş zamanları değerlendirme	**Sayı**	**%**
Bilgisayar, vb. şeylerle ilgilenmek	326	27,51
Arkadaşlarla gezmek	241	20,34
TV izlemek	184	15,53
Kitap okumak	178	15,02
Spor, vb. etkinliklere katılmak	153	12,91
Sinema, vb. etkinliklere gitmek	78	6,58
Gelir getirici işlerde çalışmak	25	2,11
Toplam	**1185**	**100**

Araştırmaya katılan ergenlerin boş zaman değerlendirme faaliyetlerine ilişkin verdikleri yanıtlar toplam cevap sayısı üzerinden değerlendirilmiş ve Tablo 4.2.'de gösterilmiştir. Katılımcıların cevaplarına göre sayısal veriler büyükten küçüğe sıralandığında; ilk sırada bilgisayar, vb. şeylerle ilgilenmenin (%27,51; n=326) yer

aldığı, ardından faaliyetlerin arkadaşlarla gezmek (%20,34; n=241), TV izlemek (%15,53; n=15,53), kitap okumak (%15,02; n=178), spor, vb. etkinliklere katılmak (%12,91; n=153), sinema, vb. etkinliklere gitmek (%6,58; n=78), gelir getirici işlerde çalışmak (%2,11; n=25) şeklinde sıralandığı görülmektedir (Tablo 4.2.)

Tablo 4.3. Ergenlerin kendilerine yakın hissettikleri kişilere ilişkin bulgular.

Ergenlerin kendilerine yakın hissettiği kişiler	**Sayı**	**%**
Annem	291	**24,07**
Ağabeyim/ Ablam/ Kardeşim	262	**21,67**
Amcam/ Teyzem/ Halam/ Dayım	216	**17,87**
Babam	193	**15,96**
Kuzenim	136	**11,25**
Büyükbabam/ Büyükannem	90	**7,44**
Hiç kimse	21	**1,74**
Toplam	**1209**	**100**

Araştırmaya katılan ergenlerin "kendinizi aile ve yakın akraba çevrenizde en çok kimlere yakın hissedersiniz?" sorusuna verdikleri yanıtlar toplam cevap sayısı üzerinden değerlendirilmiş ve Tablo 4.3.'te gösterilmiştir. Katılımcıların cevaplarına göre sayısal veriler büyükten küçüğe sıralandığında; ilk sırada annem (%24,07; n=291) ifadesinin yer aldığı görülmektedir. Ardından yanıtların ağabeyim/ ablam/ kardeşim (%21,67; n=262), amcam/ teyzem/ halam/ dayım (%17,87; n=216), babam (%15,96; n=193), kuzenim (%11,25; n=136), büyükbabam/ büyükannem (%7,44; n=90), hiç kimse (%1,74; n=21) şeklinde sıralandığı görülmektedir (Tablo 4.3.)

Tablo 4.4. Ergenlerin rol modellerine ilişkin bulgular.

Rol model alma	Sayı	%
Annem	150	19,89
Babam	144	19,10
Amcam/ Teyzem/ Halam/ Dayım	129	17,11
Ağabeyim/ Ablam	110	14,59
Hiç kimse	81	10,74
Kuzenim	63	8,36
Öğretmenlerim	47	6,23
Arkadaşlarım	30	3,98
Toplam	**754**	**100**

Araştırmaya katılan ergenlerin "çevrenizde davranışlarını beğendiğiniz ne onu örnek aldığınız kişiler kimlerdir?" sorusuna verdikleri yanıtlar toplam cevap sayısı üzerinden değerlendirilmiş ve Tablo 4.4.'te gösterilmiştir. Katılımcıların cevaplarına göre sayısal veriler büyükten küçüğe; annem (%19,89; n=150), babam (%19,10; n=144), amcam/ teyzem/ halam/ dayım (%17,11; n=129), ağabeyim/ ablam (%14,59; n=110), hiç kimse (%10,74; n=81), kuzenim (%8,36; n=63), öğretmenlerim (%6,23; n=47), arkadaşlarım (%3,98; n=30) şeklinde sıralandığı görülmektedir (Tablo 4.4.).

4.1.2. Ergenlerin Aile Yaşamına İlişkin Algıları

Bu bölümde araştırmaya katılan ergenlerin aile yaşamlarına ilişkin sorulan sorulara verdikleri yanıtlar sonucu ortaya çıkan bulgulara yer verilecektir.

Tablo 4.5. Aile içi ilişkilere yönelik algılar.

		Çok iyi	İyi	Bazen iyi bazen kötü	Kötü	Toplam
Aile içi ilişkiler	Sayı	156	171	88	16	431
	%	36,2	39,7	20,4	3,7	100
Anneyle ilişkiler	Sayı	231	120	68	12	431
	%	53,6	27,8	15,8	2,8	100
Babayla ilişkiler	Sayı	183	137	80	31	431
	%	42,5	31,8	18,6	7,2	100
Kardeşleriyle ilişkiler	Sayı	182	123	114	12	431
	%	42,2	28,5	26,5	2,8	100
Anne-baba arasındaki ilişki	Sayı	196	154	64	17	431
	%	45,5	35,7	14,8	3,9	100

Araştırmaya katılan ergenler "aile içi ilişkilerini" sırasıyla %39,7 (n=171) oranında 'iyi', %36,2 (n=156) oranında 'çok iyi', %20,4 (n=88) oranında 'bazen iyi bazen kötü', %3,7 (n=16) oranında 'kötü' şeklinde ifade etmişlerdir (Tablo 4.5.).

"Anneyle ilişkilerini" ergenlerin %53,6'sı (n=231) 'çok iyi', 27,8'i (n=120) 'iyi', 15,8'i (n=68) 'bazen iyi bazen kötü', %2,8'i (n=12) 'kötü' olarak tanımlamışlardır. "Babayla ilişkilerini", %42,5'i (n=183) 'çok iyi', %31,8'i (n=137) 'iyi', %18,6'sı (n=80) 'bazen iyi bazen kötü', %7,2'si (n=31) 'kötü' olarak tanımlamışlardır. Kardeşleriyle ilişkilerini", %42,2'si (n=182) 'çok iyi', %28,5'i (n=123) 'iyi', %26,5'i (n=114) 'bazen iyi bazen kötü', %2,8'i (n=12) 'kötü' olarak tanımlamışlardır (Tablo 4.5.).

"Anne-babalarının aralarındaki ilişkiyi" ise ergenlerin %45,5'i (n=196) 'çok iyi', %35,7'si (n=154) 'iyi', %14,8'i (n=64) 'bazen iyi bazen kötü', %3,9'u (n=17) 'kötü' olarak tanımlamışlardır (Tablo 4.5.).

Tablo 4.6. Aileye yönelik ve anne baba tutumuna yönelik algılar.

Ailenin uyandırdığı duygular	**Sayı**	**%**
Aile içinde mutluyum	373	86,5
Seçeneğim olsa ailemi değiştirmek isterdim	30	7
Aile içinde mutsuzum	28	6,5
Anne-baba tutumu		
Koruyucu	152	35,3
Hoşgörülü	142	32,9
Baskıcı	47	10,9
Otoriter	39	9
Demokratik	38	8,8
İhmalkar	13	3
Toplam	**431**	**100**

Araştırmaya katılan ergenler "bulunduğunuz ailenin bir üyesi olmak sizde ne tür duygular oluşturuyor?" sorusuna büyük bir çoğunlukla (%86,5; n=373) 'aile içinde mutluyum' şeklinde yanıt vermişlerdir. Ergenlerin %7'si (n=30) 'seçeneğim olsa ailemi değiştirmek isterim', %6,5'i (n=28) 'aile içinde mutsuzum' şeklinde cevap vermiştir (Tablo 4.6.).

"Anne-baba tutumunu" ergenlerin %35,3'ü (n=152) 'koruyucu', %32,9'u (n=142) "hoşgörülü", %10,9'u (n=47) 'baskıcı', %9'u (n=39) 'otoriter', %8,8'i (n=38) 'demokratik', %3'ü (n=13) 'ihmalkar' olarak tanımlamaktadır (Tablo 4.6.).

Tablo 4.7. Anne babanın ergenden beklenti düzeyine ilişkin ergenin algısı

Anne-babanın beklentisini değerlendirme	**Sayı**	**%**
Benden sadece yapabileceğim kadar şey bekliyorlar	203	47,1
Benden çok fazla şey bekliyorlar	188	43,6
Benden ne beklediklerini bilmiyorum	27	6,3
Benden hiçbir beklentileri yok	13	3
Toplam	**431**	**100**

"Anne-babanızın sizden beklentilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?" sorusuna ergenlerin yarısına yakını (%47,1; n=203) 'benden sadece yapabileceğim kadar şey bekliyorlar' şeklinde cevap vermiştir. Diğer cevaplar büyükten küçüğe sırasıyla 'benden çok fazla şey bekliyorlar' (%43,6; n=188), 'benden ne beklediklerini bilmiyorum' (%6,3; n=27), 'benden hiçbir beklentileri yok' (%3; n=13) şeklindedir (Tablo 4.7.).

Tablo 4.8. Anne-babayla yaşanan sorunlara yönelik algılar.

Anne-babayla yaşanan tartışmalar	**Sayı**	**%**
Ders çalışma	218	22,66
Evdeki günlük işler	164	17,05
İzin alma	113	11,75
Bağımsız karar verme	102	10,60
Eve geliş gidiş	89	9,25
Arkadaş ilişkileri	88	9,15
Karşı cinsle arkadaşlık	63	6,55
Meslek seçimi	45	4,68
Harçlık	44	4,57
Dini inanç ve görüşler	20	2,08
Tartışma yaşamıyorum	16	1,66
Toplam	**962**	**100**

"Anne-babanızla daha çok hangi konularda tartışma yaşıyorsunuz?" sorusuna ergenlerin verdikleri yanıtlar toplam cevap sayısı üzerinden değerlendirilmiş ve Tablo 4.8.'de gösterilmiştir. Katılımcıların cevaplarına göre sayısal veriler büyükten küçüğe sıralandığında ilk sırada 'ders çalışma' (%22,66; n=218) konusunun yer aldığı görülmektedir. Diğer yanıtlar sırasıyla evdeki günlük işler (%17,05; n=164), izin alma (%11,75; n=113), bağımsız karar verme (%10,60; n=102), eve geliş gidiş

(%9,25; n=89), arkadaş ilişkileri (%9,15;n=88), karşı cinsle arkadaşlık (%6,55; n=63), meslek seçimi (%4,68; n=45), harçlık (%4,57; n=44), dini inanç ve görüşler (%2,08; n=20), tartışma yaşamıyorum (%1,66; n=16) şeklindedir (Tablo 4.8.)

4.1.3. Ergenlerin Okul Yaşamına İlişkin Algıları

Bu bölümde ergenlerin okul yaşamına ilişkin sorulan sorulara verdiği yanıtlar doğrultusunda elde edilen bulgular sunulacaktır.

Tablo 4.9. Ergenlerin okul başarılarına ilişkin algıları.

Okul Başarısı	**Sayı**	**%**
Orta düzeyde başarılı	228	52,9
Başarılı	165	38,3
Çok başarılı	23	5,3
Başarısız	15	3,5
Toplam	**431**	**100**

Araştırmaya katılan ergenlerin yarısından fazlası okul başarısını orta düzeyde bulmaktadır (%52,9; n=228). Ergenlerin %38,3'ü (n=165) 'başarılı', %5,3'ü (n=23) 'çok başarılı', %3,5'i (n=15) ise 'başarısız' bulmaktadır (Tablo 4.9.).

Tablo 4.10. Ergenlerin okul arkadaşlarıyla ilişkilerine yönelik algıları.

		İyi	**Çok iyi**	**Bazen iyi bazen kötü**	**Kötü**	**Çok kötü**	**Toplam**
Okul arkadaşlarıyla ilişkiler	Sayı	187	177	61	4	2	431
	%	43,4	41,1	14,2	0,9	0,5	100

Araştırmaya katılan ergenler "okul arkadaşlarıyla ilişkilerini" sırasıyla %43,4 (n=187) oranında 'iyi', %41,1 (n=177) oranında 'çok iyi', %14,2 (n=61) oranında 'bazen iyi bazen kötü', %0,9 (n=4) oranında 'kötü', %0,5 (n=2) oranında 'çok kötü' şeklinde ifade etmişlerdir (Tablo 4.10.).

Tablo 4.11. Ergenlerin okulda yaşanan sorunlara ilişkin algıları.

Okulda yaşanan sorunlar	**Sayı**	**%**
Kariyer Planlama	128	23,88
Akademik Başarısızlık	69	12,87
Sorun yaşamıyorum	68	12,69
Endişe	62	11,57
Utangaçlık	58	10,82
Öğretmenlerle iyi geçinememe	35	6,53
Okul devamsızlığı	34	6,34
Yalnızlık	33	6,16
Arkadaşlarla iyi geçinememe	28	5,22
Aile kaynaklı problemler	21	3,92
Toplam	**536**	100,00

"Okulda ne tür sorunlar yaşıyorsunuz?" sorusuna ergenlerin verdikleri yanıtlar toplam cevap sayısı üzerinden değerlendirilmiş ve Tablo 4.11.'de gösterilmiştir. Katılımcıların cevaplarına göre sayısal veriler büyükten küçüğe sıralandığında ilk sırada 'kariyer planlama' (%23,88; n=128) gelmektedir. Diğer yanıtlar sırasıyla akademik başarısızlık (%12,87; n=69), sorun yaşamıyorum (%12,69; n=68), endişe (%11,57; n=62), utangaçlık (%10,82; n=58), öğretmenlerle iyi geçinememe (%6,53; n=35), okul devamsızlığı (%6,34; n=34), yalnızlık (%6,16; n=33), arkadaşlarla iyi geçinememe (%5,22; n=28), aile kaynaklı problemler (%3,92; n=21) şeklindedir (Tablo 4.11.).

Tablo 4.12. Ergenlerin okulda karşılaştıkları sorunlara çözüm önerileri.

Okulda karşılaştığı sorunlara çözümleri	**Sayı**	%
Hiç bir şey yapmıyorum	48	20,78
Kendi kendime çözüm üretmeye çalışırım	44	19,05
Öğretmenlerimden yardım isterim	43	18,61
Empati kurarım, karşımdakiyle konuşurum	37	16,02
Aileme ve çevremdeki insanlara danışırım	27	11,69
Daha çok ders çalışırım	13	5,63
Kavga ederim	11	4,76
Okulu bırakırım	8	3,46
Toplam	**231**	100

"Okulda yaşadığınız sorunları çözmek için ne yaparsınız?" sorusuna ergenlerin verdikleri yanıtlar toplam cevap sayısı üzerinden değerlendirilmiş ve Tablo 4.12.'de gösterilmiştir. Katılımcıların cevaplarına göre sayısal veriler büyükten küçüğe sıralandığında ilk sırada 'hiçbir şey yapmıyorum' (%20,78; n=48) yanıtı yer almaktadır. Diğer cevaplar sırasıyla 'kendi kendime çözüm üretmeye çalışırım'(%19,05; n=44), 'öğretmenlerimden yardım isterim' (%18,61; n=43),

‘empati kurarım, karşımdakiyle konuşurum’ (%16,02; n=37), ‘aileme ve çevremdeki insanlara danışırım’(%11,69; n=27), ‘daha çok ders çalışırım’ (%5,63; n=13), ‘kavga ederim’ (%4,76; n=11), ‘okulu bırakırım’ (%3,46; n=8) şeklindedir (Tablo 4.12.)

Tablo 4.13. Ergenlerin biriyle yaşadığı sorunun çözümüne yönelik bakış açısı.

Biriyle yaşadığı problemi çözüm yolu	**Sayı**	**%**
Karşımdakiyle konuşmaya çalışırım	322	43,45
Karşımdakini dinlerim	236	31,85
Karşımdakine güç kullanırım	86	11,61
Susarım	69	9,31
Problemden kaçarım	28	3,78
Toplam	**741**	**100**

“Biriyle yaşadığınız problemi çözerken hangi yöntemleri kullanırsınız?” sorusuna ergenlerin verdikleri yanıtlar toplam cevap sayısı üzerinden değerlendirilmiş ve Tablo 4.13.’te gösterilmiştir. Katılımcıların cevaplarına göre sayısal veriler büyükten küçüğe sıralandığında ilk sırada ‘karşımdakiyle konuşmaya çalışırım’ (%43,45; n=322) ifadesi yer almaktadır. Diğer yanıtlar sırasıyla ‘karşımdakini dinlerim’ (%31,85; n=236), ‘karşımdakine güç kullanırım’(%11,61; n=86), susarım (%9,31; n=69), problemden kaçarım (%3,78; n=28) şeklindedir (Tablo 4.13.).

Tablo 4.14. Ergenlerin yaşadıkları sorunları çözmek için başvurdukları kişiler.

Yaşanılan sorunları çözmek için danışılan kişiler	**Sayı**	**%**
Annem	247	31,15
Babam	140	17,65
Ağabeyim/ Ablam/ Kardeşim	107	13,49
Kimseye danışmam	78	9,84
Rehber öğretmenim	59	7,44
Amcam/ Teyzem/ Halam/ Dayım	52	6,56
Kuzenim	49	6,18
Öğretmenim	41	5,17
Büyükbabam/ Büyükannem	20	2,52
Toplam	**793**	**100**

“Yaşadığınız sorunları çözmek için kime danışırsınız?” sorusuna ergenlerin verdikleri yanıtlar toplam cevap sayısı üzerinden değerlendirilmiş ve Tablo 4.14.’de gösterilmiştir. Katılımcıların cevaplarına göre sayısal veriler büyükten küçüğe sıralandığında ilk sırada ‘annem’ (%31,15; n=247) yanıtı yer almaktadır. Diğer cevaplar sırasıyla babam (%17,65; n= 140), ağabeyim/ ablam/ kardeşim (%13,49;

n=107), kimseye danışmam (%9,84; n=78), rehber öğretmenim (%7,44; n=59), amcam/ teyzem/ halam/ dayım (%6,56; n=52), kuzenim (%6,18; n=49), öğretmenim (%5,17; n= 41), büyükbabam/ büyükannem (%2,52; n=20) şeklindedir (Tablo 4.14.).

Tablo 4.15. Ergenlerin rehberlik servisine yönelik algıları.

Rehberlik servisine başvurma	**Sayı**	**%**
Başvurmuyorum	288	66,8
Başvuruyorum	143	33,2
Rehberlik servisini yararlı bulma durumu		
Olsa da olur olmasa da olur	174	40,4
Yararlı	173	40,1
Hiçbir yararı yok	84	19,5
Toplam	**431**	**100**

Araştırmaya katılan ergenlerin yarısından fazlası (%66,8; n=288) rehberlik servisine başvurmadığını; %33,2'sinin (n=143) ise başvurduğu saptanmıştır. "Okulunuzdaki rehberlik servisini yararlı buluyor musunuz?" sorusuna ergenlerin %40,4'ü 'olsa da olur olmasa da olur' cevabını vermiştir. Rehberlik servisini 'yararlı' bulanların oranı %40,1 (n=173) iken, 'hiçbir yararı yok' diyenlerin oranı %19,5'(n=84) tir. (Tablo 4.15.)

Tablo 4.16. Ergenlerin rehberlik servisini yararlı bulmama nedeni.

Rehberlik servisini yararlı bulmama nedeni	**Sayı**	**%**
Bizimle ilgilenmiyorlar	24	31,58
Sorunlara çözüm bulmuyorlar	23	30,26
Hiç gitmedim	14	18,42
Sadece öğüt veriyorlar	14	18,42
Bir olay olduğunda sadece aileyi arıyorlar, gizlilik yok	8	10,53
Tanımadığım birine sorunlarımı anlatamam	7	9,21
Toplam	**76**	**100**

"Okuldaki rehberlik servisini yararlı bulmama nedenine" ilişkin ergenlerin verdikleri yanıtlar toplam cevap sayısı üzerinden değerlendirilmiş ve Tablo 4.16.'da gösterilmiştir. Katılımcıların cevaplarına göre sayısal veriler büyükten küçüğe sıralandığında ilk sırada 'bizimle ilgilenmiyorlar' (%31,58; n=24) yanıtı yer almaktadır. Diğer nedenler sırasıyla 'sorunlara çözüm bulmuyorlar' (%30,26; n=23), 'hiç gitmedim' (%18,42; n=14), 'sadece öğüt veriyorlar' (%18,42; n=14), 'bir olay olduğunda sadece aileyi arıyorlar, gizlilik yok' (%10,53; n=8), 'tanımadığım birine sorunlarımı anlatamam' (%9,21; n=7) şeklindedir (Tablo 4.16.).

Tablo 4.17. Ergenlerin aile içi sorunların çözümünde okul temelli profesyonel yardım gereksinimine ilişkin görüşleri.

Aile içi sorunların çözümünde okulda profesyonel yardım gereksinimi	**Sayı**	**%**
Okulda bana yardımcı olacak meslek elemanlarının bulunmasını isterim	228	52,9
Okulda bana yardımcı olacak meslek elemanlarının bulunmasını istemem	203	47,1
Toplam	**431**	**100**

"Ailenizle yaşadığınız sorunların çözümünde size okulda yardımcı olacak meslek elemanları bulunmasını ister misiniz?" sorusuna ergenlerin yarısından fazlası evet (%52,9; n=228), %47,1'i hayır yanıtını vermiştir (Tablo 4.17.).

Tablo 4.18. Ergenlerin sorunlarına yönelik okul ortamında profesyonel yardım talepleri.

Ergenlerin sorunlarına okul ortamında profesyonel yardım talebi	**Sayı**	**%**
Dertleşmek isterim, sorunlarıma çözüm bulsunlar	61	32,11
Bana yol göstersinler, fikir versinler	41	21,58
Anlayışlı, ilgili ve hoşgörülü bir uzmanın yanımda olmasını isterim	40	21,05
Sorunlarımla ilgili ailemle konuşmasını isterim	30	15,79
Adaletli olsunlar, ayrım yapmasınlar	18	9,47
Toplam	**190**	**100**

"Karşılaştığınız sorunlarda, okul ortamında size nasıl yardımcı olunmasını istersiniz?" sorusuna ergenlerin verdikleri yanıtlar toplam cevap sayısı üzerinden değerlendirilmiş ve Tablo 4.18.'de gösterilmiştir. Katılımcıların cevaplarına göre sayısal veriler büyükten küçüğe sıralandığında ilk sırada 'dertleşmek isterim sorunlarıma çözüm bulsunlar' (%32,11; n=61) ifadesi yer almaktadır. Diğer ifadeler sırasıyla; 'bana yol göstersinler fikir versinler' (%21,58; n=41), 'anlayışlı, ilgili ve hoşgörülü bir uzmanın yanımda olmasını isterim' (%21,05; n=40), 'sorunlarımla ilgili ailemle konuşmasını isterim' (%15,79; n=30), adaletli olsunlar, ayrım yapmasınlar (%9,47; n=18) şeklindedir (Tablo 4.18.)

Katılımcıların "Üzülmemem gerektiğini söylemek yerine benimle empati kursunlar", "içimi dökebileceğim birilerinin olmasını isterdim", "Bilmiyorum; ama çok sıkıntım olduğu için yardımda bulunmalarını çok istiyorum", "Bana tavsiye veren ve söylediklerimi aileme iletmeyen birisini isterim", "Bizimle ilgili çeşitli seminerler düzenlesinler", "Çözüm yolları daha öznelleşebilir", "Okulda hemşireye ihtiyaç duyuyorum", "Gelip konuşsun" şeklindeki ifadeleri dikkat çekicidir.

Ergenlerin ifadelerinden; sorunlarına çözüm arayışında olduğu ve bu noktada kendilerine anlayış ve ilgiyle yardımcı olacak, aileleriyle bağlantı içinde olacak profesyonellere gereksinim duydukları ortaya çıkmaktadır.

4.1.4. Çok Değişkenli İstatistiksel Analizler

4.1.4.1. Çok Değişkenli İstatistiksel Analizler İçin Varsayımların Sınanması

Çok değişkenli istatistiksel tekniklerin geçerliliği bazı varsayımların sağlanmasına bağlıdır (146). Dolayısıyla çalışmanın bulgularını elde ederken ilgili tekniklerin geçerliliğini sağlamak için bu varsayımlar test edilmiştir.

Öncelikle tek yönlü ve çok yönlü uç değer analizi yapılmış yapılmıştır. Tek yönlü uç değer analizi için Z standart puanlarına bakılmış; çok yönlü uç değerleri belirleyebilmek için ise Mahalanobis uzaklığı hesaplanmıştır. Yapılan bu istatistiki hesaplamalar sonucu 19 değer veri setinden silinmiş, analizlere 431 veriyle devam edilmiştir.

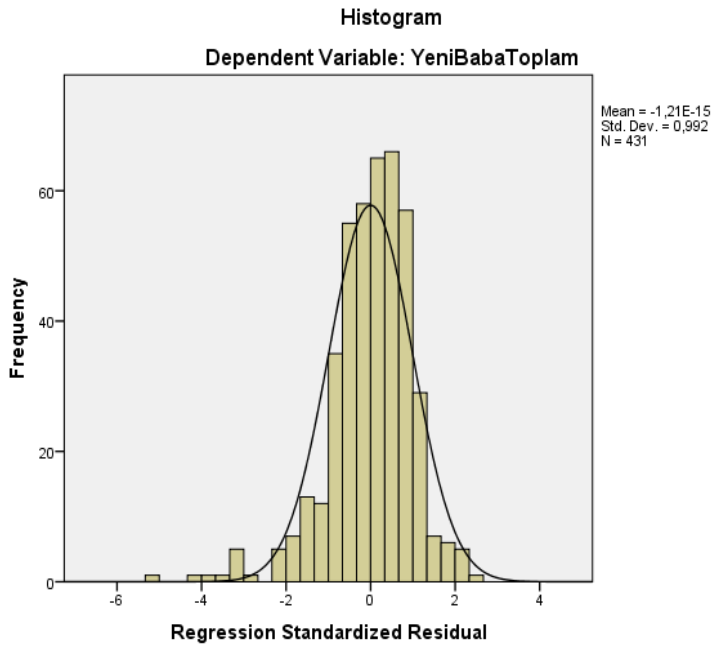
Veri setinin tek değişkenli ve çok değişkenli normalliği incelenmiştir. Tek değişkenli normallik için değişkenlerin çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiştir. Elde edilen katsayılar Tablo 4.19.'da verilmiştir.

Tablo 4.19. Ölçek uygulamalarında elde edilen puanların çarpıklık ve basıklık katsayıları.

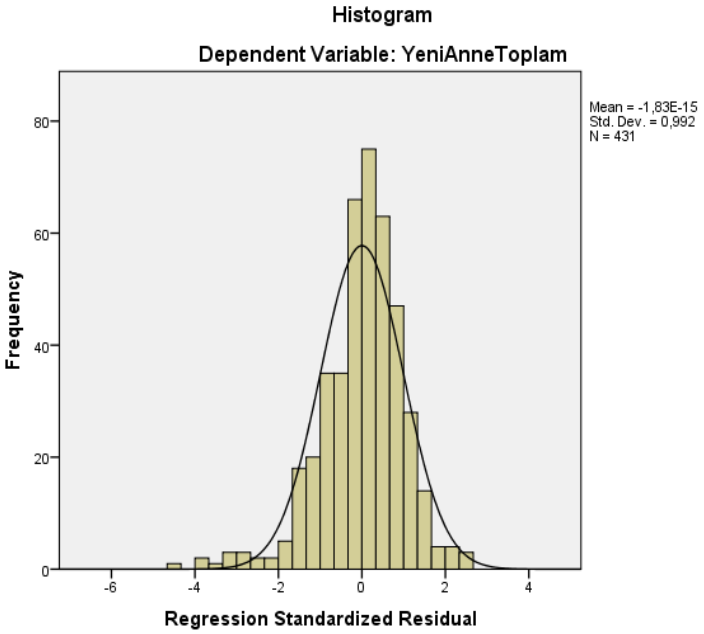
Değişkenler	Çarpıklık	Basıklık
Problem çözme	0,408	-0,449
İletişim	0,375	-0,051
Roller	0,451	-0,181
Duygusal tepki verme	0,619	-0,165
Gereken ilgiyi gösterme	0,624	0,422
Davranış kontrolü	0,405	0,197
Genel işlevler	0,884	0,306
Baba İlişkileri Ölçeği	- 0,876	0,439
Anne İlişkileri Ölçeği	-1,321	1,882

Tek değişkenli normallik için çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiş, değerlerin ±2.0 arasında kaldığı görülmüş ve veri setinin tek değişkenli normalliği sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Basıklık ve Çarpıklık değerlerinin kabul edilebilirlik sınırlarına ilişkin olarak George ve Mallery (147), değerlerin +2 ile -2 arasında olmasının kabul edilebilir olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Tabachnick ve Fidell (148) örneklemin 200'den büyük olduğu durumlarda basıklık-çarpıklık probleminin ortadan kalkacağını belirtmektedir. Bu bilgilere dayanarak ve örneklem büyüklüğünün uygunluğu (N=431) göz önünde bulundurulduğunda veri setinin tek değişkenli normalliği sağladığı görülmektedir.

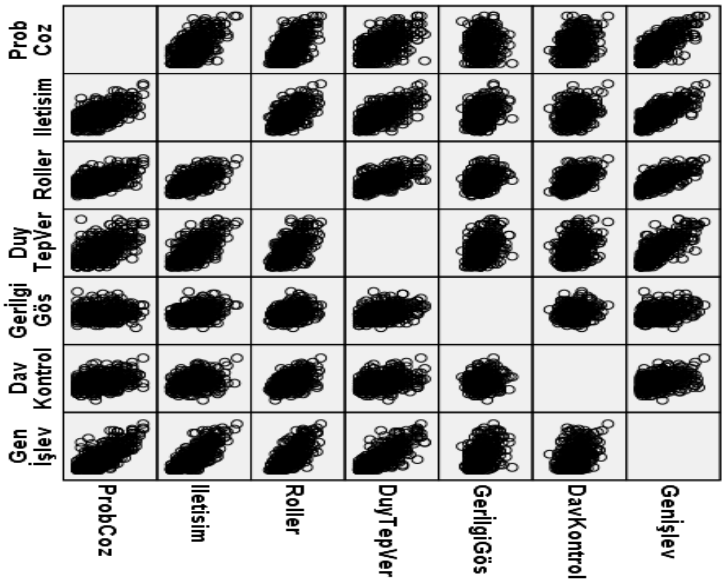
Değişkenlerin doğrusallık ve çoklu normallik varsayımlarını karşılayıp karşılamadığı grafiklerden yararlanılarak incelenmiştir. Verilere ilişkin histogram Şekil 4.1. ve 4.2.'de ve saçılma diyagramı matrisi ise Şekil 4.3.'de verilmiştir.

Şekil 4.1. Baba ilişkileri artık değer histogram grafiği.

Şekil 4.2. Anne ilişkileri artık değer histogram grafiği.

Şekil 4.3. Saçılma diyagramı matrisi

Şekil 4.1., 4.2. ve 4.3.'de verilen grafikler incelendiğinde bağımsız değişkenlerin çoklu normallik ve doğrusallık varsayımlarını karşıladığı görülmektedir.

Son olarak çoklu bağıntı probleminin varlığını test etmek için Varyans şişme (VIF), veri setinde tolerans ve koşul endeksleri (CI) incelenmiştir. Çoklu bağıntı problemine ilişkin sonuçlar Tablo 4.20.'de sunulmaktadır.

Tablo 4.20. Çoklu bağıntı problemine ilişkin tolerans, VIF ve CI değerleri.

Değişkenler	**Tolerans**	**VIF**	**CI**
Problem çözme	.420	2,380	8,652
İletişim	.404	2,476	13,058
Roller	.437	2,291	16,854
Duygusal tepki verebilme	.398	2,510	19,068
Gereken ilgiyi gösterme	.745	1,342	19,546
Davranış kontrolü	.793	1,262	22,855
Genel işlevler	.206	4,854	30,086

Tablo 4.20. değerlendirildiğinde değişkenler arasında çoklu doğrusallık olmadığı sonucuna varılmıştır. Diğer bir ifadeyle, tolerans değerleri sıfıra yaklaşmamış, VIF değerleri 5-10'dan küçük ve CI değerleri 30'dan küçüktür. Yapılan uç değer, normallik, doğrusallık ve çoklu bağıntı problemine ilişkin sonuçlar

değerlendirildiğinde veri seti çoklu regresyon yapmaya uygun hale getirilmiştir.

4.1.4.2. Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları

Bu bölümde bağımlı değişken olan anne ilişkileri ve baba ilişkilerinin yordanmasına ilişkin aile değerlendirme alt ölçekleriyle aşamalı çoklu regresyon analizi yapılmış ve sonuçları açıklanmıştır.

Tablo 4.21. Anne ile ergen arasındaki ilişkinin yordanmasına ilişkin aşamalı regresyon analizi sonuçları.

Model	Yordayıcı	B	SH_B	β	ΔR^2
1	Genel işlevler	-.70	.046	-.59*	.35
	Sabit	5,31	.089		
2	Genel işlevler	-.50	.066	-.42*	.37
	Problem çözme	-.24	.058	-.23*	
	Sabit	5,46	.094		
3	Genel işlevler	-.36	.082	-.31*	.38
	Problem çözme	-.24	.058	-.23*	
	Duygusal tepki verme	-.17	.063	-.16*	
	Sabit	5,54	.098		

Aşamalı regresyon analizi sonuçları Tablo 4.21.'de verilmiştir. Analiz üç aşamada tamamlanmıştır. Analize birinci aşamada anne ilişkileri değişkeninde %35 ile en fazla varyansı açıklayan genel işlevler değişkeni girmiştir. Analize ikinci aşamada varyansa %2 katkı sağlayan problem çözme değişkeni dahil olmuştur. Analizin üçüncü aşamasında ise varyansa %1 katkı sağlayan duygusal tepki verebilme değişkeni analize girmiştir. Böylece üç aşamada tamamlanan regresyon analizi sonuçlarına göre açıklanan varyans 38'e yükselmiştir.

Anne ilişkileri ile genel işlevler, problem çözme ve duygusal tepki verebilme değişkenleri arasında negatif ilişki vardır. Aile değerlendirme ölçeğinde puan artıkça aile işlevselliği azalmaktadır. Dolayısıyla analize dahil olan değişkenlerin puanı artıkça aile işlevselliği azalmaktadır. Bu noktada genel işlevler, problem çözme ve duygusal tepki verebilme puanları artıkça aile işlevselliği azalmakta ve dolayısıyla anne ilişkileri olumsuz etkilenmektedir. Bir başka ifadeyle; aile işlevlerinin genel işlevler, problem çözme ve duygusal tepki verebilme alt boyutlarındaki sağlıklılık, anne ile ergen arasındaki ilişkiyi olumlu etkilemektedir.

Tablo 4.22. Baba ile ergen arasındaki ilişkinin yordanmasına ilişkin aşamalı regresyon analizi sonuçları.

Model	Yordayıcı	B	SH_B	β	ΔR^2
1	Genel işlevler	-.87	.05	-.64	.40
	Sabit	5,20	.10		
2	Genel işlevler	-.62	.07	-.45	.43
	Problem çözme	-.30	.06	-.25	
	Sabit	5,38	.10		
3	Genel işlevler	-.42	.09	-.30	.45
	Problem çözme	-.28	.06	-.23	
	İletişim	-.33	.08	-.22	
	Sabit	5,63	.12		

Aşamalı regresyon analizi sonuçları Tablo 4.22.'de verilmiştir. Analiz üç aşamada tamamlanmıştır. Analize birinci aşamada baba ilişkileri değişkeninde %40 ile en fazla varyansı açıklayan genel işlevler değişkeni girmiştir. Analize ikinci aşamada varyansa %3 katkı sağlayan problem çözme değişkeni dahil olmuştur. Üçüncü aşamada ise varyansa %2 katkı sağlayan iletişim değişkeni analize girmiştir. Böylece üç aşamada tamamlanan regresyon analizi sonuçlarına göre açıklanan varyans 45'e yükselmiştir.

Baba ilişkileri ile genel işlevler, problem çözme ve iletişim değişkenleri arasında negatif ilişki vardır. Aile değerlendirme ölçeğinde puan artıkça aile işlevselliği azalmaktadır. Dolayısıyla analize dahil olan değişkenlerin puanı artıkça aile işlevselliği azalmaktadır. Bu noktada genel işlevler, problem çözme ve iletişim puanları artıkça aile işlevselliği azalmakta ve dolayısıyla baba ilişkileri azalmaktadır. Yani aile işlevlerinin genel işlevler, problem çözme ve iletişim alt boyutlarındaki sağlıklı işleyiş ergenin babayla ilişkisini olumlu etkilemektedir

4.1.5. Ergenlerin AİÖ, BİÖ ve ADÖ Alt Boyutlarından Aldıkları Puanların, Sosyo- Demografik Özelliklerine Göre Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Bulgular

Bu bölümde, araştırmanın alt amaçları doğrultusunda katılımcıların anne ilişkileri, baba ilişkileri ölçekleri ve aile işlevselliği alt ölçeklerinden aldıkları puanların, ergenlerin ve ailelerinin sosyo- demografik özelliklerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini bulmak amacıyla İlişkisiz Örneklemler T-Testi ve İlişkisiz Örneklemler için Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA) yapılmıştır.

4.1.5.1. Ergenlerin AİÖ, BİÖ ile ADÖ Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Yaş Grubuna Göre Farklılaşma Sonuçları

Ergenlerin AİÖ, BİÖ ve ADÖ alt ölçek puanlarının yaş gruplarına göre t-testi sonuçları Tablo 4.23.'de gösterilmiştir.

Tablo 4.23. AİÖ, BİÖ ile ADÖ alt ölçek puanlarının ergenlerin yaş gruplarına göre t-testi sonuçları.

Ölçek	Yaş	N	Mean	S	sd	t	p
AİÖ	14-15	233	133.27	21.95	422	3.70	.000*
	16-17	191	124.94	24.26			
BİÖ	14-15	233	137.09	30.26	422	2.69	.008*
	16-17	191	128.89	32.43			
Problem çözme	14-15	233	12.07	4.08	422	-2.78	.006*
	16-17	191	13.19	4.27			
İletişim	14-15	233	17.98	4.99	422	-2.21	.027*
	16-17	191	19.07	5,13			
Roller	14-15	233	23.04	5.16	422	-2.16	.031*
	16-17	191	24.10	4.86			
Duygusal tepki verebilme	14-15	233	11.51	3.68	422	-3.99	.000*
	16-17	191	13.06	4.34			
Gereken ilgiyi gösterme	14-15	233	15.92	2.61	422	-2.50	.013*
	16-17	191	16.58	2.73			
Davranış kontrolü	14-15	233	18.54	2.94	422	-.531	.595
	16-17	191	18.70	3.38			
Genel işlevler	14-15	233	20.87	7.01	422	-3.22	.001*
	16-17	191	23.19	7.75			

Ergenlerin AİÖ, BİÖ ve ADÖ alt ölçeklerinden aldıkları puanlar yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. AİÖ için $t(422)= 3.70$, $p<.05$; 14-15 yaş grubundaki ergenlerin ($\bar{X}=133.27$) anne ilişkileri, 16-17 yaş grubundaki ergenlerin ($\bar{X}=124.94$) anne ilişkilerine göre daha olumludur. BİÖ için $t(422)= 2.69$, $p<.05$; 14-15 yaş grubundaki ergenlerin ($\bar{X}=137.09$) baba ilişkileri, 16-17 yaş grubundaki ergenlerin ($\bar{X}=128.89$) baba ilişkilerine göre daha olumludur.

ADÖ Problem çözme alt ölçeği için $t(422)= 2.78$, $p<.05$; 14-15 yaş grubundaki ergenlerin ($\bar{X}=12.07$) aile içi problem çözme işlevi, 16-17 yaş grubundaki ergenlerin ($\bar{X}=13.19$) aile içi problem çözme işlevine göre daha olumludur.

ADÖ iletişim alt ölçeği için $t(422)= 2.21$, $p<.05$; 14-15 yaş grubundaki ergenlerin ($\bar{X}=17.98$) aile içi iletişimi, 16-17 yaş grubundaki ergenlerin ($\bar{X}=19.07$)

aile içi iletişimine göre daha olumludur.

ADÖ roller alt ölçeği için t(422)= 2.16, p<.05; 14-15 yaş grubundaki ergenlerin ($\bar{X}$=23.04) aile içi roller işlevi, 16-17 yaş grubundaki ergenlerin ($\bar{X}$=24.10) aile içi roller işlevine göre daha olumludur.

ADÖ duygusal tepki verebilme alt ölçeği için t(422)= 3.99, p<.05; 14-15 yaş grubundaki ergenlerin ($\bar{X}$=11.51) aile içi duygusal tepki verebilme işlevi, 16-17 yaş grubundaki ergenlerin ($\bar{X}$=13.06) aile içi duygusal tepki verebilme işlevine göre daha olumludur.

ADÖ gereken ilgiyi gösterme alt ölçeği için t(422)= 2.50, p<.05; 14-15 yaş grubundaki ergenlerin ($\bar{X}$=15.92) aile içi gereken ilgiyi gösterme işlevi, 16-17 yaş grubundaki ergenlerin ($\bar{X}$=16.58) aile içi gereken ilgiyi gösterme işlevine göre daha olumludur.

ADÖ davranış kontrolü alt ölçeğinde t(422)= 531, p>.05; yaş gruplarına göre istatistiksel anlamda bir farklılık bulunmamıştır. Fakat 14-15 yaş grubundaki ergenlerin ($\bar{X}$=18.54) aile içi davranış kontrolü puanlarının, 16-17 yaş grubundaki ergenlerin ($\bar{X}$=18.70) aile içi davranış kontrolü puanlarına göre daha yüksek olduğu saptanmıştır.

ADÖ genel işlevler alt ölçeği için t(422)= 3.22, p<.05; 14-15 yaş grubundaki ergenlerin ($\bar{X}$=20.87) aile içi genel işlevleri, 16-17 yaş grubundaki ergenlerin ($\bar{X}$=23.19) aile içi genel işlevlerine göre daha olumludur.

4.1.5.2. Ergenlerin AİÖ, BİÖ ile ADÖ Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Cinsiyete Göre Farklılaşma Sonuçları

Ergenlerin AİÖ, BİÖ ve ADÖ alt ölçek puanlarının cinsiyete göre t-testi sonuçları Tablo 4.24.'de gösterilmiştir.

Tablo 4.24. AİÖ, BİÖ İle ADÖ alt ölçek puanlarının ergenlerin cinsiyetine göre t-testi sonuçları.

Ölçek	Cinsiyet	N	Mean	S	sd	t	p
AİÖ	Kadın	220	130,66	23,54	429	.700	.200
	Erkek	211	127,77	23,14			
BİÖ	Kadın	220	134,68	29,90	429	.222	.355
	Erkek	211	131,87	32,90			
Problem çözme	Kadın	220	12,95	4,38	429	1,75	.079
	Erkek	211	12,24	3,98			
İletişim	Kadın	220	18,83	5,32	429	1,43	.151
	Erkek	211	18,13	4,77			
Roller	Kadın	220	23,56	5,31	429	.135	.892
	Erkek	211	23,49	4,74			
Duygusal tepki verebilme	Kadın	220	12,43	4,46	429	.962	.334
	Erkek	211	12,05	3,57			
Gereken ilgiyi gösterme	Kadın	220	16,12	2,46	429	-.952	.343
	Erkek	211	16,36	2,88			
Davranış kontrolü	Kadın	220	18,57	3,11	429	-.330	.742
	Erkek	211	18,67	3,18			
Genel işlevler	Kadın	220	22,43	7,64	429	1,40	.161
	Erkek	211	21,42	7,16			

Tablo 4.24.'e göre ergenlerin AİÖ, BİÖ ve ADÖ alt ölçeklerinden aldıkları puanlar cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

4.1.5.3. Ergenlerin AİÖ, BİÖ ile ADÖ Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Yaşadıkları İlçeye Göre Farklılaşma Sonuçları

Ergenlerin AİÖ, BİÖ ve ADÖ alt ölçek puanlarının yaşadıkları ilçeye göre t-testi sonuçları Tablo 4.25.'de gösterilmiştir.

Tablo 4.25. AİÖ, BİÖ ile ADÖ alt ölçek puanlarının ergenlerin yaşadıkları ilçeye göre t-testi sonuçları.

Ölçek	İlçe	N	Mean	S	sd	t	p
AİÖ	Çankaya	245	128.50	23.03	429	-.756	.450
	Beypazarı	186	130.22	23.82			
BİÖ	Çankaya	245	130.20	32.34	429	-2.37	.018*
	Beypazarı	186	137.39	29.71			
Problem çözme	Çankaya	245	13.05	4.51	429	2.56	.009*
	Beypazarı	186	12.01	3.68			
İletişim	Çankaya	245	18.90	5.12	429	1.95	.052
	Beypazarı	186	17.94	4.94			
Roller	Çankaya	245	24.07	5.15	429	2.61	.009*
	Beypazarı	186	22.80	4.79			
Duygusal tepki verebilme	Çankaya	245	12.49	4.30	429	1.45	.139
	Beypazarı	186	11.92	3.66			
Gereken ilgiyi gösterme	Çankaya	245	16.28	2.61	429	.358	.722
	Beypazarı	186	16.18	2.76			
Davranış kontrolü	Çankaya	245	18.56	3.28	429	-.460	.645
	Beypazarı	186	18.70	2.95			
Genel işlevler	Çankaya	245	22.67	7.65	429	2.38	.018*
	Beypazarı	186	20.96	7.01			

Ergenlerin anne ilişkileri (AİÖ için t(429)= .756, p>.05); yaşanılan ilçeye göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Fakat Beypazarı İlçe'sinde yaşayan ergenlerin ($\bar{X}$=130.22) anne ilişkileri puanları, Çankaya İlçe'sinde yaşayan ergenlerin ($\bar{X}$=128.50) anne ilişkileri puanlarına göre daha yüksektir.

Ergenlerin baba ilişkileri yaşadıkları ilçeye göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. BİÖ için t(429)= 2.37, p<.05; Beypazarı'nda yaşayan ergenlerin ($\bar{X}$=137.39) baba ilişkileri, Çankaya'da yaşayan ergenlerin ($\bar{X}$=130.20) baba ilişkilerine göre daha olumludur.

ADÖ Problem çözme (t_{429}= 2.56, p<.05), roller (t_{429}= 2.61, p<.05), genel işlevler (t_{429}= 2.38, p<.05) alt ölçekleri ile yaşanılan ilçe arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir (p<.05). Beypazarı'nda yaşayan ergenlerin problem çözme ($\bar{X}$=12.01), roller ($\bar{X}$=22.80), genel işlevler ($\bar{X}$=20.96) ortalama puanları; Çankaya'da yaşayan ergenlerin problem çözme ($\bar{X}$=13.05), roller ($\bar{X}$=24.07) ve genel işlevler ($\bar{X}$=22.67) ortalama puanlarına göre daha olumludur.

ADÖ'ün iletişim (t_{429}=1.95, p=.052), duygusal tepki verebilme(t_{429}=1.45, p=.139), gereken ilgiyi gösterme (t_{429}=.358, p=.722), davranış kontrolü (t_{429}=.460,

p=.645) alt boyutlarında ergenlerin yaşadıkları ilçeye göre istatistiksel anlamda bir farklılık bulunmamıştır (p>.05).

4.1.5.4. Ergenlerin AİÖ, BİÖ ile ADÖ Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Anne-Babalarının Medeni Durumuna Farklılaşma Sonuçları

Ergenlerin AİÖ, BİÖ ve ADÖ alt ölçek puanlarının anne-babalarının medeni durumuna göre göre t-testi sonuçları Tablo 4.26.'da gösterilmiştir.

Tablo 4.26. AİÖ, BİÖ ile ADÖ alt ölçek puanlarının ergenlerin anne-babalarının medeni durumuna göre t-testi sonuçları.

Ölçek	Medeni Durum	N	Mean	S	sd	t	p
AİÖ	Evli	403	129.83	22.81	429	1.96	.127
	Boşanmış	28	120.89	29.46			
BİÖ	Evli	403	135.63	29.58	429	6.08	.000*
	Boşanmış	28	99.78	37.85			
Problem çözme	Evli	403	12.44	4.07	429	-3.12	.019*
	Boşanmış	28	14.98	5.28			
İletişim	Evli	403	18.32	4.99	429	-2.65	.008*
	Boşanmış	28	20.92	5.45			
Roller	Evli	403	23.34	4.92	429	-2.93	.004*
	Boşanmış	28	26.20	5.96			
Duygusal tepki verebilme	Evli	403	12.14	3.93	429	-2.04	.125
	Boşanmış	28	13.75	5.30			
Gereken ilgiyi gösterme	Evli	403	16.24	2.70	429	.140	.888
	Boşanmış	28	16.17	2.91			
Davranış kontrolü	Evli	403	18.62	3.09	429	-.159	.873
	Boşanmış	28	18.71	3.86			
Genel işlevler	Evli	403	21.65	7.18	429	-3.07	.024*
	Boşanmış	28	26.06	9.57			

Anne ilişkileri, (AİÖ için t_{429}= 1.96, p>.05); anne-babaların medeni durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Fakat anne-baba medeni durumu evli olan ergenlerin ($\bar{X}$=129.83) anne ilişkileri ortalama puanları, anne-baba medeni durumu boşanmış olan ergenlerin ($\bar{X}$=120.89) anne ilişkileri ortalama puanlarına göre daha yüksektir.

Ergenlerin baba ilişkileri ile anne-babalarının medeni arasında durumu manidar düzeyde bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. BİÖ için t_{429}= 6.08, p<.05; anne-baba medeni durumu evli olan ergenlerin ($\bar{X}$=135.63) baba ilişkileri, anne-baba medeni durumu boşanmış olan ergenlerin ($\bar{X}$=99.78) baba ilişkilerine göre daha

olumludur.

ADÖ'ün problem çözme (t_{429}=3.12, p=.019), iletişim (t_{429}=2.65, p=.008), roller (t_{429}=2.93, p=.004), genel işlevler (t_{429}=3.07, p=.024) alt boyutları ergenlerin anne-babalarının medeni durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir (p<.05). Bu alt boyutlarda anne-baba medeni durumu evli olan ergenlerin ortalama ölçek puanlarının, anne-baba medeni durumu boşanmış olan ergenlerin ortalama ölçek puanlarına göre daha olumlu olduğu saptanmıştır.

ADÖ'ün duygusal tepki verebilme(t_{429}=2.04, p=.125), gereken ilgiyi gösterme (t_{429}=140, p=.888), davranış kontrolü (t_{429}=.159 p=.873) alt boyutlarında ergenlerin anne-babalarının medeni durumuna göre istatistiksel anlamda bir farklılık bulunmamıştır (p>.05).

4.1.5.5. Ergenlerin AİÖ, BİÖ ile ADÖ Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Yaşadıkları Aile Tipine Göre Farklılaşma Sonuçları

Ergenlerin ADÖ problem çözme alt ölçek puanlarının yaşadıkları aile tipine göre göre t-testi sonuçları Tablo 4.27.'de gösterilmiştir.

Tablo 4.27. ADÖ problem çözme alt ölçek puanlarının ergenlerin yaşadıkları aile tipine göre t-testi sonuçları.

Ölçek	Aile tipi	N	Mean	S	sd	t	p
Problem çözme	**Çekirdek**	397	12.72	4.24	429	1.99	.048*
	Geniş	34	11.23	3.46			

Ergenlerin AİÖ, BİÖ ve ADÖ iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterme, davranış kontrolü ve genel işlevler alt ölçeklerinden aldıkları puanlar yaşadıkları aile tipine göre istatistiksel anlamda bir farklılık göstermektedir (p>.05). Bu nedenle tabloda bu boyutlara yer verilmemiştir. Fakat; ergenlerin ADÖ problem çözme alt ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar yaşadıkları aile tipine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Problem çözme alt ölçeği için t(429)= 1.99, p<.05; geniş ailede yaşayan ergenlerin ($\bar{X}$=11.23) aile içi problem çözme işlevleri, çekirdek aileye sahip ergenlerin ($\bar{X}$=12.72) aile içi problem çözme işlevine göre daha olumludur.

4.1.5.6. Ergenlerin ADÖ Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlar Arasında, Gittikleri Lise Türü Bakımından Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?

Ergenlerin ADÖ alt ölçek puanlarının betimsel istatistikleri Tablo 4.28.'de verilmiştir, ergenlerin ADÖ alt ölçek puanlarının gittikleri lise türüne göre ANOVA sonuçları Tablo 4.29.'da gösterilmiştir.

Tablo 4.28. ADÖ alt ölçek puanlarının betimsel istatistikleri.

Ölçek	Lise türü	N	Mean	SS
Roller	Anadolu	168	23.01	4.95
	Meslek	135	24.59	5.27
	Özel	70	23.05	4.80
	İmamhatip	58	23.10	4.71
Duygusal tepki verebilme	Anadolu	168	11.49	3.95
	Meslek	135	13.31	3.86
	Özel	70	11.62	4.21
	İmamhatip	58	12.67	4.05
Davranış kontrolü	Anadolu	168	18.30	2.74
	Meslek	135	19.36	3.41
	Özel	70	17.85	3.36
	İmamhatip	58	18.76	3.01

Tablo 4.29. ADÖ alt ölçek puanlarının ergenlerin gittikleri lise türüne göre ANOVA sonuçları.

Ölçek	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
Roller	Gruplararası	223,899	3	74,633	2,985	.031*	Anadolu- Meslek
	Grupiçi	10674,412	427	24,999			
	Toplam	10898,311	430				
Duygusal tepki verebilme	Gruplararası	286,389	3	95,463	6,032	.000*	Anadolu-Meslek/ Özel-Meslek
	Grupiçi	6757,187	427	15,825			
	Toplam	7043,576	430				
Davranış kontrolü	Gruplararası	134,075	3	44,692	4,650	.003*	Anadolu-Meslek/ Özel-Meslek
	Grupiçi	4103,687	427	9,611			
	Toplam	4237,763	430				

Analiz sonuçları, ADÖ alt ölçekleri olan roller, duygusal tepki verebilme ve davranış kontrolü arasında ergenlerin gittikleri lise türleri bakımından anlamlı bir

fark olduğunu göstermektedir. Liseler arası farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla Scheffe testi yapılmıştır. Bu test sonuçlarına göre elde edilen bulgular şu şekilde özetlenmiştir;

Roller alt ölçeği için F(3,427)= 2,985, p<.05. Anadolu lisesinde ($\bar{X}$=23.01) okuyan ergenlerin aile içi rolleri, Meslek lisesinde ($\bar{X}$=24.59) okuyan ergenlerin aile içi rollerine göre daha olumludur.

Duygusal tepki verebilme alt ölçeği için F(3,427)= 6,032, p<.05. Anadolu lisesinde ($\bar{X}$=11.49) ve Özel liselerde ($\bar{X}$=11.62) okuyan ergenlerin aile içi duygusal tepki verebilme işlevleri, Meslek lisesinde ($\bar{X}$=13.31) okuyan ergenlerin aile içi duygusal tepki verebilme işlevlerine göre daha olumludur.

Davranış kontrolü alt ölçeği için F(3,427)= 4,650, p<.05. Anadolu lisesinde ($\bar{X}$=18.30) ve Özel liselerde ($\bar{X}$=17.85) okuyan ergenlerin aile içi davranış kontrolünün, Meslek lisesinde ($\bar{X}$=19.36) okuyan ergenlerin aile içi davranış kontrolüne göre daha olumlu olduğu belirlenmiştir.

4.1.5.7. Ergenlerin ADÖ Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlar Arasında, Annelerinin Eğitim Durumu Bakımından Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?

Ergenlerin ADÖ alt ölçek puanlarının betimsel istatistikleri Tablo 4.30.'da verilmiştir, ergenlerin ADÖ alt ölçek puanlarının annelerinin eğitim durumuna göre ANOVA sonuçları Tablo 4.31.'de gösterilmiştir.

Tablo 4.30. ADÖ alt ölçek puanlarının betimsel istatistikleri.

Ölçek	Annenin eğitim durumu	N	Mean	SS
Duygusal tepki verebilme	**İlkokul**	128	12.26	3.53
	Ortaokul	98	13.01	4.12
	Lise	135	12.29	4.38
	Üniversite	70	11.04	3.95
Davranış kontrolü	**İlkokul**	128	18.89	3.25
	Ortaokul	98	19.01	2.95
	Lise	135	18.58	3.17
	Üniversite	70	17.68	2.98
Genel işlevler	**İlkokul**	128	21.72	7.01
	Ortaokul	98	23.79	7.66
	Lise	135	21.51	7.53
	Üniversite	70	20.55	7.25

Tablo 4.31. ADÖ alt ölçek puanlarının ergenlerin annelerinin eğitim durumuna göre ANOVA sonuçları.

Ölçek	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
Duygusal tepki verebilme	Gruplararası Grupiçi Toplam	159,616 6883,960 7043,576	3 427 430	53,205 16,122	3,300	.020*	Üniversite-Ortaokul
Davranış kontrolü	Gruplararası Grupiçi Toplam	86,744 4151,019 4237,763	3 427 430	28,915 9,721	2,974	.031*	Üniversite-İlkokul Üniversite-Ortaokul
Genel işlevler	Gruplararası Grupiçi Toplam	499,880 23189,592 23689,472	3 427 430	166,627 54,308	3,068	.028*	Üniversite-Ortaokul

Analiz sonuçları, ADÖ alt ölçekleri olan duygusal tepki verebilme, davranış kontrolü ve genel işlevler arasında ergenlerin annelerinin eğitim durumu bakımından anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Annelerin eğitim durumundaki farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla Scheffe testi yapılmıştır. Bu test sonuçlarına göre elde edilen bulgular şu şekilde özetlenmiştir;

Duygusal tepki verebilme alt ölçeği için $F(3,427)= 3,300$, $p<.05$. Üniversite mezunu ($\bar{X}=11.04$) anneye sahip ailelerde aile içi duygusal tepki verebilme işlevinin, ortaokul mezunu ($\bar{X}=13.01$) anneye sahip ailelerdeki aile içi duygusal tepki verebilme işlevlerine göre daha olumlu olduğu belirlenmiştir.

Davranış kontrolü alt ölçeği için F(3,427)= 2,974, p<.05. Üniversite mezunu ($\bar{X}$=17.68) anneye sahip ailelerin aile içi davranış kontrolü, ilkokul ($\bar{X}$=18.89) ve ortaokul ($\bar{X}$=19.01) mezunu anneye sahip ailelerdeki aile içi davranış kontrolüne göre daha olumludur.

Genel işlevler alt ölçeği için F(3,427)= 3,068, p<.05. Üniversite mezunu ($\bar{X}$=20.55) anneye sahip ailelerdeki genel işlevler, ortaokul mezunu ($\bar{X}$=23.79) anneye sahip ailelerdeki genel işlevlere göre daha olumludur.

4.1.5.8. Ergenlerin ADÖ Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlar Arasında, Annelerinin Meslekleri Bakımından Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?

Ergenlerin ADÖ roller alt ölçek puanlarının betimsel istatistikleri Tablo 4.32.'de verilmiştir, ergenlerin ADÖ roller alt ölçek puanlarının annelerinin mesleğine göre ANOVA sonuçları Tablo 4.33.'de gösterilmiştir.

Tablo 4.32. ADÖ roller alt ölçek puanlarının betimsel istatistikleri.

Ölçek	Annenin mesleği	N	Mean	SS
Roller	**Ev hanımı**	306	23.24	.27
	Memur	46	22.55	.64
	İşçi	27	26.77	1.26
	Serbest Meslek	15	26.13	1.55
	Diğer	37	23.68	.97

Tablo 4.33. ADÖ roller alt ölçek puanlarının ergenlerin annelerinin mesleklerine göre ANOVA sonuçları.

Ölçek	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
Roller	Gruplararası	456,588	4	114,147	4,657	.001*	Ev hanımı-İşçi
	Grupiçi	10441,724	426	24,511			
	Toplam	10898,311	430				

Analiz sonuçları, ADÖ roller alt ölçek puanları arasında ergenlerin annelerinin meslekleri bakımından anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Anne mesleklerindeki farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla Scheffe testi yapılmıştır. Bu test sonuçlarına göre; Roller alt ölçeği için F(4,426)= 4,657, p<.05. annesi ev hanımı olan ($\bar{X}$=23.24) ergenlerin aile içi rolleri, annesi işçi olan

($\bar{X}$=26.77) ergenlerin ailelerindeki rollere göre daha olumludur.

4.1.6. Ergenlerin AİÖ, BİÖ ile ADÖ Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Rehberlik Servisine Başvurma Durumuna Göre Farklılaşma Sonuçları

Ergenlerin AİÖ, BİÖ ve ADÖ alt ölçek puanlarının rehberlik servisine başvurma durumuna göre göre t-testi sonuçları Tablo 4.34.'de gösterilmiştir.

Tablo 4.34. AİÖ, BİÖ ile ADÖ alt ölçek puanlarının ergenlerin rehberlik servisine başvurma durumuna göre t-testi sonuçları.

Ölçek	Rehberlik Servisine Başvurma	N	Mean	S	sd	t	p
AİÖ	Başvuruyorum	143	134.45	20.16	429	3.29	.001*
	Başvurmuyorum	288	126.66	24.42			
BİÖ	Başvuruyorum	143	140.62	31.42	429	3.45	.001*
	Başvurmuyorum	288	129.67	30.80			
Problem çözme	Başvuruyorum	143	11.66	4.25	429	-3.30	.001*
	Başvurmuyorum	288	13.07	4.10			
Roller	Başvuruyorum	143	22.73	5.04	429	-2.32	.021*
	Başvurmuyorum	288	23.92	4.99			
Genel işlevler	Başvuruyorum	143	20.66	7.36	429	-2.53	.012*
	Başvurmuyorum	288	22.57	7.38			

Ergenlerin AİÖ, BİÖ ve ADÖ alt ölçeklerinden aldıkları puanlar rehberlik servisine başvurma durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. AİÖ (t_{429}=3.29, p=.001) ve BİÖ (t_{429}=3.45, p=.001) puanlarının ergenlerin rehberlik servisine başvurma durumuna göre manidar bir farklılık gösterdiği saptanmıştır. Rehberlik servisine başvuran ergenlerin AİÖ ($\bar{X}$=134.45) ve BİÖ' ($\bar{X}$=140.62) den aldıkları puanlar, rehberlik servisine başvurmayan ergenlerin AİÖ ($\bar{X}$=126.66) ve BİÖ' ($\bar{X}$=129.67)den aldıkları puanlara göre daha yüksektir.

ADÖ'ün problem çözme (t_{429}=3.30, p=.001), roller (t_{429}=2.32, p=.021) ve genel işlevler (t_{429}=2.53, p=.012) alt boyutları ile ergenlerin rehberlik servisine başvurma durumu arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu saptanmıştır (p<.05). Bu alt boyutlarda rehberlik servisine başvuran ergenlerin aile içi problem çözme ($\bar{X}$=11.66), roller ($\bar{X}$=22.73) ve genel işlevlere ($\bar{X}$=20.66) ait puanların; rehberlik servisine başvurmayan ergenlerin problem çözme ($\bar{X}$=13.07), roller ($\bar{X}$=23.92) ve genel işlevler ($\bar{X}$=22.57) puanlarına göre daha olumlu olduğu saptanmıştır.

4.1.7. Ergenlerin AİÖ, BİÖ ile ADÖ Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlar Arasında, Algıladıkları Anne-Baba Tutumları Bakımından Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?

Ergenlerin AİÖ, BİÖ ve ADÖ alt ölçek puanlarının betimsel istatistikleri Tablo 4.35.'de verilmiştir, ergenlerin ölçek puanlarının algıladıkları anne-baba tutumlarına göre ANOVA sonuçları Tablo 4.36.'da gösterilmiştir.

Tablo 4.35. AİÖ, BİÖ İle ADÖ alt ölçek puanlarının betimsel istatistikleri.

Ölçek	Anne-Baba Tutumu	N	Mean	SS
AİÖ	Demokratik	38	130,99	23,77
	Koruyucu	152	133,53	19,31
	Otoriter	39	124,59	25,13
	Hoşgörülü	142	133,49	19,22
	İhmalkar	13	82,02	29,96
	Baskıcı	47	118,10	25,32
BİÖ	Demokratik	38	137,60	28,44
	Koruyucu	152	137,19	29,73
	Otoriter	39	125,61	26,49
	Hoşgörülü	142	140,82	27,78
	İhmalkar	13	85,31	31,07
	Baskıcı	47	114,21	33,96
Problem çözme	Demokratik	38	12.10	4.60
	Koruyucu	152	11.75	3.73
	Otoriter	39	13.05	3.66
	Hoşgörülü	142	11.76	3.71
	İhmalkar	13	18.23	3.62
	Baskıcı	47	16.39	4.11
İletişim	Demokratik	38	18.65	4.91
	Koruyucu	152	17.77	4.71
	Otoriter	39	19.08	4.69
	Hoşgörülü	142	17.23	4,51
	İhmalkar	13	23.23	5,23
	Baskıcı	47	22.65	5,37
Roller	Demokratik	38	21,93	5,27
	Koruyucu	152	23,34	4,66
	Otoriter	39	23,45	4,92
	Hoşgörülü	142	22,49	4,69
	İhmalkar	13	29,08	4,91
	Baskıcı	47	27,05	4,75

Tablo 4.35. AİÖ, BİÖ İle ADÖ alt ölçek puanlarının betimsel istatistikleri (devamı).

Duygusal tepki verme	Demokratik	38	11,16	3,18
	Koruyucu	152	11,84	3,63
	Otoriter	39	13,32	3,38
	Hoşgörülü	142	10,89	3,36
	İhmalkar	13	17,92	4,92
	Baskıcı	47	16,05	4,40
Gereken ilgiyi gösterme	Demokratik	38	15,69	2,47
	Koruyucu	152	16,19	2,32
	Otoriter	39	16,93	2,73
	Hoşgörülü	142	15,69	2,43
	İhmalkar	13	17,08	3,38
	Baskıcı	47	17,66	3,64
Davranış kontrolü	Demokratik	38	18,33	3,49
	Koruyucu	152	18,30	2,80
	Otoriter	39	19,63	3,08
	Hoşgörülü	142	18,26	3,17
	İhmalkar	13	21,08	4,07
	Baskıcı	47	19,49	3,07
Genel işlevler	Demokratik	38	20,94	7,74
	Koruyucu	152	20,69	5,79
	Otoriter	39	23,88	6,82
	Hoşgörülü	142	19,35	5,75
	İhmalkar	13	34,45	6,96
	Baskıcı	47	29,51	8,46

Tablo 4.36. AİÖ, BİÖ ile ADÖ alt ölçek puanlarının ergenlerin ölçek puanlarının algıladıkları anne-baba tutumlarına göre ANOVA Sonuçları.

Ölçek	**Varyansın Kaynağı**	**Kareler Toplamı**	**sd**	**Kareler Ortalaması**	**F**	**P**	**Anlamlı Fark**
AİÖ	Gruplararası	41149,245	5	8229,849	18,071	.000*	Demokratik- İhmalkar/ Koruyucu- İhmalkar/ Koruyucu- Baskıcı/ Otoriter- İhmalkar/ Hoşgörülü- İhmalkar/ Hoşgörülü- Baskıcı/ Baskıcı-İhmalkar
	Grupiçi	193550,723	425	455,413			
	Toplam	234699,968	430				
BİÖ	Gruplararası	60397,525	5	12079,505	14,120	.000*	Demokratik- İhmalkar/ Koruyucu- İhmalkar/ Otoriter- İhmalkar/ Hoşgörülü- İhmalkar/ Hoşgörülü- Baskıcı/ Demokratik-Baskıcı/ Koruyucu- Baskıcı/
	Grupiçi	363583,658	425	855,491			
	Toplam	423981,183	430				
Problem çözme	Gruplararası	1313,548	5	262,710	17,817	.000*	Demokratik- İhmalkar/ Koruyucu- İhmalkar/ Otoriter- İhmalkar/ Hoşgörülü- İhmalkar/ Demokratik-Baskıcı/ Koruyucu- Baskıcı/ Otoriter- Baskıcı/ Hoşgörülü- Baskıcı
	Grupiçi	6266,643	425	14,745			
	Toplam	7580,191	430				

Tablo 4.36. AİÖ, BİÖ ile ADÖ alt ölçek puanlarının ergenlerin ölçek puanlarının algıladıkları anne-baba tutumlarına göre ANOVA sonuçları (devamı).

İletişim	Gruplararası Grupiçi Toplam	1426,434 9598,953 11025,387	5 425 430	285,287 22,586	12,631	.000*	Demokratik- Baskıcı/ Koruyucu- İhmalkar/ Koruyucu- Baskıcı/ Otoriter- Baskıcı/ Hoşgörülü- İhmalkar/ Hoşgörülü- Baskıcı
Roller	Gruplararası Grupiçi Toplam	1236,293 9662,019 10898,311	5 425 430	247,259 22,734	10,876	.000*	Demokratik- İhmalkar/ Demokratik-Baskıcı Koruyucu- İhmalkar/ Koruyucu- Baskıcı/ Otoriter- İhmalkar/ Otoriter- Baskıcı/ Hoşgörülü- İhmalkar/ Hoşgörülü- Baskıcı
Duygusal tepki verebilme	Gruplararası Grupiçi Toplam	1475,125 5568,451 7043,576	5 425 430	295,025 13,102	22,517	.000*	Demokratik- İhmalkar/ Demokratik-Baskıcı/ Koruyucu- İhmalkar/ Koruyucu- Baskıcı/ Otoriter- İhmalkar/ Otoriter- Baskıcı/ Otoriter- Hoşgörülü/ Hoşgörülü- İhmalkar/ Hoşgörülü- Baskıcı
Gereken ilgiyi gösterme	Gruplararası Grupiçi Toplam	176,435 2903,980 3080,414	5 425 430	35,287 6,833	5,164	.000*	Demokratik- Baskıcı/ Koruyucu- Baskıcı/ Hoşgörülü- Baskıcı
Davranış kontrolü	Gruplararası Grupiçi Toplam	191,183 4046,579 4237,763	5 425 430	38,237 9,521	4,016	.001*	
Genel işlevler	Gruplararası Grupiçi Toplam	6105,030 17584,442 23689,472	5 425 430	1221,006 41,375	29,511	.000*	Demokratik- İhmalkar/ Demokratik-Baskıcı/ Koruyucu- İhmalkar/ Koruyucu- Baskıcı/ Otoriter- İhmalkar/ Otoriter- Baskıcı/ Otoriter- Hoşgörülü/ Hoşgörülü- İhmalkar/ Hoşgörülü- Baskıcı

Analiz sonuçları, anne ilişkileri, baba ilişkileri ve aile işlevselliğinin, ergenlerin algıladıkları anne- baba tutumuna bağlı olarak anlamlı bir şekilde değiştiğini göstermektedir. Anne-baba tutumlarındaki farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla Scheffe testi yapılmıştır. Bu test sonuçlarına göre elde edilen bulgular şu şekilde özetlenmiştir;

AİÖ için $F(5,425)= 18,071$, $p<.05$. Anne-baba tutumlarını Demokratik ($\bar{X}=130,99$), Koruyucu ($\bar{X}=133,53$), Otoriter ($\bar{X}=124,59$), Hoşgörülü ($\bar{X}=133,49$) ve Baskıcı ($\bar{X}=118,10$) olarak algılayan ergenlerin anne ilişkileri, anne-baba tutumlarını

İhmalkar ($\bar{X}$=82,02) olarak algılayan ergenlerin anne ilişkilerine göre daha olumludur. Anne-baba tutumlarını Koruyucu ($\bar{X}$=133,53), Hoşgörülü ($\bar{X}$=133,49) olarak algılayan ergenlerin anne ilişkilerinin; anne-baba tutumlarını Baskıcı ($\bar{X}$=118,10) olarak algılayan anne-baba tutumlarına göre daha olumlu olduğu saptanmıştır.

BİÖ için F(5,425)= 14,120, p<.05. Anne-baba tutumlarını Demokratik ($\bar{X}$=137,60), Koruyucu ($\bar{X}$=137,19), Otoriter ($\bar{X}$=125,61) ve Hoşgörülü ($\bar{X}$=140,82) olarak algılayan ergenlerin baba ilişkileri; İhmalkar ($\bar{X}$=85,31) olarak algılayan ergenlerin baba ilişkilerine göre daha olumludur. Hoşgörülü ($\bar{X}$=140,82), Demokratik ($\bar{X}$=137,60), Koruyucu ($\bar{X}$=137,19) olarak algılayan ergenlerin baba ilişkileri, Baskıcı ($\bar{X}$=114,21) olarak algılayanlara göre daha olumludur.

ADÖ Problem çözme alt ölçeği için F(5,425)= 17,817, p<.05. Anne-baba tutumlarını Demokratik ($\bar{X}$=12.10), Koruyucu ($\bar{X}$=11.75), Otoriter ($\bar{X}$=13.05) ve Hoşgörülü ($\bar{X}$=11.76) olarak algılayan ergenlerin aile içi problem çözme işlevleri; İhmalkar ($\bar{X}$=18.23) ve ($\bar{X}$=16.39) Baskıcı olarak algılayan ergenlerin aile içi problem çözme işlevlerine göre daha olumludur.

ADÖ İletişim alt ölçeği için F(5,425)= 12,631, p<.05. Anne-baba tutumlarını Demokratik ($\bar{X}$=18.65), Koruyucu ($\bar{X}$=17.77), Otoriter ($\bar{X}$=19.08) ve Hoşgörülü ($\bar{X}$=17.23) olarak algılayan ergenlerin aile içi iletişimi; Baskıcı ($\bar{X}$=22.65) olarak algılayanlara göre daha olumludur. Ayrıca Koruyucu ($\bar{X}$=17.77) ve Hoşgörülü ($\bar{X}$=17.23) olarak algılayanların aile içi iletişiminin; İhmalkar ($\bar{X}$=23.23) olarak algılayanlara göre daha olumlu olduğu saptanmıştır.

ADÖ Roller alt ölçeği için F(5,425)= 10,876, p<.05. Anne-baba tutumlarını Demokratik ($\bar{X}$=21,93), Koruyucu ($\bar{X}$=23,34), Otoriter ($\bar{X}$=23,45) ve Hoşgörülü ($\bar{X}$=22,49) olarak algılayan ergenlerin aile içi rolleri, İhmalkar ($\bar{X}$=29,08) ve Baskıcı ($\bar{X}$=27,05) olarak algılayanlara göre daha olumludur.

ADÖ Duygusal tepki verebilme alt ölçeği için F(5,425)= 22,517, p<.05. Anne-baba tutumlarını Demokratik ($\bar{X}$=11,16), Koruyucu ($\bar{X}$=11,84), Otoriter ($\bar{X}$=13,32) ve Hoşgörülü ($\bar{X}$=10,89) olarak algılayan ergenlerin aile içi duygusal tepki verebilme işlevi, İhmalkar ($\bar{X}$=17,92) ve Baskıcı ($\bar{X}$=16,05) olarak algılayanlara göre daha olumludur. Ayrıca anne-baba tutumlarını Hoşgörülü

($\bar{X}$=10,89) olarak algılayanların aile içi duygusal tepki verebilme işlevinin; Otoriter ($\bar{X}$=13,32) olarak algılayanlara göre daha olumlu olduğu belirlenmiştir.

ADÖ Gereken ilgiyi gösterme alt ölçeği için F(5,425)= 5,164, p<.05. Anne-baba tutumlarını Demokratik ($\bar{X}$=15,69), Koruyucu ($\bar{X}$=16,19) ve Hoşgörülü ($\bar{X}$=15,69) olarak algılayan ergenlerin aile içi gereken ilgiyi gösterme işlevi, Baskıcı ($\bar{X}$=17,66) olarak algılayanlara göre daha olumludur.

ADÖ Genel işlevler alt ölçeği için F(5,425)= 29,511, p<.05. Anne-baba tutumlarını Demokratik (X=20,94), Koruyucu ($\bar{X}$=20,69), Otoriter ($\bar{X}$=23,88) ve Hoşgörülü ($\bar{X}$=19,35) olarak algılayan ergenlerin aile içi genel işlevlerinin; İhmalkar ($\bar{X}$=34,45) ve Baskıcı ($\bar{X}$=29,51) olarak algılayan ergenlerin aile içi genel işlevlerine göre daha olumlu olduğu saptanmıştır. Ayrıca Hoşgörülü ($\bar{X}$=19,35) algılayanların genel işlevlerinin Otoriter ($\bar{X}$=23,88) olarak algılayanlarınkine göre daha olumlu olduğu belirlenmiştir.

4.1.8. Ergenlerin AİÖ, BİÖ ile ADÖ Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlar Arasında, Ailelerine Yönelik Hissettikleri Duyguları Bakımından Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?

Ergenlerin AİÖ, BİÖ ve ADÖ alt ölçek puanlarının betimsel istatistikleri Tablo 4.37.'de verilmiştir, ergenlerin ölçek puanlarının ailelerine yönelik duygularına göre ANOVA sonuçları Tablo 4.38.'de gösterilmiştir.

Tablo 4.37. AİÖ, BİÖ İle ADÖ alt ölçek puanlarının betimsel istatistikleri.

Ölçek	Ailelere Yönelik Duygular	N	Mean	SS
AİÖ	Ailemle mutluyum	373	132,12	20,68
	Aile içinde mutsuzum	28	113,75	24,79
	Seçeneğim olsa ailemi değiştirmek isterdim	30	108,02	35,08
BİÖ	Ailemle mutluyum	373	138,42	27,82
	Aile içinde mutsuzum	28	100,32	32,50
	Seçeneğim olsa ailemi değiştirmek isterdim	30	100,47	34,67
Problem çözme	Ailemle mutluyum	373	11,98	3,80
	Aile içinde mutsuzum	28	17,39	4,42
	Seçeneğim olsa ailemi değiştirmek isterdim	30	15,90	4,34
İletişim	Ailemle mutluyum	373	17,77	4,60
	Aile içinde mutsuzum	28	22,48	4,72
	Seçeneğim olsa ailemi değiştirmek isterdim	30	23,59	6,26
Roller	Ailemle mutluyum	373	22,92	4,73
	Aile içinde mutsuzum	28	27,57	5,29
	Seçeneğim olsa ailemi değiştirmek isterdim	30	27,32	5,21
Duygusal tepki verme	Ailemle mutluyum	373	11,67	3,62
	Aile içinde mutsuzum	28	16,72	4,45
	Seçeneğim olsa ailemi değiştirmek isterdim	30	15,13	4,90
Gereken ilgiyi gösterme	Ailemle mutluyum	373	15,98	2,57
	Aile içinde mutsuzum	28	18,34	2,88
	Seçeneğim olsa ailemi değiştirmek isterdim	30	17,46	2,60
Davranış kontrolü	Ailemle mutluyum	373	18,41	2,96
	Aile içinde mutsuzum	28	20,12	3,47
	Seçeneğim olsa ailemi değiştirmek isterdim	30	19,87	4,21
Genel işlevler	Ailemle mutluyum	373	20,53	6,21
	Aile içinde mutsuzum	28	31,53	7,76
	Seçeneğim olsa ailemi değiştirmek isterdim	30	30,46	8,78

Tablo 4.38. AİÖ, BİÖ ile ADÖ alt ölçek puanlarının ergenlerin ailelerine yönelik duygularına göre ANOVA sonuçları.

Ölçek	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
AİÖ	Gruplararası	23322,422	2	11661,211	23,612	.000*	
	Grupiçi	211377,546	428	493,873			
	Toplam	234699,968	430				
BİÖ	Gruplararası	72574,693	2	36287,346	44,197	.000*	
	Grupiçi	351406,491	428	821,043			
	Toplam	423981,183	430				
Problem çözme	Gruplararası	1114,883	2	557,442	36,902	.000*	Aile içinde mutluyum-Aile içinde mutsuzum/
	Grupiçi	6465,308	428	15,106			
	Toplam	7580,191	430				
İletişim	Gruplararası	1418,524	2	709,262	31,599	.000*	Aile içinde mutluyum-Seçeneğim olsa ailemi değiştirmek isterdim
	Grupiçi	9606,863	428	22,446			
	Toplam	11025,387	430				
Roller	Gruplararası	1027,882	2	513,941	22,285	.000*	
	Grupiçi	9870,430	428	23,062			
	Toplam	10898,311	430				
Duygusal tepki verebilme	Gruplararası	933,596	2	466,798	32,699	.000*	
	Grupiçi	6109,980	428	14,276			
	Toplam	7043,576	430				
Gereken ilgiyi gösterme	Gruplararası	193,781	2	96,890	14,366	.000*	
	Grupiçi	2886,634	428	6,744			
	Toplam	3080,414	430				
Davranış kontrolü	Gruplararası	126,368	2	63,184	6,578	.002*	
	Grupiçi	4111,395	428	9,606			
	Toplam	4237,763	430				
Genel işlevler	Gruplararası	5495,478	2	2747,739	64,638	.000*	
	Grupiçi	18193,994	428	42,509			
	Toplam	23689,472	430				

Analiz sonuçları, anne ilişkileri, baba ilişkileri ve aile işlevlerinin, ergenlerin ailelerine yönelik duygularına bağlı olarak anlamlı bir şekilde değiştiğini göstermektedir. Ergenlerin ailelerine yönelik duygularındaki farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla Scheffe testi yapılmıştır.

Bu test sonuçlarına göre AİÖ, BİÖ ve ADÖ tüm alt boyutlarında; ailelerine yönelik "Aile içinde mutluyum" şeklinde duygulara sahip olan ergenlerin ortalama

puanları, “Aile içinde mutsuzum” ve “Seçeneğim olsa ailemi değiştirmek isterim” şeklinde duygulara sahip olan ergenlere göre daha olumludur. Ölçek ortalama puanlarına ilişkin bulgular tabloda gösterilmektedir.

4.1.9. Ergenlerin AİÖ ve BİÖ Ölçeklerinden Aldıkları Puanlar Arasında, Algıladıkları Okul Başarısı Bakımından Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?

Ergenlerin AİÖ ve BİÖ ölçek puanlarının betimsel istatistikleri Tablo 4.39.’da verilmiştir, AİÖ ve BİÖ ölçek puanlarının ergenlerin okul başarısına göre ANOVA sonuçları Tablo 4.40.’da gösterilmiştir.

Tablo 4.39. AİÖ ve BİÖ alt ölçek puanlarının betimsel istatistikleri.

Ölçek	Algılanan Okul Başarısı	N	Mean	SS
AİÖ	Çok başarılı	23	135.95	18.86
	Başarılı	165	132.46	22.13
	Orta düzeyde başarılı	228	127.39	23.72
	Başarısız	15	111.78	27.64
BİÖ	Çok başarılı	23	135,78	30,74
	Başarılı	165	139,82	28,31
	Orta düzeyde başarılı	228	129,89	32,03
	Başarısız	15	109,67	38,32

Tablo 4.40. AİÖ ile BİÖ ölçek puanlarının ergenlerin algıladıkları okul başarısına göre ANOVA sonuçları.

Ölçek	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
AİÖ	Gruplararası	8100,604	3	2700,201	5,088	.002*	Çok başarılı- Başarısız/ Başarılı- Başarısız
	Grupiçi	226599,364	427	530,678			
	Toplam	234699,968	430				
BİÖ	Gruplararası	18193,775	3	6064,592	6,382	.000*	Başarılı -Orta düzeyde başarılı Başarılı- Başarısız
	Grupiçi	405787,408	427	950,322			
	Toplam	423981,183	430				

Analiz sonuçları, anne ilişkileri ve baba ilişkilerinin, ergenlerin algıladıkları okul başarısına bağlı olarak anlamlı bir şekilde değiştiğini göstermektedir. Okul

başarılarındaki farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla Scheffe testi yapılmıştır. Bu test sonuçlarına göre elde edilen bulgular şu şekilde özetlenmiştir;

AİÖ için F(3,427)= 5,088, p<.05. Okul başarısını "Çok başarılı ($\bar{X}$=135.95)" ve "Başarılı ($\bar{X}$=132.46)" algılayan ergenlerin anne ilişkileri; "Başarısız ($\bar{X}$=111.78)" olarak algılayan ergenlerin anne ilişkilerine göre daha olumludur.

BİÖ için F(3,427)= 6,382, P<.05. Okul başarısını "Başarılı ($\bar{X}$=139,82)" olarak algılayan ergenlerin baba ilişkileri; "Orta düzeyde başarılı ($\bar{X}$=129,89)" ve Başarısız ($\bar{X}$=109,67) olarak algılayan ergenlerin baba ilişkilerine göre daha olumludur.

4.2. Nitel Bulgular

Nitel bulgularının sunumuna araştırmaya katılan anne, babalara ait tanıtıcı bulgular ile başlanmaktadır. Ardından araştırma soruları çerçevesinde kategorileştirilen bulgular sunulmuştur. İlk olarak anne-baba-ergen ilişkilerinde önemli bir faktör olarak görülen anne-babanın kendi aralarındaki ilişki 'eş ilişkisi' başlığı altında incelenmiştir. Daha sonra anne-babanın ergen çocuğuyla ilişkilerini nasıl algıladıklarına dair bulgular 'anne-babanın ergenle ilişkisi' başlığıyla değerlendirilmiştir. Üçüncü kısımda 'ergeni aktivitelere yönlendirme ve ailenin birlikte yaptığı aktiviteler' incelenmiştir. Dördüncü kısımda 'ergenin gelişimsel gereksinimleriyle ilgili anne-babanın algıları' na yer verilmiştir. Beşinci bölümde 'aile işlevleri alt boyutlarıyla aileyi değerlendirme' başlığıyla aile sistemi değerlendirmesi yapılmıştır. Son olarak ergenin ve anne-babanın okulla ilgili deneyimlerine dair bilgileri elde etmek amacıyla 'okul yaşamı' bölümüne yer verilmiştir.

4.2.1. Katılımcılara Ait Tanıtıcı Bulgular

Tablo 4.41. Anne-babalara ait tanıtıcı bulgular.

Katılımcı Rumuzu	Anne/ Baba	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Çalışma Durumu	Yaşanılan Aile Tipi	Çocuk Sayısı
Derya	Anne	46	Evli	Üniversite	Emekli	Çekirdek	3
Deren	Anne	42	Evli	Üniversite	Ev hanımı	Çekirdek	2
Hale	Anne	32	Evli	Lise	Ev hanımı	Çekirdek	2
Kadriye	Anne	37	Evli	Üniversite	Memur	Çekirdek	3
Selma	Anne	41	Evli	Lise	Ev hanımı	Çekirdek	2
Emine	Anne	38	Evli	Lise	Ev hanımı	Çekirdek	2
Kenan	Baba	48	Evli	Lise	Memur	Çekirdek	5
Taner	Baba	45	Evli	Lise	Memur	Geniş	1
Ayhan	Baba	52	Evli	Üniversite	Memur	Çekirdek	3
İbrahim	Baba	44	Evli	Lise	Memur	Çekirdek	2
Toplam	6 anne, 4 baba= 10 katılımcı						

Araştırmanın nitel kısmına 6 anne, 4 baba katılmıştır. Katılımcıların yaşları 32- 52 arasındadır. Katılımcıların tamamının medeni durumu evlidir. 4 katılımcı üniversite, 6 katılımcı lise mezunudur. 4 anne ev hanımı, 1 anne emekli ve 1 anne memurdur. Yaşanılan aile tipi sadece 1 katılımcıda geniş aile türündedir.

Katılımcıların sosyo-ekonomik düzeylerine bakıldığında genellikle alt ve orta

sosyoekonomik düzeyde oldukları görülmektedir. Yaşadıkları semt türleri; Keçiören, Esat, Altındağ bölgelerinde yoğunluktadır.

Tablo 4.42. Tema ve kategoriler.

Tema	Kategoriler	Alt Kategoriler
1.EŞ İLİŞKİSİ	**Yaşanan Sorunlar**	Kök aile kaynaklı sorunlar
		Annenin aşırı sorumluluk yükü
		Eşi (Anneyi) baskılama
		Boşanma noktasına gelme
		Yanlış, sağlıksız iletişim
		Alkol kullanımı kaynaklı sorun
	Eşler arası Sorunlara Çözüm Önerileri	Konuşarak empatiyle çözüm
		Kendine özgü çözüm
		Küslük
		Zamana bırakmak çözememek
	Eşler arası İlişkilerde Profesyonel Yardıma Gereksinim	
2.ANNE-BABANIN ERGENLE İLİŞKİSİ	**Annenin Ergenle İlişkisi**	Anneyle tartışma
		Annenin söylenme huyu
		Anneye yakın olma
	Babanın Ergenle İlişkisi	Babayla iyi ilişkiler
		Babam gibi olmayayım
	Anne-baba tutumlarıyla ilgili yaşanan sorunlar	Anne-baba tutumları
		Anne-babanın ortak hareket edememesi
		Anne-babanın kendi içinde tutarlı olmayan davranışları
		Anne-baba duyarlılığı
		Anne-baba talepkarlığı
3.ERGENİN GELİŞİMSEL GEREKSİNİMLERİYLE İLGİLİ ANNE BABANIN ALGILARI	**Bilgileri Edinilen Kaynaklar**	
	Ergenle Konuşabilme	
	Gelişim Alanları	Bilişsel gelişim
		Cinsel gelişim
		Duygusal gelişim
		Sosyal gelişim
		Ahlaki ve dini değerlerin gelişimi
	Gelişimsel Gereksinimlerle İlgili Yaşanılan Sorunlar	Bilgisayar, tablet, cep telefonu,vb.
		Sorumluluk alma
		Kimlik gelişimi
		Arkadaşlar
		Karşı cinsle ilişkiler
		Beden imajı
		Kardeşlerle ilişkiler
		Sırlar
		Bağımsız olma isteği
		Boş zamanlar

Tablo 4.42. Tema ve kategoriler (devamı).

4.ERGENİ AKTİVİTELERE YÖNLENDİRME ve AİLENİN BİRLİKTE YAPTIĞI AKTİVİTELER	**Aktivitelere Yönlendirme**	
	Aktivitelerin olumlu olumsuz etikleri	
	Ergenin yalnız yapmaktan hoşlandığı aktiviteler	
	Birlikte Yapılan Aktiviteler	
5.AİLE İŞLEVLERİ ALT BOYUTLARIYLA AİLEYİ DEĞERLENDİRME	**Roller**	Annenin üzerine aşırı sorumluluk yüklenmesi
		Babanın otoritesi
	İletişim	
	Duygusal tepki verebilme	
	Sınırlar	Ailenin sınırları
		Aileyi çevreleyen sınırlar
	Kurallar	
	Problem Çözme	
	Sosyal Destek	
	Yaşanılan Kültür	
	Yaşanılan Aileyi Tanımlama	
6.OKUL YAŞAMI	**Anne-babanın Okulla İşbirliği**	Veli toplantılarına katılım
		Anne-babanın okuldan kopuşu
		Okulda davranış kontrolü
	Okulla İlgili Yaşanan Sorunlar	Ders çalışma sorunu
		Okula gitmede isteksizlik
		Özel okul tercihi
		Öğretmen faktörü
		Akademik başarı odağında eğitim sistemi
		Okulla ilgili konuları ergenle konuşabilme
	Okul Rehberlik Servisinden Yararlanma	Rehberlik servisini yararlı bulmama
		Rehberlik servisiyle ilgili bilgi sahibi olmama
		Çocuklara uygun olmayan yaklaşım
		Rehber öğretmen sayı yetersizliği
		Mesleki sınırlar
	Okuldan Beklentiler	Okulda profesyonel destek ihtiyacı
		Akademik başarının yanında ruhsal anlamda sağlıklı çocuklar
		Bireysel danışmanlık ihtiyacı
		Ev ziyareti ihtiyacı

4.2.2. Eş İlişkisi

Nitel bulguların ilk kısmında anne-babanın ergenle ilişkisini etkilemesi muhtemel olan ‘eş ilişkisi’ başlığına yer verilerek anne-babanın kendi aralarındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu bölüm, ‘eş ilişkilerinde yaşanan sorunlar’, ‘bu sorunlara yönelik çözüm önerileri’ ve ‘profesyonel yardıma gereksinim’ kategorilerinde

değerlendirilmiştir.

4.2.2.1. Eşler Arası İlişkilerde Yaşanan Sorunlar

Eşler arası ilişkilerde yaşanan sorunların incelendiği bu kısımda katılımcıların anlatıları doğrultusunda bazı alt kategoriler oluşmuştur. Bu alt kategoriler 'kök aile kaynaklı sorunlar', 'annenin aşırı sorumluluk yükü', 'eşi (anneyi) baskılama', 'boşanma noktasına gelme', 'yanlış ve sağlıksız iletişim', 'alkol kullanımı kaynaklı çıkan sorun' şeklinde sıralanmaktadır.

Kök Aile Kaynaklı Sorun: "Buz gibi bir evlilik"

Katılımcıların bir kısmı, gerek kayınvalide-kayınpederle aynı evde ya da yakın bir evde ikame etmiş olmanın gerek büyük ebeveynlerin aile içi ilişkilere müdahaleci yaklaşımları nedeniyle eşleriyle olan ilişkilerde sorun yaşadıklarını aktarmışlardır. Katılımcılardan Selma Hanım on iki yıl kayınvalide ve kayınpederiyle aynı evde yaşamış olmanın eşiyle olan özel yaşamını engellediğini, bu nedenle eşine bir özlem duyduğunu belirtmiş, eşiyle geçireceği özel anlara dair ihtiyacını şu şekilde ifade etmiştir:

Yıllardır 12 yıldır zaten kayınvalidem kayınpederimle oturduk. Eşimle birlikte sınırlı vakit geçirdik. Odadan odaya. İnsanın içinde bir özlem oluyor. Uzanıp, sarılıp, birlikte film izlemek istiyorsun. Hiç öyle bir şeyim olmadı ki. Özlem var yani. En güzel zamanlarımızı böyle geçiremedik. Şöyle omuzuna yatıp bir uzanmak istiyorsun. Ben mi ***sevgiye açım, muhtacım bilmiyorum****. Bu mutlu ediyor yani beni. Normal mi anormal mi bilmiyorum ama benim duygum bu.* (Selma)

Benzer şekilde Hale Hanım kayınvalide ve kayınpederiyle yaşadığı yıllardaki evlilik ilişkisini olumsuz güçlü bir sıfatla (buz gibi bir evlilik) betimlemiştir.

Önceden ***buz gibi bir evliliğimiz*** *vardı. Yani ne kadar samimi olabilirdik onu bilemiyorum ama hakikaten buz gibi bir evliliğimiz vardı. Annesi babası vardı zaten yanımızda. Ben o dönemi atlatamadım, beş sene oldu ayrılalı, üç dört senedir toparlamış durumdayız. Onun öncesinde zaten büyüklerleydin, kendine ait bir hayatın yoktu. Onlar ne derse yapıyordun. Eşinle bir şeyler yapıyordun ama sınırlı yani. Öyle işte ne bileyim çok zor bir evlilik. Kötü bir tecrübe. Diyorum ya kızımın zor biri olmasını çocukluğuna, bu zor koşullara bağlıyorum ama işte atlatmaya çalışıyoruz.* (Hale)

Kadriye Hanım, kayınvalidesinin teyzesi olmasından ve tüm akrabaların aynı binada oturmasından dolayı eşiyle yaşanan tartışmaların neredeyse tümünün kayınvalidesinden kaynaklandığını belirtmiş ve kendisinin anne rolünün geri plana atılmasından dolayı eşiyle sürekli çatışma halinde olduğunu belirtmiştir.

Aynı yerde oturmamızdan ve kayınvalidemin teyzem olmasından dolayı bizim evde en çok aile meselelerinden tartışma çıkar. Eşimle direk özel mesele olmaz. Kayınvalidemin yaptığı şeylerden kaynaklanır. Ya gelinlere eşit davranmamıştır ya eltilerimin suçunu örtmüştür, benim de suç olmayan bir davranışımı büyüttüğü için ben çok sinirlenmişimdir. Ve bu da eşime yansır hep. Senin annen böyle yaptı, bak ona böyle davrandı, onun suçlarını örttü ama benim söylediğim bir laf çok büyüdü; onu gitmiş kaynıma anlattı, bana suçluymuşum muamelesi yaptı, vs. Kayınvalidem, çocuklarımın yanında annen de böyle yaptı diyor. O zaman da ben çok sinirleniyorum. Niye çocuklarımın yanında beni suçlu gibi gösteriyorsun. Bana söyle söyleyeceklerini. ***Anneyi geri plana atma, ezme politikası gibi bir şey****. Eşimle en çok bu konuda tartışırız. O konuşur, ben konuşurum, ben konuşurum o konuşur. Ondan sonra çocuklar, Tarık der ki anne ne olur sus, susun.* (Kadriye)

Taner Bey'de benzer şekilde eşiyle yaşanan tüm tartışmaları kayınvalidesine ve eşinin ailesiyle kendi ailesi arasındaki kültür çatışmasına bağlanmıştır.

*Her şey kayınvalidemden kaynaklanıyor. Kültür çatışması işte. Bizim kültürümüzle çok ters****. Tiksiniyorum****. Bunun ailesi çingene gibi gezmeyi çok seviyorlar. Ben sevmiyorum gezmeyi. Ablaları gidiyorlar köye annesinin evine. Arıyorlar eşimi biz köye gidiyoruz diyorlar. E cehennemin dibine git. Benim evde annem var 75 yaşında, iki kez kalp ameliyatı oldu. Benim gözüm sürekli annemin üstünde. Eşim de ben buraya gideceğim diyor, sonra gözüme bakıyor ne diyorum diye. Bazen inada ben de gitmeyeceksin diyorum. Sonra iki gün üç gün surat beş karış. Diyorum ya bunların sülalesi huzursuzluğa alışmış. Biz de huzursuzluğu sevmeyiz. Bu yüzden Ankara'yı terk edeceğim. Ben yüzlerine de söyledim. Ulan sırf senin ailen yüzünden Ankara'yı terk edeceğim dedim.* ***Ailesi olmasa biz daha huzurlu olacağız****.* (Taner)

Annenin aşırı sorumluluk yükü

Çocukların bakım ve sorumluluğunun anne üzerinde oluşu, annenin duygu birikimine ve eşiyle yaşanan tartışmalara neden olabilmektedir. Hale Hanım, çocuklarının bakımını en çok üstlenen ebeveynin kendisi olduğunu, dolayısıyla eşinin çocuklara komutlar vermesini, onlara bağırmasını ya da müdahale etmesini tolere edemediğini, bu nedenle aralarında tartışma yaşandığını ifade etmiştir.

Babanın normal konuşması bile gergin, bağırarak. Mesela sabah Eda yemeğini yesene, Sena ondan niye almadın, diye komutlar vererek davranıyor. Hani dönüp bakıyorum. Bir şey de demek istemiyorum ama "niye bağırıyorsun çocuklara" sabah gerginliği zaten hepimizde var. Niye bağırıyorsun yani. O anladı bakışımdan mesajı. Bir şey demedim çocukların yanında. Ben bir şey dediğim zaman o beni hep savunur. Anneniz ne derse doğrudur, arkamdadır, beni savunur. Ama ne hikmetse o bir şey dediği zaman ben onu savunamıyorum. Gerek arkadan gerekse çocukların yanında uyarıyorum. Bazen kızıyorum. Hatta ondan dolayı kavga ettiğimiz de oluyor. Hani ben çocukların yanında seni haklı görüyorum, sen neden bana müdahale ediyorsun diye. Evet haklı ama ***7/24 çocuklarla, her şeyle ilgilenen ben, sen geliyorsun akşamdan akşama, kaç saat görüyorsun çocukları müdahale ediyorsun, bağırıyorsun*** *gibi geliyor bana. Yapma bunları. O da baba otoritesi diyor. O otoriteyi yeterince sağladın, birazcık esne.* (Hale)

Eşi (Anneyi) baskılama: "Kendimi bir labirentin içinde hissediyorum. Dönüp dönüp dolanıyorum"

Araştırmaya katılan anneler, kendilerini toplumsal cinsiyet bakış açısıyla eşleri tarafından baskılanmış hissettiklerini ifade etmişlerdir. Hale Hanım, aktif ve sosyal bir yaşam sürmek istediğini, eve kapalı kalmak istemediğini; fakat bu işlevselliğinin eşi tarafından onaylanmadığını belirtmiştir. Derya Hanım, çalışmış ve emekli olmuş bir kadın olmasına rağmen eşinin kendisini bu şekilde görmediğini ve bir kadını ev işi yapmak, çocuk bakmak gibi toplumsal cinsiyet rollerine sığdırmaya çalıştığını, dolayısıyla kendisini kısıtlanmış ve değersiz hissettiğini dile getirmiştir. Kadriye Hanım'da çalışan bir kadın olduğunu, eşinin onu güçlü bir karakter olarak gördüğünü; fakat kadının aşağıda olması gerektiği düşüncesiyle kendisini ezmeye çalıştığını ifade etmiştir.

Katılımcılardan Taner Bey ise ataerkil bir yapılarının olduğunu belirtmiş ve eşinin ailesindeki kadınların eşlerine karşı duruşlarını 'arsızlık' olarak nitelendirmiştir. Bu durumunun kendisine ters olduğunu, ama oğluna olumsuz bir durum yansımasın diye evdeki 'güç bende' tartışmalarını uzatmadığını ifade etmiştir.

Kültür çatışması vardı aramızda. Ben Artvin'liyim. Eşim Ankara Kalecikli. Bizim o tarafın yetiştirilme tarzıyla onların ki çok farklı. Eşim evde otorite savaşında. Ama biz ataerkiliz. Onların orada kadınlar, erkeklere bağırıyor çağırıyor susturuyor. Ne bu; arsızlık. Adamlar lanet olsun yeter ki sussun da diyorlar herhalde. Bu bana ters geliyor. Evde 'güç bende' tartışmalarını uzatmamaya çalışıyorum. Lanet olsun deyip dönüyorum. Neden? Çünkü biliyorum ki çocuğa yansıyacak. Ama ***yarın bir gün oğlum evlendikten sonra ben bunu döverim***. (Taner)

Her konuda çok fazla çatıştığımız noktalar oluyor. Değer yargılarımızın ağırlıkları çok farklı. Onun çok katı kuralları vardır. Eşim geniş düşünmüyor. Mesela dışarı çıkmamdan, bir yerlere gitmemden rahatsızlık duyar. Mesela ben çalışan bir bayandım. Şuan emekliyim beni ev hanımı olarak görüyor. Benim o hayatımı hiç çalışmış olarak düşünmüyor. Çünkü onun gözünde ***kadın sadece evinin işini yapar, çocuklarına bakar****. Bu kalıpta bakıyor. Meslek hayatında bir kariyer yapamadım. Çünkü çok engel oldu bana. Yapamazsın edemezsin demedi de, onu biraz daha törpüleyerek söyledi. Ama bu bile ben de zıt etki yaratıyor. Çünkü ben kısıtlanmaya gelen bir insan değilim. Bu durum kendimi değersiz hissettirir bana ki hala değersiz hissettiriyor böyle olduğu zaman.. Evle sınırlı kalmak istemiyorum. Böyle bir ortamda çocuklarımı yetiştirmeye çalışıyorum. Ama eşim böyle yapınca* ***kendimi bir labirentin içinde hissediyorum. Dönüp dönüp dolanıyorum. Böyle bir his hissediyorum****. Hani domino taşlarını dizersiniz güzel bir görüntü olur sonra en ufacık bir darbede yerle bir olur. Öyle oluyorum yani. Bu durumda çocuklarımın eğitimine, onlara yaklaşımıma çok etki ediyor. Her ne kadar zorlasam da bir yerde etki ediyor.* (Derya)

Boşanma noktasına gelme

Eşler arası yaşanan bazı sıkıntılar çiftleri boşanma aşamasına getirebilmekte ve bu durum aile içi tüm dinamikleri etkilemektedir. Evde yaşanan tartışmalardan ve boşanma noktasına gelmiş olmaktan dolayı oğlunun psikolojisinin bozulduğunu ifade eden Taner Bey, eşiyle tekrar bir araya gelmiş olmasının sebebi olarak oğlunun ruh sağlığını göstermiştir.

*Ben hanımı aldığımda 19 yaşındaydı. Ortaokul öğrencisine derler ya aklıyla arasında bir karış mesafe var diye, aynı öyleydi. Hala öyle, bıraksan benimle evcilik oynayacak. Çatışmada olmuyor değil. O yüzden ben fazla diyaloğa girmiyorum (güler). Eğer tartışmaya girersek çok uzuyor. Bazen oğlan geliyor****, yeter ya kesin artık, kavga etmeyin diyor bağırıyor çağırıyor****. Zaten bundan iki sene önce sırf bu yüzden ayrılma noktasına geldik. Ama çocuğun dengesi bozuldu. Bugüne kadar en kötü teşekkür alan çocuk, ortaokulun son iki senesinde notları baya düştü. Sonra hanımla tekrar bir araya geldik. Babasının evine göndermiştim onu. Ama oğlanı böyle beklemiyordum, psikolojisi bozuldu. Niye ayrılıyorsunuz dedi. Şimdi çocuk şu konuda haklı bana gelse annem nerede diyecek, ona versek babam nerede diyecek. Anne özlemi giderirken baba özlemi çekecek. Baba özlemi çekerken anne özlemi çekecek. Ben annesine vermem çocuğumu zaten. Annesi de iyi biliyor. Şimdi anne özlemi çekecek, sonra yarın bir gün bana soracak sen benim annemi boşadın ama benim annem sana ne yaptı. Namussuzluk mu yaptı, kaçtı gitti mi? Ee niye boşadın sen benim annemi. Yüzüme karşı tükürürse ne yapacağım. Ben bunu düşündüm. Sonra aracılar girdi araya sen ondan özür dileyeceksin, o senden özür dileyecek demiş. Oğlumda düzelteceksiniz bu işi dedi. (Taner)*

Yanlış ve Sağlıksız iletişim: "Eşim zayıf biri, ne yiyorsun ne içiyorsun da zayıf kalıyorsun diye sorduklarında "laf" diyor"

Eşler arasında yaşanan önemli sıkıntılardan birisi de yanlış ve sağlıksız biçimde kurulan ve bu şekilde süregiden iletişim biçimleridir. Katılımcılardan Taner Bey'in eşiyle yaşanan sorunları anlatırken yanlış ve sağlıksız bir iletişim içerisinde olduklarını ifade eden cümleleri aşağıdaki anlatıda görülmektedir. Ayrıca, eşini ilgisizlik ve sevgisizlikle cezalandırması, sorunları temellerine inerek çözmek yerine işlevi olmayan yollara başvurduğunu göstermektedir.

Sorun kayınvalidem. İlk evliliğimizin başında da sıkıntılar olmuştu, eşim demişti tamam bir evlenelim ben onlara hesabını soracağım. Sonra evlendik döndü. Ama ben burnundan getiriyorum. ***Eşim zayıf biri, ne yiyorsun ne içiyorsun da zayıf kalıyorsun diye sorduklarında "laf" diyor****. Onu da biliyor yani. Ben elimle dövmedim, asabiyim, elimle döversem öldürürüm, bir kere vururum, ikinciye gerek kalmaz. O yüzden hiç dövmüş değilim. Yaşanan tartışmalarda kapıya, kasaya vuruyorum. Ve yüzüne de dedim eğer seni döversem öldürürüm, o yüzden benimle yatma, git oğlanla yat. Çünkü dayak hayvana atılır, kusura bakma ben hayvanla yatmam. Ahır mı ora. Kendimi çok frenledim. O da eskisi gibi değil. Ama anneden yüz buluyor. Ben de elimden geldiğince çocuğa aksettirmemeye çalışıyorum. Oğlumla olan ilişkimi kıskanıyor. Onu öperken kokluyon, sarılıyon, bana sıra gelince yanağımdan öpüp bırakıyon diyor. Çocuk kıskanılır mı? Anneyle, babayla iyi olsun çocuk. Ama ben ona sevgi, ilgi vermiyorum. Ufak gösteriyorum, sonra geri çekiyorum. Dövmüyorum ama bu şekilde ceza çektiriyorum. Tüm o yaşadıklarımın hırsını alıyorum, cezalandırıyorum. Sen onu yapıyorsan ben de bunu yapıyorum. Biz onunla oturup bu kadar konuşamayız. Şimdi ya ikimizin elinde de kılıçlar olurdu. Şimdi böyle mi diyon diyor. Ben de cehennemin dibini diyorum.* (Taner)

Alkol kullanımı kaynaklı çıkan sorun

Alkol kullanımı ve buna bağlı olarak eşler arasında sorun yaşanması ve bunun aile içi dinamikleri olumsuz etkilemesi bir diğer sorun başlığı olarak ortaya çıkmıştır. Kadriye Hanım, eşinin bazı günler alkol kullanarak eve geldiğini ve o günlerde muhakkak evde bir tartışmanın yaşandığını belirtmiştir. Yaşanan bu tartışmalardan oğlunun da kaygı duyduğunu ve evde tartışma çıkmasın diye kendisine uyarıda bulunduğunu ifade etmiştir.

Eşim akşamları çalıştığı zaman, iki bira içip geldiyse, kafa biraz iyiyse mutlaka tartışma olur evde. Çünkü ben bu davranışını onaylamıyorum. Bir de eşim böyle olduğu zaman çok konuşur, çenesi düşer, susmak bilmez. Mesela akşam saat 12 olmuş, ben tam yatacağım, eşim gelir. Öncesinde yaşanmış bir olayı ya da tartışmayı açar. Sen böyle yaptıydın, senin annen böyle yaptıydı, benim annem böyle

dediydi falan. Eğer aramızda bir gerginlik varsa babası gelmeden önce Tarık der ki "anne şimdi babam bira falan içtiyse ne olur sus, ne derse tamam de geç. Yoksa bu sefer gelip benim başıma oturur bana nasihat vermeye başlar". Eşimin öyle bir huyu var. İçip geldiğinde Tarık kapıyı açtığında, onu ayakta görür sonra gider başına oturur, ona nasihat verir, oğlum şunu yapın, ben bu hatayı yaptım siz yapmayın, siz benim için çok değerlisiniz. Konuşur konuşur. Sonra Tarık tamam baba, ben uyuyacağım, bak yarın okula gideceğim çık lütfen der. Böylelikle kalkar, sonra gelir benim başımda anlatmaya başlar. Ben de ne olursun sus derim. Sus lütfen uyu, bak sana kimse bir şey demiyor derim. Normalde konuşmaz. Ama haftada bir içtiğinde böyle olur. (Kadriye)

4.2.2.2. Eşler Arası İlişkilerde Sorunlara Çözüm Önerileri

Eşlerin aralarındaki sorunlara nasıl çözüm ürettikleri aile işlevlerinin önemli alt boyutlarından biri olan problem çözme işlevini anlamaya hizmet edecektir. Çünkü anne-babanın sorun çözme biçimi, hem aile ilişkileri açısından hem de çocuklarına bu konuda rol-model olmaları bakımından önemli bir faktörü oluşturmaktadır. Sorunları iyi yönetemeyen, olayları yetişkin bir kişinin yapması gerektiği gibi akıl ve mantık çerçevesinde değerlendiremeyen anne-babalar aile içi gerilimi artıracak ya da sorunların kronikleşmesine neden olacaktır. Ya da bazı anne-babaların sorunları görmezden gelmesi, aile içi problemlerle ilgili farkındalığın ve çözüm arayışlarının oluşmamasına sebep olabilmektedir. Katılımcıların anlatıları doğrultusunda eşlerin problemlerini çözme noktasında kullandıkları baş etme stratejileri şu alt kategoriler başlıklarında sıralanmaktadır: "konuşarak, empatiyle", "kendince çözüm", "küslük", "zamana bırakmak, çözememek".

Konuşarak, empatiyle çözüm

Katılımcılardan sadece bir tanesi eşiyle sorunlarını konuşarak, empatiyle çözdüklerini belirtmiştir. Fakat bu aşamaya gelene kadar küslük boyutunda kavgalarının olduklarını, yaşları ilerledikçe, olgunlaştıkça konuşmaya başarabildiklerini ifade etmiştir. Burada katılımcının farkındalık seviyesinin yüksek olduğu ve eş ilişkisinin dinamiklerini çözmek adına bilinçli bir çaba harcadığı gözlenmiştir.

İlk evlendiğimiz yıllarda küslük boyutunda kavgalarımız olurken; zaman içerisinde belki olgunlaşıyorsunuz, bazı şeyleri öğreniyorsunuz. Bunlar çözüm odaklı oluyor, konuşabiliyorsunuz, kısa süreli sorunlar oluyor. Kesinlikle biz kadınlar

olarak çok fazla şey beklemiyoruz. Ama diyorlar ya evliliğin ilk beş yılı eşlerin birbirini tanımasıyla geçiyor. Ailelerde çok farklı, yetiştirilme ortamları çok farklı, karşı tarafın beklentileri çok farklı. Her iki taraf içinde geçerli. Onları anlayıp, çözüp, iki tane yoldan ortak bir tane yola çıkmak, işte biz bunu iletişimle, empatiyle birbirimizi anlayarak başardık. (Deren)

Kendince Çözüm

Katılımcılardan İbrahim Bey borç sıkıntısı nedeniyle eşiyle sürekli tartışma yaşadığını, eşinin o dönem ruhsal sıkıntı yaşadığını ve psikiyatristin ilaç tedavisine başladığını, bu ilaçların eşini durgunlaştırdığını belirtmiştir. İbrahim Bey bu duruma kendince bir çözüm bularak inanışları doğrultusunda eşine 'kalk namaz kıl, kendine gel' demiş ve bu çözümün işe yaradığını ifade etmiştir. Ancak psikiyatrik ilaçların doktor kontrolünde bırakılmasının önemi göz önüne alındığında katılımcının, eşinin ilaçlarını bilinçsizce çöpe attığı görülmektedir.

Her evde tartışma olur. Eve borç girdiği zaman o evde muhakkak sıkıntı oluyor. Bir de bayanlar çok sıkıntı çıkarıyorlar bu konuda. Her şey de beni suçluyordu. Eşim bana aslında her konuda destek olur ama o zamanlar bir de psikiyatrik tedavi gördü. Ben hiçbir şeyi kafaya takmam, olursa olur olmazsa olmaz. Çünkü ben her şeyi Allah'tan dilerim. Başıma ne gelirse sınav olarak görürüm ama o dönem eşim bunu kavrayamadı. Her şeye bağırıp çağırıyordu. Ben tartışmayı sevmiyorum. Doktora götürdüm doktor ilaç verdi, ondan sonra robot oldu eşim. ***Dedim kalk ya kızdım, sen inançlı bir bayansın, kalk namazını kıl, ilaçlarını da çöpe attım.*** *O gün iyi de bir kızınca kendine geldi maşallah. Borçlarımızda daha bu sene bitti çok şükür.* (İbrahim)

Küslük

Eşlerin sorunlarıyla baş etme noktasında en sık kullandıkları yöntemin küslük olduğu gözlenmiştir. Sorunlar karşısında bu tutumu geliştirmenin yetişkin davranışından öte çocuk ego durumunun kullandığı bir baş etme yöntemi olduğu görülmektedir. Bu davranış biçimin işlevsel olmadığı ve sorunların kaynağına çözüm olmadığı katılımcıların anlatılarında ortaya çıkmaktadır. Katılımcılar birkaç gün küs kalsalar bile sonunda mecburen barıştıklarını belirtmişlerdir.

Bazen küslükler oluyor. Kırıcı şeyler olduğunda ben küserim birkaç gün. Yatağımı falan ayırmam, evdeki görevlerimi aksatmam, yemek, kahvaltı vs. yaparım. Çünkü mecbursun o döngü içinde olmaya, çocuklar var hayat devam ediyor. Ama konuşmam, onunla vakit geçirmem .(Kadriye)

Zamana bırakmak, çözememek

Katılımcıların çoğunun eşleriyle yaşadıkları sorunları temellerine inip çözmek yerine zamana bıraktıkları ya da çözemedikleri, çözme çabalarının ise sonuçsuz kaldığı görülmektedir. Katılımcıların sorunun nereden kaynaklandığını fark etmede ve bunlara yönelik çözüm alternatiflerini oluşturmada sıkıntı yaşadıkları; dolayısıyla öğrenilmiş çaresizlik yaşadıkları gözlenmiştir. Katılımcılardan Ayhan Bey'in sorunları çözme noktasında başarılı sonuçlara ulaşamadıkları anlatılarında ortaya çıkmaktadır.

Nasıl çözüyoruz. Bazen çözemiyoruz. Zamana bırakıyoruz. Bazen de zaten konuşarak çözmeye çalışıyoruz. Böyle olsa nasıl olur falan filan diye. Bazen de çözemiyoruz. Zaman içinde hallolmasını bekliyoruz. Halloluyor bazen. Hallolmayan da oluyordur. Ki oluyor. Onları da nasıl çözüyoruz. Herhalde çözemiyoruzdur diye düşünüyorum. Öyle zamana yayıp bırakıyoruzdur. Öteliyoruz yani. (Ayhan)

Derya Hanım eşiyle orta yol bulamadığını, dolayısıyla sorunları çözme adına motivasyonunun kalmadığını belirtmiştir. Bu durumu umursamamaya çalıştığını belirten katılımcının gerek sözlerinden gerek beden ifadelerinden duygusal açıdan olumsuz etkilendiği gözlenmiştir.

Eşimle orta yol bulamıyoruz. Çoğu zaman çatışıyoruz. Sorunlarımızı çözmüyoruz. Çünkü ben çok fazla umursamamaya çalışıyorum. Ama yine de içten içe beni yıpratıyor. Benden götürüyor; ama ben bunu fazla yansıtmamaya çalışıyorum. Ben elimden geldiğince maddi manevi ilgileniyorum. (Derya)

4.2.2.3. Eşler Arası İlişkilerde Profesyonel Yardıma Gereksinim

Eşler arası yaşanan sorunlar ve bunlara yönelik çiftin geliştirdiği çözüm stratejilerinden sonra bu konuda kendilerine danışmanlık ve rehberlik edecek bir ruh sağlığı profesyoneline ihtiyaç duyup duymadıkları onların içinde bulundukları durumu anlamak adına önemli bir başlık olmaktadır. Bu konuda anne-babaların anlatılarından yola çıkarak; katılımcıların eşleriyle yaşadıkları problemlere çözüm arayışında olduğu ve profesyonel bir yardıma ihtiyaç duydukları görülmektedir. Kadriye Hanım, eşiyle 18 yıllık evli olduğunu ve süregiden problemlerinin artık bir çözüme kavuşma ihtiyacı içinde olduğunu belirtmiş ve bir profesyonelin rehberliğine olan gereksinimini ifade etmiştir.

Aile danışmanlığı ister misiniz derken çok güzel bir soru sordunuz. Geçen

*hafta ilk kez böyle bir şey geçti aklımdan. Çünkü yaşımız belli bir seviyeye geldi, evliliğimde 18. seneye girdim. Bunun böyle olmaması gerektiğini düşünüyorum artık. İlla psikolojisi bozulan insan mı yardım almalı. Bir uzmandan yardım mı alsam diyorum. Ya da bazen şöyle diyorum "**keşke hayatımda biri olsa ve bana yaşadığım şeylerde neler yapacağımı söylese"**. Eşin böyle yaptığında şöyle davran, kayınvaliden bunu yaptığında sen şunu yap şeklinde beni yönlendirici biri olsa hayatımda. Çünkü kız kardeşim yok benim, anneme her şeyi anlatmam ben, tansiyon hastası zaten. Çok panik yapabiliyor. Ya da eşime karşı ters tavır takınıyor. Bu sefer ben eşimle barışıyorum, mecbursun çünkü. Ama annemde o devam ediyor. Eşimi gördüğü zaman mutlaka bir laf söylüyor. Bu da ters tepiyor. O yüzden anneme çoğu şeyi anlatamıyorum. Ya da bir şey olduysa olmamış gibi davranırım. Sorunlarımı ya işyerinde samimi bir ablam var ona anlatırım ya da bazı arkadaşlarımla konuşurum. Bu da bir terapi gibi oluyor.* (Kadriye)

Hale Hanım, eşiyle yaşadığı sıkıntılara çözüm arayışıyla bir profesyonele başvurmak istediğini; fakat eşinin 'ben deli miyim' söylemiyle bunu kabul etmediğini belirtmiştir. Ayrıca bir terapiste gittiklerinde terapistin kendisinin istediği ama eşinin duymak istemeyeceği durumlardan bahsedeceği için eşinin bu fikre karşı çıktığını ifade etmiştir. Burada Hale Hanım'ın eşinin söylemi, ruh sağlığı konusunda bir profesyonele başvurma ihtiyacının toplum tarafından önyargılıyla karşılanmasının bir yansıması olarak görülebilir.

*Eşimle yaşadığım sıkıntılarda da çok söyledim çok söyledim. Mesela bir aile terapistine, psikiyatriste gidelim. Bizim çok ihtiyacımız var dedim. O sabit fikirliliğine devam etti. Ben deli miyim dedi (güler). Kayınvalidemlerle oturduğumuz dönemlerde demiştim. Gidince bana ne diyecekler, eşimin değişmeyeceğini biliyordum. Ama yine de onun kulağında bir şeylerin küpe olabileceğini düşünüyordum. Çünkü doktor ona **kendi çekirdek aileni kurman gerekiyor diyecek. Bunlar benim istediğim şeyler. Sonra o da diyecek ki bunları sen kurdun da doktora söylettin** (güler). Doktor tam senin duymak istediklerini söyledi deyip hoşlanmayacak eşim. Gitmezdi zaten hayatta.* (Hale)

Bununla ilgili bir diğer söylemde katılımcılardan Taner Bey'in ifadelerinde yer almaktadır. Taner Bey eşiyle bir kez psikoloğa başvurma deneyimi yaşamış; fakat bu çözüm yolunun başarı sağlayacağına inanmadığını belirtmiştir.

*Çankaya'da bir psikolog mu, psikiyatrist mi ona gittik. Eşin çok akıllı, çok zeki bir insan diyor. Lan ben gerizekalı demedim ki zaten. Onun yanında öyle güzel konuşuyor ki ben suçluyum. Sonra bana diyor bak psikolog bana dedi ben çok zekiyim. Lan ben sana demedim ki sen gerizekalısın diye. **Ben psikolog falan anlamam kızım dedim. Ben gerizekalıyım. Benim dediğim olacak deyip, yumruğu vurup masaya çıktım. Bir kere gittim ikinciye gitmem. Çözemeyeceğini biliyorum,***

benim tek problemim onun ailesi. *Onlarla konuşamıyorum bile.* (Taner)

4.2.3. Anne- Babanın Ergenle İlişkisi

Anne-baba-ergen ilişkileri, anne baba gözüyle 'annenin ergenle ilişkisi', 'babanın ergenle ilişkisi' ve 'anne-baba tutumlarıyla ilgili yaşanan sorunlar' kategorileri altında incelenmiştir.

4.2.3.1. Annenin Ergenle İlişkisi

Anne-babaların ifadeleriyle değerlendirilen annenin ergenle ilişkisi başlığı, 'anneyle tartışma' 'annenin söylenme huyu', 'anneye yakın olma' alt kategorileri altında ele alınmıştır.

Anneyle tartışma

Ergenlerin gelişimsel özelliklerine, anne-babalarıyla ergenlik öncesi ilişkilerine ve geliştirmeye başladıkları kişiliklerine bağlı olarak anne-babalarıyla iletişimlerinde kopukluk, ya da iletişime geçtikleri noktalarda tartışmaların yaşandığı görülmektedir. Örneğin; Derya Hanım, oğluyla iletişim kuramadıklarını, iletişime geçtiklerinde ise diyaloğun ya oğlunun konuşmada isteksiz davranması ya da birbirlerine karşılıklı seslerini yükseltmeleri ile sonuçlandığını ifade etmektedir.

Çok fazla birlikte olamıyoruz. Çok fazla diyaloğumuz yok. Eve ilk geldiğinde karşılaştığımızda "oğlum nasılsın hoş geldin, günü nasıl geçti, bugün neler yaptınız" diyorum. Hemen anne tamam diyor, ***gereksiz buluyor sorularımı konuşmak istemiyor****. Ödevin, dersin var mı diyorum. Yaparım anne, yaparım diyor. Sonra bilgisayarın başına geçiyor, arkadaşlarıyla karşılıklı konferans yapıyorlar.* ***Bir şey dediğim zaman sesini yükseltiyor, ona karşılık ben sesimi yükselttiğimde o da sesini yükseltiyor****. Çok fazla ilgiyi sevmiyor.* (Derya)

Annenin söylenme huyu: "Bu beni sadece benimle uğraşmak için doğurmuş"

Araştırmaya katılan annelerin birçoğu mükemmeliyetçi bir yapıya sahip olduklarını ve bu nedenle çocuklarına bir davranışı kazandırmada ısrarcı olduklarını, bunu yaparken kendi deyimleriyle 'söylendiklerini' belirtmişlerdir. Deren Hanım, söylenme huyunun farkında olduğunu, bunu engellemek adına çaba harcadığını, fakat çocuğunda derin izler bırakabilecek davranışlar sergilediğini ifade etmiştir.

Ben bu mükemmeliyetçi huyumdan dolayı biraz söylenme huyum var. İnşallah bir iki senedir aza indirmişimdir diye düşünüyorum ama. Bir şeyleri yanlış yaptığında söylüyordum, bunlardan vazgeçtim son yıllarda. Ben de hata yaptım genç kızken, susabilirim. Ama şuanda böyle bakıyorum. O anda onu yaşarken bunu yaşamıyorsunuz, söylüyorsunuz. ***O söylediğiniz kelimler de geri dönmüyor. Ve karşı tarafın yüreğinde çok derin izler bırakıyor****.* (Deren)

Emine Hanım, kendini hızlı, disiplinli, kuralcı, mükemmeliyetçi bir anne olarak tanımlamış ve bu özellikleriyle insanları zorladığının ve yorduğunun farkında olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde Emine Hanım da, farkında olmasına rağmen bu özelliklerinin kızıyla olan ilişkisine yansıyan olumsuzlukları engelleyemediğini, kızıyla çatışma ve küsme noktalarına varan anlar yaşadığını belirtmiştir.

Ben kuralcı bir anneyim, disiplinliyim, şöyle bir kötü yönüm var, mükemmeliyetçiyim. O yüzden de çocuğu bu konularda zorladığımı düşünüyorum bazen. Çok çatışma yaşadığımız zamanlarda karşılıklı bağrışıyoruz bir güzel. O bana "ol dediğin zaman her şeyin olmasını istiyorsun" diyor. Haklı bu konuda aceleci olduğumu söylemiştim size. Hızlı bir insanım, çok hızlı bir yapı insanları yoruyor biliyorum. O anlarda ***bağrışıyoruz, bir müddet küsüyoruz****.* (Emine)

Taner Bey, eşinin çocuklarına karşı dikte eden davranışları olduğunu, oğullarına sürekli bir şeyleri yapması konusunda talimatlar verdiğini belirtmiştir. Katılımcı, bu durumu oğlunun 'annem beni sadece benimle uğraşmak için doğurmuş' şeklinde ifadeleriyle açıklamıştır.

*Benim hanım biraz ters. Çocuk kapıdan içeri adımını atıyor, hemen başlıyor şunu şuraya as, bunu buraya as, çorabını buraya at, pijamalarını giy. Sonra çocuk bana bakıyor, bak baba görüyor musun daha içeri girer girmez başladı diyor. Oğlum "****Bu beni sadece benimle uğraşmak için doğurmuş****" diyor. Çocuk haksız değil, sürekli kavga halindeler.* (Taner)

<u>Anneye yakın olma: "En çok bana anlatır ama en çok kavgayı da benimle eder"</u>

Araştırmaya katılan anne-babaların söylemlerine bakıldığında; ergenlerin annelerini hem kendilerine yakın hissettikleri hem de en çok tartışmayı anneleriyle yaşadıkları görülmektedir. Hale Hanım, bu durumu 'kızım en çok benimle paylaşımda bulunur; ama en çok tartışmayı da benimle yaşar' ifadeleriyle anlatmaktadır.

En çok benimle paylaşımı muhabbeti olur. Babası konuşmayı pek sevmez. Onunla pek muhabbet olmaz yani. Ona oturayım şunu anlatayım demez. ***En çok bana anlatır ama en çok kavgayı da benimle eder.*** (Hale)

Çocuğumla ilişkilerimiz iyi, benimle her şeyini paylaşır, en ufak şeyini bile gelir benimle paylaşır. Ama babaya biraz daha soğuk. Ama zaten çocuklar hep öyle değil midir? Her şeylerini ilk anneleriyle paylaşır. Biz de öyleydik, babama söyleyemezdik, çekinirdik, anneme söylerdik, annemin aracılığıyla işlerimizi çözerdik. Eşim, öyle katı bir baba mı? Değil, bilmiyorum onunla da paylaşır aslında ama belki ***yaratılıştan anneye duygusal anlamda daha mı yakın hissediyorlar.*** (Selma)

Araştırmaya katılan babalar da, ergen çocuklarının anneleriyle yakın ilişki içinde olduklarını belirtmişlerdir. İbrahim Bey, oğlunun annesine daha yakın, kendisine daha uzak olduğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde Ayhan Bey de, nedenini 'baba figüründen çekinme' şeklinde açıklayabildiği bir biçimde oğlunun kendisine uzak, annesine daha yakın olduğunu belirtmiştir.

Annesiyle dertleşir, en son benim haberim olur. Anneye daha yakın. Annesine yaklaşır, bana yaklaşmaz. (İbrahim)

Annesine daha yakın benden biraz daha uzak duruyor. Hiç dövme falan olmamıştır ama bağırma olmuştur niye böyle yaptın falan diye. Belki o yüzden benden çekiniyor olabilir. Ya da belki baba figüründen çekiniyordur. Ama annesiyle daha rahat. Benle biraz daha usturuplu konuşuyor diyebilirim. (Ayhan)

4.2.3.2. Babanın Ergenle İlişkisi

Babayla iyi ilişkiler

Katılımcılardan bazıları, ergen çocuklarının babalarıyla ilişkilerini iyi olarak tanımlamışlardır. Kenan Bey, sporcularıyla olan olumlu iletişiminin çocuklarıyla ilişkilerine olumlu yansıdığını ifade etmiştir.

Sporcu yetiştiriyorum ben. Her yaş grubundan çocukla ilgilendiğim için, çocuklarımdan da hiç ayrı kalmadım. Bazen çocuklarım, sporcularımla olan ilişkilerimi kıskanır. O derece samimiyimdir sporcularımla. Çocuklarım, evde anneleriyle konuşamadıkları şeyi benimle konuşurlar, o derece samimiyimdir çocuklarımla. Beni yakın bulurlar. (Kenan)

Deren Hanım, kızının babasıyla daha yakın ilişkileri olduğunu ve bu durumu hoş karşıladığını belirtmiştir.

Babasıyla daha arkadaşça, daha güzel bir ilişkileri var baba-kız olarak. Ben küçük yaşta babamı kaybettiğim için dışarıdan bir gözlemci olarak çok hoş bakıyorum. (Deren)

Babam gibi olmayayım

Katılımcılardan Ayhan Bey, çocukluğunda babasının kendine olan otoriter ve sert davranışlarını onaylamadığını; ancak zaman geçtikçe oğluna olan davranışlarını babasının davranışlarına benzettiğini; bu duruma engel olmak istediğini ama engel olamadığını ifade etmiştir. Ayhan Bey'in 'babam gibi olmayayım' çabasında samimi olduğu; ancak öğrenilmiş davranışlarını değiştiremediği gözlenmiştir.

Zaman zaman fark ediyorum. Babam gibi yaptım burada diyorum. Yapmamam gerekirdi diyorum. İnsan büyüdükçe olgunlaşır derler ya, hem olgunlaşıyorsun hem de büyüklerinden aldığın şeyler fazlalaşıyor. Nasıl oluyor anlamıyorum. Halbuki değişmiş olman lazım. Değişmiyoruz ha, ben değiştiğimi düşünüyordum ama değişmemişim. ***Babama doğru gidiyorum ben***. ***Tam ona dönüşmemek içinde çırpınıyorum ama. Ama elden de bir şey gelmiyor tabi.*** *Ben herkese de söylüyorum bu sözü. Babam gibi olmamayım. Herkes de bana ne yani baban ne yaptı ki diyorlar. Babam* ***sert adamdı, otoriterdi, biz onun korkusundan hareket edemezdik****. Ben öyle olmayacağım diyorum. Bazen ona döndüğümü, evrildiğimi hissediyorum. Belli konularda öyle olduğumu düşünüyorum. Mesela babam bazı konularda ısrarcı olurdu. Hadi bayramda amcanın elini öpmeye gideceğiz derdi. Ben de gitmeyeceğim derdim. Adam zorluyordu bizi. Gideceğim gitmeyeceğim falan. Hatta bizi döverdi. Ben de şimdi çocuklara bazen ısrar edince öyle hissediyorum.* (Ayhan)

Hale Hanım, babanın otoritesinden dolayı kızının babasına karşı davranışlarını kontrol edebildiği ifade etmiştir. Kendisiyle yaşadığı hiçbir sorunu babasıyla yaşamadığını ama babasının onay vermediği bir şeyle ilgili annesine dert yandığı, annenin ise bu durumdan rahatsız olduğu gözlenmiştir.

Babasına bana yaptığının üçte birini yapamaz. Çünkü babasına karşı nasıl davranması gerektiğini çok iyi biliyor. Baba daha otoriter. Hani babama karşı bunu dersem ***babam çok kızar. Babam tavrını koyar. Gerekirse iki üç gün konuşmaz, küser benimle. Bunları çok iyi biliyor***. *Babayla sorun olmuyor her zaman ki gibi. Ha şöyle bir şey var. İstediği bir şeyi babaya yaptıramıyorsa, babaya ısrar etmiyor, arkadan bana söyleniyor, babam da şuna kızdı anne, babam buna izin vermedi, istemedi diye. "E tamam söyle o zaman babana, yeri geldiği zaman benimle bir güzel çatışıyorsun, babana da söyle" diyorum. Biliyor babasını nabza göre şerbeti çok iyi veriyor. Ama Sena babasını çözdü ona göre davranıyor. Babasının* ***baskıcı tavrına karşı baş etme yöntemini*** *buldu*. (Hale)

4.2.3.3. Anne-Baba Tutumlarıyla İlgili Yaşanan Sorunlar

Anne-baba- ergen ilişkilerini incelerken ele alınması gereken ve literatürde sıkça değinilen faktörlerden birisi anne-baba tutumlarıdır. Anne-babaların küçük yaşlardan itibaren çocuklarına karşı geliştirmiş oldukları tutumlar ve ergenlikte bunun ne şekilde sürdüğü, kurallarda esnemeler olup olmadığı, ergenin özerkliğine izin verilip verilmediği, anne-babanın ortak hareket edip etmediği ve kendi içlerinde de tutarlı olup olmamaları ergenle olan ilişkilerini etkilemektedir. Dolayısıyla bu kısımda öncelikle 'anne-baba tutumları', 'anne-babanın ortak hareket edememesi' ve 'anne-babanın kendi içinde tutarlı olmayan davranışları' şeklinde ortaya çıkan alt kategoriler incelenmiştir. Daha sonra anne-baba tutumları içerisinde önemli bir başlık olan yakın iletişim, sıcaklık, ilgi, kabul ve bakımı içeren 'anne-baba duyarlılığı' ile kontrol, disiplin ve olgunluk beklentisini içeren 'anne-baba talepkarlığı' alt başlıkları şeklinde ele alınmıştır.

Anne-baba tutumları

Anne-babalar, ergen çocuklarına yönelik tutumlarını çoğunlukla hoşgörülü, baskıcı ve koruyucu olarak tanımlamışlardır.

Hoşgörüyü severim. Çocuklarla kız da olsa bağım kuvvetli. Ama eşimin çocuklara karşı daha tutucu. (Kenan) (Hoşgörülü tutum)

Baba, çocuklarla hem iyi olabiliyor, hem otoritesini sağlayabiliyor. Ben sürekli söylenirim. Sena şunu şöyle yap, Sena bunu böyle yaptın mı? Hep bir uyarı modundayım. (Hale) (Baskıcı tutum)

Ben eşime diyorum ki bırak istediğini yapsın çocuk. Sen nasıl konuşuyorsun, nasıl yapacak edecek diyor. Ya bırak diyorum, sen anlatırsın anlamaz, sonra düşer kafasını vurur haaa kafam acıyormuş der. Yaşayarak öğrensin. Çok korumacı olmak iyi değil. (Taner) (Koruyucu tutum)

Anne- babanın ortak hareket edememesi

Katılımcıların çoğu çocuklarına karşı sergiledikleri davranışlarda ortak bir tavır sergileyemediklerini belirtmiştir. Kadriye Hanım, çocuklarının davranışlarına sınır koymak ve onlara bazı sorumluluk vermek istediğini; fakat babanın daha rahat ve kendisini engelleyici tavırlarının olmasının çocukların gözünde anne değerini düşürdüğünü ifade etmiştir.

Yazın çocuklar dışarıda oynuyorlar. Saat 10 oluyor, artık eve gelmelerini istiyorum. Bir sınır koymak istiyorum. Evde bu işimiz var sen bunu yap diyorum sorumluluk vermeye çalışıyorum. Hayır gideceğim diyor, kapıyı çarpıp gidiyor. Hayır gitmeyeceksin diyorum. Babası da tamam bırak gitsin, sıkma bunaltma çocuğu, ne kadar despotsun diyor. Sürekli sen onlara iş buyuruyorsun diyor. Şimdi düşünün bu çocuk nasıl bir davranış sergiler. Hep benim dediğimin tersini yapıyor eşim. ***Beni çocuklara karşı devre dışı bırakıyor; o zaman da annenin hiçbir sözü dinlenmiyor.*** *Babaya soruluyor; babam nasıl olsa izin veriyor diye.* (Kadriye)

Araştırmaya katılan anneler, çocuklarıyla daha çok vakit geçirmeleri ve onların bakım ve gelişiminden sorumlu olan ebeveynin kendileri olmalarından dolayı ergenlere daha müdahaleci tavır geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. Bu konuda eşleriyle sıkıntı yaşayan anneler, 'çocuklarıyla yüz göz olan' tarafın kendileri olmalarından dolayı babaların ergenlerle daha seviyeli ilişkilerinin olduğunu belirtmişlerdir.

Evdeki kötü polis benim. Bütün kuralları ben koyuyorum*. Baba şöyle bir tutumda; yapmak istemediği hiçbir şeyi yapmasın, yapmak zorunda değil. Mesela çalışmak istemiyorsa çalışmasın. Bir yere gitmek istiyorsa gitsin. O yüzden de çocuklar onu daha çok seviyor. Çünkü ben bunları kabul etmiyorum. (Emine)*

Kızlar kavga ettikleri zaman babası, ikiniz de de hata var diyor. Sena sen ablalığını yapamıyorsun. Eda, sen ablana abla gibi davranmıyorsun diyor. Sonra bakıyorum bunlar Sena'nın tabi ki hoşuna gider. "İkimizi de haklı görüyor babam" diyor. Ama ben birçok olay yaşıyorum, birçok olay görüyorum. ***Artık onlarla yüz göz oldum****. Eşim,* ***'çocuklara karşı saygınlığını koruyamadın, sen çok laçka oldun, anne otoritesini koruyamadın'*** *diyor. E* ***'ben 7/24 bunlarla beraberim. Yeri gelir ben de şakalaşırım, espiri yaparım falan ama babasına göre ben daha sertim'*** *kızların düşüncesine göre. Aslında babanın otoritesi daha çok ama benimle daha çok sorun yaşıyorlar. Çünkü,* ***ben daha çok müdahale etmek zorunda kalıyorum****. Baba baskıcı otoriter. Benim hoşgörülü olduğum zamanlar oluyor. Babanın tutumuna karşı benim biraz daha ılımlı olmam gereken durumlar oluyor. Bazen tutucu olduğum zamanlar da var. E koruyucu olmak zorundasınız anne içgüdüsüyle yaklaşıyorsunuz. Aslında hepsi oluyor. Hepsini yaşıyorsunuz içinizde, dışa vuruyorsunuz.* (Hale)

<u>Anne babanın kendi içinde tutarlı olmayan davranışları</u>

Katılımcıların ifadeleri, ergen çocuklarına karşı tutumlarında ikircikli ya da tutarsız olduklarını göstermektedir. Hale Hanım'ın, onay verdiği bir şeye daha sonra karşı çıkması, Emine Hanım'ın, çocuğuna karşı davranışlarının dengeli olmadığını belirtmesi öne çıkan anlatılardandır.

Ben onun güvenini çok sarstım. Ona dediğimin tersini yaptım. Hayatında biri olacak, yapabilirsin, karşına birileri çıkacak deyip, tersi şeklinde davrandım. Evet biliyorum ama… (Hale)

*Biraz **dengesiz bir anneyim** (güler). Bir şeyleri söyleyiş tarzım belki yanlış, belki çok devamlı söylüyorum. Ama iyiliğini istiyorum. Sonra çatışıyoruz. Ama küslüğe de dayanamıyorum.* (Emine)

Anne-Baba duyarlılığı (kabulü/ilgi) (sıcaklık, açık iletişim, bakım)

Katılımcıların anlatılarından yola çıkarak elde edilen bulgularda anne-baba duyarlılığına ilişkin farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Ayhan Bey, cep telefonu ekranında oğlunun fotoğrafının oluşunu bir sevgi göstergesi olarak belirtmiştir. Selma Hanım, kendisinin ve eşinin oğullarına sevgilerini açıkça gösterdiğini; fakat oğlunun kendisine daha yakın olduğunu; ama bu yakınlığın özel meseleleri konuşacak düzeyde olup olmadığından emin olmadığını ifade etmiştir. Taner Bey ise, babasının da öyle olduğunu belirterek çocuklarına ne sözel ne davranışsal olarak sevgisini ifade edemediğini anlatmıştır.

*Sevgimizi hissettiriyoruz. **Cep telefonumuzun ekranında taşıyoruz.** Bilgisayar ekranında taşıyoruz. Demek ki değer veriyoruz bir şekilde*. (Ayhan)

*Ben ona sevgimi belli etme konusunda rahatım. O da öyledir. Gelir sarılır öper. Açıkça sevdiğimi de söylerim. Eşimde iyi bir baba bence. Canım oğlum, güzel oğlum diye kelimelerle sevgisini belli eder. Ama buna rağmen benimle daha yakın. Derslerle ilgili şeyleri paylaşır benimle. Ama **duygusal anlamda nasıl söylesem mesela bir kız arkadaşı olsa benimle paylaşır mı bunu bilmiyorum**. Oralar yok ama diğer günlük şeyleri paylaşır.* (Selma)

Ben dokunarak sevgimi göstermem. Babam da öyleydi. Ben sürekli seni seviyorum seni seviyorum diyemem. (Taner)

İbrahim Bey, çocuklarına olan sevgi göstergesini onlara yaptığı maddi harcamalarla açıklamıştır. Ayrıca İbrahim Bey, yurtta büyümüş olduğu için kendi yaşadığı sıkıntıları çocuklarının yaşamaması için çaba harcadığını belirtmiştir.

*Ben ne sevdiğimi söylerim ne sevmediğimi. Kızım diyor ki baba sen bana hiç sevdiğini söylemiyorsun. Kızım diyorum babalar en çok kimi sever? Kimi diyor. Kızlarını diyorum. Hemen mutlu oluyor. Peki abimi seviyor musun diyor? Kızım diyorum ben genelde evlat ayrımı yapmam ama **babalar en çok kızlarını sever.** Erkek biraz daha soğuktur duygularını belli etmez diyorum. Oğlum diyor ki siz hep kızınızı kayırıyorsunuz. Şimdi oğlum diyorum sen aylık ne kadar harcıyorsun şu kadar, kardeşin ne kadar harcıyor bu kadar. En çok parayı kim harcamış? Sen. En*

çok kime eşya alınmış? Sana. E bu kıza ne yapılmış? Sen diyorsun ki en çok ona yapılmış. Bak demek ki ben seni seviyorum, sen benim ilk göz ağrımsın. Pek tepki vermiyor. Bu yönden bana çekmiş o da soğuk. Herkese sevgisini, saygısını belli etmez, mesafeli duruyor. (İbrahim)

Yurtta büyüdüğüm için. 10 sene kaldım orada. Biz insanları tanıyoruz, kimden zarar gelir, kimden zarar gelmez biliyoruz. Yurttan kaçtık, sokaklarda kaldık, açlığı da tokluğu da bilirim. O yüzden çocuklarım aynı şeyleri yaşamasınlar diye uğraşıyorum. (İbrahim)

Babanın ilgisizliği

Derya Hanım, eşinin bakım, ilgi ve iletişim anlamında çocuklarına yeterli özeni göstermediğini hatta çocukların ihtiyaçlarıyla ilgilenmediğini ve birlikte vakit geçirerek onlarla paylaşımda bulunmadığını ifade etmiştir.

Babalarının çocuklarını sevdiğini biliyoruz, ama ilgili değil. Mesela sorunlarıyla, istekleriyle çok ilgili değil. Bir yere götürüp getirmeyle çok ilgili değil. ***Baba, çocuklar ne giyiyorlar, ne içiyorlar, nereye gidecekler bunlardan habersiz. Babayla vakit geçirmiyorlar çok fazla.*** *Ev ortamında sadece vakit geçiyorlar. Ama ev ortamında bile çok fazla vakit geçirdikleri söylenemez.* ***Diyalogları, iletişimleri yok. Nasılsın oğlum, iyim. Ama karşılığında sen nasılsın baba yok. Çünkü babanın onlarla çok fazla diyaloğu yok.*** *Çok sınırlı. İlgilendiği şey sadece "nasılsın oğlum bugün ne yaptın" o kadar. Doğduklarından beri hep bende. Gezmeleri, kıyafetleri, okul ihtiyaçları, hastane ihtiyaçları bütün sorumlulukları bende.* (Derya)

<u>Anne baba talepkarlığı (kontrol/denetim/disiplin, olgunluk beklentisi)</u>

Anne-babanın ergenin davranışlarını kontrol etme, sınır koyma ve disipline etme noktasında nasıl stratejiler belirlediği ergenle ilişkilerini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilen bir faktördür. Baskıcı, katı kontrol çabaları ergenle anne-baba arasında çatışmayı artıran bir tutum iken; ergenin ihtiyaçlarını gözeten ve özerkliğine izin verici esneklik gösteren tutumlar ilişkileri pozitif yönde etkilemektedir. Bu başlık altında incelenen bir diğer madde ise ergenden yaşına ve gelişimsel özelliklerine bağlı olarak beklenen olgunluk beklentisidir.

Denetim, kontrol

Araştırmaya katılan babalar, annelerin daha korumacı ve ergenleri takip etme, üzerinde denetim oluşturma şeklinde gözlenebilen davranışlar sergilediklerini belirtmişlerdir. Taner Bey, eşinin oğlunu sürekli aramak ya da takip etmek suretiyle davranışlarını kontrol ettiğini ve bu durumdan oğlunun rahatsız olduğunu ve arkadaş

çevresinde alay konusu haline geldiğini belirtmiştir. Ayrıca, kendisinin de oğlunu takip etme yönteminin farklı olduğunu, 'mahallede ajanlarının' olduğunu ve onların oğluyla ilgili kendisine bilgi verdiğini açıklamış ve oğlunun bu durumdan da şikayetçi olduğunu ifade etmiştir.

Annesi çok düşkün. Şimdi turnuva için Antalya'ya gitti ya oğlum, 1000 mesaj hakkı varsa yarısını kullanmıştır. ***Sabahta ben onu niye oraya gönderdim*** *diyor. Evlendiği zaman ben onun karısını kıskanırım diyor. Sevgisi çok ama çocuğu bunaltıyor.* ***Yazın apartmanın önünden zor ayrılıyor, çocuk 16 yaşında ya. Cama çıkıyor hemen "Onurrr neredesin" diyor.*** *Antalya'ya gidiyor ya, gitmiş taekwonda hocasıyla konuşmuş, hanımıyla konuşmuş.* ***Şimdi arkadaşları Onur'la dalga geçiyorlarmış "sütünü içtin mi"*** *diye. Onur'da yeter artık beni arayıp durma diyor. Niye beni arıyorsun diyor.* (Taner)

Çok korumacı olmak iyi değil. Ama ben takip etmiyor muyum? Mahallede ajanlarım var. Bir kere sigara denemesi yapmış. Ondan sonra ben çıkardım 10 lira verdim; git kendine sigara al dedim. Baktı böyle. Oğlum içiyon ya sigara dedim. Ne sigarası dedi. Lan oğlum erkek ol dedim. Orada bak içiyormuşsun, haberi geldi. ***"Sen benim peşime sürekli adam mı takıyorsun, şu mu bu mu" dedi. Var takip var.*** (Taner)

Selma Hanım, oğlunun davranışlarını takip etmenin pek mümkün olmadığını, oynadığı bilgisayar oyunlarıyla ilgili büyük oğlundan bilgi almaya çalıştığını, zaman zaman ergenin odasına girmek suretiyle inceleme yapmak istediğini; fakat bu durumda da oğlunun bilgisayar ekranını kapattığını ifade etmiştir.

Neler yaptıklarını takip edemiyorsun ki. Nasıl takip edeceksin*. Edemiyorsun ki. Bilgisayarda oyun oynuyor mesela, büyük oğluma dedim tehlikeli oyunlar, birbirini kesmeli, vurmalı varmış, Ömür bunlardan oynuyor mu diye sordum. Yok ya anne olur mu öyle şey dedi. Ben odaya girince ekranı kapatıyor. Giriyorsun odaya neyle oynadığını bilemiyorsun ki.* ***Odadan bir şey lazım oluyor, açtırıyorum kapıyı, giriyorum odaya, ekranı kapatıyor, ben çıkınca devam ediyor tekrar****. Ne oynadığını da bilmiyorum.* (Selma)

Beklentiler

Anne-babaların ergen çocuklarından beklentilerine bakıldığında çoğunun ergene ders çalışmak dışında sorumluluk vermediği ve onlardan tek beklentilerinin akademik başarı olduğu ortaya çıkmıştır.

Sorumluluğu yok evde. Ondan beklentimiz ders çalışması. *Aman başka şeyle ilgilenme. Ama onun dışında şunu yapacaksın vs. yok. Ama bu yanlış.* (Selma)

Biz de şöyledir; ***ders çalışacaktır, gezecektir; ama ev işini de öğrenecektir****. Bir kız çocuğu büyüdüğü zaman ayakları üzerinde duracak. Ne belge alması gerekiyorsa alacak, ne okuması gerekiyorsa okuyacak. Gidip de evlendikten sonra koca çalışacak değil. Geçinemedin ayrıldın ne olacak sonra.* (Kenan)

4.2.4. Ergenin Gelişimsel Gereksinimleriyle İlgili Anne Babanın Algıları

Anne-babanın ergenlik döneminin yapısı ve özellikleri hakkında bilgi sahibi olup olmadığı, bu döneme ilişkin kişisel ve toplumsal algıları çocuklarıyla ilişkilerini etkileyen bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Katılımcılardan elde edilen veriler doğrultusunda ergenin gelişimsel gereksinimleriyle ilgili anne-babaların algıları 'bilgileri edinilen kaynaklar', 'ergenle konuşabilme', 'gelişim alanları' ve 'gelişimsel gereksinimlerle ilgili yaşanılan sorunlar' kategorileri şeklinde kodlanmıştır.

4.2.4.1. Bilgileri Edilen Kaynaklar

Araştırmaya katılan anne-babaların çoğu, ergenin gelişimsel özellikleri ve ihtiyaçlarıyla ilgili profesyonel bir rehberlik ya da eğitim almadıklarını, kendi yaşam deneyimlerinden yola çıkarak ergenin neler yaşayabileceğine ilişkin tahminde bulunduklarını ifade etmişlerdir.

Ergenlikle ilgili kitap falan okumadık. Sadece kendi yaşantılarımızdan, etraftan duyduğumuz, televizyondaki programlardan bildiklerimiz. ***Onun gereksinimleri nedir bilmiyoruz. Neler yaşıyor bilmiyoruz. Sadece kendi yaşadıklarımızdan tahmin ediyoruz****. Bir şeyler yaşadığını biliyoruz. Vücut değişiyor, hormonlar değişiyor biliyoruz ama bizim ne yapmamız gerektiğini bilmiyoruz. Hiç gündemimizde değil bunlar. Bizler nasıl yaşadık geçirdik, o da süreci kendi yaşayacak görecek. Belki de yanlıştır bilmiyorum. Aslında ne yapmamız gerekiyor bilmiyorum.* (Selma)

4.2.4.2. Ergenle Konuşabilme: "Açık Açık Konuşmadım ama Bildiğini Hissediyorum"

Anne-babaların gelişimsel gereksinimleriyle ilgili ergen çocuklarıyla konuşmada ve onlara rehberlik etmede gerek kendilerinden gerekse ergenlerden kaynaklanan nedenlerle zorlandıkları görülmektedir. Katılımcıların çoğu kendi ergenliklerinde de anne-babalarının kendileriyle bu konuları konuşmadığını belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu konuyla ilgili açık iletişime girmediklerini, ergenlerin

bu konuyla ilgili bilgi sahibi olduklarına ilişkin bazı tahminlerde bulunduklarını ve bu tahminlerin temelini de derslerde işlenen konulara ya da öğretmen rehberliğine bağlamışlardır. Ergenlerinde anne-babalarıyla bu konuları konuşmada isteksiz davrandığı gözlenmiştir (Ayhan Bey). Ayrıca anne-babaların ergenin gelişimsel ihtiyaçlarıyla ilgili algılarının cinsel gelişim üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Hiç karşımıza alıp konuşmadık bu konuyu. Ama ara ara bahsettik ama karşıma alıp bak oğlum şunları yaşayacaksın, bunları yaşayacaksın demedim özel olarak. Bir de çocuklar şimdi her şeyi biliyor gerek derslerden, gerek araştırmalardan, yani ben öyle hissediyorum. ***Açık açık konuşmadım ama bildiğini hissediyorum****. Derslerde yumurtadır, spermdir, tüylenmedir bunlar anlatılıyor, görüyorlar. Ders kitaplarında var. Oradan bildiğini düşünüyorum.* ***Vakti zamanında bizimle de konuşulmadı bu konular.*** (Selma)

Bir kere konuşayım dedim gelişim konularını. Hiç gerek yok anlatma bize öğretmenlerimiz anlattı dedi. Ben de gerek duymadım anlatmaya. Biliyor musun dedim o da biliyorum dedi. Hiç öyle bir ilişkiye de girmek istemedim. Çünkü eskiden bize de babamız öyle bir şey söylemedi yani. Biz de birilerinden, arkadaşlardan, komşulardan öğrendik. (Ayhan)

Kimi durumda da anne-baba kaynaklı sorunların ergenle ilişkileri etkilediği görülmektedir. Derya Hanım, eşinin muhafazakar yapısından dolayı çocuklarıyla bu konuları konuşamayacağını, bunu kendisine teklif bile etmek istemediğini, bu nedenle de iletişime girmelerine sıcak bakmadığını ifade etmiştir.

Şimdi babasına oğlumuz ergenliğe giriyor, erkek çocuğu onunla bir konuşsan diyorum. Ben de diyorum oğlum sorman gereken bir şey varsa babana sorabilirsin. Ama babaya da çok fazla havale etmek istemiyorum. Babayı hiçbir konuda yeterli görmüyorum. Çünkü bazen bir anda sesini yükseltebiliyor. Çünkü benim eşim biraz dar kalıplı bakıyor her şeye. O yüzden ben de onunla pek iletişim kurmalarını istemiyorum. (Derya)

İbrahim Bey ise oğluyla gelişimsel konuları cinsellikte dahil olmak üzere konuştuğunu belirtmiştir. Ayıp, günah kavramlarının dışında dini bilgiler ışığında oğluna rehberlik ettiğini ve bu yöntemin çocuğun dünyasında olumlu etki oluşturduğunu ifade etmiştir.

Ben çocuklarımla gelişimleriyle ilgili hep konuşuyorum. Cinsel konularda bile olsa ben oğluma söylerim, şöyle yapma, şu şöyledir diye. Oğlum bunu yapma, günahtır, ayıptır, herkes seni kınar demiyorum. Oğlum bak Yüce Allah böyle istemiş, peygamberimiz böyle göstermiş. Bu davranışlar insanlar tarafından da hoş karşılanmıyor. Böyle anlatırsan çocuk kafasında yer ediniyor. (İbrahim)

4.2.5. Gelişim Alanları

Bilişsel gelişim

Anne-babaların anlatılarından çocuklarının bilişsel gelişimiyle ilgili bazı gözlemleri olduğu ortaya çıkmaktadır. Emine Hanım, ergenlik döneminde bilişsel gelişim açısından önemli bir gösterge olan eleştirel düşünme ve mantık yürütme işlevini kızında gözlemlediğini ifade etmiştir. İbrahim Bey, oğlunun akademik anlamda yeterli olmadığına ilişkin bir kabul içinde olduğunu belirtmiştir. Ayhan Bey, satranç izlerken gözlemlediği oğlunun konsantrasyon problemi yaşadığını, bunu da bilgisayarla çok ilgileniyor olmasına bağladığını belirtmiştir.

Şöyle gelişimini fark ediyorum, zihinsel olarak gelişimini görüyorum. Bazen öyle şeyler söylüyor ki bana, öyle güzel eleştiriyor ki, yaptığı eleştiri beni kendime getiriyor. Suratınıza bir şey çarpar ya öyle. Müthiş şeyler söylüyor. (Emine)

Konsantrasyonda bir sıkıntı var ama. Biraz dikkat dağınıklığı var. Neden dikkat dağınıklığı var diyoruz. Onu satranç oynarken gözlemledim. Hiç umursamıyor bile. Şu tarafa bakıyor, bu tarafa bakıyor. Hocayla konuşuyor o arada karşısındaki çocuk taşları değiştiriyor hamle yapıyor, bu hiç umursamıyor bile. Sonra yine o oynuyor kafasına göre, nasıl dizilmişse taş. Bunun da böyle yapısı var. Hiç ciddiye almıyor. Ben onu uyarıyorum bak karşındaki taşları değiştiriyor diye. Hiç umursamıyor. Buradan yola çıkarak dikkat dağınıklığı var diyorum. Bunu da aklının sürekli bilgisayarda olmasına bağlıyorum (Ayhan)

Cinsel gelişim: "Odanın kapısı niye kitlenir onu da anlamıyorum"

Ergenlerin cinsel gelişimlerini takip etmede anne-babaların farklı yöntemler kullandığı görülmektedir. Kadriye Hanım, oğlunun karşı cinse ilgili duyduğunun ve telefonunda cinsel içerikli bir şeyler gizlediğinin farkındadır. Fakat Selma Hanım'ın oğlunun odasına çekilmesi ve kendisinin içeri girdiğinde bilgisayar ekranını kapatıyor oluşuyla ilgili bir farkındalık geliştirmediği görülmektedir.

*Cinsel gelişim açısından kız arkadaşları var, onlara ilgi duyuyor. Zaten çağımızda internet denen şey var. Geceleri instgrama, facebooka giriyor. Kötü sitelere de muhakkak giriyordur. **Zaten telefonuna hiçbir şekilde elletmiyor. Şifresi var, tc kimlik nosu var, ayrıyeten parmak izi var. O telefona asla hiçbir şekilde erişemezsin.** Bir şey baktıracağı zaman da kendi elinde baktırıyor. Elinden aldığım zaman panikliyor. Çünkü muhakkak gizlediği şeyler var, mesajlar. Hiçbir şekilde baktırmıyor*. (Kadriye)

Giriyorsun odaya neyle oynadığını bilemiyorsun ki. ***Odadan bir şey lazım oluyor, açtırıyorum kapıyı, giriyorum odaya, ekranı kapatıyor, ben çıkınca devam ediyor tekrar****. Ne oynadığını da bilmiyorum.* ***Odanın kapısı niye kitlenir onu da anlamıyorum****. (Selma)*

Kimi katılımcı da kendi yaşamındaki deneyimlerini ve bakış açılarını düşündüğünde çocuklarının cinsel gelişimle ilgili konuları rahat konuşuyor olmalarına karşı şaşkınlıklarını ifade etmişlerdir (Deren Hanım)

İki sene oldu genç kız olalı*. Çok zor atlatmadı bu durumu. Ben kendimi hatırlıyorum da, daha tedirgindim. Kızım daha rahattı. Hatta babaannesini, anneannesini aradı. Ben çok şaşırdım. Bizim zamanımızda çok şeydir yani… (güler).* ***Babama söyledin mi dedi. Çok uzun zaman ben kendim utandım söylemedim ama kendi soruyor babama söyledin mi diye.*** *Allah'tan kendi söylemiyor da. Ben böyle kaldım. Biz de çok farklıdır yani bu durum.* (Deren)

Bazı ailelerde de babaannenin dahi bilgi verdiği, ergenle cinsel konuların detaylıca konuşulduğu; fakat ergenin bundan rahatsız olduğu görülmektedir. (Kadriye Hanım)

*Ona önce babaannesi demişti ona bunları daha sonra ben de dedim. "****Bak oğlum sen kızlara ilgi duyarsın artık; rüya görürsün, rüyanda şey yaparlar, boşalırsın, aman banyo yap sonra; sakın öyle dolaşma"*** *dedi. O da dedi ki "babaanne sen manyak mısın, herhalde biliyoruz" dedi. Bende oğlum bunlar ayıp şeyler değil, sen artık büyüdün, ne zaman böyle bir şey olursa abdestlenmek için kimseden izin almana gerek yok, gir banyonu ol, abdest ol. Böyle gezmen iyi bir şey değil, abdestsiz dolaşma dedim. Böyle bir bilgi verdim. Babası da konuşmuştur belki. Ama açıkça konuşmadık.* (Kadriye)

<u>Duygusal gelişim: "Gözlerinden öfke fırlayacak gibi öyle hiddetleniyor ki"</u>

Anne-babaların anlatılarından ergenlerin duygusal gelişimlerine ilişkin çeşitli bulgular ortaya çıkmıştır. Ergenlerin anne-babalarıyla ilişkilerinde duygularını ifade etme, öfke, mutluluk, hüzün, utanç gibi duyguları yaşama ve yansıtma biçimleri farklılık göstermektedir.

Kavga ederek duygularımızı ifade ediyoruz. O resmen bağırıyor. ***Gözlerinden öfke fırlayacak gibi öyle hiddetleniyor ki.*** *Ya niye sinirleniyorsun, sakin ol diyorum.* (Hale)

Biz hanımla sürekli tartışıyorduk, o sırada çocuğa da bağırıyorduk kızıyorduk. Çocuk kötü etkileniyordu bu durumdan. En son baktık çocuğu kaybedeceğiz, bazı şeyleri kesmek durumunda kaldık. Evde tartışmamaya başladık.

Ağız dalaşını, kavgayı kestik. Çocukta ***anne-baba mutlu olunca çocuk da daha mutlu olmaya başladı.*** (İbrahim)

Babanın ilgisizliği çocukların dünyalarına yansıyor. Büyük oğluma soruyordum büyüyünce ne iş yapacaksın. ***Eve geleceğim çocuklarımla ilgileneceğim*** *derdi. Böyle bir his var çocuklarda.* (Derya)

Geçen gün arkadaşlarıyla sorunlar yaşamışlar. Sonradan barışmışlar ama; ***anne ben bugün büyüdüm, biliyor musun bazen arkasından konuştuğumuz insanlar bugün benim sırtımı okşadılar, o kadar kötü oldum ki benim iyi bir insan olduğumu söylediler, halbuki ben onların arkasından konuşmuştum, çok utandım*** *dedi. Bu olay beni büyüttü, artık iyi bir insan olmalıyım dedim. Beraber ağladık. Çok duygusal.* (Emine)

Sosyal gelişim

Ergenlerin dış dünya ve akran gruplarla ilişkilerini çoğunlukla bilgisayar ortamında sürdürdüğü görülmektedir. Katılımcılardan çoğu çocuklarının bu durumdan yakınmaktadır.

Öyle çok sosyal değil. Bahçeye ineyim de çocuklarla top oynayayım demez. Ben arkadaşlarını tanıyorum. Zaten iki tanesi bizim kendi yeğenimiz. Diğer üç dört tanesi de okuldan arkadaşları. Onlar öyle bir grup oluşturmuşlar öyle takılıyorlar. Aynı zamanda da oyun grubu. ***Bağlantı noktaları da "oyun".*** (Ayhan)

Taner Bey, oğlunun komşularla ve akran gruplarıyla iletişime girmekte zorlanmadığını belirterek sosyal açıdan gelişmiş bir yapısı olduğunu belirtmiştir.

Kapıda oyun oynarken, alışverişten gelen birilerini görse hop koşar elindeki poşetleri alır. Samimiyetleri var komşularla. Çok terbiyeli görürler onu. Benim oğlanın lider, yönetme kapasitesi var, yırtık yani. Hemen ortama girer. (Taner)

Kadriye Hanım, oğlunun arkadaşlarıyla çeşitli etkinliklerinin olduğunu, bunların kimi zaman gelişimsel özelliklere bağlı bir merak ya da kendini ispatlamak adına ateş yakmak, araba kullanmak gibi faaliyetler olduğunu açıklamıştır.

Mahallede birkaç tane arkadaşı var, bunlardan birkaçı da okulda da arkadaşı aynı zamanda. Hafta sonları ya AVM'ye gidiyorlar yiyip içiyorlar ya da sinemaya gidiyorlar. Ya da hoşlandıkları kız arkadaşları oluyor, birinin arabasını alıp, bazen bizim arabayı alıyorlar, hep birlikte turluyorlar, kafeye gidiyorlar, sohbet ediyorlar, büyük bir park var orada takılıyorlar. Yazın da parka gidip, semaver falan yakıyorlar. Erkek çocuklarında öyle bir merak oluyor ya ateş yakabiliyorum, mangal yapabiliyorum, et pişirebiliyorum, ***kızlara hava atıyorlar. Maksat çay içmek değil de işte ateş yakmak.*** (Kadriye)

Selma Hanım'da, çocuklarının sosyal olmadığını, bu durumun kendilerinin de sosyal olmamasıyla bir ilişkisi olabileceğine ilişkin bir algısının olduğunu belirtmiştir.

Bizim çocuklar çok sosyal değil. Biz de değiliz galiba. Oradan mı alıyorlar bu özelliklerini. (Selma)

Ahlaki ve dini değerlerin gelişimi

Ergenlik dönemi, soyut düşüncenin kazanıldığı ve ergenlerin din, maneviyat ve ahlaki konularda sorgulamalarının olduğu bir dönemdir. Anne-babanın ergenle sağlıklı iletişimi ve bu konulardaki pozitif rehberliği ergenin kendine ait değerleri kazanmasını sağlayacaktır. Araştırmanın nitel verilerine bakıldığında; ergenlerin ahlaki ve dini değerlerinin gelişimine ilişkin anne-babaların algıları farklılık göstermektedir. Kimi katılımcı dini değerleri ön planda tutmaktadır (Deren), kimi katılımcı karşı cinsle ilişkilerde özellikle kız çocuklarına uyarıda bulunmak şeklinde bir eğitim vermektedir (Deren, Emine), kimi katılımcıda çocuğunun bazı değerleri olduğunu ama bunları nasıl kazandığına ilişkin bir farkındalığının olmadığını belirtmektedir (Selma).

Çocuklarıma peygamberimizin El Emin adını söylüyorum cömert olmak, güvenilir olmak önemli, arkadaşlarınız sizi böyle görsün. Tabi sadece arkadaşlarınız öyle desin diye değil de bunu hayat felsefesi haline getirelim diye söylemeye çalışıyorum. Bu değerleri aşılamaya çalışıyorum. Böyle yetiştirmeye çalışıyorum çocuklarımı. Allah'a da öyle dua ediyorum güzel ahlaklı çocuklar yetiştirmeyi nasip et diye. (Deren)

*Ben çok anlatıyorum. Ona ilk genç kız olduğunda şunu demiştim; "**Sen bir mücevher kutususun kızım, hem bizim için hem dışarıda, sen bunun düşmesini ister misin?**". Erkek arkadaş ve dışarıdaki tehlikeleri anlatırken bunları söylemiştim. Sen bizim için de, kendi bireysel özünde de çok değerlisin. O yüzden bazı değerleri koruman lazım. Senin kendine olan saygını yitirmemen lazım. Önce kendini utandıracak bir şey yapma. Sonra bizi. Tüm konuştuğun arkadaşlardan beni haberdar et. Hata yapabilirsin. Yaptığın hata ne kadar büyük olursa olsun, önce bizimle paylaş, ailenle paylaş. Hata insana mahsus. Bunun rahatlığını vermeye çalıştım. Ama sen çok değerlisin, bu değerini…. Çok da konuşamıyorsun bazı şeyleri. Nasıl harcayabilirim ki bu değerimi, nasıl düşürürüm ki diyor. Çünkü çok ince bir nokta.* (Deren)

***Sen istemez misin evleneceğin insanın senin gibi el değmemiş olmasını.** El değmemişlik sadece kadınlar için değil diyorum. Bu doğu anlayışıdır. İffet, namus erkek ve kadın içindir.* (Emine)

Ahlaki ve dini değerlerin öğretimiyle ilgili cevap bulamadığıma göre bir şey yapmıyoruz demek ki. Kal geldi (güler). Yani ara ara sözlerle bir şeyler anlatıyoruz. Sorumluluk sahibi, disiplinli bir çocuk ama bunları nasıl elde etti, yaşayarak herhalde. Belki de rol- model olduk. Ara ara değerlerle ilgili bir şeyler söylüyoruz ama ne söylüyoruz bilmiyorum. (Selma)

Dini Değerler

Katılımcıların anlatıları doğrultusunda dini değerlerin öğretilmesinde; Kur'an kursu hocasının rehberliği (Deren), rol model olma (Kenan), ergen üzerinde baskı kurma (Kenan, İbrahim), anne- babanın tutarsız davranışları (Kenan, Kadriye) gibi faktörlerin etkili olduğu görülmektedir.

Dini yönden mükellefiyetleri oldu artık. Kur'an hocasıyla bu konuları çok konuşuyorlar küçüklüğünden beri. O da çok yönlendiriyor, rehberlik ediyor. Önünde sevdiği, değer verdiği bir modelin olması da güzel. Ne derdi olursa olsun paylaşır onunla. Haftada bir gün de yarım saat de olsa görüşüyorlar. (Deren)

Çocuklar zaten evdeki ortamı görüyor, akrabaları, çevreyi görüyor. Çocuklarım bu durumun özel eğitimini almadılar, evde gördüler. Anne de namaz kılar. Gözlemleyerek kapandılar, namaz kıldılar, din olgusu o şekilde oluştu. Yoksa ben onlara hiç kapan demedim. Şuan Begüm, imamhatipe gittiği için mecburen okula kapalı gidip geliyor ama günlük yaşantısında açıktır. ***Annesi baskı yapıyor Begüm son senen kapan diye. Diyorum ki hanım o da görecek, baskıyla olmaz, kendisi gözlemlesin.*** *Yaptığı şuan yanlış değil ki biz baskı yapalım. Şuan başının açık olması bir yanlışlık değil*. (Kenan)

Eşim haftanın bir günü arkadaşlarıyla toplanırlar, alkol, içki, mangal partileri yaparlar. Oğlumda zaman zaman katılır onlara. Babasından gördüğü şeyler etkili oluyor. İçki içeyim diye değil ama relax bir ortam, görüyor onu. ***Ama ben içki içmesini istemiyorum, beş vakit namaz kılmaya çalışıyorum, onu ben de görüyorlar***. (Kadriye)

Ahiretle ilgili sorular sorar. Namazı bazen kılıyor, bazen kılmıyor. Diyorum oğlum yaptığın kendine. Ne yaparsan kendine. Mahşerde kendini kurtaracaksın. ***Sen benim ya cennetim olursun ya cehennemim olursun. Biliyorsunuz, çocuğunun her yaptığından anne- baba sorumludur.*** *Biz elimizden geldiğince bir şeyler yapmaya çalışıyoruz.*(İbrahim)

Sosyal ilişkilerde değerler

Anne-babaların genellikle çocuklarına sosyal ilişkilerde terbiyeli, saygılı, dürüst olma, yalan söylememe, yardımsever olma şeklinde sıralanabilen değerleri öğütledikleri görülmektedir.

Çocuklarıma hep şunu derim, hangi işi yaparsan yap, sonradan pişman olacağın bir şey yapma. Kimseye ayrımcılık yapılmaması gerektiği mesajını veririm çocuklara. (Kenan)

Terbiyeli olacaksın. Yardımsever olacaksın. Birinin bir sıkıntısı varsa elinden geleni yapacaksın. Ağzı bozuk olmayacak benim gibi. Sigara olmayacak. Alkol olmayacak. (Taner)

Meslek liselerini bilirisiniz, öğrencilerin dersi kaynattıklarını ya da çok asi, saygısız olduklarını söylüyor. Öğretmenin gözüne baka baka sigara içiyorlar, son nefesi de çekeyim de öyle atayım öğretmenim diyorlarmış. Öğretmen kızıyormuş, ben senin öğretmenim, saygısızlık etme diye. Annem babam bile bir şey demiyor, sen kimsin diyormuş. Oğlum sakın böyle bir şey düşünmeyin yapmayın diyorum. Öğretmen saygıyı hakkediyor diyorum. (Kadriye)

4.2.6. Gelişimsel Gereksinimlerle İlgili Yaşanılan Sorunlar

Bilgisayar, tablet, cep telefonu, teknolojik cihazlar

Araştırmaya katılan anne-babaların çoğunluğu özellikle erkek çocuklarıyla ilgili yaşadıkları sorunları bilgisayar, telefon, tablet kullanımının yoğunluğu ve buna sınır koymada başarısız olmaları şeklinde açıklamışlardır.

Bilgisayara çok takılıyor. Bu konuyu bir türlü atlatamadık. Ben yasak koysam internet kafeye gidiyor. Oralara gitmesini istemediğim için mecburen bazı şeyleri serbest bırakıyorsun. (İbrahim)

Bizim çocuklar telefonla, bilgisayarla çok oynuyorlar bir de. Herhalde genelde de böyle. Çocuklar odalarına çekilip tek başlarına vakit geçirmek istiyorlar. Ben zannediyordum ki bu sadece biz de böyle yaşanıyor. Ama çoğu kişiden duydum bunu. Bence bu bir sorun. (Selma)

Sorumluluk alma: "Sorumluluk duygusu yok. Annesi yüz kere söylüyorsa da yine de yapmaz"

Araştırmaya katılan anne-babaların bir kısmı, çocuklarında sorumluluk duygusu olmadığını, onlara bir görev vermeye çalıştıklarında ise ergenlerin bunu

yerine getirmediklerini belirtmişlerdir. Bir kısım katılımcı ise, çocuğunun evde sorumluluğun ders çalışmaktan ibaret olduğunu belirtmişlerdir.

Kesinlikle evde hiçbir şeye yardım etmez. Kendi odasını temizlemiyor ki. *Gelir çıkartır atar. Oğlum şunları askıya as diyorum. Yok. Çorabını atar. Kim topluyor? Anası topluyor. Ben odasına girdiğimde etrafta eşya falan görürsem direk yatağının üstüne atarım. Sonra bilir ki ben gelmişim. O da mecbur toplar asar. Ama annesi alıyor, tek tek diziyor. Ya yapma diyorum alışsın. Benim hanım oğlan ortaokula gidene kadar yemek yediriyordu. Yapma çocuk alışsın diyorum. Evde annesi olunca anne yemek yap diyor. Ama annesi evde olmayınca her türlü yemeği yapıyor.* (İbrahim)

*Liseye başlayınca davranışlarında değişimler oldu. Önceden bize diklenmiyordu. Şu kahveyi getir desek getiriyordu. Şimdi bunu söylesek ben getirmem diyor. Niye diyorum. "**ben artık ergenim, bana karışamazsınız**" diyor. Hiç yatağını toplamaz. Çok dağınık. Annesi de "ya sen okula gidiyorsun, bir yatağını topla" der. Çoraplarını çamaşır sepetine koy falan filan. Onları yapmıyor yani.* ***Sorumluluk duygusu yok. Annesi yüz kere söylüyorsa da yine de yapmaz.*** (Ayhan)

Kızımın evde sorumluluğu ders çalışmak*. Önceden biraz masa kurmada toplamada bana yardımcı oluyordu ama artık yapmıyor, yemeğini yiyince direk odasına çıkıyor, tabağını bile kaldırmıyor, ödevim var anne diyor.* (Hale)

Kendi dersinden sorumlu*. Onun dışında ev işi yaptığını söyleyemeyeceğim. Bunlarla çok uğraşsın istemiyorum.* ***Ben şuan ona tüm hizmetleri muntazam bir şekilde veriyorum*** *(gülümser). Ondan tek istediğim şey düzenli bir şekilde işine odaklanması*. (Emine)

Kimlik gelişimi

Ergenin sosyo-duygusal gelişim faktörlerinden biri olan kimlik gelişiminin sağlıklı gerçekleşebilmesi için anne-babanın ergenin kendi benliğini bulmaya izin verici yaklaşımları önem arz etmektedir. Mesleki, dini, siyasal, kültürel birçok kimlik bileşeni bulunmaktadır. Katılımcıların ifadelerinden, çocuklarının birey olma, kendilerine ait amaç geliştirme, mesleki bir kimlik kazanma ve kim olduklarına dair bir arayış çabası içinde oldukları anlaşılmaktadır.

Kendini ispat etmeye çalışıyor*. Ablaları gibi davranıyor bana bu lazım, bunu yapmam gerekiyor diyor. 14 ile 18 yaşında kızlarımın arasındaki farka bakınca; Begüm daha hırçın, hani biraz daha kendini ispatlamaya,* ***ön plana atmaya çalışıyor****. Ama öbürleri daha sakin. Yaşla ilgili bu. Büyük olanlar neyin iyi, neyin kötü, neyin ergenlikle ilgili olduğunu biliyor. Begüm bazı davranışlarının nedenlerini bilmiyor, şuan kim olduğunu, ne yapmak istediğini araştırıyor.* (Kenan)

18 yaşından sonra ayrı eve çıkma planı var. Yurt dışı planları var sürekli, yardım kuruluşlarına katılacağım, Afrika'ya gideceğim insanlara yardım edeceğim diyor. Üniversite'ye gidince bir yıl anneannemlerde yaşayabilir miyim diyor. Arkadaşlarında kalmak istiyor. (Emine)

Meslek seçimi

Ergenlerin meslek seçimiyle ilgili kendilerine ait bir düşünce geliştirmeye çalıştıkları; ama anne-baba ya da diğer yetişkinlerin onların kararlarında etkili olma çabası içinde oldukları görülmektedir.

Sinem Hacettepe Tıp Fakültesi'ni istiyor. Hedefleri yüksek olduğu için işte dersler konusunda gerginlik yaşıyor. Kayınpederim benim öğretmen emeklisi, Sinem'de öğretmen olmak istiyordu o dönem. Babaannesi demiş ki kızım öğretmen maaşı çok az, biz çok zorluk çektik, sen iyisi mi doktor ol. Küçüklüğümden beri babaannem beni böyle motive etti diyor. Beynime kazındı herhalde diyor. Bir de bir ara doktorlar dizisi vardı, o da hoşuna gitti, oradaki idealist doktorları model aldı (Deren)

Bir hedefi yok. *O da bizim yüzümüzden mi acaba. Biz rahatız o da rahat. Soruyorlar bir hedefin var mı ne olmak istiyorsun.* ***Bir dönem basketbolcu olmak istiyordu. Tamam oğlum onu sosyal etkinlik olarak yaparsın diyordum. Şimdi onu da demiyor***. (Selma)

Psikolog olmak istiyor, benim bütün baskılarıma rağmen. Ben "olma olma, bak çok duygusalsın etkilenirsin" diyorum. O da doktorlar nasıl ameliyata giriyorsa ben de bu işi yapabilirim diyor. Ben de fazla duygusal ruhunda bir şey açar diye endişeleniyorum. O da ben çok iyi bir psikolog olacağım, Ankara'nın en iyi psikologlarından olacağım diyor. Çok iddialı, kendine güveniyor. (Emine)

Oğlumun bilgisayar mühendisi olmasını isterim, bu konuda yönlendirici oluyorum. Ablalarının seçtiği bölümlere de ben karar vermiştim. ***Herkesin bir hayali var ya. İşte biz de hayalimizi gerçekleştiremediğimiz için oğlumuzda gerçekleştiriyor olabiliriz.*** *Ben o bilgisayara hiç sahip olamamıştım*. (Ayhan)

Arkadaşlar

Ergenlik dönemiyle birlikte, ergenin anne-babadan uzaklaşması ve akran gruplarla daha çok vakit geçirmesi anne-babaların birçok konuda kaygı duyması ve ergen üzerindeki takibini artırması şeklinde sonuç doğurmaktadır. Araştırmaya katılan anne-babalar, çocuklarının daha çok arkadaşlarıyla vakit geçirmek istediğini ve dolayısıyla kimlerle arkadaşlık kurdukları, nerelerde vakit geçirdikleri, kötü alışkanlıklar edinip edinmedikleriyle ilgili takipte olduklarını belirtmişlerdir.

Meslek lisesine gittiği için arkadaş çevresi relax, böyle onu iyi değerlere yönlendirecek birileri yok. Arkadaşlarının çoğu sigara içiyor, ben oğlumun içmediğine inanıyorum, kokmuyor; çünkü, ben hissederdim, ama içme ihtimali var arkadaşlarının hepsi içiyor. Babası da çok tembihliyor, "oğlum bak sakın, sigara iyi bir şey değil, sigarayla erkeklik olmaz". (Kadriye)

Oğlumun gezen tozan, sigara içen arkadaş ortamı vardı. Hepsinden kopardım onları. Baktım çocuk takılıyor, gece 12'de geliyor. ***Sonra baktım arkadaşlarına, gördüm ki benim oğlumda sigara içmeye başlamış. Hemen kopardım arkadaşlarından.*** *Annesi zaten takipteydi. Şimdi görüşmüyor o arkadaşlarıyla. Şimdi ki arkadaşlarıyla genelde kafeye gidiyorlar, oturuyorlar. Bazen sinemaya gidiyorlar. Gece 9-10 gibi futbol oynamaya gider*. (İbrahim)

Karşı cinsle ilişkiler

Anne-babanın karşı cinsle ilişki konusunda çocuklarıyla konuşmada zorluk yaşadığı ve bu konuda nasıl bir yol izleyeceğine ilişkin fikrinin olmadığı ortaya çıkmıştır (Derya). Kimi katılımcı da bu konuda eşiyle ortak bir fikre sahip olmadığını belirtmiştir (Kenan). Kimisi de kendi değer yargıları doğrultusunda çocuğuna bu konuda rehberlik etmeye çalıştığını ifade etmiştir (Kadriye).

Yani zor, ergenlikleri çok zor. Bir yandan kız arkadaşı olsun istiyorsun, belli bir seviyede tabi. Ama bizim yetişme tarzımızda karşı cinsle arkadaşlığımız hiç olmadı. ***Bu konuyu onunla hiç konuşmadık. Ama konuşmam gerek. Ama nasıl bir yol izleyeceğimi bilmiyorum.*** *Hep dua ediyorum, Allah'ım iyilerle karşılaştırsın. Baba bu konuya kızar kesin tavrı vardır. Onun bir lafı vardır; erkek arkadaş olmaz kız arkadaş olmaz; ancak eş olur.* (Derya)

Biz yaşadık lise yıllarını bu olaylarda ister istemez olacak zaten. Bir kuş- kedi olayı mesela. Kedi kuşu yediği zaman, belki kurtarmaya çalışırsınız, üzülürsünüz, ama o yiyen kedi de yavrularına yemek götürecek. Bu bir doğa kanunu. Bu da bir doğa kanunu bana göre. Düşünün okula gidiyorsunuz. Birini sevebilirsin, ilgi duyabilirsin. Başkaları sana ilgi duyabilir. Anne bu tür durumları pek yaşamadığı için abest buluyor. (Kenan)

Karşı cinsle ilişkiyi faydalanma, bir kere öpeyim, gezeyim, bu gün bu kızı gezdirdim bıraktım, yarın şu kızı gezdirdim bıraktım yapmayın diyorum. Sakın böyle düşünmeyin. Senin de kız kardeşin var, ona öyle yapılsa hoş olur mu. Kız arkadaşların olsun, eve de getir, ben yemek yaparım size, gezin, dolaşın, sinemaya gidin. Ama illa da sevgili gibi düşünme. Normal arkadaş gibi düşün. Tabi ki gönlünün hoşlandıkları olabilir; ama bunu ayarında, abartmadan bırak diyorum. (Kadriye)

Beden imajı

Ergenlerin bu dönemde öne çıkan gelişimsel özelliklerinden bir tanesi de fiziksel görüntüleriyle çok meşgul olmaları, ayna karşısında uzun zaman geçirmeleridir. Anne-babaların anlatılarından bu konuyla ilgili çocuklarıyla sorunlar, fikir ayrılıkları yaşadıkları görülmektedir.

Çok süslenir. Saç kavgası yapıyoruz*. Farklı bir stil yapmış, önden perçem bırakmış bir tane. Affedersiniz karı mısın oğlum sen dedim. Saç uzatacaksan her tarafından uzat. Dinen de saç uzatabilirsin. Çatışıyoruz bu konuda. Giyimine de karışırım.* ***Yeşil pantolon giyilir mi Allah aşkına? Sanayi de giymem ben o pantolonu****. Düşük belle ilgili internette bir haber buldum. İtalya'nın bilmem ne kasabasında düşük bel yasaklanmış.* ***Düşük bel pantolonu kimler giyiyormuş oğlum biliyor musun dedim? Baba herkes giyiyor dedi. O zaman herkes eşcinsel dedim. Şöyle baktı yüzüme. Bak habere dedim.*** *Amerika'da eşcinseller birbirlerini tanıyabilmek için düşük bel pantolon modasını çıkarmışlar.* ***Öyle deyince korktu***. (Taner)

Babası üzerine uzun giymeyince dar pantolona karşı. Alışveriş merkezine gidiyoruz. Kabinde Sena deniyor pantolonu, ben bakıyorum, babası dar olmasın diye komut veriyor. Bol olunca Sena beğenmiyor üstüne yakışmadığını düşünüyor, dar olunca babası beğenmiyor. Ben aralarında mekik dokuyorum şu mu bu mu diye. (Hale)

Kardeşlerle ilişkiler

Ergenlerin kardeşleriyle olan ilişkileri incelendiğinde; onlarla anlaşamamak, kavga etmek, kıskançlık etmek, vb. sebeplerle ilişkilerinin iyi olmadığı ya da aralarında iletişim kanallarının açık olmadığı ortaya çıkmıştır.

Bazen kız kardeşlerini kıskanıyor, her şeyi onlara alırsın değil mi diyor. Aslında hiç öyle bir şey yok. Küçükken ne alsan beğeniyor; ama artık beğenmiyor. Ben de dedim ki artık sana bir şey almayacağım. Madem öyle kendin git al, babanla git ya da gel benimle al. Aldıklarımı beğenmiyorsun; o yüzden almıyorum sana. Sen kendi kafana göre al, arkadaşlarınla alıyorsun zaten. Niye kardeşlerine öyle diyorsun. Var yok iki bacın var. (Kadriye)

Abisiyle ilişkileri, aktiviteleri pek yok. ***Dün laptopa su dökülmüş, onu tamire götürmek için kutuya koydular. Yaptıkları aktivite bu oldu. Biri bant getirdi, diğeri kutu***. (Selma)

Kardeşiyle ilişkileri kötü. Onunla resim çizebilirsin, oyun oynayabilirsin, monopoly, vs. oyunlarımız var onları oynayabilirsin diyorum. Ama o bunları yapmak istemiyor, sevmiyorum onu diyor. Çünkü o benim damarıma basıyor diyor. Ama o da

gerçekten damarına basabiliyor; mesela hakaret ediyor ablasına. Ablası da onu odasından atıp, kapısını kitliyor. İlişkileri gerilimli. (Emine)

Kardeşini sever. Ama kızıyor, çekememezlik ediyor. Kızım diyor ki abim beni sevmiyor. Niye diyorum. Ben ne abiler gördüm, kardeşinin elinden tutup onları gezdiriyor, bir şeyler alıyor diyor. Oğlum onunla kesinlikle bir şey paylaşmaz. Kızım götürür ona verir, ama oğlan yapmaz. (İbrahim)

Benim Sena'nın üstünde kurmaya çalıştığım otoriteyi o da kardeşinin üzerinde kurmaya çalışıyor*. Aslında sen o hakka sahip değilsin, ben annenizin diyorum ona. Ama yok "sen bana bunu yapıyorsan ben de bunu Eda'ya yapabilirim" düşüncesi var onda.* (Hale)

Sırlar

Anne-babalar, ergen çocuklarının kendilerinden sakladıkları bir özel dünyalarının olduğunun farkındadırlar ve bu alana girme çabası içerisindedirler.

Telefonunda şifre olduğu için mesajlarına bakamıyorum. Büyük oğlanın şifresini öğreniyordum, bu çocuk kimle yazışıyor ne yazışıyor diye bakıyordum. Ömür'de yapmadık. Çünkü öyle bir şifre koymuş ki imkanı yok çözemezsin, sembol falan bir şeyler yapıyor. Şifreyi öğrensem merak edip bir bakarım. (Selma)

Bazen arkadaşlarıyla arasında sırları oluyor. Gizli konuşuyor onları. Odasının kapısını kapatıp, yatağına oturup sessiz sessiz konuşuyor. Bazen dinlemeye çalışıyorum öğrenmek için. Çünkü merak ediyorum ne yaptığını. ***Odasına girip çıkıyorum, bir şey alıyormuş gibi yapıyorum. Hemen konuşmasını kesiyor, bir çık anne diyor.*** *Bak oğlum gizli saklı bir şeyler konuşuyorsun ne konuşuyorsun diyorum. Tamam arkadaşlarınla özelin olabilir; ama benden saklama diyorum. Kötü de bir şey olsa, iyi de bir şey olsa kızmam diyorum. Çünkü bunlar genç ne zaman ne yapacakları belli olmuyor.* (Kadriye)

Bağımsız olma isteği: "Beni sizinle gelemeye zorlamayın anne"

Ergenlik döneminin en önemli gelişimsel özelliklerinden bir tanesi ergenin özerk olma çabasıdır. Anne-babayla ilişkiler, çocuğun özerkliğine saygı duyulduğu ve belli esnekliklerin sağlandığı ölçüde sağlıklı bir yapı kazanmaktadır. Katılımcıların tümü, çocuklarının bağımsız olma çabası içinde olduklarını ve bu durumun zaman zaman aile içinde sorunlara yol açtığını belirtmiştir.

Hakikaten zor. Bazen isyanlardayım. Bizde ergen olduk ne bu böyle. Biz anneme bağırmayı geç, ses tonumuzu yükseltemezdik. ***Fazla özgür hissediyor kendini. Biz öyle bir aile yapısına sahip değiliz. Fazla özgür olamazsın diyorum, anlatıyorum. Ama o, "ben bu hakka sahibim, ben bunu yapabilirim, ben şunu***

yapabilirim*" diyor. Ben 32 yaşındayım, hala daha eşime karşı sorumluluklarım var, ona sormadan bir şey yapamam. E sen daha 14 yaşındasın diyorum. Bu şekilde hesabını yapıyorum ama çıkamıyorum işin içinden bir türlü.* (Hale)

Daha bağımsız takılma isteği oluyor. Mesela geçen seneye kadar bir yere giderken hep beraber giderdik biz. Alışveriş, yemek ya da misafirliğe olabilir bu. ***Ben gelmesem olur mu diyor. Ya niye gelmiyorsun diyoruz. Benim işlerim var diyor (güler). İşi bilgisayar, oyun başka bir işi yok.*** (Ayhan)

*Artık bir yere gittiğimiz zaman bizimle gelmiyor. Annem Kazan'da oturuyor, Tarık bizimle gelmiyor, ben arkadaşlarımla gezeceğim, evde de tek yatacağım diyor. Kendim yapabilirim, kendim edebilirim, ben artık büyüdüm '****beni sizinle gelemeye zorlamayın anne'*** *diyor. Evde arkadaşıyla beraber kalmak istiyor. Kendi başına yemek yapıyor. Arkadaşları geliyor, beraber film izliyorlar. Beni sizinle takılmaya zorlamayın, ben büyüdüm bunu kabul edin diyor.* (Kadriye)

Zaman zaman yurt dışına gitmek istiyor. 18 yaşından sonra ben bir yetişkin oluyorum, ayrı evde yaşamak istediğini söylüyor. Babası da yaşarsın Ayça yaşarsın diyor. O bir şehir efsanesi diyor. (Emine)

Benim oğlum genç ya pek birlikte bir şey yapmaya yanaşmıyor. Oğlum sinemaya gidelim birlikte diyorum, pek yanaşmıyor. Daha çok arkadaşlarıyla takılır. Bizimle bir yere gitmeyi sevmez. Bayramlarda seyranlarda bizimle gelmez. Ama arkadaşı bir telefon açsın hemen kaybolur. Neredesin oğlum diye arkasından telefon açarım. ***Arkadaşlarımın yanındayım der. Bizimle niye gelmiyorsun derim. Biz sıkıcı geliyoruz ona.*** *Yani şu zamanda böyle. Biz anlayışla karşılıyoruz.* (İbrahim)

Yalnızlaşıyor biraz. Akraba çevresi diyor ki çok içine kapanık, iyi görmüyoruz. Daha çok babaanne diyor. Ben içine kapanık olarak görmüyorum da. Hani insan bazen kendini yalnız bırakıp insanlardan uzak kalıp düşünmeli, kendini toparlamalı diye düşünüyorum. Ben doğal karşılıyorum. (Derya)

Bağımsız olma isteği var. Boş bulduğu zamanlarda kulaklığı takar, yalnız kalmak ister. Ben diyorum ki "sana sesimi duyuramıyorum". Kendi içine kapandığı dönemler oluyor. (Deren)

<u>Boş zamanlar</u>

Ergenlerin boş zamanlarını, anne-babanın istekleri doğrultusunda kitap okuyarak, vb. şekilde değerlendirmek istemediği; yalnız başına odasına çekilme, orada vakit geçirme, kendi ilgileri doğrultusunda hareket etme ya da bilgisayarla oynama şeklinde faaliyetlerle geçirdikleri görülmüştür.

Boş zamanlarını odada geçiriyor. Asosyal olduğunu hissediyorum. (Selma)

Boş zamanlarında rap yapıyor, müzik yapıyor, söz yazar. Baba odamı stüdyoya çevir diyor. (İbrahim)

Kitap okuyor işte bazen. O da yine annesinin zoruyla okuyor. Annesi ona kitap alıyor, bunu okumalısın diye. O kitabı biraz zorla okuyor. Geçen annesi Sineklerin Tanrısını okutturdu ona. Ha onu okudu ama gel sen bir de annesine sor. Zor okudu. Bakıyorum internetten o kitabın özetini filan buluyor. (Ayhan)

4.2.7. Ergeni Aktivitelere Yönlendirme ve Ailenin Birlikte Yaptığı Aktiviteler

Ergenlik döneminde çocuğun belli bir spor, sanat, vb. aktiviteyle uğraşıyor olmasının onun gelişimsel özelliklerini desteklediği bilinmektedir. Ergenin bu aktivitelere yönlenmesinde anne-babanın rehberliği önemli bir faktördür. Bu nedenle anne-babalara çocuklarını aktivitelere yönlendirip yönlendirmedikleri, bu aktivitelerin olumlu- olumsuz etkilerinin ne olduğu, ergenin yalnız yapmaktan hoşlandığı aktivitelerin neler olduğu gibi sorular sorulmuştur. Ayrıca aile bireylerinin birlikte yaptıkları aktivitelerin ele alınması, aile içi ilişkiler ve paylaşımların nasıl olduğuyla ilgili ilgi fikir sunmaktadır.

4.2.7.1. Aktivitelere Yönlendirme

Araştırmaya katılan anne-babalar çocuklarını aktivitelere yönlendirme konusunda farklı bakış açılarına sahiptirler. Katılımcılardan bazıları çocuklarının ihtiyaçları ve istekleri doğrultusunda onları aktivitelere yönlendirdiğini belirtmiştir (İbrahim, Deren).

Oğlum neye heves ederse ben yapıyorum. Yarın bir gün bana bunu yapmadın demesin. ***Dershane dedi gönderdim, futbol dedi gönderdim, taekwando, kick boks dedi gönderdim****. Çocuktan bir şey eksik etmemeye çalışıyorum. Ama aşırıya da kaçmıyorum. Aşırıya kaçarsan bu seferde çocuk şımarır. Bu sefer anne-babaya saygı kalmaz.* (İbrahim)

Bundan 2-3 yıl önce Sinem bir resim çizmiş, resimde bütün akrabalar el ele tutuşuyor. Benim bir arkadaşım pedegoga göstermiş, Sinem'in hassas bir yapısı var, spora yönlendirilsin demiş. Resimde herkese eşit mesafede, kimse kırılmasın, üzülmesin diye bir çabası var bu zaman içinde kendisine zarar verebilir, biraz kafasını boşaltmaya ihtiyacı var demiş. O dönem ben kızımı spora basketbola

yönlendirmek istedim ama o ebru sanatını istedi Kızılay'da bir hanımdan ders aldı. Bir seneye yakın bir zaman kursa gitti, biraz kafası dağılsın diye. (Deren)

Taner Bey'in oğlunu aktivitelere yönlendirme sebebi ise farklılık taşımaktadır. İkame ettikleri semtte oğlunun güvenliğinin ve kişiliğinin tehlikeye girmesinden kaygı duyan katılımcı, oğlunun tüm boş zamanlarını doldurarak mahalle ortamında kötü alışkanlık ve arkadaşlık edinmesinden onu koruduğunu ifade etmiştir.

1.90 boyu var, baskete göndereyim dedim, gönder gönder ona da gönder dedi. ***saz, taekwonda, okul, basket hiç nefes almayacağım ben*** *dedi. Kızdı bana. Ama* ***benim amacım yetiştiği ortamdan uzak tutmak. Boş zamanı kalmasın diye uğraşıyorum. Sıkıntılı arkadaşlık etmesini istemiyorum.*** *Muşta, bıçak, kelebek hediye eden arkadaşları var. Oldu ben evde psikopat yetiştiriyorum. Zaten evde bir tane psikopat var. Bizim yetiştiğimiz ortam bunu gerektiriyordu, bıçkın olmalıydım. Silah, bıçak, vs. yoktu ama yumruk vardı. Kimseyi yaralamışlığım yok ama. Hiç hakkımı yedirmezdim.* ***Yoksa kaybolur gidersin, ezik olursun.*** *Bu ortamdan dolayı ben de çocuğumu aktivitelere yönlendiriyorum.* (Taner)

Emine Hanım, kızının bazı ilgilerinin olduğunu ama şuan üniversite sınavına odaklanmasını istediği için bu ilgileriyle ilgili faaliyetlerini sınavdan sonra yapabileceğini belirterek akademik başarıyı ön planda tuttuğunu ifade etmiştir.

Ayça sporu hiç sevmiyor; ama ara ara bana pilatese, jimnastiğe yazılalım diyor. Ama şuan ona hiç vaktimiz yok. Bir ara benim zorumla yürüyüşe giderdik. Ama hareket etmeyi sevmiyor, yüzmeye yazdırdık ona da zor gitti. Oturarak yaptığı aktivitelerde başarılı. Bir ara piyano dersi aldırdık, eve org aldık. Enstürman, nota konusunda yetenekli aslında ama ***doğrusunu söylemek gerekirse şuan da vaktimiz yok. Üniversite sınavına girip çıktıktan sonra devam etmesini istiyorum****, geç olacağını düşünmüyorum o zaman.* (Emine)

4.2.7.2. Aktivitelerin Olumlu Olumsuz Etkileri

Ergenlerin bir sosyal faaliyet içerisinde bulunmasının onlara olumlu etkiler sağladığı Deren Hanım'ın anlatılarından ortaya çıkmaktadır. Katılımcı, içine kapanık bir çocuk olan kızının okul korolarında yer almasının sosyalleşmesine katkı sağladığını ifade etmiştir.

Bu arada bir de Sinem okul korolarında birinci sınıftan beri yer alıyor. Sosyalleşmesi için o da çok iyi oldu. Daha içine kapanık bir çocuktu. Koroda çok iyi oldu. Çok programlara katıldı. Biz de gidiyorduk onunla. Oralarda çok kalabalık gruplar önünde sahneye çıkıyordu. Özgüveni açısından çok faydalı oldu. (Deren)

4.2.7.3. Ergenin Yalnız Yapmaktan Hoşlandığı Aktiviteler

Anne-babaların aktardığına göre ergenlerin yalnız yapmaktan hoşlandığı aktiviteler bilgisayarda ve odasında yalnız vakit geçirmektir (Derya, Selma).

*Pek spor, vs. aktivitesi yok. Pek istekli değil. Mesela yüzmeyi iyi bilir, yüzmeye göndereyim diyorum. Ona da pek istekli değil, çok yönelmiyor. Bilmiyorum yaşının verdiği şeyden mi kaynaklanıyor. Mesela denize gidiyoruz orada bile isteksiz. Tek aktivitesi **bilgisayarda, arkadaşlarıyla**.* (Derya)

***Yapmaktan hoşlandığı aktivite odasına çekilmek, kapısını kilitlemek, bilgisayarıyla buluşmak**. Kapıyı niye kilitlerler bilmiyorum. Anlamam. Sordum, ama cevap yok.* (Selma)

4.2.7.4. Birlikte Yapılan Aktiviteler

Katılımcıların anlatılarından yola çıkarak ailelerin birlikte yaptıkları aktivitelerin olmadığı ya da sınırlı olduğu görülmektedir (Kenan, Hale).

Akşamları 7'den sonra bir araya geliyoruz. Birlikte yaptığımız bir aktivite yok. Hafta sonları onlar kendileri program yaparlar. Begüm'de ya ablalarıyla gider ya da teyzesinin bir kızı var onunla program yapar. (Kenan)

*Ailecek parka gideriz. Eşimle orada muhabbet etme ortamı yakalanıyor. Hani güzel oluyor. **Bir de arabada giderken muhabbet edebiliyoruz** (gülümser). Evde o hatayı ben de yapıyorum aslında; telefon, tablet, telefonla uğraşıyoruz.* (Hale)

Derya Hanım, babanın ilgisizliğinden yakınarak, çocuklarının isteyebileceği ve ihtiyaç duyduğu aktivitelere karşı babanın duyarlı olmadığını ve onlarla vakit geçirmediğini belirtmiştir.

*Baba bizimle gelmez. Zaten sabah erken işe giderdi, öğleden sonrada kendi takılırdı, kendiyle ilgilenirdi. Çok nadir yani, giderdi bizi bırakırdı geri dönerdi. Bire bir yapılan bir aktivite yok. **Mesela bir erkek çocuğu ne ister? Babayla bir futbol oynamak ister, gezmek ister.** Babamız bizi sadece yazlığa götürür arabayla. O da son üç senedir böyle. Ondan önce denize bile biz yalnız giderdik, çocuklar ve ben.* (Derya)

Taner Bey, daha çok ev ortamında vakit geçirmekten hoşlandığını ve bir şeyler içmek adına kafe, vb. yerlere gitmeyi gereksiz bulduğunu, bu konuda eşinin ve oğlunun taleplerini geri çevirdiğini ifade etmiştir.

***Bir kafede çay içmek bana gereksiz gelir**. Oğlumla gece araba kullanmaya giderdik, aybaşı alış verişe gideriz. Ama gidip de bir pastaneye oturup çay içmek benim tarzım değil. Git kızla otur iç, beni ne zorluyorsun diyorum oğluma. Senle ben ne oturup içeceğiz. Mesela hanımla da ne işimiz var. Evde zaten içiyoruz. Biraz tembellik, geri kafalılık var bende.* (Taner)

Kadriye Hanım'ın anlatılarından aile bireylerinin bir amaç etrafında (yapboz yapmak) bir araya gelerek bir etkinlikte bulunmasının onlarda duygusal anlamda olumlu etki oluşturduğu ortaya çıkmıştır.

Eşim 1000 parçalık yapboz almıştı, akşamları oturup hep birlikte yapıyorduk, çok güzel oluyordu, herkes bir yerini yapmaya çalışıyordu, onu bitirdik, bir daha aldı eşim, onu da yaptık. Onu hep beraber yapmak bize bir mutluluk verdi. (Kadriye)

Bazı aile ilişkilerinde de ergenlerin aile bireyleriyle birlikte aktivite yapma fikrine olumlu yaklaşmadığı Selma Hanım'ın anlatılarında ortaya çıkmaktadır. Katılımcı, oğlunun anne-babayla birlikte etkinlik yapmak istememesini üzücü bir durum olarak tanımlamaktadır.

*Yapacağımız aktivitelerde ona da teklif ediyoruz. Eşim diyor ki hadi oğlum gel bir maça gidelim ya da basket oynayalım şurada. **İstiyorsa gidiyor istemezse gidilmiyor. Ve istemiyor aslında. Bu üzücü bir durum***. (Selma)

4.2.8. Aile İşlevleri Alt Boyutlarıyla Aileyi Değerlendirme

Anne-baba-ergen ilişkilerinin dinamiklerini anlamak için sistem kuramının bazı kavramlarıyla ve aile işlevlerinin faktörleriyle aileyi bütün olarak incelemek önem arz etmektedir. Bu amaçla aile içi rollerin nasıl dağıldığı, aile üyeleri arasındaki iletişim kalıpları, üyelerin birbirlerine duygularını nasıl aktardıkları, ailenin sınırlarının ve kurallarının neler olduğu, meydana gelen problemleri çözmek adına neler yapıldığı, ailenin sosyal destek mekanizmaları ve yaşanılan kültür ele alınmıştır. Ayrıca tek kelimeyle ailenizi nasıl tanımlarsınız sorusuyla katılımcıların ailelerine ilişkin algıları ortaya konmak istenmiştir.

4.2.8.1. Roller

Aile içinde rollerin nasıl dağıldığı ve rollere ilişkin sorumlulukların yerine getirilip getirilmemesi konusu aile içi ilişkileri etkileyen bir faktördür. Araştırmaya

katılan anne-babaların anlatıları doğrultusunda roller kategorisi annenin üzerine aşırı sorumluluk yüklenmesi' ve 'babanın otoritesi' şeklinde alt kategoriler halinde kodlanmıştır.

Annenin üzerine aşırı sorumluluk yüklenmesi "Biz niye evlendik, niye çocuk sahibi olduk, niye aile olduk"

Araştırmaya katılan babaların, eşlerinde geleneksel kadın rollerini bekledikleri görülmektedir. Hem bu durumun etkisiyle anneye ev işleri, yemek gibi konularda görevlerin yüklenmesi hem de babaların çocuğun bakım ve ihtiyaçlarından sorumlu ebeveyn olarak anneleri görmeleri ve kendilerinin sorumluluk üstlenmemeleri nedeniyle annelerin yoğun bir yük altında oldukları ortaya çıkmaktadır.

Diyorlar ki anne eğitir çocuğu. Niye bir tek anne eğitsin. O zaman ***biz niye evlendik, niye çocuk sahibi olduk, niye aile olduk.*** *Her şeyi ben tek başıma yapacaksam. Birlikte sorumluluk olmalı. En azından birazcık destek. Ama en ufak hata da anne suçlu. Öyle olduğu zaman, gün içinde yapmak istediğin şeyleri erteliyorsun, erteliyorsun bir bakmışsın ki koca bir ömür geçmiş. Kendine zaman ayıramıyorsun, çocuklara yapman gereken şeyleri de yapamıyorsun.* (Derya)

Evde çocuk çocuk, eş eş, reis reistir. Eşten tatlı dil isterim. Para isteyecek olsam çalışan birini alırdım. ***Akşam eve geldiğimde kapıyı açacak, temizliğini, ütüsünü yapacak, çocuğa bakacak, eşiyle ilgilenecek. Ana olacak.*** *Annelik kolay, köpeklerde anne oluyor; anaç olacak. Gerçekten anne olacak. Doğurup da öyle bırakmayacak anne olacak.* (Taner)

Çamaşır, vs. yi kimin yapacağı belli zaten. Benim yapacak halim yok herhalde (güler). ***Soğan erkeğiyiz ama o kadar da değil****. Yeniler yapıyor o ayrı. Ama bizim yetiştiğimiz kültürde bu olmaz.* (Ayhan)

Babanın ilgili olmasını isterdim. Biraz da benim yapımda var. Her şey kontrolüm altında, kanatlarımın altında olsun istiyorum. Biraz benden de kaynaklanıyor olabilir. Çünkü babaya bıraksam çok geniş bir insan olur olmaz fark etmez. Ama o ben de yok işte. O yapsın ama benim kontrolümde olsun. O bir görev yaptığında bile kontrol etmem gerekiyor. (Derya)

Babanın otoritesi: "Baba lider. Benden korkuyor. Evde otorite benim"

Aile içi baba rollerine bakıldığında yine geleneksel rollere uygun olarak babanın ev içinde otorite figürü olduğu görülmektedir.

Baba lider. Benden korkuyor. Evde otorite benim*. Anneyle dümenler çeviriyorlar. Anneyle hem çatışıyor hem dümenler çeviriyor.* (Taner)

Hafta sonlarım pek yoktur, maçlarım vardır. Ama ***evde olmadığımda bile çocuklara görev dağılımı yaparım.*** *Ablalar, Begüm'ün sorumluluklarını alıyorlar. Bir de "Begüm bak bunu yapma babam kızar" dediklerinde Begüm kendini frenliyor. Abla onun üzerinde bir otorite. Çok nadir çatışma yaşıyorlar. Ama ablaya saygı duyması gerektiğini biliyor. Ablayı ben öğütledim, o da ergenlik döneminden geçti. Bir de yaşanan sorun bana aktarılırsa abla ne olacağını çok iyi biliyor ve bunu Begüm'e de anlatıyor.* (Kenan)

4.2.8.2. İletişim; "Koridorda Karşılaşıyoruz"

Katılımcılar ergen çocuklarıyla kurdukları iletişim biçimlerini farklı şekillerde tanımlamışlardır. Derya Hanım, ortanca çocuğunun özgül öğrenme bozukluğu tanısı almasından sonra aile içi ilişkilerin olumsuz etkilendiğini ve oğlunun o dönemi yalnız geçirdiğini, onunla iletişim kurup ihtiyaçlarını anlama noktasında yetersiz kaldığını belirtmiştir. Hale Hanım ise, kayınvalidesi ve kayınpederiyle yaşadığı dönemlerdeki iletişim biçimlerini 'berbat' şeklinde olumsuz bir sıfatla tanımlamış ve kayınvalidesi ve kayınpederine olan öfkesini çocuğuna yansıttığını belirtmiş ve şuan kızıyla iletişim problemleri yaşıyor olmasını bu nedene bağlamıştır. Selma Hanım ise evde çatışma yaşanmıyor olmasını aile üyelerinin birbirleriyle iletişime girmemelerine bağlayarak bir farkındalık geliştirmiştir.

Ortanca çocuğumun öğrenme güçlüğü, çocuğun davranışlarına yansıdı, aile içi ilişkilere yansıdı, ev ortamına çok yansıdı, bana yansıdı, bana yansıdığı için ben bunu çocuklara yansıttım. O yüzden Serhat o dönemlerini hep yalnız yaşadı, ben onun yanında olamadım, yemeğini bile kendi yedi, derslerini kendi yaptı, sıkıntısı nedir, sorunu nedir bilemedim. (Derya)

İletişim biçimlerimizde ***öncesini sorarsanız berbat****. Malum babaanne, dede vardı. Evliliğimin yıpranmış olmasını ben bunlara bağlıyorum. Evde kavga olurdu. Çocuklar etkileniyordu. Onlarla tartışıp gerildiğiniz zaman modunuz düşüyor gergin oluyorsunuz bu çocuğunuza yansıyor. Onlara yapamadığınızı çocuğuma yaptım. Diyorum ya kendi cahilliğim, kendi yaptığım hatalar sonucumu kızımla böyle olduk.* (Hale)

Sabah evden çıkıyor, okula gidiyor, sonra geliyor, yemeğini hazır ediyorum, yemeğini yiyor. Ondan sonra odasına çekiliyor. İşte çok fazla bir şeylerde paylaşmıyoruz. Canı bir şeyler yemek isterse çıkıyor meydana. Bir maç izleyecekse geliyor yanımıza. Evde hiç ortak geçirdiğimiz vakit yoktur, herkes yemeğini yer çekilir kabuğuna İşte acaba ***çok fazla bir araya gelip, bir şey paylaşmadığımız için***

mi sıkıntımız olmuyor acaba. Birbirimizin sınırına girmiyoruz. Bazen onunla sadece koridorda karşılaşıyoruz. (Selma)

4.2.8.3. Duygusal Tepki Verebilme: "Eşimin Yanında Ağlayamam Beni Zayıf Görsün İstemiyorum"

Aile bireylerinin birbirlerine olumlu ya da olumsuz duygularını aktarmaları, anne-babaların bu konuda çocuklara rol-model olmaları ilişkileri düzenleyici bir faktördür. Araştırmaya katılan anne-babalar bu konuda farklı görüşler bildirmişlerdir. Kenan Bey, sinirlenmemeye çalıştığını, sinirlendiği zaman kontrolden çıktığını belirtirken; Hale Hanım, eşinin kızının erkek arkadaşı olduğunu öğrendiğinde ona küserek, tavır alarak duygularını belli ettiğini ifade etmiştir. Bu noktada anne-babanın duygularını olgun, yetişkin bir biçimde ergene aktarma konuşunun önemi ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan Ayhan Bey, eşinin oğlunu bunaltacak derecede öperek sevdiğini belirtmiştir. Kadriye Hanım, her insanın ihtiyacı olan sevgi ve ilgiye kendisinin de gereksinim duyduğunu belirterek; iş yoğunluğundan dolayı bazen duygularını ifade edemediğini açıklamıştır. Hale Hanım ise duyguların boşalmasını sağlayan bir yöntem olan ağlama davranışını eşine göstermek istemediğini belirterek, ağlama duygusunu bir zayıflık belirtisi olarak tanımlamıştır.

Ben kolay kolay kızmamaya çalışırım. Otorite, baskı yaratmak istemem. Kişiliğime de ters bu. Eşimin çok çabuk sinirlenme huyu vardır. Bu ben de öyle değildir. Ama ben de sinirlendiğim zaman gözüm hiçbir şey görmez. O yüzden evde sinirlenmemeye çalışırım. Sinirlendiğiniz zaman sakin düşünemezsiniz. O yüzden ben sakin kalmaya çalışıyorum. (Kenan)

Kızımın erkek arkadaşı olduğunu öğrenince baba ***küstü, tavır aldı****. Önce onunla konuştu. Sen beni bilmiyor musun kızım dedi. Baba hiddetli konuşuyor tabi, çocukta ne olacak korkusu oldu. Hani dövmez, o konuda güvenim sonsuzdur. Ama sen beni bilmiyor musun dedi, bunu yaptığında benim hoşlanıp hoşlanmayacağımı anlamadın mı diye kızdı.* (Hale)

*Eşim '****oğlum seni çok seviyorum oğlum seni çok seviyorum' diyor. Çıldırtıyor oğlanı. Yapışıyor. Bir de öpmeye çalışıyor. O da git anne git anne diyor***. (Ayhan)

Duygularımı dile getirmiyor olabilirim, iş yoğunluğu, hayat bazı şeyleri engelliyor. Ama insan bunun farkına varamıyor. ***Çocukların dokunulmaya, sevilmeye ihtiyacı var*** *diyorlar. Aslında bazı hırçınlıklar bundan kaynaklanıyor. Bırakın çocukları hepimiz için öyle. Eşin tarafından dokunulmak, sevilmek*

istiyorsun. Babanın seni sevmesi, annenin sana sarılması ne iyi geliyor insana kaç yaşında olursan ol. Bazen akşamları hiçbir şey yokken, kendini iyi hissetsin diye sarılıyorum oğluma, öpüyorum onu. Bazen zıtlaşıyoruz, inatlaşıyoruz birbirimizle ama sen benim tek oğlumsun diyorum. İlk göz ağrımsın, anneliği ilk sen de tattım. Her şeyin ilkini sen de yaşadım, sen benim için özelsin. Mutlu, memnun oluyor. (Kadriye)

Ben açıkçası çok da kolay ağlayan biri değilim. Eskiden çok ağladığım için mi bilmiyorum ama eşimin yanında ağlayamam beni zayıf görsün istemiyorum. Katıyım bu konuda. (Hale)

4.2.8.4. Sınırlar

Anne-baba-ergen ilişkilerini düzenleyen önemli faktörlerden bir tanesi küçük yaşlardan itibaren çocuğa ne yapıp ne yapamayacağıyla ilgili kendisine açık, net, belli koşullarda esneyebilen bir sınır çizebilmektir. Sınırları olmayan ya da çok katı sınırlar içerisinde yetişen çocukların, ergenliklerinde anne-babalarıyla çatışmaları artabilmektedir. Araştırmaya katılan anne-babalar, çocuklarına genellikle bilgisayar oynama, televizyon izleme, arkadaş seçimi, dışarıda geçirilen zaman noktalarında sınır koyduklarını; ama ergenlerin bu sınırları aşma eğilimde olduklarını, bu nedenle sıkıntı yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Arkadaşlarını tanımak zorundayız, belli sınır koymak zorundayız. Çünkü devir kötü. Böyle deyince de gençler bize kızıyor. Sana güveniyoruz, arkadaşlarına güvenmiyoruz deyince. O da üzücü oluyor tabi. Bilmiyorum. Ama bu seferde onlar, çıkamıyoruz, her şeyden şüpheleniyorsunuz, biz ne yapacağız, herkes öyle değil diyorlar. Biz bunu çok yaşamadık. Belli kural koyduk. Bunu da tek başına ben koymadım. Babayla beraber koyduk. (Deren)

İzin alma konusunda, bir yere gitme konusunda babamız daha sıkı. Belli bir saatten sonra dışarıda olmasını istemiyor. Bu konuda ben daha gevşeğim. Bazen hafta sonu arkadaşlarıyla dışarı çıktığında kafeye gidiyorlar, sonra AVM'ye gidiyorlar, arkasından bir kafeye daha gitmek istiyor. Öyle olduğu zaman babası kızıyor. Sınırları aşmak istiyor. Bu da normal, onu anlıyorum. Ben de o yaşlarda annem beni aramadan eve dönmezdim. (Emine)

Tableti kullanıyor, youtube giriyor. Onun da belli sınır var. Saat sınırı koyuyoruz. Diyorum bak "kızım ben interneti kapatmak zorunda kalmayayım, ben sana saygı duyuyorum, bunu sana veriyorum, ben bunun fişini çekebilirim ama ben bunu istemiyorum, seyrettiğin programı yarım bırakmak istemiyorum". Zorbalık gibi geliyor bana bu. (Deren)

Aileyi çevreleyen sistemler: "Babamla aynı binada oturuyor olmamız görünür değil de görünmez bir baskı aracı"

Sınır meselesini incelerken değinilmesi gereken bir diğer nokta da aileyi çevreleyen sistemler ve ailenin bu sistemlerle ilişkisidir. Araştırmaya katılan anne-babaların anlatılarından yola çıkarak, kök ailelerin aile içi ilişkilere, çocuk yetiştirme biçimlerine, maddi konulara müdahale etmek suretiyle aile içi dinamiklere olumsuz etki yaptığı görülmektedir. Kök aileler anne-babalar üzerinde baskı aracı olabilmekte ve ergenin davranışlarını kontrol etmeye çalışmaktadır. Bu noktada anne-babaların bireyselleşmelerini tamamlayamadıkları ve çekirdek ailelerinin sınırlarını iyi çizemedikleri için dışarıdan müdahale imkanı doğurdukları gözlenmektedir.

Dede ve babaanneyle yaşadık yıllarca. En basiti 5-6 yaşındaki çocuğun televizyondan şarkı çalıp, karşısında oynamasını dedesi istemezdi. Kızardı ona, ben de bir şey diyemezdim. İçten içe kızıyordum, kinleniyordum. ***Çocuk yetiştirme duygusunu yaşayamadım.*** *Çocuğu odaya sokardım bu ödev bitecek derdim, çıkarmazdım çocuğu odadan. Bire giden ikiye giden çocuk sıkılacak yani, yapmayacak. Algı duruyordu zaten, beni anlamıyordu. Ben ısrarla anlayacaksın diyordum, anlatıyordum anlatıyordum. Hakikaten diyorum ya çocuğuma hak veriyorum. Ben yaptım, biz yaptık ya da. İyi bir aile örneğinden de yetişmedi yani.* (Hale)

Babamla aynı binada oturuyor olmamız görünür değil de ***görünmez bir baskı aracı****. Ben bile bu yaşta akşam eve geç kaldım mı sıkıntı oluyor. Diyelim ki arkadaşlarla takıldık, eve geliyorum, bakıyorum babam camdan bakıyor. Düşünebiliyor musun? Biz de onlardan gördüğümüzü uyguluyoruz.* (Ayhan)

Eşim abisiyle beraber çalışıyor. Bir şey olsa bilir ki bunu abim duysa hoşuna gitmez, duyurmaz. Maddi anlamda zaten bağlılık var. Hani belki paraları, hesapları ayrıdır ama eşim bir şey alsa dikkat çeker. ***Kendi arabamızı ben kullanıyordum, çizdim, olabilir. Ama eşim abisinden çekindi, şimdi ne diyecek diye****. Abi de biraz düşünmeden konuşur, ağır konuşur. O da bunu istemediği için laf işitmek istemez. İnsan şöyle bir bakınca, aklına gelmeyen şeyler geliyor.* (Hale)

Dört elti aynı binada oturuyoruz. Bir de kayınvalidem var. Aile içi ilişkilerimize etki ediyor bu durum. Ben akrabayım; kayınvalidem teyzem. Hem akrabalığın vermiş olduğu samimiyetle en çok ezilen ben oldum. Çünkü kayınbiraderlerim beni bir gelin olarak görmüyorlar, teyzemizin kızı olarak görüyorlar. O yüzden benim evime rahat girip çıkarlar. Öbürlerine gidemezler. Mesela evde çocuk eğitimi konusunda da kayınvalidem ister istemez karışıyor. Evde bir şey olduğu zaman Tarık'ın agresif dönemlerinde, ben çocuğa bir şey söylediğim zaman devreye kayınvalidem giriyordu, "sen sus her şeyine karışma, tamam yavrum sen haklısın çocuğa diyordu". Öyle olunca ***anne devre dışı kalıyor****.* (Kadriye)

*Kayınvalidemle kültür farkımız var. Kalkıp da çocuğa "**ben 17 yaşındayken şunu şunu yapıyordum, şuraları temizliyordum**" derseniz olmaz. Ben yapmasın demiyorum ama bunu demenin de bir uslübu var. Anneyle kız arasında bu muhabbet geçince tolere edilebiliyor ama dışarıdan birinin bunu söylemesi çocuk da farklı bir duygu uyandırıyor.* (Emine)

*Babaanne sürekli niye içine kapanık bu çocuk, hep bilgisayarla oynuyor diyor. Serhat'a da söylüyor, çok bilgisayarla oynama diyor. O yüzden Serhat'ta çok fazla iç içe olmak istemiyor. Bunu bunu yapma denmesinden hoşlanmadığı için bu seferde kendisini çekiyor, sınır koyuyor. Okul döneminde okul olduğu için sık bir arada olamıyoruz ama yaz tatillerinde her gün bir aradayız. **O zamanda çocuğa şunu yapma bunu yapma deyince çocuk ister istemez kendini çekiyor. Çok kural konmasını istemiyor.*** (Derya)

4.2.8.5. Kurallar

Aile ilişkilerini ve sistemini düzenleyen faktörlerden biri olan kuralların aileden aileye farklılık gösterdiğini görülmektedir. Kimi katılımcılar evde hiçbir kuralın olmadığını; fakat daha sonra konuşulmamış, netleştirilmemiş ama aile üyelerinin yerine getirdiği bazı davranışların olduğunu belirtmiştir (Ayhan). Genellikle eve geliş-gidiş saatleri, arkadaşlarla vakit geçirme ve evdeki düzenle ilgili ergenlere kurallar konulduğu gözlenmiştir.

Kızım mesela dershaneye giderken 7.30'ta eve gelirdi, ama dershanesi olmasın dışarıda kalamaz. Gündüzden eve gelmiş olacak. Sınır vardır yani. Kuraldır. Bu benim içinde geçerli. Eşim istemez kendisinden sonra eve gelinmesini, o gelmeden evde olunmasını ister. Akşam geçe kalamayız. Yani kurallar baştan yazılıyor (güler). Evde çok gürültü istemez. Kızımda babasını bilir, babası olduğu zaman kardeşiyle çıtı çıkmaz, benimle kavgaya girişmez, sesini yükseltemez. Çünkü bilir ki babası müdahale edecek, kızacak. Yani beni hiç saymıyor, takmıyor gibi bir şey (güler). Üzgünüm… (Hale)

*Dersin dışında titiz bir insanım. Kıl hastalığım var. 7/24 evi süpürüyorum. Ayça sabah okula giderken, ıpadden dizi izleyip aynı zamanda saçlarını bukle yapıyor, makyaj yapıyor. Diyorum ki saçlarını odada yapamazsın, saçların dökülüyor, bunu yapma yerin banyo diyorum. Çok titizsin diyor. **Çok bunaltıyorum insanları esasen.*** (Emine)

Hiçbir kuralımız yok. Hiçbir kuralımız yok. Free tamammen free. Büyük kızım bile olsa akşam saat 9'da evdedir. Hani bana haber verirseniz sıkıntı yok demişimdir. Belki başta öyle konuşmuşumdur. Öyle bir kural olmuş olabilir kafalarımızdan oluşturduğumuz. Ama bire bir şöyle yapacaksın diye bir şey yok. (Ayhan)

4.2.8.6. Problemleri Çözme

Anne-babaların karşılaştıkları sorunları çözme biçimleri ergenlerinde problemler karşısında kullandıkları stratejileri etkilemektedir. Daha önce eşler arasındaki problemlerin çözümünde de çiftin küsme, tartışma, vb. şeklinde yetişkin egoya ait olmayan baş etme yöntemleri kullandığına dikkat çekilmişti. Aile içinde sorunların nasıl çözüldüğü bu açıdan önem arz etmektedir. Nitekim Hale Hanım, kızının babasının baskıcı tutumuna karşı nasıl bir strateji geliştirdiğini şu şekilde açıklamıştır:

Eşim annesine çok önem verir, çok sever. Biz bir taraf, önce annesi bir taraf yani eşim için. Kızım da bunu bilir ve bunu kullanır. Kızım der ki "bak baba, babaanneme şunu yapacağım ama şunu da yapayım mı?". Bu babasının hoşuna gidiyor. Ben, eşime kullanıyor seni diyorum. Babaanneye bir iyilik yapıyor ama o sırada kendi isteğini de araya sıkıştırıyor. ***Kızım babasının baskıcı tutumuna karşı baş etme yolunu böyle buldu***. (Hale)

Kızımın erkek arkadaşı olduğunu babasına söyledim. Ama babasına söylemeseydim de hep yalan söyleyip aralarında bu durumu idare eden kişi konumunda olacaktım. Babasının tavrını bilsin istedim. Yani ***biraz kendimi kurtardım belki ama mecburdum***. (Hale)

Kenan Bey'de kardeşler arasında yaşanan sorunları çözmek adına onları bu durumla baş başa bırakmak gerektiğini düşündüğünü ve eşini de buna yönelttiğini ifade etmektedir.

Ben çocuklara biraz fazla sorumluluk veririm. Mesela iki kardeş kavga ediyor. Eşime diyorum ki girme araya. Ama bağırıyorlar diyor. Girme, sen girersen olay farklı olur, taraf tutarsın, diğerinin sana bakışı farklı olur. Bırak onlar olayı kapatır. En fazla bir saat iki saat, iki gün küserler. (Kenan)

4.2.8.7. Sosyal Destek: "Tek Başıma Mücadele Ediyorum. Allah'a Sığınıyorum. Dua Etmekten Başka Bir Şey Kalmıyor Elimde"

Anne-babaların yaşamdaki zorluklarla baş etmede ne tür sosyal destek ağlarına sahip olduğu, onların ruh sağlığını ve çocuklarıyla ilişkilerini etkileyen bir faktördür. Kimi katılımcı, hayatında dertlerini paylaşacak bir yakını olmamasından yakınmaktadır.

Özgül öğrenme güçlüğü bir çocuğa sahipken zaten çevreni kısıtlıyorsun, ortamlara giremiyorsun, çünkü birisi ters tepki verdiğinde çocuğunun ne yapacağını bilmiyorsun. Herkes yapıyor sen niye yapamıyorsun diyorlar. Destek alacağın insanlardan destekte göremeyince kalıyorsun öyle. Ben çok yakın çevremden, kendi eşimden, kendi kardeşlerimden bu tepkiyi aldım. ***Tek başıma mücadele ediyorum. Allah'a sığınıyorum. Dua etmekten başka bir şey kalmıyor elimde.*** (Derya)

Konuşunca rahatlıyorsun terapi gibi oluyor şuan. Gözden geçiriyorum süreçleri. Duygularımı normalde çok fazla herkesle paylaşmam. Çocuklar fıtratlarını benden almış. Belki de karşıma çok güvenebileceğim kimse mi çıkmadı. Etrafımız hep akraba. Akrabayla paylaşamıyorsun her şeyi. Paylaşılmaması lazım. (Selma)

Katılımcılardan bazıları ise ailesini kendisine büyük bir destek olarak görmektedir. İbrahim Bey, yurtta büyümüş ailesini tanıyamamış biri olarak evlendiğinde eşinin ailesinin onu sahiplenmesini mutluluk ve güven duygusu içinde paylaşmıştır.

Ben yurtta büyüdüğüm için pek kimsem yok. Babam Aydın'da. Amcamla halam var Ankara'da. Ben arar sorarım ama onlar beni pek arayıp sormazlar. Akraba bağları istiyorum ama onlar gelip gitmezler. Hanımın sülalesi kalabalık, evimiz hiç boş kalmaz. O açıdan şanslıyım. Ben hanıma da diyorum. ***Ben evlendiğimde akrabalarım oldu. Benim ailem, her şeyim onlar.*** (İbrahim)

Ailemin burada olması da benim için büyük destek. Kendimle barışık bir insan olmam, arkadaş çevrem, ailem onlarla birlikte vakit geçirmekten eğlenmekten eğlendirmekten zevk duyuyorum, bunlar beni motive etti. Diyorum ya eşim çok donuk, soğuk bir insan hele de ilk zamanlar. Ben de dışarıda mutlu olmaya çalışıyordum. (Hale)

4.2.8.8. Yaşanılan Kültür: "Bir Gün Babam Televizyon İzlerken Ablam Sakız Çiğniyordu, Babam Bir Döndü Baktı Ablama, Ablam Sakızı Yuttu"

Katılımcıların söylemleri göstermektedir ki, anne-babalar kendi yetiştirildikleri kültür ve anne-babalarının etkisi altında kendi çocuklarını yetiştirmektedirler. Bu durumun farkında olan Ayhan Bey, aynı apartmanda oturduğu babasını baskı aracı olarak görmekte, onun kendisine davrandığı gibi çocuklarına davranmamaya çalışmakta ama günümüz gerçekleri ile içinde bulunduğu kültürün sıkışması içinde kalmaktadır. Taner Bey'de benzer şekilde oğluyla ilişkilerini anlatırken kendi baba profilinin nasıl olduğuna gönderme yapmıştır. Selma Hanım'da kendi yetiştiği kültürde çocuk sevmenin ayıp karşılandığını; günümüzde

ise çocukların çok sevilmekten doyumsuz hale geldiğini iki uç nokta olarak izlediğini belirtmiştir.

Geçen gün düğüne giderken kızım bir etek giymiş, hani böyle giyme dedim. Ya baba düğünde de olsun dedi. ha buna karışmış mı oldum. Evet karışmış oldum aslında ama. Dışarıya bakıyorsun olmuyor işte. ***Elalem ne der diyorsun yani.*** *Çünkü neden evden çıkıyoruz, babamla aynı apartmandayız e o görüyor yani. Kızlarını böyle mi giydiriyorsun dese ne diyeceksin. Diyebilir; çünkü o doğudaki bir kültürün içinden geliyor. Modernlik falan, kızlar böyle giyer, eşin böyle davranır; babam bu kadarını kafasında kurmuyor ki. Biz mesela köydeydik. O zaman abimin eşi bizimle sofraya oturmazdı. Annem de onunla otururdu. Biz yemek yerdik. Yanımıza gelemezlerdi, hatta konuşamazlardı. Neredeyse bayramda el öpüyorlardı, ben öyle hatırlıyorum. Bir denge lazım işte. O ayarı tutturabilirsek iyi; ama tutturamıyoruz. O zamanda ne oluyor? Ben kendimi farklı görüyorum, babam gibi olmayacağım diyorum. Toplum çocuklarıma bir şey verecek diyorum. O zaman da toplumdaki değişimlere bakınca toplum ne verecek diyorum.* ***O zaman da ben vermek istiyorum, o zaman da yanlış pozisyonları doğuruyorum, çatışıyoruz ya da çakışıyoruz.*** (Ayhan)

Bizim evde babam 6'da eve gelecekse annem 4'te başlardı baban gelecek şunu yapma bunu yapma. Babam geldi mi evde tık ses olmazdı. ***Bir gün babam televizyon izlerken ablam sakız çiğniyordu, babam bir döndü baktı ablama, ablam sakızı yuttu***. (Taner)

Bizim dönemimizde ailemiz tabi ki bizi seviyorlardı ama bunu belli edemiyorlardı. ***Çocuk sevmek ayıptır, kucağına alma****. Onlardan büyüklerinden öyle görmüşler. Şimdiki çocuklar da sevgi manyağı oldular. Ama mutlu değiller, yetmiyor. Doyumsuzlar, hep daha fazlasını istiyorlar*. (Selma)

Yaşanılan mahalle

Yaşanılan kültür içinde incelebilecek bir alt başlık olan yaşanılan mahalle ergenin gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Bu konuyla ilgili çarpıcı söylemler, Taner Bey'in anlatılarında yer almaktadır.

Kötü arkadaş istemem. Bizim oturduğumuz çevre nezih bir semt değil, tabiri caizse ***Ankara'nın varoşu****. Bakıyorsun çiçeklerin üstünde diken var, sen de çiçek ol, dokunduğun insanın canını yakmak zorunda mısın.* ***Yani orası kötü bir muhitse bile sen orada kendini güzel yetiştirebilirsin. Ben bunu öğütlüyorum****. Benim yetiştiğim muhitte ölen arkadaşlarım oldu, inşaatta demir girdi, iç organları dışarı çıktı. Ben de Keçiören tarafında yaşadım. Ama ne uyuşturucu kullandım ne kimsenin namusuna leke sürdürdüm ha kız arkadaşlarım oldu*. (Taner)

4.2.8.9. Yaşanılan Aileyi Tanımlama

Araştırmaya katılan anne-babalara içinde bulundukları aileyi tek kelime ya da cümleyle tanımlamaları istenmiş ve ortaya her biri birbirinden farklı cevaplar çıkmıştır. Her bireyin, yaşadığı aileyle ilgili algısı ve duygusu değişmektedir.

Bir ailen varsa en büyük zenginlik odur. Bundan başka zenginlik yoktur. Ailen var mı? Var. Paraya ihtiyacın yok. Bir kuru ekmek soğan yesen de yetiyor sana. Benim oğlum yemez de gerçi (güler). (İbrahim)

Ailemi seviyorum ama biraz kopuğuz gibi geliyor. İletişim sıkıntısı yaşıyoruz. (Derya)

Bizim ilişkilerimizdeki en çok hoşuma giden şey güven. Birbirimize güveniyoruz. Ve Saygı. Dışarıda başınıza her türlü şey gelebilir ama biz bir aileyiz duygusunu hissediyoruz. (Deren)

Ailemi tek cümleyle nasıl tanımlarım, benim için çok zor bir soru. Ailem benim her şeyim. Yani şöyle söyleyeyim dışarıda ben tek başıma kolay kolay yemek yiyemem. Çorba içerim evde içerim. Kendi keyfime dışarıda yemek yemem. Mesela işten sonra Kızılay'a ineyim, takılayım, orada yemek yiyeyim demem. Ailemle birlikte olmak isterim. (Kenan)

Her şekilde sınırları zorlayan, mutluluğu da yaşayan bir aile. Sıkıntılara sabretmeyi öğretiyor bana en çok. Bazen yapmak istemediğim şeyleri de yaptığımda hayır diyerek onu üzmektense, yaptığım şeyi Allah rızası için yapayım diyorum. Bu da bir çıkar yolu. Müslüman Allah'dan ümidi kesmez diyor. O yüzden bazı şeyleri akışına bırak diyorum. Her zorlukla beraber bir kolaylık vardır. (Kadriye)

*Eşim, oğlum, annem, son iki kelime benim dünyam. O ev benim tek kelimeyle hayatım. 30 yıllık arkadaşlarım beni kahveye çağırıyor, gitmem ben. Ben evimde oturayım annem, çocuğum, eşim yanımda olsun, sağlıklı olsun. Keyifleri yerinde olsun, ben başka bir şey istemiyorum. **Ben 30 yaşında evlendim, arkadaşlara derim hep "bir erkek evlendiği gün ölür"**. O saatten sonra eşi ve çocuğu için yaşar. Mesela çocuk yola fırladı araba geliyor yukarıdan ne yaparsınız? Koşarak çocuğu itersiniz bana çarpsın araba diye. Aynen öyle gözüm üstünde. Oğluma bir şey olmasın, eşime bir şey olmasın. Fedakarım ama işte bilinse*. (Taner)

Süper diyemem, kötü hiç diyemem –çünkü kendi ailem-, yani orta. (Ayhan)

Mutluyum, şükrediyorum. (Selma)

Ailemiz çılgın. Yani bilmiyorum. Zaman zaman kuralcı, zaman zaman çok kuralsız.. (Emine)

4.2.9. Okul Yaşamı

Çocuk ve ergenin gelişiminde ve sosyalleşmesinde aileden sonra en önemli toplumsal kurum özelliği taşıyan okul yaşamının incelenmesi konuya bütünlüklü bakış açısını sağlamaktadır. Ergenlik döneminde çocuk için akran gruplar ve okul daha da önem kazanmaktadır. Bu nedenle anne-babanın ergenin bu deneyimlerini nasıl takip ettiği ve algıladığı incelenmelidir. Bu amaçla okul yaşamı başlığı altında 'anne babanın okulla işbirliği', 'okulla ilgili yaşanan sorunlar', 'okul rehberlik servisinden yararlanma' ve 'okuldan beklentiler' alt kategorileri ele alınmıştır.

4.2.9.1. Anne Babanın Okulla İşbirliği

Anne-babanın ergenin okul yaşamına olan ilgisi ve okul öğretmen, idareci ve diğer profesyonellerle işbirliği halinde olması gelişimini takip etmede önemli bir faktördür. 'Veli toplantılarına katılım', 'anne babanın okuldan kopuşu' ve 'okulda davranış kontrolü' bu başlık altında incelenen alt kategorilerdir.

Veli toplantılarına katılım: "Gölge gibi takip edin"

Araştırmaya katılan anne-babaların okulla en çok bağlantı kurdukları alanın veli toplantıları olduğu saptanmıştır. Katılımcılar, annenin, babanın ya da ablaların bu toplantılara katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu toplantılarda ergenlerin okuldaki davranışları ve akademik başarılarıyla ilgili bilgi almaktadırlar.

Veli toplantılarına ben katılırım. Her seferinde de fırça yiyorum. Ne yapalım çocuk çalışmıyor. Oğlunuz çok beyefendi, her yönden iyi ama ders yönünden başarısız diyor her öğretmen. Ama çok zeki çocuk, yapmıyor diyorlar. Bir şey olunca hemen konuşuyor diyorlar. ***Ama evde konuşturamıyoruz. Arkadaşlarıyla çene çalıyor.*** (İbrahim)

Geçen okulda toplantıya gittim, hocalar ders konusunda bir şey söylemediler. Sadece çocuklarınızı sevin, onlarla ilgilenin, fakat her şeylerine karışmayın dediler. Çocuklar, onlara karıştığınızı hissetmesinler ama siz bir ***gölge gibi takip edin*** *dediler. Ondan sonra bakış açım çok değişti. Ders çalış demiyorum artık. Hocalar, bu notlara bakmayın dediler. Serhat'ta ahlaki ve saygı açısından hiç sıkıntı çekmiyoruz dediler, çok hoşuma gitti, benim için önemli olan bu. Öğretmen ve arkadaşlarına olan davranışları. Evde çatışma yaşayabiliriz ama demek ki Serhat saygıyı öğrenmiş, okul ortamında ve diğer ortamlarda nasıl davranacağını öğrenmiş. Bugüne kadar bir baskı yapıyormuşum ama öğretmenleri beni frenledi. (Derya)*

Anne- babanın okuldan kopuşu: "Lisede artık çocuklar büyüdü, okula gitmek ayıp kaçacakmış gibi geliyor"

Araştırmaya katılan anne-babaların, çocuklarının yaşları ilerledikçe kendilerinin okulla iletişimlerinin kopması gerektiğine ilişkin bir inançlarının olduğu görülmektedir.

Biz toplantıdan toplantıya okula gidiyoruz. Öğretmenler gelin diyor aslında ama ***lisede artık çocuklar büyüdü, okula gitmek ayıp kaçacakmış gibi geliyor.*** *Benim açımdan değil de çocuk açısından böyle hissedilecekmiş gibi geliyor. Bunu düşündüğüm için toplantıdan toplantıya gidiyorum. (Selma)*

Küçük kızımın sınıf annesiyim ama ortaokul, lise olunca kopuyorsun. Küçüğün öğretmeniyle sürekli diyalog halindeyim, çünkü bir tane öğretmeni var. Sena'nın okuluna da bir şey olduğu zaman gidiyorum. Geçen mesela toplantıya gidememiştim, sonra gördüğüm öğretmenleriyle görüştüm. Bunun haricinde gitmiyorsun, gitmiyorum ne yalan söyleyeyim. ***Büyüdükçe okuldan kopuyor insan.*** *(Hale)*

Okulda davranış kontrolü

Araştırmaya katılan anne-babaların, ergenlerin okul yaşamlarına ilişkin bilgilerini gerek okul sisteminin sağladığı imkanlarla gerekse kendi kontrol ihtiyaçlarıyla sağladıkları görülmektedir. Katılımcılar hem okulun hem kendilerinin ergenlerin davranışlarını kontrol etmek adına onları sürekli gözetim altında tuttuklarını ifade etmişlerdir.

E okula kayıt oldum, herhangi bir devamsızlık durumunu öğretmeni girdiği zaman benim haberim oluyor. Bir iki kere oldu oğlumda. Dersler boş geçiyordu, okulun orada bir iki yer var, arkadaşlarla oraya gittik, o yüzden yarım gün yok yazıldım dedi. Bu nedenle okula gittim, öğretmeniyle, ilgili müdür yardımcısı ile görüştüm. Oğlumu da çağırttırdım oraya, neden oldu bu dedim, orada açıklama yaptı dersimiz boştu, şuraya gittik, o nedenle yarım gün yok yazılmışım dedi. Öğretmeninin yanında açıklama yapmış oldu. ***Bilgilerinin geldiğini bildiği için habersiz bir şekilde okuldan çıkamıyor, devamsızlık yapamıyor.*** *Devamsızlık yapacağı zaman da anne ders boş, ben çıkacağım diyor, ben de öğretmenine git, sor, çık diyorsa, çık diyorum.* (Kadriye)

Çocukları okuldan hiç çıkamıyorlar. Sabah 8'de okula gidiyor. Saat 12'de eve geliyor, annesi öğretmene mesaj atıyor eve geldi diye, yemeği yiyor. 40 geçe okulda olması lazım, gidiyor, öğretmen mesaj atıyor annesine Onur okula geldi diye. Yani dışarıyla bağlantı yok. Sürekli gözetim altında. (Taner)

*Okulların sistemi var, girip bakıyoruz çocuk okula gitmiş mi ödev yapmış mı? Bu bir **kontrol müdür, ilgi midir** yorumu siz yapın. Ama sistem buna zorluyor bizi. Beni baskılıyor çocuğuna yön ver diyor.* (Ayhan)

4.2.9.2. Okulla İlgili Yaşanan Sorunlar

Okulda ergenin yaşadığı sorunları takip etmek, bunların nelerden kaynaklanabileceğine ilişkin fikir geliştirmek için anne-babaların ergenin okul yaşamına ilgili olması beklenmektedir. Anne-babalar, okula ilgili yaşanan sorunları 'ders çalışma sorunu', 'okula gitmede isteksizlik', 'özel okul tercihi', 'öğretmen faktörü', 'akademik başarı odağında eğitim sistemi', 'okulla ilgili konuları ergenle konuşabilme' başlıklarıyla tanımlamışlardır.

Ders çalışma sorunu: "İlla da kızıp, dövmüyorum ama çıtasını yüksek tutmasını istiyorum. Yoksa piyasada tutunamazsın"

Ergenlerin ders çalışma sorununu oluşturan nedenler çeşitlilik gösterebilmektedir. Bilişsel yetersizlikler, elverişli olmayan eğitim ortamları ve imkanları, sosyal sorunlar, aile sorunları buna örnek gösterilebilir. İbrahim Bey, oğlunun küçük yaşlardan itibaren ders çalışmada ve akademik başarıda sorunlar yaşadığını, bunun sebebinin de ailede yaşanan tartışmalar olduğunu belirtmiştir. Taner Bey, oğlunun başarılı olması gerektiğini 'çıtasını yüksek tutmazsa piyasada tutunamaz' ifadeleriyle açıklamıştır.

Oğlum ilkokulda da, ortaokulda da lisede de aynı. Her birinde ödev yapmazdı yine yapmıyor. Davranışlarında bir değişiklik yok. Sayısaldan anlamıyor diye dil bölümünü seçtik ama yine aynı. Yine boş, her gün bana mesaj geliyor ödev yapmamıştır. Bu konuda çocukla anlaşamadık. Ama bu durum bizim suçumuz biz hep söyleriz. Vakti zamanın da birine kefil olduk, icra geldi, çok borçlarımız oldu, evde şiddet oluyordu, hanımla tartışınca araya bu girince hırsımızı ondan alıyorduk. Küçükken bizden çok çekti. Şimdi o yüzden üstüne gitmiyoruz. Çocuk bunları yaşadığı için böyle oldu. Yoksa hocaların hepsi diyor, oğlun çok başarılı bir öğrenci. Ama çalışmıyor, göz gezdiriyor şöyle bir derse, o dersten geçiyor. (İbrahim)

*Ondan istediğim sadece okusun. Lider olsun, en iyisini yapsın. Mesela matematikten 85 aldım diyor. Niye 85, sen gerizekalı mısın? Hoca anlatıyor sana ya onu dinlemiyorsun, ya ders çalışmıyorsun. 95, 100 alana kadar 85 alıyorsun. Niye almadın. **İlla da kızıp, dövmüyorum ama çıtasını yüksek tutmasını istiyorum. Yoksa piyasada tutunamazsın.*** (Taner)

Okula gitmede isteksizlik

Ergenlerin okula gitme konusunda isteksizlik gösteriyor olmaları, okul ortamıyla ilgili bir sıkıntı yaşıyor olması konusunu gündeme getirebilir ve bu konuda anne-babaların okulla işbirliği halinde olmaları ergenin iç dünyasında neler yaşadığına dair fikir geliştirmelerini sağlayabilir. Katılımcılar, genel olarak çocuklarının okula severek gittiğine dair gözlemlerini dile getirmişlerdir. Kimi katılımcı da çocuklarının bazı günler okula gitmede zorluk yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Okula yazılı olduğu zaman severek gitmiyor. Bazen sallama yapıyor. İngilizceden quiz olmuşlar, 13 kişi zayıf almış. Diyor ki "baba bu not önemli değil". Ama hoca önemli diyor. Sınav olacağı zaman karnım ağrıyor baba rapor al bana diyor. Ben almıyorum, zorla gönderiyorum, o sınavı olacaksın diyorum. (İbrahim)

Özel okul tercihi

Araştırmaya katılan anne-babalardan bir kısmı çocuklarının özel okullarda daha iyi eğitim alacaklarına inandıklarını bu nedenle imkanlarını zorlayarak onları özel okula gönderdiklerini belirtmişlerdir.

Oğlanı Ankara içinde bir Anadolu lisesine yazdırdık. Bir iki sene sonra mecbur özele vereceğiz. Okulda çocuklara bir şey öğretmediklerini düşünüyoruz biz. Ortaokulda koleje gitti. Oranın daha faydalı olduğunu düşünüyorum ben. Birincisi daha iyi yetiştiriliyor mudur diyeceksin. Bilemem ama en azından orada bir arkadaşlık ilişkisi var. Mutfaktaki yemek yeme kültürünü alıyor bence. O bile önemli. Tabi bunları aile öğretmek zorunda ama bir de görerek öğrenme var. Bir de orada sizin gibi öğretmenler ona bir şeyler öğretiyor, anlatıyor veya bir şekilde onları anlıyor. Bunun faydasını gördüm. Ben öyle düşünüyorum. (Ayhan)

Başka bir okulu kazanmıştı ama hesabımı kitabı yaptım, arabamı sattım, devlet desteği de aldık özel okula yazdırdım. Eve de yakındı, otobüsle gelip gitmesine kıyamadım o yüzden bu okula yazdırdık. Seviyordu da. Ama annesi çok istedi bu okulu. (Taner)

Öğretmen faktörü

Katılımcılar, okulda en önemli faktörlerden bir tanesinin öğretmen sevgisi, ilgisi ve çocuğu öğrenmeye motive eden öğretim yöntemleri olduğunu dile getirmişlerdir.

Eğer bir çocuk öğrenme güçlüğü çekiyorsa okulu sevebilir mi? Sevemez. Oğlum okulu sev, öğretmeni sev dememle çocuk sevemez. Çocuk karşıdan sevgiyi görecek ki sevsin. Öğretmen ona o sevgiyi hissettirecek, ancak o şekilde oğlum okulu sevebilir. (Derya)

Ali'nin okulda matematikten tüm çocuklar yüz almış. Kopya falan değil. Ama Türkçe'den 50- 60- 70 almışlar. Gittim okula dedim hocaları değiştirin. O Türkçe hocası da oradaydı dedi ki "Mehmet Bey bizde ilgileniyoruz ama". Dedim ki demek ki bu hoca gibi ilgilenmiyorsunuz. O hoca nasıl yapıyorsa bakın, çocukları nasıl elde ediyor bakın sizde onun gibi yapın. Sordum Ali'ye bu öğretmen nasıl yapıyor, o öğretmen nasıl yapıyor diye. Matematik öğretmeni biz soru çözdüğümüz zaman bize bir tane çikolata veriyor dedi. Herkes o çikolatayı almak için yarışıyor dedi. Ya da soruyu bilene yıldızlı pekiyi vereceğim diyor. Gibi mesela. Öbürü hiç böyle bir şey yapmamış. Girmiş ders anlatmış çıkmış gitmiş. Şimdi böyle olunca başarı da bunların da payı var. (Ayhan)

Akademik başarı odağında eğitim sistemi: "Başarı odaklı çocukları motive ediyoruz ama şöyle bir sükûnete ihtiyacımız var. Her şey ders değil"

Satrancı bıraktı. Ama o da bizim yüzümüzden oldu. Hadi ders çalışacaksın, Anadolu lisesine, Fen lisesine gideceksin hesabı yaptık. Bizim yüzümüzden oldu. Bizim de değil eğitim sisteminin yüzünden. Ben isterdim satrançta devam etmesini. Okulda satranç kulübüne gideceğim baba dedi. Gitse hafta sonu da gitmesi gerekiyordu ya da turnuvalara falan gidiyorlar. E çocuğun zaman kaybı olacak dedik. Çocuk, yapmak istiyordu ama biz dedik ki yapma. Şuanda gitse gider ama üçüncü, dördüncü sınıfta gidemez. Neden? Çünkü üniversiteye hazırlanacak. ***Ben ona iki sene serbestsin, ne istiyorsan yap ama iki sene sonra görüşeceğiz dedim. Yani ne yapabilirim. Biz ne şekilde davranırsak davranalım, sistemin de bizim davranışlarımıza yön verme etkisi var.*** (Ayhan)

Okullarda hep ***başarı odaklı çocukları motive ediyoruz ama şöyle bir sükûnete ihtiyacımız var. Her şey ders değil****. Hayatta sükûnete, tefekküre ihtiyacımız var. Ondan sonra gerisi geliyor zaten.* (Deren)

Okulla ilgili konuları ergenle konuşabilme

Okulda neler yaşandığına dair bilgi edinme yollarından bir tanesi ergenin kendisidir. Okul hayatı hakkında konuşabilmek için anne-babanın ergenle genel iletişim kanallarının açık olması gerekir. Katılımcılar genel olarak, çocuklarının bu konuyla ilgili konuşmada isteksiz davrandığını ifade etmişlerdir.

Beni hiç dinlemediği, kafası sürekli dalgın, kulağında kulaklık olduğu dönemler oluyor. Konuştuğunda da okulda arkadaşlarıyla ya da derslerle ilgili sorunlar yaşadığı ortaya çıkıyor. Oluyor zaman zaman kafası beş karış havada oluyor. (Deren)

Okulda tek sorunu derse katılmıyor. Biliyor ama katılmıyor. Geçen sene anne veli toplantısına katılmıştı. Hoca, kızınız biliyor tahtaya çıksa yapar ama yapmıyor demişti. Annesi de evde sesli, okulda niye sessiz diyor. Öğretmen de ev ortamındaki rahatlıkla, okul farklı dedi. Öğretmen, evde de mi sessiz bu çocuk, baba baskıcı mı demiş. Anne de yok baba hiç öyle değildir, ilişkileri daha iyidir demiş. Dedim Begüm'e defterinde yaptığın işlemi gel tahtada da yap, yanlış yapacağım korkun olmasın, bu bir rezillik değildir. Bu bir cesarettir, kendini ispat etmektir. Bu durumu da atlattı çok şükür. (Kenan)

Okulda olanları anlatmıyor. Sorarsak anlatıyor ancak. Mesela diğer çocuklarda bunu yaşamamıştık. Gelirlerdi, şu kız şöyle yaptı, öğretmen şunu anlattı, vs. anlatırlardı. Oğlan hiç böyle yapmıyor. Erkek çocuğu böyle. Ya da bu böyle. Yani biz bugün okulda şöyle yaptık, eğlendik falan diye anlatmıyor. (Ayhan)

4.2.9.3. Okul Rehberlik Servisinden Yararlanma

Anne-babanın okulla aktif iletişim kurmasını sağlayan okul biriminin rehberlik servisi olduğu bilinmektedir. Anne-babalara rehberlik servisinden yararlanma sorusu yöneltilerek mevcut uygulamalardan ne kadar yarar sağladıklarına dair bilgi edinilmeye çalışılmış ve bu birimle ilgili algıları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Rehberlik servisini yararlı bulmama

Anne-babaların rehberlik servisiyle ilgili algılarından bir tanesi bu birimin yarar sağlamadığı yönündedir. Deren Hanım, bir yarar sağlayamayacağını düşündüğü için bu birimle hiç görüşme talebinde bulunmadığını belirtmiştir. İbrahim Bey ise, bu servisin çocukları bilgilendirme anlamında yanlış yönlendirdiği kanaatindedir.

*Rehberlik servisinden yararlanmayı kesinlikle düşündüm. İsterdim çok isterdim. Ama **okul içinde bunun çok yeterli olmadığını düşündüğüm için hiç talepte bulunmadım**. Bireysel olarak öğretmenlerle görüşmelerim oldu sadece. Özel eğitimde iyiler ama.* (Deren)

Rehberlik hocası bunları yanlış yönlendiriyor. Siz ergenlik çağına geldiniz, yeri gelir annenize babanıza karşı gelirsiniz, yeri gelir ders yapmazsınız diyor. Hoca okulda onları yanlış yönlendirince, diyor ki hoca böyle konuştu bize. Oğlum banane senin hocandan diyorum. Senin hocan farklı ben farklıyım diyorum. Ben ergenlik çağındayım diyorlar. (İbrahim)

Rehberlik servisiyle ilgili bilgi sahibi olmama

Katılımcılardan çoğunun rehberlik servisi uygulamalarıyla ilgili bilgi sahibi olmadığı; bu nedenle de bu servise başvurmadığı ya da başvurmakta çekindiği görülmektedir.

Rehberlik servisinden yardım almadım ama çok düşündüm gitmeyi. Ama gitmedim niyeyse? ***Kızımla yine böyle kavgalı olduğumuz sabahlardan biriydi. Rehberliğe mi gitsem diye düşündüm. Onunla da konuşurlar, benimle de konuşurlar diye düşündüm ama gidememiştim. Hiçbir fikrim yok işte gitmediğim için***. (Hale)

Rehberlikle ilgili pek bir bilgim yok. Ama ailelere destek olacak bir uzmana ihtiyaç hissettim. Ama böyle bir hizmet var mı bilmiyorum*. Çocuğumu da beni de değerli hissettirecek bir uzmanla görüşmek isterdim. Aklıma bir soru takıldığında sorabileceğim biri olsa, benim sorunlarıma çözüm olacak biri olsa. Güzel olmaz mı?* (Selma)

Çocuklara uygun olmayan yaklaşım: "Sınıfa giriyorlar ve ismini söyleyerek çocuğu çağırıyorlar, o zaman çocuk mimleniyor"

Bazı durumlarda rehberlik servisi uygulamalarının çocuklar tarafından yanlış algılamalara neden olduğunu belirten katılımcılar söz konusudur.

Oğlum, biraz agresif. Ayça'da hiç rehberliğe çağrılmadım ama oğlumda çağırdılar. Anladım ki beni tanımak istiyorlar. Aile, çocuğun aynasıdır. Babamız rehberliğe dedi ki, benim çocuğumu bir daha buraya çağırmayacaksınız. Çünkü çocuğun psikolojisi bozulmuştu, çocuğu nasıl suçladılarsa, ne yaptılarsa. Hatta biz çocuğu okuldan almayı düşündük. Çünkü ***sınıfa giriyorlar ve ismini söyleyerek çocuğu çağırıyorlar, o zaman çocuk mimleniyor.*** *Aynı şeyi rehberlikçiye söyledim. O da diyor ki esasen çağırdığımız çocuğu kıskanıyorlar. Kıskançlık değil dedim bu, çocuklar rehberlik servisini oraya gelen çocuklara fırça atılan bir yer olarak görüyorlar, siz bunu böyle çeviriyorsunuz ama bu böyle değil dedim. Biz burada psikoterapi yapıyoruz dediler. Hayır dedim, psikoterapi yapmıyorsunuz. Bu nasıl psikoterapi, suçlayarak, iterek, ötekileştirerek olmaz.* (Emine)

Rehber öğretmen sayı yetersizliği

Katılımcılardan bir kısmı, rehberlik servisindeki rehber öğretmen sayısının yetersiz oluşundan yakınmakta ve bu sebeple her bir öğrenciyle ilgilenmenin mümkün olmadığını belirtmektedirler.

Okulda bir ya da iki tane rehberlik hocası var, e kaç tane öğrenci var hepsiyle ilgilenemiyor. Hepsinin tek tek ailesiyle konuşamıyorlar. Okulda aileyle de

ilgilenecek uzmanlar çok iyi olurdu. Ben şimdi bir şey olduğunda gidip rehberlik hocasıyla sohbet ediyorum, durumuyla ilgili bilgi alıyorum. Durumu nasıl, arkadaşlarıyla arası nasıl diye soruyorum. (İbrahim)

Mesleki sınırlar

Katılımcılar, rehber öğretmenlerin akademik başarı üzerinde yoğunlaşan mesleki sınırları olduğunu belirterek, aileyle ilgili çalışmalarda yeterli faydayı göreceklerini düşünmediklerini belirtmişlerdir.

Rehberlikten akademik başarı, şu yazılıdan kaç aldı, biraz daha etüt yapabilir miyiz gibi bildirimler alıyoruz sadece. (Deren)

Ben okulda başka profesyonellerinde olmasını isterim. Rehberlik hocasının aileyle ilgili konularda fayda vereceğini tahmin etmiyorum. Rehberlik her okulda var ama onların mesleki sınırları belli. Uzmanların ailelerle bir araya gelmesi çok önemli. (Kenan)

4.2.9.4. Okuldan Beklentiler

Araştırmaya katılan anne-babalar okuldan beklentilerini kendilerine sağlanacak, okulla işbirliğinin güçlenmesine hizmet edecek ve dolaysıyla çocuklarının okul yaşamlarıyla ilgili aktif rol oynamalarına yardım edecek profesyonel destek ihtiyacı şeklinde tanımlamışlardır. Ayrıca, bireysel ve ailesel danışmanlık ihtiyacının okullar aracılığıyla karşılanmasının önemini dile getirmişlerdir.

Okulda profesyonel destek ihtiyacı: "Hayatımızın büyük kısmı okulda geçiyor ama okullarda böyle destek yok"

Katılımcıların çoğu, okullarda kendilerine ve çocuklarına danışmanlık ve rehberlik edecek profesyonellere ihtiyaç duyduklarını dile getirmişlerdir.

Ben okulda başka profesyonellerinde olmasını isterim. Mesela sosyal hizmet uzmanları. Rehberlik hocasının aileyle ilgili konularda fayda vereceğini tahmin etmiyorum. Rehberlik her okulda var ama onların mesleki sınırları belli. ***Uzmanların ailelerle bir araya gelmesi çok önemli.*** *Benim ihtiyacım olmayabilir ama öyle aileler var ki. Ha benim şuan doğru olarak bildiğim ama yanlış ya da eksik olan şeylerim vardır. Bu konuda bana sosyal uzmanların rehberlik etmesinde fayda görüyorum. Bir fikir alışverişinde bulunmak isterim. Okulda böyle uzmanlar olsa başvururum. Bu çalışmalar bizi aydınlatır.* (Kenan)

Bence okulda başka profesyonellere de ihtiyaç var. *Öyle bir rol model olsa çok güzel olmaz mı? Toplumun önünde, okullarda böyle şeyler olsa. Danışmanlık servisi, rehber öğretmen tamam var da. Onlar genelde memur zihniyetiyle hareket ediyor. Memur zihniyetiyle hareket edince olmuyor. (Ayhan)*

Okuldan bir destek isterdim. İlkokulda, ortaokulda, lisede hatta üniversitede de bu destek lazım. ***Çünkü insanız, etten kemikten insanlarız. Nasıl başımız ağrıdığında doktora gidiyorsak, ilaç alıyorsak, bu sıkıntılarda da rahatlamaya ihtiyacımız var. Şuan sizinle konuşmak bile beni rahatlatıyor.*** *Çünkü insanın içini dökmesi, rahatlaması gerek. Çünkü sıkıntılar davranışlara, insan ilişkilerine, çocukların okul hayatına eğitimine, kişiliğine, her şeye yansıyor.* ***Hayatımızın büyük kısmı okulda geçiyor ama okullarda böyle destek yok.*** *Belki çok çok özel okullarda vardır. Okullarda gerçekten bu işi severek yapan uzmanlar olsun. Memur zihniyetiyle olmasın. Severek yapsın ki verimli olsun. (Derya)*

Kızımla ilişkim konusunda, aile ilişkilerinde ne yapmam gerekir onu konuşmak isterdim. Konuşmak bile insanı rahatlatıyor. Şurada sizinle konuşurken bile kaç nokta yakalıyor insan*. Hakikaten bu böyle diyebiliyor. Orada da yaptığın yanlışların sen fakında olmayabilirsin ama onlar uyarabilir. Konuşmak bende gerçekten çok etkili. Öyle bir danışmanlık aldıktan sonra kızıma nasıl davranmam gerektiğini daha iyi bilirim. Okullarda rehberlik artık hafife alınıyor. Rehberlik çocukların okulda ufak tefek sorunlarıyla ilgileniyor. Ben açıkçası aile olarak gidelim görüşelim isterim. Ama hiç…*(Hale)

<u>Akademik başarının yanında ruhsal anlamda sağlıklı çocuklar</u>

Araştırmaya katılan anne-babalar, okulların sadece akademik bilgi öğrenilen bir kurum değil; aynı zamanda sağlıklı nesillerin yetiştirildiği ortamlar olması gerektiği konusunda hem fikirlerdir. Katılımcılar anlatılarında sürekli olarak bu konuya değinmişler ve çocukların sosyal ve duygusal anlamda hayata kazandırılmasının önemine dikkat çekerek, okul sisteminde bu ihtiyaca yönelik değişim ve gelişimleri talep etmişlerdir.

Bence PDR uzmanları kadar sosyal hizmetler uzmanlarının da okullarda çalışması şart. Çok gerekli bu. İnşallah zaman içerisinde bu gerçekleşir. Şu eksik bu eksik diye eleştiren bir kadın olmak istemiyorum ama MEB'de eksiklikler var. MEB çok önemli, adı üstünde eğitim. Kızımın hep bir lafı var. Milli Eğitim'in iki eksiği var; biri eğitim biri sistem. Sinem bunu bir yerde okumuş, çok güldük. Tabi ama traji- komik bir durum aslında. Çocuklar çok gel-git yaşıyorlar işte. Bunları yönlendirmek gerek. Tek akademik başarı da değil. PDR'ciler bununla ilgili çalışıyor, aileyle görüşüyor belki ama bununla iş bitmiyor. ***Çocukların ruhlarına da inmek gerekiyor, tek akademik başarı değil.*** *Burada devreye sosyal hizmet girebilir. İnşallah bunlar hayata geçerse.* (Deren)

Akademik başarıdan önce insan olması benim için daha önemli. Bu konuda da keşke dersler olsa, psikiyatri dersimi olur yoksa başka hocalar mı olur, derslere girip çocuklara eğriyi doğruyu anlatabilseler keşke. (Hale)

Domino taşlarına benzetiyorum ben durumu. Ufak bir dokunuşla her şeyi değiştirebiliyorsunuz. İşte küçük yaşlardan itibaren okullarda sosyal hizmet uzmanlarının olması ailelerin daha bilinçli olmasını sağlayacak. Çünkü ergenlik öncesinde bunlar bilinirse çok rahat ergenlik yaşayacak çocuklarımız. (Deren)

Okullarda yaşanan olaylara, sorun yaşayan çocuklara üzülüyorum. Ama üzülmenin dışında bir şeyler yapmamız lazım. Elimizi taşın altına koymamız lazım. Biz sadece okulumuzun adı iyi olsun, başarılar olsun… İşte hep başarıya odaklanıyoruz. Okulumuzun adı çıkarsa kimse kayıt olmaz. Hep üniversiteyi kazananlar listesi yer alıyor okul duvarlarında. Ya kaybedilenler. ***Kaybedilenler derken psikolojik olarak kaybedilenlerden bahsediyorum.*** *O kadar çok çocuğumuz var ki bu ihmal yüzünden. Ufak tefek ihmaller bunlar.* ***Rehberlikten, sosyal hizmetlerden biri o çocuğa bir elini verse, bir görüşme ayarlansa, çocuğa bir yol gösterilse durum farklı olur. Sebeplere inilmek lazım, kim bilir neler vardır onun altında. Arkadaşından mı etkilendi, ailede neler yaşanıyor, bireysel olarak içinde ne fırtınalar kopuyor. Bunları çözsek o çocuğu kazanacağız belki de ama kimse elini taşın altına koymuyor.*** *Koymuyoruz, kendimi eleştiriyorum.* (Deren)

Bireysel Danışmanlık İhtiyacı

Katılımcıların çoğu, yaşamda karşılaştıkları zorluklarla mücadele etmede yalnız olduklarını dile getirerek gerek bireysel gerek ailesel düzeyde kendilerine danışmanlık yapacak profesyonellere ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Özellikle çocuk yetiştirirken çok zorluk yaşadıklarını ve ergenlik öncesinde başlayan rehberlik ve danışmanlık sürecinin ergenlik döneminde tırmanan ailesel krizlerin önüne geçebileceğini savunmaktadırlar. Ayrıca her bir ailenin ve kişinin bireysel farklılıkları olduğu için 'kişiye özel reçeteler' sunulması gerektiğini dile getirmişlerdir.

Ebeveynliği maalesef yaşayarak öğreniyoruz*. İşte sizin çalışmalarınız gibi çalışmalar olursa biz ne yapacağımızı daha iyi öğreniriz. O kadar kitap okuyorum, araştırıyorum ama olmuyor işte yaşarken çok farklı. Bir uzman,* ***çocuk yetiştirmek dans etmek gibi*** *demişti. İkiniz birbirinize uyum sağlayacaksınız. Bunun bir reçetesi yok, boğazım ağrıyor, başım ağrıyor bir ilaç alayım değil. Bire bir ele alınmalı. Çocuklarınızla ilişkiniz de farklı. Anne- Sinem farklı, Anne- Murat farklı. Bireysel farklılıklar var. Bu zorlukları yaşamadan önce rehberlik, danışmanlık gerekiyor. Kesinlikle işte siz bir öğrenciyi ele alırken onun bireysel özellikleri, ailesi ona göre hareket edeceksiniz.* ***Her ailenin, çocuğun hikayesi farklı.*** (Deren)

Ben çok kitap okudum. Çocuğun akademik başarısı nasıl artırılır, anne-baba eğitimiyle ilgili kitaplarım var. Çocuklarınıza sınır koyma diye 2 ciltlik kitabım var. Orada ki örnek olaylarla benim yaşadıklarım aynı değil ki. Bir de oradaki aile yapısı çok farklı, Amerika'lı bir yazar, kültür farklı. Bir de bir olay yaşıyorsun, o an bir dakika ne yazıyordu kitapta diyemiyorsun. Nasıl davranacağınızı o an bilemiyorsunuz. Kişiye özel yöntemler belirlemek gerek. ***Bireysel reçeteler lazım.*** *O kitaplar çok teorik kalıyor. Bir kreş öğretmeni her çocuğun kitabı farklı demişti. Birinde uyguladığın yöntem diğerinde uygun olmayabilir.* (Derya)

Benim ergenlik sıkıntılarım hiç bitmeyecek daha ortanca ve küçük te ergen olacak ve ***ben hep tek başımayım****. Her çocuk farklı. Benim küçük oğlum daha olgun ben ona izah ettiğim zaman anlayabiliyor. Tamam anne diyebiliyor. Ortanca da o yok. Büyükte de yok. Hepsinin annesi benim ama her birinin kişiliği farklı. Hangisine nasıl davranacağım ben. Birini görünce öğretmeni tebrik ediyor, çok iyi yetiştirmişsiniz. Diğerine iyi yetiştirememişsiniz diyor. İnsan başarısız hissediyor kendini; çünkü suçlanıyorsun. Çevredeki insanların bakış açısı da önemli. İnsanlar anlayışlı değil, bilinç yok, insanları hemen suçluyorlar. Rehber öğretmen beni rahatlatmalı, motive etmeli, ben zaten sıkıntı çekiyorum o beni bataklığa çekiyor. Bataklıktan kurtarmalı beni, ferahlatmalı ki kaygı duymayayım. Bu rahatsızlıklar zor ve yıpratıcı, uzun süreçli şeyler, ailenin desteğe ihtiyacı var. Uzman da böyle davranırsa ne yapalım. Çünkü derdini anlatıyorsun ona.* (Derya)

*Okullarda aile odaklı çalışma yapılmasını çok isterdim. Kendim içinde başvurmak isterdim. "****Eşime nasıl davranmalıyım ya da çocuklarıma nasıl davranmalıyım ki ilişkilerimiz daha verimli olsun" bu konularda yönlendirilmek isterdim. Keşke okullarda böyle profesyoneller olsa.*** *Çağımızda buna çok ihtiyaç var. Çoğu insanın psikolojisi iyi değil. Gerek yetiştirilme tarzı olsun, gerek aile yapısı, aile ilişkileri olsun normal insan çok az. Bunu bütün samimiyetimle söylüyorum. Yani olumlu insan çok az, şuan ailelerde çok olumsuz ve çocukları olumsuz yetiştiriyorlar. Hep ben odaklı, toplum odaklı sosyal değil, hep ben ben. Tüm akrabalık ilişkilerini de sarsıyor, kardeşlik ilişkilerini de sarsıyor, okulda arkadaşlık ilişkilerini de sarsıyor. Çocuklar hep bencilleşiyor. (Kadriye)*

<u>Ev ziyareti ihtiyacı</u>

Katılımcılardan Ayhan Bey, kendi eğitim hayatında yaşadığı bir anıyı paylaşarak bir ihtiyaca dikkat çekmiştir. Bu paylaşım, sosyal hizmetin uygulama yöntemlerinden biri olan ev ziyaretlerini açıklar niteliktedir. Katılımcı, Almanca öğretmenin evlerine ziyarette bulunmalarını, hayatı boyunca unutamayacağı bir deneyim olarak aktarmış ve bu ziyaretin kendisini değerli hissetmesini sağladığını ifade etmiştir.

Benim eskiden Almanca öğretmenim vardı. Onu hiç unutmam mesela. Taaa evimize kadar gelmişti. Almanca öğretmeni… düşün yani bir tane ders öğretmeni.

Evimize kadar gelmişti. Babama diyordu "senin bu çocuğun yaramazlık yapıyor, dersi dinlemiyor falan filan" ama taaa evimize kadar gelmişti. Şimdi var mı öyle bir şey? Demek ki ***hoca, çocuklarla bağlantı, ilişki ne kadar kurmak istiyor. Bir şeyler yapmak istiyor diye düşünmüştüm. Öğrenciye bir şey kazandıracak. Yoksa taaa evime kadar niye gelsin. Bana değer verdiğini hissetmiştim. Ben bu olayı hiç unutmam***. (Ayhan)

5. TARTIŞMA

Bu çalışmada ergenin anne-babasıyla ilişkileri ile aile işlevselliği arasındaki ilişki, çocuğu çevreleyen birincil sistemler olan aile ve okul sistemleri üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır. Alan yazında aile işlevlerini, aile sistemleri teorisi çerçevesinde anne-baba-çocuk ilişkilerine dair değerlendirmelerle tanımlamaya çalışan araştırmalar söz konusudur (7). Bu araştırmalar, aileyi sahip olduğu alt sistemler (çocuk, ebeveyn, ebeveyn- çocuk) çerçevesinde değerlendirmenin önemine ve aile sisteminin çocuğun okul bağlamındaki davranışlarında belirleyici olduğuna vurgu yapmaktadır. Sağlıklı aile işleyişleri ergenin okul ortamında sağlıklı davranışlar sergilemesini sağlamaktadır. Bu çalışmada da sistem ve ekolojik yaklaşımlarını kullanarak bireyleri içinde bulundukları sistemler çerçevesinde çok boyutlu değerlendiren sosyal hizmet bakış açısıyla; aile işlevleri ve anne-baba-ergen ilişkilerinin karşılıklı etkileşimi ve okul hayatı incelenerek ergenin içinde bulunduğu ilişkiler sistemine bütüncül bir bakış sağlanmaya çalışılmıştır.

Ergenlik döneminde sağlıklı aile işlevleri için ebeveyn tutumlarının değerlendirilmesi, ergenin bağımsızlık isteğine karşı ebeveynlerin esnekliğinin gözden geçirilmesi ve çocukların yeni ihtiyaçları hakkında müzakere edilmesi önerilmektedir (8). Diğer taraftan aile üyelerinin, aile içinde görevlerini yerine getirebilmesi ve aileye bir aidiyet duygusu hissetmesi için işlevsel bir aile yapısına ihtiyaç vardır (4). Alan yazın incelendiğinde sağlıklı aile işlevlerinin yeterli ebeveynlik fonksiyonlarını yerine getirmek için uygun koşullar oluşturduğu görülmektedir. (4). Bu çalışmada da aile işlevlerinin ergenin annesiyle ve babasıyla olan ilişkilerini etkilediği yapılan regresyon analizi sonucu ortaya konmuştur. Aile işlevlerinin genel işlevler, problem çözme ve duygusal tepki verebilme alt boyutlarındaki sağlıklılık anne ile ergen arasındaki ilişkiyi olumlu etkilemektedir (Tablo 4.21.). Yine benzer şekilde genel işlevler, problem çözme ve iletişim alt boyutlarındaki sağlıklı işleyiş ergenin babayla ilişkisini olumlu etkilemektedir (Tablo 4.22.). Dolayısıyla literatürdeki çalışmalar ve bu araştırmanın sonucu aile işleyişine ve üyeler arası ilişkilere bütüncül bakmanın önemi ortaya koymaktadır. Bu çalışmada bu bütüncül bakış açısıyla ergenin anne-babasıyla, kardeşleriyle, arkadaşlarıyla ilişkileri incelenmiş ve okul yaşamı değerlendirilmiştir.

5.1. Anne-Baba-Ergen İlişkileri ve Aile İşlevselliğiyle İlgili Elde Edilen Bulguların Tartışılması

Bu kısımda aile işlevleri ve anne-baba-ergen ilişkilerine dair elde edilen bulguların birlikte tartışılması uygun bulunmuştur. Çünkü bu iki değişkenin içinde benzer kavramlar söz konusudur. Örneğin aile işlevlerinin gereken ilgiyi gösterme alt boyutuyla anne-baba-ergen ilişkilerindeki anne-baba duyarlılığı (kabul/ilgi) birbirini tamamlayan faktörlerdir. Ayrıca araştırmada ölçekler aracılığıyla ergenlerden elde edilen nicel bulgular ile nitel görüşme tekniğiyle anne-babadan elde edilen bulgular ilişkilendirilerek konuya hem ergen hem anne-baba gözüyle bakılmış ve bu bulgular alan yazındaki çalışmalarla tartışılmıştır. Ayrıca ortaya çıkan sonuçlar okul sosyal hizmeti bağlamında değerlendirilmiş ve okul sosyal hizmet uzmanlarının konuyla ilgili yapabileceği faaliyetlerle ilgili bir perspektif sağlanmaya çalışılmıştır.

İlk olarak ergenlerin ***anne-babalarıyla ilişkilerine*** bakıldığında; araştırmanın nicel kısmında ergenlerin kendilerini babalarına (%15,9) göre; annelerine (%24,7) daha yakın hissettiği sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 4.3.). Ayrıca ergenler, anneleriyle ilişkilerini (%81,4); babalarına göre (%74,3) daha iyi olarak tanımlamışlardır (Tablo 4.5.). Bu bulguyu destekler nitelikte Williams ve Kelly, yaptığı araştırmasında ergenlerin anneleriyle ilişkilerinin babalarına göre daha yakın ve güvenli olduğu sonucuna varmıştır (17). Ülkemizde yapılan bir diğer ergen-ebeveyn ilişkilerinin araştırıldığı çalışmada da ergenlerin babadan ziyade anneye yakın olduğu saptanmıştır (149). Araştırmanın nitel kısmında da anne-babaların söylemleri ergenlerin kendilerini annelerine daha yakın hissettikleri bulgusunu desteklemektedir.

"... çocuklar belki yaratılıştan anneye duygusal anlamda daha mı yakın hissediyorlar". (Selma)

"*Annesiyle dertleşir, en son benim haberim olur. Anneye daha yakın. Annesine yaklaşır, bana yaklaşmaz*". (İbrahim)

"*Annesine daha yakın, benden biraz uzak duruyor…*" (Ayhan)

Bununla birlikte araştırmada, anne-babalar, ergenlerin anneleriyle daha çok tartışma yaşadığını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan anneler, çocuklarıyla daha çok vakit geçirmeleri ve onların bakım ve gelişiminden sorumlu olan ebeveynin kendileri olmalarından dolayı ergenlere daha müdahaleci tavır geliştirdiklerini ifade

etmişlerdir. Bu konuda eşleriyle sıkıntı yaşayan anneler, 'çocuklarıyla yüz göz olan' tarafın kendileri olmalarından dolayı babaların ergenlerle daha seviyeli ilişkilerinin olduğunu belirtmişlerdir. Konuyla ilgili olarak Smetana ve Darris'in çalışmasında, ergenlerin davranışlarının özellikle anneleri tarafından ***kontrol edildiği ve izlendiği*** sonucuna ulaşılmıştır (150). Ergenin günlük işleriyle ve bakımıyla çok fazla ilgilenen annelerin, onların gelişimsel durumları ve davranışları üzerinde güçlü etkilerinin olması araştırmacılarca kabul görülen bir sayıltıdır (151).

Ayrıca babaların; annelere göre ergenlerle daha az ilgilendiği ve ebeveynlik işlevini daha az yerine getirdiği sonucuna ulaşan araştırmalar söz konusudur (17). Bu araştırmada da, çalışmaya katılan anneler; "***babaların bakım, ilgi ve iletişim anlamında çocuklarına yeterli özeni göstermediğini*** hatta çocukların ihtiyaçlarıyla ilgilenmediğini ve birlikte vakit geçirerek onlarla paylaşımda bulunmadığını" ifade etmişlerdir.

Çocuğun bakımından sorumlu ebeveynin anne olması durumuna farklı kuram bakış açılarıyla bakılabilir. Parke, bu durumu Freud'un Psikoanalitik ve Bowlby'in bağlanma kuramlarının çocuk gelişiminde 'anne'yi belirleyici faktör olarak değerlendirmelerine bağlamaktadır (152). Bu kuramlarda babanın sorumluluğundan hiç bahsedilmiyor değildir; ancak çocuğun yetişkin hayatındaki kişiliğinin bebeklikten itibaren annesiyle kurduğu ilişkilerden etkilendiği vurgulanmaktadır. Bu konuya toplumsal cinsiyet bağlamında yaklaşıldığında da; anneye yüklenen toplumsal rolün çocuğun bakım ve ihtiyaçlarından sorumlu olan ebeveyn şeklinde sürdüğü görülmektedir. Araştırmanın nicel sonuçları bu durumu destekler niteliktedir. Nicel analiz sonuçları, ADÖ ***roller*** alt ölçek puanları arasında ergenlerin annelerinin meslekleri bakımından anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Annesi ev hanımı olan ergenlerin aile içi rolleri, annesi işçi olan ergenlerin ailelerindeki rollere göre daha olumludur (Tablo 4.31.). Bu durum, 'annenin çalışıyor olmasıyla birlikte birden fazla role sahip olması ve evde rollerle ilgili karmaşanın oluşması, ergenin evdeki rollerin işleyişiyle ilgili algısını değiştirmektedir' şeklinde yorumlanabilir. Araştırmaya katılan anne-babaların söylemlerinde de annenin bu rollerine ilişkin ifadeler söz konusudur:

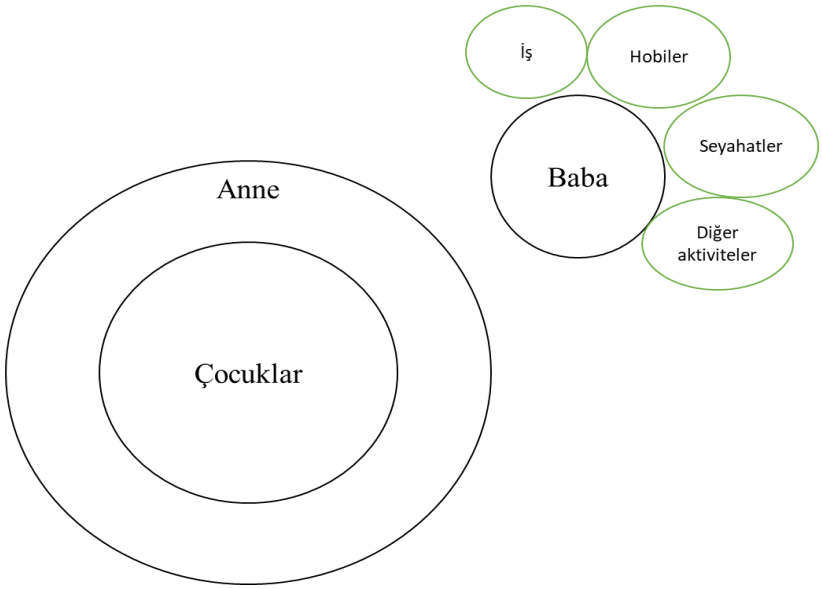
"…*Akşam eve geldiğimde kapıyı açacak, temizliğini, ütüsünü yapacak, eşiyle ilgilenecek. Ana olacak…*" (Taner)

"*Çamaşır, vs.yi kimin yapacağı belli zaten. Benim yapacak halim yok herhalde…*" (Ayhan)

Toplumsal cinsiyet rolleri ve kültürel yapı, aile üyeleri arasındaki ilişki ve davranış biçimlerini etkilemektedir (153). Araştırmaya katılan anneler ise bu rollerinin altında kendilerine aşırı sorumluluk yüklendiğini belirterek eşleriyle bu görevleri paylaşamamalarından yakınmaktadırlar:

"*… Her şeyi ben tek başıma yapacaksam o zaman biz niye evlendik, niye çocuk sahibi olduk, niye aile olduk. Birlikte sorumluluk olmalı. En azından birazcık destek. Ama en ufacık hata da anne suçlu…*" (Derya)

Bu noktada Ejder'in '*uydu baba modeli*' olarak tanımladığı Şekil 5.1.'de verilen modelden bahsetmekte fayda vardır (154). Bu modelde yukarıdaki bilgiler şekille özetlenmiştir. Anne, çocukların tüm sorumluluğunu üstlenmiş, tüm enerjisini onlara vermiş ve hayatı adeta onlarla iç içe geçmiştir. Baba işe gidip gelen ve sonra televizyon izlemek, vb. aktivitelerle kendine özgü dünyasında yaşayan ve evle, aile üyeleriyle minumum düzeyde ilgilenen bir ebeveyndir. Ya da babanın iş hayatı yoğundur ve evin dışında kendine ait sosyal aktiviteleri, hobileri vardır (yani kendine uydular oluşturmuştur) ve yine aile bireyleriyle olan ilişkisi minumum düzeydedir. Anne ise ya bu durumu kabullenip kendini çocuklarına ve evine adanmışlıkla hareket edebilir ya da tükenmişlik duygusuyla çocuklara aşırı müdahale eden ve baskı yapan ebeveyn konumuna gelebilir. Bu durumlar, babanın evle ve aile bireyleriyle olan uzak ilişkisi ve ilgisizliği sonucu oluşabilecek ihtimallerden bir kaçıdır, bununla ilgili birçok olası başka durum da söz konusu olabilir. Bu işleyişle süren aile ilişkilerinde çocukların gelişiminin zarar görmesi çok kuvvetli ihtimaldir.

Şekil 5.1. Uydu baba modeli.

Bununla birlikte toplumsal değişimler, kadının çalışma hayatına geçişiyle birlikte parayı kazanmakla yükümlü babanın, babalık rolünün değişime uğraması çocuk gelişimi üzerinde babanın rolü ve etkilerine yönelik çalışmalar yapılmasına sebep olmuştur (21). Konuyla ilgili Lamb, ***babanın çocuk bakım ve gelişim süreçlerine katılım*** boyutlarını; çocukla birlikte etkinlikte bulunması, etkileşime girmesi (sinemaya gitmek, spor yapmak, vb.), çocuğun ihtiyaç duyduğunda ulaşabileceği bir yakınlıkta bulunması ve çocuğun sağlıklı gelişimi için sorumluluk üstlenmesi şeklinde tanımladığı görülmektedir (155). Bu açıdan bakıldığında araştırmanın nitel kısmında anne-babalara aile üyeleriyle birlikte yaptıkları aktiviteler sorulmuş ve babaların genelde ergenle birlikte etkinlikte bulunmadığı görülmüştür:

"…*Mesela bir erkek çocuğu ne ister? Babayla bir futbol oynamak ister, gezmek ister. Babamız bizi sadece yazlığa götürür arabayla. O da son üç senedir böyle*…" (Derya)

"…*Birlikte yaptığımız aktivite yok. Hafta sonları ben zaten maçlarda oluyorum; onlar da kendi programlarını yaparlar*…" (Kenan)

Bu noktada; aile içi ebeveynlik rolleriyle ilgili sorunların olduğu, çocuk gelişimiyle ilgili anne-baba arasında işbirliğinin olmadığı görülmektedir. Konuya ***okul sosyal hizmeti perspektifiyle*** bakılırsa; sosyal hizmet uzmanlarının aileyi bir sistem olarak gördüğü ve bu sistemde yer alan alt sistemleri (anne-baba, anne-çocuk,

baba-çocuk, kardeş alt sistemleri gibi) incelediğini görmekteyiz. Böylece anne-baba-ergen ilişkilerinin güçlenmesine ve aile işlevlerinin sağlıklı oluşuna katkı sağlamak amacıyla uzmanlar, bu alt sistemlerle çalışabilirler. Aileyi bütün olarak inceleyerek, tüm üyelerle görüşme planı yapabilir ve üyelerin kişilik yapılanmaları, fiziksel ve ruhsal sağlıklarını değerlendirip; aile işlevlerini etkileyen kronik bir hastalık ya da psikopatoloji olup olmadığını belirleyebilirler. Çünkü bu hastalıkların aile içi ilişkileri etkilemesi muhtemeldir. Bu noktada herhangi bir durum saptanırsa tıbbi ve psikiyatrik tedavinin izlenmesi için havale hizmetleri gerçekleştirilebilir.

Diğer taraftan uzmanlar, aile içi rollerin eşit dağılımına ilişkin farkındalık oluşturabilir, anne-babanın birbirlerine karşı empatik yaklaşmalarını sağlayarak sahip oldukları rolleri ve bu rollerle ilgili zorlukları anlamalarını sağlayabilirler. Ayrıca etkili ebeveynlik tarzlarıyla ilgili gerek bireysel gerekse grup düzeyinde psiko-eğitimler sunabilirler. Anne-babanın birlikte ve ayrı ayrı ergenle kaliteli vakit geçirmeleri ve onlarla paylaşımda bulunmaları yönünde destekte bulunabilirler. Anne ve babanın mevcut durumda sahip olduğu becerileri ve gelişmeye açık yönlerini keşfetmelerini ve bunları çocuklarıyla olumlu ilişki kurmada nasıl kullanacaklarıyla ilgili onlara fikir sağlayabilirler.

Ergenlerin yaşamlarıyla ilgili ***anneleriyle daha çok paylaşımda*** bulundukları söylenebilir. Ergenlerin özel ve cinsellikle ilgili konuları babalarına göre anneleriyle daha fazla konuştukları ve bu konularla ilgili bilgileri annelerinden aldıkları saptanmıştır (156). Bir başka araştırmada da ergenlerin akran ilişkileri hakkında annelerin babalara göre daha fazla bilgi sahibi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (157). Bu çalışmada da ergenlerin karşılaştıkları sorunları çözmede başvurdukları kişi olarak annelerini (%31,1); babalarına (%17,6) göre daha fazla oranda tercih ettikleri görülmüştür (Tablo 4.14.).

Diğer taraftan ders çalışma, gelecek planları ve sosyal konuları her iki ebeveynle de eşit derecede konuştukları rapor edilmiştir (8). Steinberg ve Silk (158), bu farklılığı, annelerin daha çok *duygusal destek*; babaların ise bilgi veren ve *maddi destek sağlayan* ebeveyn olarak algılanmasına dayandırmaktadır. Araştırmaya katılan babalardan bir tanesinin söylemi bu konuyla ilişkilendirilebilir: "…*Şimdi oğlum diyorum sen aylık ne kadar harcıyorsun şu kadar, kardeşin ne kadar harcıyor bu kadar. En çok parayı kim harcamış? Sen. En çok kime eşya alınmış? Sana... Bak*

demek ki ben seni seviyorum." (İbrahim) Burada katılımcı, oğluna olan sevgisini ona yaptığı maddi harcamalar üzerinden belirtmiştir.

Konuyla ilgili ergenlerin anne-baba tutumlarını algılamalarına yönelik yapılan nitel bir çalışmada bir ergenin ifadesi dikkat çekici bulunmuştur: "*Bizde bir kral var. Kral yönetir bizi… yani son karar babadan çıkar… Aslında evet ihtiyaçlarımız karşılanıyor, para bakımından ihtiyaçlarımız karşılanıyor ama manevi yönden kralımız biraz uzak bizden, kraliçemiz biraz daha yakın*" (159). Bu anlatı hem babanın maddi fonksiyonuna hem de ergenlerin duygusal ve manevi destek olarak annelerini algıladığıyla ilgili olarak yukarıda bahsedilen bilgileri doğrular niteliktedir.

Araştırmanın regresyon sonuçlarına göre de aile içinde *duygusal tepki verebilme* faktörü anne ile ergen arasındaki ilişkiyi yordayıcı bir etken olarak bulunurken, aynı faktörün baba ile ergen ilişkisini yordamadığı görülmüştür (Tablo 4.21.). Yani ailede olumlu ya da olumsuz duyguları ifade edebilme işlevi arttıkça anneyle ilişkiler pozitif hale gelmektedir. Diğer taraftan bu değişkenin babayla ilişkilerde söz konusu olmadığı ve ergenlerin babalarına her türlü duygularını ifade edebilmeleri noktasında sınırlı ilişkileri olduğu söylenebilir.

Bu noktada araştırmaya katılan anne-babaların ifadeleriyle ***baba otoritesi***, ergenlerin babalarıyla duygularını paylaşamıyor olmasında etkili olabilir: "… *bana uzak duruyor… belki baba figüründen çekiniyordur. Ama annesiyle daha rahat. Benle biraz daha ustruplu konuşuyor*." (Ayhan) Ayrıca annelerin çocuklarına sevgi ve ilgilerini hem sözel hem dokunarak ifade ettikleri; fakat babaların çocuklarına olan duygularını ifade etmede zorlandıkları görülmüştür: "*Ben dokunarak sevgimi göstermem. Babam da öyleydi. Sürekli seni seviyorum seni seviyorum diyemem*." (Taner)

Baba-ergen ilişkilerindeki sıkıntıların çocuğun okul yaşamına etkileri söz konusu olabilmektedir. Williams ve Kelly, baba-ergen ilişkisindeki bağlanma sorununun, ergenin okulda davranış problemlerine neden olduğu sonucunu ortaya koymuştur (17). Araştırmalar babayla kurulan sağlıksız iletişim biçiminin ergenin okulda sergilediği şiddet davranışını artırdığını göstermektedir (18).

Ayrıca araştırmanın regresyon sonuçlarında da aile içi iletişim boyutunun

ergenin babayla ilişkilerini etkilediği görülmektedir. Yani aile içi sağlıklı iletişim biçimi babayla ilişkilerin olumlu olmasını sağlamaktadır (Tablo 4.22.). Dolayısıyla konuya ***okul sosyal hizmet bakış açısıyla bakıldığında***; babanın ergenle olan ilişkisinin güçlendirilmesi için babanın sert otoriter olmaktan ziyade; ergenin gerektiğinde kendisine başvurabileceği, aralarında karşılıklı bağlılığın ve sıcaklığın olduğu bir ilişki biçimi oluşturmak hedeflenebilir. Babaların potansiyel güçleri açığa çıkarılabilir, beceri geliştirmesi sağlanabilir, çocuğuyla kurduğu sağlıklı ilişkinin hem çocuk hem aile için yararlarıyla ilgili farkındalık oluşturulabilir, ergenin babayla yapmaktan hoşlandığı ve babanın bunları yapabilirliği değerlendirilerek babayla ergenin kaliteli zaman geçirmesi ve paylaşımda bulunması sağlanabilir. Ayrıca makro boyutta baba-ergen ilişkilerinin dinamikleri ve önemiyle ilgili okuldan başlayarak tüm toplumda farkındalık çalışmaları yürütülebilir, proje ve seminerler düzenlenebilir.

Literatürdeki çalışmalar ve bu araştırma sonuçları, sadece annenin değil; anneyle birlikte babanın ergen üzerinde oluşturacağı tutumun, ergenin psikolojik iyiliği için anlamlı etki yaratacağını söylemektedir (160). Araştırmanın nitel kısmındaki bulgularda; anne-baba-ergen ilişkilerinin, ***ergenin duygusal gelişimini*** etkileyen bir faktör olabileceği görülmüştür:

"*Kavga ederek duygularımızı ifade ediyoruz. O resmen bağırıyor. Gözlerinden öfke fırlayacak gibi hiddetleniyor…*" (Hale)

"*Babanın ilgisizliği çocukların dünyalarına yansıyor. Büyük oğluma soruyordum; büyüyünce ne iş yapacaksın. Eve geleceğim çocuklarımla ilgileneceğim derdi. Böyle bir his var çocuklarda*" (Derya)

Bu konuya aile işlevlerinin ***gereken ilgiyi gösterme*** alt boyutuyla bakacak olursak; sağlıklı ailelerin birbirleriyle orta düzeyde, sağlıksız ailelerin ise birbirleriyle ya bağımlı olma derecesinde aşırı ilgilendiği ya da çok az sevgi ve ilgi gösterdiği görülmektedir (2). Bu noktada anne-babaların ergenlerle ilişkilerinde ***duygusal sıcaklığı*** gösteriyor olmalarının önemine dikkat çekmek gerekir. Duygusal sıcaklığı benimseyen ebeveynlerin, çocuklarını sevdiği ve ilgi gösterdiği görülmektedir (161). Ebeveynlerinden ilgi ve sıcaklık algılayan, bir başka deyişle olumlu aile ikliminde yetişen çocukların; soğuk ve baskıcı anne-babaya sahip çocuklara göre daha olumlu psikolojik özellikler ve davranışlar sergilediği gözlenmiştir (13).

Bu durum anne-babalarının çocuğun gelişimini destekleyen ***ebeveynlik tarzlarını*** benimseyip benimsememeleriyle ilişkilidir. Literatürdeki çalışmalar; reddedici ebeveynlik tarzının ergenlerin gelişimi için kötü sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Reddedici/İhmalkar ebeveyn tutumu; cezalandıran, çocuğu birey olarak görmeyen, gereken ilgiyi göstermeyen, başkalarının yanında çocuğu eleştiren, alay eden ve sevgi eksikliği yaşayan ebeveyn tutumudur (162). Muris ve arkadaşları tarafından yapılan araştırmalar, kaygılı olma eğiliminde olan ergenlerin, ebeveynlik biçiminin reddedici olduğunu göstermiştir (163). Benzer sonuçlar, Markus ve arkadaşlarının araştırmalarında da görülmektedir (164). Ayrıca reddedici ebeveyne sahip ergenlerin intiharı düşünme eğiliminde olduğu saptanmıştır. (165). Baumrind tarafından yapılan araştırmada, ergenlik dönemindeki psikoaktif maddelerin kötüye kullanımının reddedici ebeveynlik stiliyle ilişkili olduğu görülmüştür (166).

Bu araştırmada ise ergenlerin anne-baba tutumlarıyla ilgili olarak ilk üç sırada yer alan algılarının 'koruyucu (%35,3)', 'hoşgörülü (%32,9)' ve 'baskıcı (%10,9)' olduğu görülmektedir (Tablo 4.6.). Araştırmanın nitel kısmında anne-babalar da kendi ebeveynlik tarzlarıyla ilgili çocuklarının algılarıyla aynı şekilde 'hoşgörülü, koruyucu, baskıcı' tutumları benimsediklerini dile getirmişlerdir. Sümer ve arkadaşlarının anne-baba tutumlarına ilişkin Türkiye'de yapılan çalışmaları inceledikleri araştırma sonuçlarına göre ülkemizde anne-baba tutumları yazınının genellikle ergenler tarafından algılanan anne-babalık tutumlarından oluştuğu ve ebeveyn ile diğer kaynaklardan alınan ölçümlere pek başvurulmadığı sonucu ortaya çıkmıştır (13). Bu çalışmada hem ergenlerin hem de anne-babaların konuya ilişkin algılarının ölçülmesi araştırmanın özgün taraflarından birini oluşturmaktadır.

Ayrıca, analiz sonuçları anne ilişkileri, baba ilişkileri ve aile işlevselliğinin, ergenlerin algıladıkları anne-baba tutumuna bağlı olarak anlamlı bir şekilde değiştiğini göstermektedir (Tablo 4.36.). Genel olarak anne-baba tutumlarını demokratik, koruyucu, hoşgörülü ve otoriter olarak algılayan ergenlerin anne ve babalarıyla olan ilişkileri; anne-baba tutumlarını baskıcı ve ihmalkar olarak algılayan ergenlerin anne ve babalarıyla olan ilişkilerine göre daha olumludur. Olumsuz ilişkilerin daha yoğun olduğu anne-baba-ergen ilişkileri, daha yoğun çatışmaları, daha olumsuz duyguları ve bunun yanı sıra cezalandırıcı ve daha sert ebeveynlik stillerini içermektedir (8). Türkiye'de yapılan çalışmalarda özellikle anne-baba

tutumlarını demokratik algılayan ergenlerin çevreleriyle psikolojik uyumlarının; anne-baba tutumlarını baskıcı ve otoriter algılayanlara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır (13).

Bu noktada ***okul sosyal hizmet uzmanlarının*** anne-baba tutumlarıyla ilgili bilgi alması ve ergenin gelişimini olumsuz etkileyecek ya da engelleyecek bir tutumla karşı karşıya olup olmadığıyla ilgili bir risk değerlendirmesi yapması önem arz etmektedir. Özellikle son yıllarda sıkça karşılaşılan ihmal ve istismar olgularıyla ilgili disiplinler arası bir çalışma gerekmektedir ve okul sosyal hizmet uzmanları bu çalışmanın bel kemiğini oluşturmaktadır. Almış oldukları mikro-mezzo-makro boyutlardaki eğitim sayesinde konuya bütüncül yaklaşmakta ve bireysel, ailesel, hukuksal, çevresel boyutlarıyla değerlendirme ve müdahale çerçevesi çizmektedirler. Ayrıca katı ya da ihmalkar tutumların ergenlerde madde kullanımı, suça bulaşma, zorbalık yapma, okulu bırakma ya da asma gibi davranış problemlerine yol açtığı göz önünde bulundurularak uzmanların bu riskleri anne-baba-ergen ilişkilerini ve aile ortamını inceleyerek değerlendirmesi ve müdahalede bulunması önem arz etmektedir.

Hem anne-baba tutumları hem de aile işlevselliğinin bir boyutu olan ***davranış kontrolünün*** ergenlik döneminde arttığı görülmektedir. Davranış kontrolü; ebeveyn kuralları, denetim, izleme ve ergenlerin faaliyetlerini yönetmeyi kapsamaktadır. (8). Anne babalar, hassas bir dönem olan ergenlik döneminde çocuklarıyla çatışmalar yaşamamak ve onların gelişimlerini sağlamak için yeterli işlevsel aile koşulları oluşturmalıdır. Başarılı ebeveynlik, çocuğun yaşına ve gelişimine uygun görevleri tanımlamak ve esneklik gösterebilmektir. Ergenlerin gelişimsel ve sosyal ihtiyaçları ebeveynler üzerindeki baskıyı artırabilir. Bu dönemde ergenler daha fazla özgürlük ve bağımsızlık talep etmektedir ve bu durumda ebeveynler aile rollerini yerine getirmek, sosyal olarak belirlenen belirli kural ve normları takip etmek, ergene destek vermek ama bir yandan da onun davranışlarını düzenlemek zorundadırlar (4). Ebeveynlerin önünde zorlu görevler vardır; bir yandan ergenin eksik ya da doğru olmayan davranışlarını kontrol etmek için disiplin sağlamak; bir yandan da ergenlerin kendi dünyalarını keşfetmelerine olanak sağlamalıdırlar ve bunlar arasındaki dengeyi oluşturmak oldukça güç olabilmektedir (4).

Ergenler kendi eylemlerini ve başkalarının eylemlerini değerlendirebilecek ***mantıksal çıkarımlar*** yapabilmekte ve ***seçimlerine dayalı prensipler*** oluşturabilmektedirler. Dolayısıyla anne-babalar, daha önce çocuk üzerinde var olan gücün ergenlikle beraber yetersiz kaldığının ve ergenlerin artık birçok alternatifi görebildiğinin farkında olmalıdır (4). Aşırı müdahaleci ebeveyn kontrolü boyutlarından biri olan '***psikolojik kontrol***' ergenlerin duygularını ve düşüncelerini kontrol etmeye çalışan ve onların duygusal gelişimlerini baltalayan bir süreç oluşturmaktadır (167)

Bu noktada araştırmada ergenlere 'kendi amaçlarınızı ve kararlarınızı belirleyebiliyor musunuz?' sorusu sorulmuş ve bu soruya çoğunlukla 'evet' yanıtı verdikleri görülmüştür (Tablo 4.1.). Ergenlerden bir kısmı amaçlarını ve kararlarını belirleyememe nedenlerini anne-baba tutumlarına bağlamıştır. Anne-babalar da kendi söylemleriyle 'aşırı koruyucu, takip eden, zaman zaman bunaltan, vb.' tavırlarıyla ergenlerin davranışlarını kontrol etme çabası içinde olduklarını belirtmişlerdir.

Aşırı koruyucu ebeveynlik tarzı, ergenin üzerinde otorite kurma ve onun her hareketini bilme çabası, ergende içsel ve dışsal davranış problemleri oluşturabilmektedir (4). Araştırmaya katılan anne-babaların ifadeleri bu bilgiyi doğrular niteliktedir"…*Annesi yazın apartmanın önünden zor ayrılıyor, çocuk 16 yaşında ya. Cama çıkıyor hemen 'Onurrr neredesin?' diye bağırıyor…Arkadaşları onunla dalga geçiyorlarmış 'sütünü içtin mi diye'. Onur yeter artık beni arayıp durma diyor…*" (Taner). Ergenler üzerinde bu tarz bir psikolojik kontrol, anne-baba-ergen ilişkilerinde gerginliklere neden olmakta ve ergenin iç dünyasını etkilemektedir (168).

Ayrıca ***ergenin kendi benliğiyle*** ilgili bir anlayış ve kavrayış geliştirdiği bu dönemde çocuğun ilgilerine, arkadaşlarına, fiziksel görünüşüne, entelektüel sorgulamalarına, mesleki kariyeriyle ilgili kararlarına aşırı müdahalede bulunma, ergenin başarılı bir kimlik geliştirme sürecine müdahale etme riskini doğurur. Örneğin araştırmaya katılan bir anne, çocuğunu *mesleki kariyeriyle* ilgili yönlendirmeye çalıştığını ama başarılı olamadığını şu sözlerle ifade etmiştir: "*Psikolog olmak istiyor, benim bütün baskılarıma rağmen. Ben 'olma olma, bak çok duygusalsın etkilenirsin' diyorum. O da doktorlar nasıl ameliyata giriyorsa ben de*

bu işi yapabilirim diyor. Ben de fazla duygusal ruhunda bir şey açar diye endişeleniyorum. O da ben çok iyi bir psikolog olacağım, Ankara'nın en iyi psikologlarından olacağım diyor. Çok iddialı, kendine güveniyor." (Emine). Benzer şekilde bir katılımcı çocuğunun ***giyim tarzına ve saç stiline*** müdahalede bulunduğunu ifade etmiştir: "*Çok süslenir. Saç kavgası yapıyoruz. Farklı bir stil yapmış, önden perçem bırakmış bir tane. Affedersiniz karı mısın oğlum sen dedim…Giyimine de karışırım. Yeşil pantolon giyilir mi Allah aşkına? Sanayi de giymem ben o pantolonu…Düşük bel pantolonu kimler giyiyormuş oğlum biliyor musun dedim? Baba herkes giyiyor dedi. O zaman herkes eşcinsel dedim. Şöyle baktı yüzüme. Bak habere dedim. Amerika'da eşcinseller birbirlerini tanıyabilmek için düşük bel pantolon modasını çıkarmışlar. Öyle deyince korktu*. (Taner).

Davranış kontrolünün bir başka biçimi olan '***ebeveyn izleme***' süreci, ergenin sağlıklı gelişimi ve anne-baba-ergen ilişkileri açısından faydalı bir yöntemdir. Ebeveynlerin sağlıklı bir şekilde çocuklarını izleme davranışı, ergenlerin aktivitelerini, arkadaş ilişkilerini ve onlara daha fazla özerklik tanındığında neler yaptıklarını takip etme imkanı tanır. (8). Katılımcılardan İbrahim Bey'in oğlunun arkadaş çevresini gözlemlemesi ve müdahalede bulunmasıyla ilgili süreç ebeveyn izleme sürecine örnek olarak gösterilebilir: "*Oğlumun gezen tozan, sigara içen arkadaş ortamı vardı. Hepsinden kopardım onları. Baktım çocuk takılıyor, gece 12'de geliyor. Sonra baktım arkadaşlarına, gördüm ki benim oğlumda sigara içmeye başlamış. Hemen kopardım arkadaşlarından. Annesi zaten takipteydi. Şimdi görüşmüyor o arkadaşlarıyla. Şimdi ki arkadaşlarıyla genelde kafeye gidiyorlar, oturuyorlar. Bazen sinemaya gidiyorlar. Gece 9-10 gibi futbol oynamaya gider*." Başarılı ebeveyn izleme davranışı ergenlerin akademik başarılarına ve düzenli davranışlarına katkı sunmaktadır (169). Yetersiz ebeveyn izleme davranışı ise ergenlerin okulu asma, maddeyi kötüye kullanma, antisosyal davranış geliştirme gibi dışsallaştırılmış davranış problemlerine neden olabilmektedir (158). Bir başka çalışmada okul içinde zorba davranışlar gösteren çocukların ebeveynlerinin reddedici, ilgisiz ve aldırmaz tutumda oldukları ifade edilmektedir (170). Bu durum, anne-babanın ilgi ve gözetim seviyesinin yanında aile işlevlerinin sağlıklı olup olmamasıyla ilişkilendirilir. Sağlıksız aile işlevlerine sahip ailelerde yetişen ergenlerin; sağlıklı aile işlevlerine sahip ailelerde yetişen ergenlere göre kuraldışı davranışlar gösterme oranları yüksek bulunmuştur (2).

Tüm bu bilgilerin ışığında; ebeveyn kabulü veya sıcaklığı, davranışların izlenmesi ve ergenin özerkliğine izin verici, demokratik tarzda bir disiplinin ergenin psikolojik gelişimine ve okul yeterliliğine katkı sağlayacağı belirtilmektedir (14). Bu noktada ergenin ***bağımsız olma isteğine*** yönelik anne-babanın katılığı ya da esnekliği ilişkilerini etkileyen bir faktör olabilmektedir. Ergen bu dönem boyunca ebeveynleriyle daha az, akranlarıyla daha çok zaman geçirmektedir (171). Bu araştırmada da ergenlerin boş zamanlarını değerlendirme aktivitelerinin ilk iki sırasında 'bilgisayar, vb. şeylerle ilgilenmek (%27,5) ve arkadaşlarla gezmek (%20,3)' yer almaktadır. Araştırmaya katılan anne-babaların neredeyse tümü çocuklarının bağımsız olma, kendileriyle zaman geçirmeme ve arkadaşlarıyla birlikte olma isteklerini dile getirmişlerdir. Bu durum, kimi ailede anne-baba-ergen arasında sorun olarak kimi ailede ise döneme özgü bir durum olarak karşılanmaktadır.

"....Fazla özgür hissediyor kendini. Biz öyle bir aile yapısına sahip değiliz. Fazla özgür olamazsın diyorum, anlatıyorum. Ama o bana 'ben bu hakka sahibim,...' diyor" (Hale)

"... '*Ben artık büyüdüm, beni sizinle gelmeye zorlamayın anne' diyor. Arkadaşlarıyla birlikte olmak istiyor*..." (Kadriye)

"*... Bir yere gideceğiz 'ben gelmesem olur mu' diyor. Ya niye gelmiyorsun diyoruz. Benim işlerim var diyor (güler). İşi bilgisayar, oyun başka bir işi yok*". (Ayhan)

Ergenlerden bir kısmının ***anne-babalarıyla iletişim*** kurmada isteksiz olduğu görülmektedir. Katılımcılardan bir annenin çocuğuyla iletişimini tanımlarken 'koridorda karşılaşıyoruz' ifadesi ergenle anne-baba arasındaki yakınlığın boyutunu açıklar niteliktedir. Bu durum, ergenlik döneminde anne-baba-ergen ilişkilerinde gözlenen duygusal sıcaklık, yakınlık, samimiyet ve bağlılığın azalmasıyla ilişkilendirilebilir (172). Ancak bu dönemde ebeveynlerine daha güvenli bağlanan ve yakınlık duyan ergenlerin psikososyal uyum ve sosyal yeterliliklerinin daha iyi olduğu araştırmacılarca gözlenmiştir (173). Ergenin özerklik talebi ile anne-baba-ergen arasındaki yakınlığın denge içinde olmasına dikkat çekilmektedir. Anne-babadan uzaklaşmak yerine; güçlü duygusal bağlarla, ergeni aşırı yönlendirme ve kontrolden kaçınan bir tarzda anne-baba tutumunun bu dengeyi sağlamaya hizmet edeceği vurgulanmaktadır (174).

Birey olma çabasında benliğiyle ilgili arayışta olan ergenin çalkantılarla geçen bu sürecinde; anne-babalara, döneme özgü ergenlerin yaşayabilecekleriyle

ilgili bilgilendirici, eğitici faaliyetlerin düzenlenmesi ***okul sosyal hizmet faaliyetlerinin*** arasında yer almaktadır. Konuyla ilgili eğitim ve seminerler düzenlenebileceği gibi; ayrıca bireysel görüşmeler ve grup çalışmaları yapılarak anne-babaların süreci nasıl yaşadıkları ve algıladıklarıyla ilgili paylaşımlarda bulunmaları sağlanabilir, grup çalışması sorunların evrensel olduğu ve nasıl baş edilebileceğiyle ilgili katılımcılara umut aşılaması bakımından önem arz etmektedir. Bu çalışmaların sonucunda, anne-babaların özerklik arayışındaki ergenin benlik gelişimine zarar vermeden çocuklarını nasıl sağlıklı bir şekilde izleyecekleriyle ilgili fikirlere ulaşılabilir.

Ergenlik döneminde anne-babalarıyla çatışmalar yaşayan gençlerin bu sağlıksız ilişkilerinin kökenlerinin *ebeveynleriyle çocukluk yıllarındaki sağlıklı olmayan ilişki koşullarına* bağlanmaktadır (175). Araştırmaya katılan anne-babaların bazı söylemleri bu bilgiyi desteklemektedir:

"*…Kayınvalidem, kayınpederimle yaşıyorduk, onlar her şeye karışıyorlardı. Çocuk yetiştirme duygusunu yaşayamadım***.** *Çocuğu odaya sokardım bu ödev bitecek derdim, çıkarmazdım odadan. Bire giden ikiye giden çocuk sıkılacak yani, yapmayacak…Ben ısrarla anlayacaksın diyordum, anlatıyordum anlatıyordum. Hakikaten diyorum ya çocuğuma hak veriyorum. Ben yaptım, biz yaptık ya da. İyi bir aile örneğinden de yetişmedi yani. Kızımla ilişkimizin zor olmasını çocukluğuna bağlıyorum".* (Hale)

Bu noktada anne-baba-ergen ilişkilerinin bebeklik ve çocukluk yıllarındaki gelişimi, yaşanan fiziksel ve ruhsal sorunlar, hamilelik öyküsü, anne-babaya bağlanma süreçleri, gelişimi engelleyen genetik, ailesel, çevresel faktörler incelenebilir. Okul sosyal hizmet uzmanlarının bu kapsamda '***psikodinamik, bağlanma, nesne ilişkileri***' şeklinde belirtilen kuramları bilmesi, değerlendirme ve müdahale planlarını bu şekilde hazırlaması önem arz etmektedir.

Psikodinamik aile danışmasında amaç, ebeveynlerin ve çocukların etkili fonksiyonelliğine engel olabilen iç çatışmaları çözmek ve birbirlerinin geçmiş sorunlarını daha iyi anlamalarına yardımcı olmaktır. Aile yapıları, üyelerinin neye ihtiyaçları olduklarını anladıklarında değişebilir ya da değişmeyebilir (örneğin; boşanma, ikinci evlilikler). Ailelerde kuşaklararası geçmişe dayalı işlevsiz ilişkiler veya kötü muamele (çocuk istismarı, vb.) olabilir. Bu durumda psikodinamik müdahale, bireylerin bu olumsuz davranışların kurbanı ya da faili olmaları ihtimalini

azaltabilir (176) Psikodinamik müdahalenin amacı, ebeveynlerin çocuğa yönelik saldırgan davranış ve tutumlarını (pasif veya aktif, doğrudan veya dolaylı, bilinçli ya da bilinçsiz) değerlendirmek ve tedavi etmek şeklinde belirtilmiştir (177). Dolayısıyla bu temelde değerlendirme yapan okul sosyal hizmet uzmanı, sorun yaşayan ergenin semptomlarını derinlemesine inceleyebilir, anne-babanın tedavi sürecine katılımını sağlayarak ergende psikopatoloji oluşturan ebeveyn tutum ve davranışlarını anlayabilir ve bunlara yönelik aileyle beraber bir müdahale sözleşmesi yaparak destekleyici ebeveyn rollerini güçlendirebilir.

Bununla birlikte çocukluk yıllarında sağlıklı iletişim tarzları kurulmuş olsa bile ebeveynler, ergenlik dönemini çocuk yetiştirmenin zor ve karmaşık bir dönemi olarak tanımlamaktadırlar. (178). Bu konuyla ilgili anne-babaların anlatıları söz konusudur:

"*Yani zor, ergenlikleri çok zor. Çünkü kendi içinde çalkantıları var…*" (Derya)

"*Hakikaten zor. Bazen isyanlardayım. Bizde ergen olduk ne bu böyle. Biz anneme bağırmayı geç, ses tonumuzu yükseltemezdik…*" (Hale)

Diğer taraftan ergenlerin ve anne-babaların yetişkinliğe dair tanımlarının farklılık gösterdiği; hatta anne-babaların bile ortak bir yetişkinlik tanımı üzerinde anlaşamadığı alan yazın çalışmalarında görülmektedir (179). Dolayısıyla anne-babaların ergene ***sorumluluk verme ve ondan beklediği olgunluk derecesiyle*** ilgili bir belirsizlik söz konusudur. Bu araştırmada da ergenlere anne-babalarının kendilerinden beklentilerini nasıl algıladıklarıyla ilgili bir soru sorulmuş ve ergenlerin 'benden sadece yapabileceğim kadar şey bekliyorlar (%47,1)' cevabıyla 'benden çok fazla şey bekliyorlar (%43,6)' cevabı arasındaki oranın yakınlık gösterdiği fark edilmiştir. Bu veri ergenlerin bu konuyla ilgili kafalarının karışık olduğunun bir göstergesi olabilir. Araştırmaya katılan anne-babalarında çocuklarına yetişkin sorumluluğu verme konusunda fikir ayrılığına düştüğünü gösteren anlatıları söz konusudur; *"Gelir çorabını çıkartır atar… Ben odasına girdiğimde etrafta eşya falan görürsem direk yatağının üstüne atarım. Sonra bilir ki ben gelmişim. O da mecbur toplar asar. Ama annesi alıyor, tek tek diziyor. Ya yapma diyorum alışsın. Benim hanım oğlan ortaokula gidene kadar yemek yediriyordu. Yapma çocuk alışsın diyorum. Evde annesi olunca anne yemek yap diyor. Ama annesi evde olmayınca her*

türlü yemeği yapıyor". (İbrahim).

Ayrıca anne-babaların birçoğunun çocuklarından beklentisinin sadece ders çalışmak ve akademik başarı olduğu araştırmanın nitel sonuçlarında görülmektedir: "…*Ev işleriyle uğraşmasını istemiyorum. Ben şuan ona tüm hizmetleri muntazam bir şekilde veriyorum (gülümser). O kendi dersinden sorumlu*…" (Emine). Bu sonuç, akademik başarı anlamında yüksek beklentinin ergende yaratabileceği psikolojik sorunları ve ergenin ders dışında diğer alanlarda gelişim gösterememe ihtimalini ortaya çıkarabilir. Nitekim yine aynı annenin ergeni sosyal aktivitelere yönlendirme konusunda faaliyeti erteleme eğiliminde olduğu görülmektedir: "… *bir ara piyano dersi aldırdık, eve org aldık. Enstürman, nota konusunda yetenekli aslında; ama doğrusunu söylemek gerekirse şuan da vaktimiz yok. Üniversite sınavına girip çıktıktan sonra devam etmesini istiyorum*…" (Emine). Burada annenin kullandığı "vaktimiz" kelimesi, ergenle kendini ayrıştırmayan, ergenin birey olmasına izin vermeyen bir yapının karşımıza çıkabileceği ihtimalini doğurmaktadır. Bu sonuçtan hareketle ilk kez Cline ve Fay'in çalışmasında bir çocuğun 'annem başımda helikopter gibi dönüyor' şikayetiyle ortaya çıkan ve '*helikopter anne*' olarak adlandırılan terimden bahsedilebilir (180). Bu kavram, çocuğun etrafında pervane gibi dönen, her şeyine yetişmeye çalışan, çocuğun hayatına ve kişiliğine müdahale ederek bireyselliğine izin vermeyen anne ya da baba profilini temsil etmektedir. Özellikle ergenlik döneminde birey olmaya çalışan ve bir kimlik belirlemeden önce özgür deneyimleme dönemi olarak adlandırılan '*moratoryum'* evresini yaşayan bir çocuk için bu davranış modelinin ergenin gelişimini olumsuz yönde etkileyeceği belirtilmektedir (4). Ayrıca ergenin anne-babası tarafından olumsuz değerlendirilmesi '*özsaygı'* gelişimini de olumsuz etkileyebilmektedir. Örneğin; sadece yüksek akademik başarının onaylandığı bir durumda ergen 'bir koşula bağlı ebeveyn desteği' kazanacağını düşünebilir ve bu durum çeşitli riskler doğurabilir.

Okul sosyal hizmet kapsamında bu durum değerlendirildiğinde; ergenin ailede, okulda ve toplumda sorumluluk kazanması doğrultusunda anne-babalarla işbirliği kurularak çalışmalar yapılabilir. Ergenin ilgi alanları ve anne-babanın ondan beklentileriyle ilgili aile görüşmeleri yapılabilir, akademik başarının dışında ergenin fiziksel, duygusal, sosyal ve ahlaki gelişiminin önemine ilişkin anne-babalarda farkındalık oluşturulabilir. Ayrıca ergenin sorumluluk ve beceri kazanmasında

bilişsel-davranışçı terapi teknikleri kullanılabilir. Okul sosyal hizmeti bağlamında uygulanan bilişsel davranışçı yaklaşım; kendini değerlendirme, öz yönetim, güçlendirme, kendini eğitme, öfke kontrolü, gevşeme eğitimi, sosyal problem çözme, akran danışmanlığı gibi müdahale yöntemlerini içermektedir (201)

Smetana ve Gaines'in ***anne-babayla ergen arasındaki çatışmaların*** sebeplerini araştırdığı araştırmasında büyükten küçüğe sırasıyla evdeki günlük işler (% 21), etkinlik seçimi (% 17), kişilerarası ilişkiler (% 17), ergenin oda düzeni (% 13), ders çalışma (% 10), ev dışında geçirilen zaman (% 9), dış görünüm (% 6) ve para ve harcama (% 5) şeklinde sıralanan sorunlar ortaya çıkmıştır (3). Smetana ve Gaines (1999)'in çalışmasıyla benzer olarak bu araştırmada da ergenlerin anne-babalarıyla yaşadıkları sorun olarak 'ders çalışma (%22,6)', 'evdeki günlük işler (%17,05)', 'izin alma (11,7)' konularını daha fazla oranla bildirdiği görülmektedir. (Tablo 4.8.) Araştırmanın nitel kısmındaki anne-babaların söylemleri de bu verileri desteklemektedir.

*"Ondan istediğim sadece okusun. Lider olsun, en iyisini yapsın… İlla da kızıp, dövmüyorum ama çıtasını yüksek tutmasını istiyorum. Yoksa piyasada tutunamazsın.***"** (Taner)

"Oğlum ilkokulda da, ortaokulda da lisede de aynı. Her birinde ödev yapmazdı yine yapmıyor. Davranışlarında bir değişiklik yok." (İbrahim)

"Sorumluluk duygusu yok. Annesi yüz kere söylüyorsa da yine de yapmaz." (Ayhan)

"İzin alma konusunda, bir yere gitme konusunda babamız daha sıkı…Bazen hafta sonu arkadaşlarıyla dışarı çıktığında kafeye gidiyorlar, sonra AVM'ye gidiyorlar, arkasından bir kafeye daha gitmek istiyor. Öyle olduğu zaman babası kızıyor. Sınırları aşmak istiyor…" (Emine)

Bu noktada anne-baba-ergen ilişkilerini ve ergenin sağlıklı gelişimini belirleyen bir etkeninde ***anne-babanın kendi aralarındaki ilişki*** olduğu belirtilmektedir. Ebeveynler arası uyumsuzluk ve ebeveynlik güçlükleri olan ailelerdeki çocuklarda gelişimsel dönüm noktalarını (örneğin; ergenlik) karşılamada daha büyük sorunlar yaşanmaktadır (15). McCoy ve arkadaşları, anne-baba davranışları ve evlilik ilişkisinin ergenlerin okul uyumunu etkilediğini belirtmişlerdir (16). Alan yazına göre çocuğun okula uyum sağlamasında farklı tiplerdeki aile işlevsellikleri etkili olmaktadır. Sağlıksız aile işlevlerine sahip ailelerde yetişen

çocukların sınıf ortamına adapte olmasının sağlıklı aile işlevlerine sahip ailelerde yetişen çocuklara göre daha zor olduğu görülmüştür (7). Bu anlamda anne-babaların kendi aralarındaki eş ilişkisinin ergenlerle ilişkilerine, ergenin davranışlarına ve ergenin okuldaki uyumuna etki ettiği söylenebilir. Araştırmaya katılan anne-babaların bazı söylemleri bu veriyi destekler niteliktedir.

"Oğlum ilkokulda da, ortaokulda da lisede de aynı. Her birinde ödev yapmazdı yine yapmıyor. Davranışlarında bir değişiklik yok…Ama bu durum bizim suçumuz biz hep söyleriz. Vakti zamanın da birine kefil olduk, icra geldi, çok borçlarımız oldu, evde şiddet oluyordu, hanımla tartışınca araya bu girince hırsımızı ondan alıyorduk. Küçükken bizden çok çekti. Şimdi o yüzden üstüne gitmiyoruz. Çocuk bunları yaşadığı için böyle oldu..." (İbrahim)

Doğan ve Ceyhan, yaptıkları araştırmada anne-babalar arasındaki anlaşmazlık düzeylerine göre tüm aile işlevlerinde anlamlı bir fark bulunmuştur. Anne-babaları arasında ara sıra ve sıklıkla-her zaman anlaşmazlık yaşanan ergenlerin anne-babaları arasında hiç anlaşmazlık yaşanmayan öğrencilere göre tüm aile işlevlerini daha sağlıklı algıladıkları bulunmuştur (181). Araştırmaya katılan anne-babaların eşleriyle yaşadıkları sorunlara ve bunların aile işlevlerine, çocuklarıyla olan ilişkilerine olan yansıyışıyla ilgili dikkat çekici ifadeleri bulunmaktadır.

"*Eşim zayıf biri, ne yiyorsun içiyorsun da zayıf kalıyorsun diye sorduklarında 'laf' diyor… Yarın bir gün oğlum evlendikten sonra ben bunu döverim… Bazen oğlan geliyor 'yeter ya kesin artık kavga etmeyin' diyor*" (Taner)

"*… kendimi bir labirentin içinde hissediyorum. Dönüp dönüp dolanıyorum. Böyle bir his hissediyorum*…" (Derya)

Okul sosyal hizmet perspektifiyle bu duruma bakıldığında; anne-babanın kendi aralarındaki ilişkiyi değerlendirmek ve müdahale planı oluşturmak için çift danışmanlığı sürecini başlatmak gerektiği görülmektedir. Çift danışmanlığı, okul temelli aile danışmanlığı hizmetlerinin içinde önemli bir yer tutmaktadır (23). Çatışma içindeki çiftin iletişim kalıplarını değiştirmek için kendilerini ifade etmelerine olanak sağlamak, kendisinin ve eşinin davranış/ beklentilerine ilişkin farkındalık geliştirmelerine yardımcı olmak hedeflenmektedir. Ayrıca çift danışmanlığında; çiftin güçlü yönlerine vurgu yaparak ilişkileri sağlıklı ve etkin bir hale getirme amaçlanmaktadır (121)

Araştırmanın nitel sonuçlarında; eşler arası yaşanan bu sorunların annenin

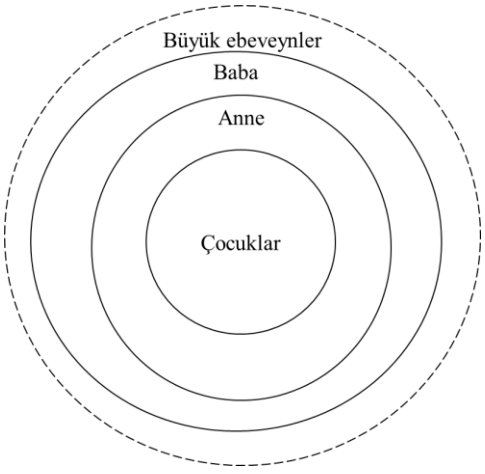
üzerine fazla sorumluluk yüklenmesi, toplumsal cinsiyet bakış açısıyla annenin aile kararlarında geri plana itilmesi, yanlış kurulan iletişim biçimleri, alkol kullanımı kaynaklı çıkan sorunlar gibi nedenlere bağlandığı görülmektedir. Katılımcıların anlatıları doğrultusunda eşler arasında en fazla soruna sebep olan durumun anne-babaların kök ailelerinin aile işleyişine olan müdahaleleri olduğu görülmektedir.

"*…kayınvalidem kayınpederimle otururken buz gibi bir evliliğimiz vardı,… kendine ait bir hayatın yoktu…onlar ne derse yapıyordun… yaşadığım o dönemi atlatamadım…*" (Hale)

"*Aynı yerde oturmamızdan ve kayınvalidemin teyzem olmasından dolayı bizim evde en çok aile meselelerinden tartışma çıkar. Eşimle direk özel mesele olmaz…*" (Kadriye)

"*… ulan sırf senin ailen yüzünden Ankara'yı terk edeceğim dedim. Ailesi olmasa biz daha huzurlu olacağız*." (Taner)

Bu noktada ***kök aile kaynaklı sorunları*** incelerken; kuşaklararası geçiş süreci ve iç içe geçmişliklerin aile içi dengeleri nasıl etkilediğine dair Bowen'ın aile terapisi kuramından bahsetmekte fayda vardır (182). Araştırmaya katılan bir babanın "*Babamla aynı binada oturuyor olmamız görünür değil de görünmez bir baskı aracı. Ben bile bu yaşta akşam eve geç kaldım mı sıkıntı oluyor. Diyelim ki arkadaşlarla takıldık, eve geliyorum, bakıyorum babam camdan bakıyor. Düşünebiliyor musun? Biz de onlardan gördüğümüzü uyguluyoruz.* (Ayhan)" söyleminin şekille ifadesi Şekil 5.2.'de gösterilmiştir.

Şekil 5.2. Aile işlevselliğine büyük ebeveyn etkisi.

Bowen, çiftlerin geçmiş kuşaklardan kendilerine geçen örüntüleri incelemedikleri ve bunlarla ilgili düzenlemeler yapmadıkları sürece bu davranışların muhtemelen tekrar edeceğini belirtmektedir. Katılımcıların, çocuklarına olan tutumlarında; "…*Babam gibi olmayayım…babama doğru gidiyorum ben. Tam ona dönüşmemek için çırpınıyorum. Ama elden bir şey gelmiyor tabi…*" (Ayhan), "*Ben dokunarak sevgimi göstermem. Babam da öyleydi*…" (Taner) şeklinde belirttikleri ifadeler, kuşaklararası kendilerine geçen davranış örüntülerinin farkında olduklarını ama bu davranışları düzenlemek adına bir şey yapamadıkları sonucunu ortaya koymaktadır.

Anne-babalar içinde büyüdükleri aileden duygusal ve bilişsel düzeyde ne kadar farklılaşıyorsa (benliğin farklılaşması) ilişki kaliteleri de o kadar sağlıklı olacaktır (182). Kök aile etkisinin üzerlerinde çok olduğunu ifade eden bir katılımcının "… *eşim bir aile terapisine gitmek istemez… Çünkü doktor ona kendi çekirdek aileni kurman gerekiyor diyecek. Bunlar benim duymak istediğim, onun duymak istemediği şeyler*…" (Hale) şeklindeki sözleri adeta bu durumu anlatır niteliktedir.

İç içe geçen ilişkiler modelinde en çok zararı gören aile üyeleri de çocuklar olabilmektedir, özellikle ergenlik dönemiyle birlikte ergenlerde görülen bunalım ve sıkışmışlık artabilir. Büyük ebeveynlerin ergenlere olan müdahalesi ve bu müdahalenin çocuk ve anne-babalarda oluşturduğu baskı katılımcıların ifadelerinde yer almaktadır:

"Mesela evde çocuk eğitimi konusunda da kayınvalidem ister istemez karışıyor. Evde bir şey olduğu zaman Tarık'ın agresif dönemlerinde, ben çocuğa bir şey söylediğim zaman devreye kayınvalidem giriyordu, 'bana sen sus her şeyine karışma, çocuğa tamam yavrum sen haklısın' diyordu. Öyle olunca anne devre dışı kalıyor." (Kadriye)

"Kayınvalidemle kültür farkımız var. Kalkıp da çocuğa 'ben 17 yaşındayken şunu şunu yapıyordum, şuraları temizliyordum' derseniz olmaz. Ben yapmasın demiyorum ama bunu demenin de bir uslübu var. Anneyle kız arasında bu muhabbet geçince tolere edilebiliyor ama dışarıdan birinin bunu söylemesi çocuk da farklı bir duygu uyandırıyor. (Emine)

"Babaanne sürekli niye içine kapanık bu çocuk, hep bilgisayarla oynuyor diyor... O zamanda çocuğa şunu yapma bunu yapma deyince çocuk ister istemez kendini çekiyor. Çok kural konmasını istemiyor." (Derya)

Furman ve Buhrmester, ergenlerin yaşları ilerledikçe ***büyük ebeveynleriyle ilişkilerinin*** hem yakınlık hem çatışma anlamında uzaklaştığını gözlemişlerdir (66). Ayrıca, büyük ebeveynlerle ilişkilerin kültürel ve yaşam biçimine göre değişebileceği söylenmektedir (94). Pek çok araştırmacı da literatürde aile ilişkilerinin kültürel boyutlarla yakından ilişkili olduğunu iddia etmektedir (183) (184) (185). Batı ülkelerini temsilen bireyci toplumlarda ergenlerin gelişimi, ailelerden özürlüklerini ve bağımsızlıklarını kazanmaları olarak algılanırken; Türkiye gibi kollektivist toplumlarda ergenlerin ailelerinin değer sistemlerine uyum sağlamaları beklenmektedir (186).

Bizim kültürümüzde de büyüklere saygı ve hürmet esastır ve büyükanneler, büyükbabalar çocukların sosyalleşmesi ve sağlıklı gelişimi için bir fırsat oluşturabilir. Nitekim araştırmanın nicel verilerinde geniş ailede yaşayan ergenlerin aile içi problem çözme işlevlerini, çekirdek ailede yaşayanlara göre daha olumlu algıladıkları görülmüştür (Tablo 4.27.). Yaşanılan aile tipine göre aile işlevlerinin sadece problem çözme işlevinde anlamlı bir farklılık olması; aile çevresindeki yakınların bir sosyal destek kaynağı olarak algılanması ama aile içi diğer faktörlerde etki yaratmaması olarak yorumlanabilir. Nitekim geniş ailenin, akrabalık ve sosyal bağ oluşturması bakımından duygusal ve araçsal destek olduğu belirtilmektedir (187). Bu noktada anne-babaların kültürel değerler ile çekirdek ailenin sınırlarını koruma arasındaki dengeyi kurmaları ve aile içi ilişkilere müdahale edici davranışlara izin vermemeleri önem arz etmektedir. Bu noktada ***okul sosyal hizmet uzmanlarının*** ailenin sınırlarının korunmaması durumunun aile içi ilişkileri olumsuz etkileyebileceği, bu nedenle sınırların ve kuralların tüm aile üyeleri tarafından ortak bir şekilde belirlenerek benimsenmesinin önemine dikkat çekerek; anne-babalara bu konuyla ilgili öncü güç olmaları bakımından farkındalık kazandırmaları önem arz etmektedir. Ayrıca sosyal destek mekanizmalarıyla ilgili bir çerçeve çizilebilir ve aile içi ilişkilere aşırı müdahaleye izin vermeyen; ama dış sistemlerle olumlu etkileşimlerin sürdüğü yarı açık bir aile sınırı uzmanla birlikte oluşturulabilir.

Konuyla ilgili olarak anne-babaların eş ilişkilerinde yaşanan sorunları nasıl çözdükleriyle ilgili ifadelerine bakmak ***aile içi problem çözme işlevine*** dair bir fikir sağlayacaktır. Araştırmaya katılan anne-babaların sadece bir tanesi sorunlarını konuşarak, empatiyle çözdüğünü aktarmıştır. Diğerlerinin ise küsme, zamana

bırakma çözememe, kendince bir çözüm bulma şeklinde sıralanan ve işlevsel olmadığını dile getirdikleri çözüm arayışları söz konusudur. Anne-babaların sorun çözme biçimlerinin ergenlerin karşılaştıkları güçlüklere çözüm arayışlarını etkilediğine dair araştırmalar söz konusudur. Kalyencioğlu ve Kutlu'nun ergenlerin aile işlevi algılarına göre uyum düzeylerini inceledikleri araştırmalarında aile içinde sağlıklı problem çözme yöntemlerini öğrenemeyen çocuğun, karşılaştığı sorunlarda baş etme becerileri gelişmediği için duygusal ve davranışsal zorluk yaşayabileceğini saptamışlardır. Nitekim araştırmanın nicel bulgularında da ergenlerin okulda karşılaştıkları sorunlara ilk iki sırada 'hiçbir şey yapmıyorum' ve 'kendi kendime çözüm üretmeye çalışırım' şeklindeki yanıt vermeleri dikkat çekici bir bulgudur. Sorunlarıyla baş edemeyen ergen duygusal anlamda içine kapanabilir ya da öfke duyguları yaşayabilir ve bu duygu durumu ergenin davranışlarına da yansıyabilir. Bu durum, ergenin anne babasıyla arasındaki ilişkilerde gerginlik ve olumsuzluk oluşturabilmektedir. Ayrıca ergenin anne-babasıyla aralarındaki çatışmaları çözebilmesinin, müzakere becerilerinin gelişmesi açısından gelişimsel bir fırsat olabileceği belirtilmektedir (188)

Anne-baba-ergen arasındaki iletişim, ergenin doğrudan yaşam doyumuna; dolaylı olarak da kendine güven ve yalnızlık hissine etki etmektedir (189). Steinberg ve Morris, yaptıkları araştırmada, son yıllarda ergenlikle ilgili incelenen en popüler konuların başında ebeveynlik ve ebeveynle ergen arasındaki ilişki olduğuna dikkat çekmiştir (9). Bir başka araştırmada anne-babaların ergenlerle duygusal ve davranışsal bağlılığının ergenlerin iyilik halini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır (10). Bu çalışmada anne ilişkileri, baba ilişkileri ve aile işlevlerinin, ergenlerin ***ailelerine yönelik hissettikleri duygulara*** bağlı olarak anlamlı bir şekilde değiştiği görülmektedir. AİÖ, BİÖ ve ADÖ tüm alt boyutlarında; ailelerine yönelik "Aile içinde mutluyum" şeklinde duygulara sahip olan ergenlerin ortalama puanları, "Aile içinde mutsuzum" ve "Seçeneğim olsa ailemi değiştirmek isterim" şeklinde duygulara sahip olan ergenlere göre daha olumludur. Bu sonuç ergenin yaşam doyumu, mutluluğu, yalnızlığı değişkenleriyle beraber incelenebilir.

Bu noktada okulda yalnızlık yaşayan, endişeli, mutsuz bir ergeni incelerken ergenin bu durumunun aile içi ilişkilerdeki olumsuzluklardan etkilenebileceğini göz önünde bulunduran ***okul sosyal hizmet uzmanı*** konuyu derinlemesine ve çok boyutlu

inceleyecektir. Örneğin; uzman, akademik başarısı düşük, sınıf düzenini bozan ve madde kullanan bir ergenin sorunlarının sebeplerini, sorunları başlatıcı ve tetikleyici etkenleri, ailesinin ve çevresinin bu sorunlara katkısını, çocuğun tüm gelişimsel özelliklerini, aile yaşamını, ergenin okulda öğretmenleri ve arkadaşlarıyla olan ilişkilerini inceleyerek, profesyonel bilgi, beceri ve deneyimlerini kullanarak müdahale planı oluşturur. Bu süreçte ergenin ailesi ve öğretmenleri ile görüşerek karşılıklı fikir alış- verişinde bulunarak bir karar alır.

Ergenlerin ebeveynleriyle olan ilişkilerin incelendiği araştırmaların yanında aile sistemleri teorisinin öneminin artmasıyla birlikte ***kardeş alt sistemiyle ilişkilerin*** de değerlendirilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır (8). Kardeşlerle ilişkileri incelemek, aile üyelerinin birlikte paylaştığı ortamla ilgili değerlendirme yapma imkanı sağlayabilir.

Kimi araştırmalarda, ergenliğin ilerleyen yıllarında ebeveynlerle ilişkilere benzer şekilde; kardeşler arasındaki ilişkilerin de daha eşitlikçi hale geldiği belirtilir ve birlikte geçirdikleri vakitlerin daha az olması dolayısıyla çatışmaların ve yakınlığın azaldığı gözlenmektedir. (190). Araştırmanın nitel kısmında bu bilgiyi destekleyen ifadeler yer almaktadır: "*Abisiyle ilişkileri, aktiviteleri pek yok. Dün laptopa su dökmüş, onu tamire götürmek için kutuya koydular. Yaptıkları aktivite bu oldu. Biri bant getirdi, diğer kutu*" (Selma). Görülmektedir ki kardeşler arası iletişim ve aktivite noktasının olmayışı, hem duygusal uzaklık hem de çatışmasızlık ortamını doğurmaktadır.

Bu duruma rağmen kardeşlik ilişkisinin önemli bir arkadaşlık, sevgi ve yakınlık kaynağı olduğu belirtilmektedir (191). Kardeşlerinden destek alan ergenlerin içselleştirilmiş problemleri daha az yaşadıkları görülmüştür (192). Araştırmanın nicel sonuçları da ergenlerin kardeşleriyle olan ilişkilerini olumlu algıladıklarını söylemektedir. Ergenler %70,7 oranında kardeşleriyle ilişkilerini 'çok iyi' olarak belirtmişlerdir (Tablo 4.5.). Ayrıca ergenler "kendinizi kimlere yakın hissediyorsunuz?" sorusuna annem cevabından sonra ikinci sırada 'ablam/ağabeyim/kardeşim' (%21,7) yanıtını vermişlerdir (Tablo 4.3.). Ergenlerin mevcut ilişki biçimini değerlendirerek mi yoksa olmasını arzu ettikleri ilişki biçimini mi böyle algıladıkları bu çalışmada sınırlı kalmış ve araştırılması gereken bir konu olarak ortaya çıkmıştır. Fakat araştırmanın nitel kısmında anne-babalardan alınan

görüşlerle bu konuyu tamamlar nitelikte bulgular ortaya konmuştur. Görüşmelerden elde edilen veriler ışığında anne-babaların kardeş ilişkilerini 'birbirlerini kıskanıyorlar, ilişkileri pek yok, ilişkileri kötü, kardeşini çekememezlik ediyor, kardeşinin üzerinde otorite kurmak istiyor' şeklinde olumsuz tanımladıkları görülmektedir.

Konuyla ilgili bir başka çalışmada da kardeşler arası ilişkilerin doğum sırasına göre değiştiği saptanmıştır. Daha önce doğan çocuğun, küçük kardeşine göre daha otoriter olduğu görülmüştür (66). Araştırmanın nitel kısmında bir katılımcının ifadesi bu bulguyu destekler niteliktedir: "*Benim Sena'nın üstünde kurmaya çalıştığım otoriteyi o da kardeşinin üzerinde kurmaya çalışıyor*…" (Hale).

Bazı araştırmalar, ebeveynlerin ilk çocuklarında çocuk yetiştirmeyle ilgili deneyim kazandıklarını ve ikinci çocuklarıyla ergenlik döneminde daha az çatışma yaşadıklarını saptamıştır (193). Araştırmaya katılan anne-babalar bir kısmı da 'maalesef ebeveynliği yaşayarak öğrenebildiklerini ilk çocuklarında tecrübesiz olduklarını, ikinci çocuklarında aynı hataları yapmadıklarını' belirtmişlerdir.

Okul sosyal hizmet uzmanları, kardeş ilişkilerini belirleyen faktörlerden birinin şüphesiz ebeveyn tutumları olduğunu göz önünde bulundurmalıdır. Araştırmaya katılan anne-babaların; çekememezlik, kıskançlık şeklinde belirtikleri kardeş problemlerini yönetmek için ebeveynlerin uygun davranış kalıplarını geliştirmesi için uzmanla görüşmeler yapılabilir. Örneğin; kardeş kıskançlığını önlemek için anne-baba, çocuklarıyla ayrı ayrı haftanın belli günlerinde anne-kız, baba-oğul ve anne-oğul, baba-kız günleri ve de haftanın bir günü de tüm aile birlikte vakit geçirecek şekilde bir plan yaparak; ilişkileri düzenleyen bir fırsat oluşturabilirler. Bu faaliyet çocuklarda 'değer veriliyorum, seviliyorum, annem-babam bana vakit ayırıyor, vb.' hislerini uyandırabilir ve yaşadıkları gerginlik ve kaygıları azaltabilir.

Ergenleri çevreleyen sistemlerle ilişkilerine bakıldığında incelenmesi gereken bir başka boyuttun da ***akran ilişkileri*** olduğu görülmektedir. Konuya geniş çerçeveden bakılarak akran ilişkileri üzerinde ebeveyn etkileri, ebeveyn ve akranlar arasındaki etkileşimler, komşuluk ilişkileri gibi konuların dikkate alınması önerilmektedir (19). Bu çalışmada ergenlere arkadaşlarıyla ilişkileri sorulmuş ve

onlardan alınan yanıt %84,5 gibi bir oranla olumlu şeklinde olmuştur (Tablo 4.10.).

Literatürdeki çalışmalar, akranların dış görünüm, tarz, beğeniler gibi ergen kültürüne ait konularda onları yönlendiren bir faktör olduğunu belirtmektedir. (8). Akranların ergenler üzerindeki olumsuz etkisi ile ilgili artan endişeler, akran ilişkileri üzerindeki ebeveyn etkisini inceleyen araştırmalara yol açmıştır. Bu çalışmada da ergenlerin anne-babayla yaşadıkları sorunları işaretledikleri on bir sorun alanı içinde altıncı sırada arkadaş ilişkileriyle ilgili yaşanan sorunları (%9,15) belirttikleri görülmüştür (Tablo 4.8.). Diğer taraftan ebeveynler, genellikle ergenlerin akran ilişkileri için danışman ve idareci olarak hizmet ederler ve ebeveyn rehberliği (doğrudan yasaklamalardan ziyade) ergenlerin arkadaş seçimini etkili bir şekilde etkileyebilir ve değiştirebilir (194). Araştırmaya katılan anne-babaların bir kısmının da arkadaş seçimiyle ilgili ergenlere rehber oldukları ve çocuğunun arkadaşlarını tanımak üzerine bir çabası olduğu gözlenmiştir. Çoğu anne babanın ergenlerin bilgisayar ve telefon üzerinden arkadaşlarıyla iletişim kurmalarından ve oyun oynamalarından yakındıkları görülmüştür.

Ergenlerin akran ilişkilerinin bir boyutunu da ***romantik ilişkiler (karşı cinle ilişkiler)*** oluşturmaktadır. Richards ve arkadaşları, lise öğrencilerinin romantik ilişkileri düşünme üzerine çok zaman harcadıklarını saptamışlardır (71). Araştırma kapsamında görüşülen anne-babaların da ergen çocuklarının bu durumuyla ilgili farkındalıklarının olduğu gözlenmiştir. Fakat anne-babaların karşı cinsle ilişkiler konusunda özellikle kız çocuklarına rehberlik ederken kültürel, dini değerler ile çocuklarına baskı kurmadan yol gösterme arasında kaldıkları görülmüştür. "… *Ama bizim yetiştirme tarzımızda karşı cinsle arkadaşlığımız hiç olmadı. Bu konuyu onunla hiç konuşmadık. Ama konuşmam gerek. Ama nasıl bir yol izleyeceğimi bilmiyorum*…" (Derya). Anne- babaların çocuklarıyla cinsel gelişim, ahlaki ve dini değerlerle ilgili konuları konuşurken de aynı ikilemi yaşadıkları görülmüştür.

Okul sosyal hizmet uzmanları ergenlerin okul uyumu, arkadaş ve öğretmen ilişkileri, okulda yaşanan problemler gibi konularda faaliyetlerde bulunmaktadır. Olası riskleri değerlendirmektedir. Özellikle akran zorbalığının oranın arttığı son yıllarda okul sosyal hizmet uzmanları, bu konuyu değerlendirme ve müdahale etmede önemli meslek elemanları arasında yer almaktadır.

Bunun dışında bazı sosyo-demografik değişkenlere göre araştırma sonuçları şu şekilde değerlendirilmiştir; Anne-babanın ergenle ilişkilerinin ***ergenliğin başında daha hiyerarşik, ergenliğin sonunda daha eşitlikçi olduğu*** saptanmıştır (195) Bu durum anne-babanın ve çocuğun ergenliğe geçiş dönemine adapte olmasıyla açıklanabilir. Ergenliğin ilk dönemlerinde aile ilişkileri yeniden düzenlendiği ve tanımlandığı için ebeveynler ve çocuklar arasındaki çatışmalar en yüksek noktaya ulaşmaktadır (196). Araştırmanın nitel kısmında farklı yaş gruplarından çocuğa sahip bir babanın ergenliğin başındaki ve sonundaki kızlarına ilişkin değerlendirmesi bu bilgiyi destekler niteliktedir:

"*14 ile 18 yaşındaki kızlarımın arasındaki farka bakınca; Begüm (14 yaş) daha hırçın, hani biraz daha kendini ispatlamaya, ön plana atmaya çalışıyor. Ama öbürleri daha sakin. Yaşla ilgili bu. Büyük olanlar neyin iyi, neyin kötü, neyin ergenlikle ilgili olduğunu biliyor…*" (Kenan)

Annenin ***eğitim düzeyi*** yükseldikçe çocukların aile işlevlerini daha sağlıklı algıladığına dair çalışmalar söz konusudur (197). Onan ve ark.'nın yaptığı çalışmada, annenin eğitim durumuna göre; ailenin roller ve iletişim alt işlev boyutlarında anlamlı bir farklılık olduğu, annesi okur-yazar olmayan ergenlerin; annesi lise mezunu olan ergenlere oranla roller ve iletişim işlevlerini daha sağlıksız olarak algıladıkları saptanmıştır. Bu araştırmada da annesi üniversite mezunu olan ergenlerin ailenin duygusal tepki verebilme, davranış kontrolü ve genel işlevlerini annesi ilkokul veya ortaokul mezunu olan ergenlere göre daha sağlıklı algıladığı ortaya çıkmıştır (Tablo 4.30.).

Anne-babanın boşanması durumunda ergenle ilişkilerinin özelliklede boşanmayı takip eden iki yıl boyunca aksadığı ve çatışmaların arttığı gözlenmiştir (198). Bu çalışmada da anne-babanın medeni durumuna göre BİÖ ve ADÖ bazı alt boyutlarında anlamlı farklar bulunmuştur. ***Anne-baba medeni durumu*** evli olan ergenlerin baba ilişkileri, aile işlevlerinin problem çözme, iletişim, roller ve genel işlevler alt boyutları; anne-baba medeni durumu evli olmayan ergenlere göre daha olumludur (Tablo 4.26.).

Son zamanlarda yapılan bir meta analiz çalışmasında ***sosyo-ekonomik*** anlamdaki dezavantaj ile sert ve ilgisiz ebeveynlik stilleri arasında güçlü ve tutarlı bir ilişkinin olduğu saptanmıştır (199). Bir başka çalışmada yüksek sosyo-ekonomik

düzeye sahip olan ailelerin, çocuklarının gelişimi için fırsatlar sunabildiği, alt sosyo-ekonomik düzeyde ise otoriter anne-baba tutumunun benimsendiği ve çocuktan daha fazla itaat beklendiği görülmüştür (200). Fakat bu çalışmada Beypazarı'nda yaşayan ergenlerin baba ilişkileri ve aile işlevlerinin problem çözme ve genel işlevler alt boyutları; Çankaya'da yaşayan ergenlere göre daha olumludur. Bu durum taşrada daha sıcak ve yakın ilişkilerin sürmesi şeklinde yorumlanırken; anneyle ilişkilerin merkez ve taşrada anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır.

Bu araştırma sonuçlarına göre ergenlerin ADÖ problem çözme alt ölçek puanlarının algıladıkları anne-baba tutumuna göre anlamlı bir fark gösterdiği görülmüştür (Tablo 4.36.). Anne-babalarını demokratik, koruyucu, otoriter ve hoşgörülü olarak algılayan ergenlerin aile içi problem çözme işlevini; anne-baba tutumlarını baskıcı ve ihmalkar olarak algılayanlara göre daha olumlu gördükleri saptanmıştır. Alan yazında da destekleyici anne-baba tutumunun, ergende yeterlilik duygusunun gelişimine ve yaşam stresleriyle baş edebilmesine katkı sağladığı belirtilmektedir (89). Bunun yanında bu anne-baba tutumuna sahip ev ortamı, ergende akıl yürütme, rol alma, ahlaksal yargı ve empati gelişimini destekler (90). Çünkü aile ortamı, özgürce duyguların, düşüncelerin, kuralların tartışıldığı ve toplumsallaşmaya hazırlanılan bir ortam oluşturur. Nitekim araştırma sonuçlarında da anne-baba tutumlarını demokratik, koruyucu, hoşgörülü ve otoriter olarak algılayan ergenlerin ADÖ'nün iletişim, roller, gereken ilgiyi gösterme, davranış kontrolü, duygusal tepki verebilme alt boyutlarını; anne-baba tutumlarını baskıcı ve ihmalkar olarak algılayanlara göre daha olumlu gördüğü saptanmıştır. Dolayısıyla anne-babanın sergilemiş oldukları tutumlarla aile üyelerine özgür düşünce ve davranış ortamı oluşturması önem arz etmektedir. Aksi takdirde katı tutuma sahip ebeveynin olduğu aile ortamlarında bireylerin birbirini suçladığı, anne-baba-ergen anlaşmazlığının arttığı, ortaya çıkan problemlere yapıcı çözümler üretilemediği yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur (91). Baskıcı anne-baba tutumunu benimseyen ailede yetişen ergenin daha bağımlı, edilgen, sosyalleşme alanında daha yetersiz, benlik saygısı düşük olma ihtimali yüksektir. Bu durum ergenin özerkleşmeye çalıştığı bir dönemi, özsaygısında azalma yaşayarak sürdürmesi anlamına gelmektedir.

5.2. Okul Sosyal Hizmetiyle İlgili Elde Edilen Bulguların Tartışılması

Araştırmaya katılan ergenlerin yarısından fazlası (%52,9), aile içi sorunların çözümünde okul ortamında kendilerine profesyoneller aracılığıyla yardımcı olunmasını talep etmişlerdir (Tablo 4.17.). Ayrıca hangi konularda profesyonel yardım talep ettikleri sorusuna yanıtlarından bir tanesi 'sorunlarımla ilgili ailemle konuşulmasını isterim' şeklinde olmuştur. Bunun yanı sıra araştırmanın veri toplama aşamasında ergenlerin ölçekleri doldururken 'bu konuları esas anne-babamızla da görüşün, onlara da uygulayacak mısınız?' gibi geri bildirimlerde bulundukları, kimi ergenin ölçekteki bazı kısımların fotoğrafını çekip 'anneme göstereceğim bunu' ifadesinde bulunduğu görülmüştür. Bu veriler ergenlerin aileleriyle, anne-babalarıyla yaşadıkları sorunlara çözüm arayışında olduğunu ve okul ortamında sağlanacak olan danışmanlık hizmetini de bu çözüm noktalarından bir tanesi olarak algıladıkları görülmektedir. Ergenlerin bu görüşünü anne-babaların ifadeleri de desteklemektedir. Araştırmaya katılan anne-babalar okullar aracılığıyla kendilerine ve ailelerine bireysel ve aile düzeyinde danışmanlık verilmesini sıkça vurgulamışlardır.

"Eşime nasıl davranmalıyım ya da çocuklarıma nasıl davranmalıyım ki ilişkilerimiz daha verimli olsun" bu konularda yönlendirilmek isterdim. Keşke okullarda böyle profesyoneller olsa" (Kadriye)

"Kızımla ilişkim konusunda, aile ilişkilerinde ne yapmam gerekir onu konuşmak isterdim. Konuşmak bile insanı rahatlatıyor. Şurada sizinle konuşurken bile kaç nokta yakalıyor insan" (Hale)

Literatür incelendiğinde okullarda danışmanlığın farklı boyutlarına değinildiği görülmektedir. Bunlardan bir tanesi okul sosyal hizmetinin de odağını oluşturan aileyle çalışma boyutudur. Konuyla ilgili Widerman, pozitif aile etkisinin okul başarısı üzerindeki etkisine vurgu yaparak okullarda aile odaklı çalışmalar yapılmasını önermiştir (27). Long (28) ve Lewis (29)' te okullarda çocuk ve gençlere yardımcı olmak isteyen profesyonellerin aile odaklı çalışmalar yapmalarını savunmuşlardır.

Bu noktada bireyi yaşadığı çevre ve aile içerisinde değerlendiren ve müdahale planlarını bu çerçevede sunan sosyal hizmet mesleğinin okul ortamlarında aile odaklı çalışmalar yapmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Araştırmaya katılan anne-babalar ifadelerinde bu ihtiyaca dikkat çekmişlerdir.

"Bence PDR uzmanları kadar sosyal hizmetler uzmanlarının da okullarda çalışması şart. Çok gerekli bu. İnşallah zaman içerisinde bu gerçekleşir. Şu eksik bu eksik diye eleştiren bir kadın olmak istemiyorum ama MEB'de eksiklikler var. MEB çok önemli, adı üstünde eğitim"(Deren)

Okullarda sunulacak danışmanlık hizmetlerinin sadece öğrenci odaklı değil öğrencinin çevresini saran sistemleri (aile, arkadaş ve toplum) de kapsaması gerektiğini savunan araştırmacılar söz konusudur (24). Wetchler, öğrenci ve aile sorunlarının, aile ve okul sistemlerinin etkileşimli olarak müdahale sürecinde yer almasıyla çözülebileceğini savunmaktadır (25). Hinkle'de okullarda ailelere yönelik danışmanlık ihtiyacına dikkat çekerek bu konuda başarılı müdahaleler yapabilmek için öğrenciyi ve aileyi içinde bulunduğu sosyal çevre içinde değerlendirmenin önemini belirtmiştir (26). Okullarda bu amaç etrafında çalışacak olan profesyoneller olarak sosyal hizmet uzmanları önerilmektedir. Constable, okul sosyal hizmet uzmanlarının birincil amacının bu doğrultuda mesleki çalışmalar yapmak olduğunu vurgulamıştır (30). Çünkü okul sosyal hizmet uzmanları uygulamalarında ekolojik ve sistem yaklaşımını kullanarak çocuğu, genci içinde bulunduğu aile, okul, mahalle, arkadaş ortamlarında incelemektedir. Bu mesleki bilgi ve beceriler, okul sosyal hizmet uzmanlarını okuldaki diğer profesyonellerden ayırmaktadır. Nitekim araştırmaya katılan anne-babalar şuan mevcut durumda sadece psikolojik danışman ve rehberlerin yer aldığı okul ortamında bu meslek alanının sınırlılıklarına dikkat çekerek ailelerle çalışacak profesyonellere olan ihtiyacı ortaya koymuşlardır.

Rehberlikten akademik başarı, şu yazılıdan kaç aldı, biraz daha etüt yapabilir miyiz gibi bildirimler alıyoruz sadece. (Deren)

Ben okulda başka profesyonellerinde olmasını isterim. Rehberlik hocasının aileyle ilgili konularda fayda vereceğini tahmin etmiyorum. Rehberlik her okulda var ama onların mesleki sınırları belli. Uzmanların ailelerle bir araya gelmesi çok önemli. (Kenan)

Katılımcılar, psikolojik danışman ve rehberlerin sadece akademik başarı üzerinde yoğunlaşan mesleki sınırları olduğunu belirterek, aileyle ilgili çalışmalarda yeterli faydayı göreceklerini düşünmediklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların bu söylemleri literatür tarafından desteklenmektedir. Alan yazında ve uygulamalarda psikolojik danışman ve rehberlerin çocukların akademik başarılarını yükseltme, kariyer planlamalarına yardımcı olma, bireysel çalışma planı oluşturma, program

geliştirme, sağlıklı kişisel, sosyal gelişim göstermelerini sağlama gibi rol ve sorumluluklarına değinilmektedir (32)

Araştırmaya katılan ergenlerin rehberlik servisini yararlı bulmama nedenlerinin büyükten küçüğe 'bizimle ilgilenmiyorlar (%31,6)', 'sorunlara çözüm bulmuyorlar (30,3)', 'hiç gitmedim (18,4)' şeklinde sıralandığı görülmektedir (Tablo 4.16.). Bu sonuç, ergenlerin bu servisle ilgili beklentilerinin karşılanmamasıyla ilişkilendirilebilir. Çünkü ergenler kendilerine sorulan "okul ortamında sorunlarınızı çözmede size nasıl yardımcı olunmasını istersiniz?" sorusuna 'dertleşmek isterim, sorunlarıma çözüm bulsunlar', 'bana yol göstersinler, fikir versinler', 'sorunlarımla ilgili ailemle konuşulmasını isterim' şeklinde yanıtlar vermişlerdir. (Burada öğrenciler tarafından 'çözüm' olarak kastedilenin, profesyonel müdahalede; ergenin ve ailenin sorunlarıyla baş etmede kullanabileceği potansiyellerini açığa çıkarmak ve kendi çözümlerini bulmalarına yardımcı olmak şeklinde gerçekleştiğini belirtmekte fayda vardır). Dolayısıyla psikolojik danışman ve rehberlerin mesleki sınırları ve iş yükleri düşünüldüğünde öğrencilerin ruhsal dünyalarında yaşadıkları sorunları dile getirebilecekleri başka profesyonellere ihtiyaç görülmektedir. Anne-babalarda bu ihtiyaca dikkat çekmiş ve okul ortamının çocuklarına akademik başarının yanında sağlıklı ruhsal yaşam kazandırmasını arzuladıklarını dile getirmişlerdir.

"PDR'ciler akademik başarıyla ilgili çalışıyor, aileyle görüşüyor belki ama bununla iş bitmiyor. Çocukların ruhlarına da inmek gerekiyor, tek akademik başarı değil. Burada devreye sosyal hizmet girebilir. İnşallah bunlar hayata geçerse". (Deren)

Bu noktada ergenlerin okulda karşılaştıkları sorunlara yönelik neler yaptıkları sorusuna bakıldığında; bu soruya verdikleri ilk iki cevabın 'hiçbir şey yapmıyorum' ve 'kendi kendime çözüm üretmeye çalışıyorum' şeklinde olduğu görülmektedir (Tablo 4.12.). Yukarıda da belirtildiği gibi ergenler bir yandan sorunlarına çözüm arayışında, birilerinin onları dinlemesini beklerken; diğer yandan bu beklentilerini karşılayacak bir sistemin olmayışı nedeniyle sorunları karşısında ya hiçbir şey yapamadıklarını ya da sorunlarla tek başına mücadele ettiklerini belirtmişlerdir. Dolayısıyla ergenlerin rehberlik servisine başvurmama oranın da %66,8 şeklinde büyük bir oran olduğu görülmektedir (Tablo 4.15.). Anne-babalar da çocuklarıyla yaşadıkları sıkıntılarda okullarda danışabileceği bir birime ihtiyaç duyduklarını; ama

rehberlik servisinin bu konuda yarar sağlamayacağını ya da bu servisle ilgili bir fikir sahibi olmadıkları için buraya başvurmadıklarını belirtmişlerdir.

"Rehberlik servisinden yardım almadım ama çok düşündüm gitmeyi. Ama gitmedim niyeyse? Kızımla yine böyle kavgalı olduğumuz sabahlardan biriydi. Rehberliğe mi gitsem diye düşündüm. Onunla da konuşurlar, benimle de konuşurlar diye düşündüm ama gidememiştim. Hiçbir fikrim yok işte gitmediğim için". (Hale)

Anne-babaların okulda başvurabileceği, yararlanabileceği bir danışmanlık biriminin olmayışı okul-aile işbirliğinin sadece veli toplantılarıyla sınırlı kalmasına neden olabilmektedir.

"Biz toplantıdan toplantıya okula gidiyoruz. Öğretmenler gelin diyor aslında ama lisede artık çocuklar büyüdü, okula gitmek ayıp kaçacakmış gibi geliyor. Benim açımdan değil de çocuk açısından böyle hissedilecekmiş gibi geliyor. Bunu düşündüğüm için toplantıdan toplantıya gidiyorum". (Selma)

Durumun böyle oluşu ve anne-babaların, çocuklarının yaşı ilerledikçe kendilerinin okulla bağının kopması; ergenlik dönemiyle birlikte artan ergenin kişisel ve gelişimsel sorunları ile anne-baba-ergen ilişkileri sorunlarının okul ve aile işbirliği çerçevesinde çözümüne olanak tanımamaktadır. Bu konuda Walker, ergen ve aileleriyle çalışmak üzere okul sosyal hizmet uzmanlarını önererek, sosyal hizmet uzmanlarının aile ve toplum odaklı çalışmalarının önemine dikkat çekmiştir (22).

Okul sosyal hizmetinin soruna yönelik müdahale odaklı çalışmaları, rehabilite edici-iyileştirici görevlerini oluşturmaktadır. Ancak okuldaki rolleri sadece bu hizmetle sınırlı kalmamaktadır. Güçlendirme yaklaşımını kullanarak ergenin ve ailenin sahip olduğu potansiyel güçleriyle ilgili farkındalık sağlayabilir. Ayrıca çocuklara ve ailelere koruyucu-önleyici, eğitici-destekleyici hizmetler de sunmaktadır. Anne-babalar anlatılarında bu ihtiyaçtan bahsetmekte ve ergenlik öncesinde kendilerine sunulacak danışmanlık hizmetlerinin olması durumunda ergenlik döneminin anne-baba-ergen ilişkileri açısından daha sağlıklı atlatılacağını belirtmektedirler.

"Domino taşlarına benzetiyorum ben durumu. Ufak bir dokunuşla her şeyi değiştirebiliyorsunuz. İşte küçük yaşlardan itibaren okullarda sosyal hizmet uzmanlarının olması ailelerin daha bilinçli olmasını sağlayacak. Çünkü ergenlik öncesinde bunlar bilinirse çok rahat ergenlik yaşayacak çocuklarımız." (Deren)

Ayrıca araştırmaya katılan bir baba, kendi okul deneyimlerini paylaşırken bir öğretmenin evlerine olan ziyaretini anlatırken adeta sosyal hizmetin mesleğe özgü önemli yöntemlerinden biri olan "ev ziyaretleri" kavramından bahsetmiştir. "*Benim eskiden Almanca öğretmenim vardı. Onu hiç unutmam mesela. Taaa evimize kadar gelmişti. Almanca öğretmeni… düşün yani bir tane ders öğretmeni. Şimdi var mı öyle bir şey? Demek ki hoca, çocuklarla bağlantı, ilişki ne kadar kurmak istiyor. Bir şeyler yapmak istiyor diye düşünmüştüm. Öğrenciye bir şey kazandıracak. Yoksa taaa evime kadar niye gelsin. Bana değer verdiğini hissetmiştim. Ben bu olayı hiç unutmam."* (Ayhan). Bir öğretmenin evine kadar gelmiş olmasının kendinde yarattığı değerlilik hissinden bahsetmesi, günümüz koşullarında da ergenlerin ilgi, sevgi, değerlilik ihtiyacını karşılama ve ergenleri ailesi, çevresi içinde değerlendirme yapma açısından ev ziyaretlerinin önemini ortaya koymaktadır.

Dawson ve McHugh, zorlaşan öğretmen- ebeveyn iletişimini kolaylaştırmak ve çocukların davranışlarını değiştirmek için aile sistemi yaklaşımının bir parçası olarak "ev ziyaretleri" nin yapılabileceği konusunda örnekler vermektedir (136). Campbell ve Mitchell, aileyi güçlendirmek ve karşılaştığı güçlüklerin üstesinden gelmek için *ev ziyaretleri* yaparak güçlendirme yaklaşımını kullanmanın önemine dikkat çekmiştir. Böylece, aileleri yaşadıkları ortamda gözlemleme fırsatı elde edilebilir ve daha doğru tespitlerle etkili müdahale planları hazırlanabilir (202).

Son olarak şunu belirtmekte fayda vardır. Bu çalışmada rehberlik servisi, ergenlerin ya da ailelerinin bu birime başvurup başvurmama durumuna göre değerlendirilmiştir; bunun dışında kuşkusuz okul ortamında rehberlik hizmetlerinin geniş kapsamda yürütüldüğü ilgili yönetmelikte belirtilmektedir. 2017'de MEB tarafından yayınlanan yönetmelikte; rehberlik hizmetlerinin alanlarına göre (eğitsel, mesleki, kişisel), birey sayısına göre (bireysel, grup), öğretim kademelerine göre rehberlik hizmetleri ile bireyi tanıma, psikolojik ölçme araçlarının uygulanması, yönlendirme ve yerleştirme, psikososyal koruma, önleme ve krize müdahale hizmetleri, danışmanlık tedbiri uygulanması ve aile rehberliği şeklinde sıralanan faaliyetleri bulunmaktadır (203).

Bu yönetmelikte birçok faaliyetten sorumlu meslek elemanın rehberlik öğretmeni olduğu belirtilmektedir. Bunun dışında idarecilerin, sınıf öğretmenlerinin, özel eğitimcilerin görev tanımları yapılmış; sosyal çalışmacı (sosyal hizmet uzmanı),

psikolog, vb. profesyonellere ise gerektiğinde başvurulacağı belirtilmiştir. Okulda yürütülen faaliyetlerin birçoğunun rehberlik öğretmeni aracılığıyla yapılıyor olması bu profesyonellere fazla ve mesleki sınırlarının dışında da sorumluluk verilmesi riskini doğurabilir. Hele de ülkemizde mevcut durumda 'sadece psikolojik danışman ve rehberlerin olduğu rehberlik sistemimizin gerek sayı gerek nitelik bakımından talepleri karşılamadığı (31) bir psikolojik danışmana düşen öğrenci sayısının fazla olduğu (204) belirtiliyorken bu duruma dikkat çekmek önem arz etmektedir.

Bu noktada okul ortamında yapılması gereken faaliyetler incelendiğinde bu hizmetlerde yer alacak profesyonellerin çeşitliliğinin artırılmasına dikkat çekmek gerekmektedir. Özellikle 'çalışma boyunca vurgulanan sosyal hizmetin aile odaklı çalışmalar yapması, ergenin ve ailesinin refahını engelleyebilecek risk faktörlerini değerlendirme (yaşanılan ortamın, evin, mahallenin, okul, arkadaş çevresinin incelenmesi, madde kullanım riski, şiddet eğilimi, vb.), toplumdaki kuruluşlarla işbirliği halinde çalışma, sosyal hizmetin birincil alanlarıyla ilgili faaliyetleri yürütme (koruma altındaki çocuğun okul uyumu ya da danışmanlık, koruma tedbiri, vb. uygulamaların yürütülmesi), istismar ve ihmal gibi çocuğun gelişimi için risk oluşturan durumların tespiti ve bununla ilgili işlemlerin yürütülmesi' gibi alanlarda bir ekip çalışmasına ve rehberlik öğretmeninin yanı sıra okul sosyal hizmet uzmanlarının da görevlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Sonuç olarak bu bölümde araştırma sonuçları çerçevesinde değerlendirilen, okul sosyal hizmet uzmanlarının literatürde de belirtilen ve diğer meslek elemanlarından ayrılan aile-okul-toplum odaklı görevleri şu şekilde özetlenebilir:

Aile odaklı çalışmalar yapma

- Sadece ergene değil aileye odaklı çalışmaları ön plana alan mesleki misyonuyla aile kaynaklı sorunları tespit etme, aileyi müdahale sürecinin içine dahil etme, sorunların tespitinden çözüm aşamasına kadar her aşamasında aile üyeleriyle görüşme ve birlikte müdahale planı oluşturma.
- Sahip olduğu bilgi ve becerilerle anne-baba-ergen ilişki örüntülerini incelemek ve aile işlevselliğiyle ilgili derinlemesine inceleme yapmak.
- Olası risk faktörlerini değerlendirmek (okul devamsızlığı, okulu bırakma, maddi sıkıntılar, ihmal, istismar, engellilik, alkol-madde kullanımı, vb.)

- Literatürde mesleğin başlangıcından itibaren sosyal hizmet uzmanlarının görevleri olarak yer alan ev ziyaretlerini gerçekleştirerek ergeni ve ailesini yaşadığı ortamda değerlendirmek.
- Güçlendirme yaklaşımını kullanarak ergenin ve anne-babanın potansiyel güçlerini değerlendirmek, fark etmelerini sağlamak. Daha sağlıklı aile işlevlerinin ve olumlu anne-baba-ergen ilişkilerinin oluşturulması için ebeveyn rehberliği yapmak, anne-babaların mevcut koşullarında potansiyel ebeveynlik becerilerini nasıl geliştirebileceklerini değerlendirmek. Bu amaçla bireysel, çift ve grup çalışması tekniklerini kullanmak.
- Ailenin yakın çevresinin (büyükebeveyn, komşu, akrabalar, vb.) aile üzerindeki etkilerini incelemek ve olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması için çalışmak.
- Boşanma, tek ebeveynlik, evsizlik, aile hastalıkları gibi ergenin gelişimini olumsuz etkileyebilecek koşullarla ilgili çalışmalar yapma.
- Ergen ve aileler için savunuculuk rolü üstlenmek.

<u>Okul odaklı çalışmalar yapma</u>

- Risk oluşturan faktörleri (okul başarısızlığı, zorbalık, şiddet, vb.) incelemek ve müdahale planı hazırlamak; bunun yanında pozitif okul iklimi için koruyucu-önleyici programlar geliştirmek.
- Ergen ve ailelere yönelik koruyucu-önleyici; iletişim becerileri, çatışma çözme, yaşam becerileri, vb. programlar geliştirme ve uygulama.
- Öğrencinin okulda öğretmenleri ve arkadaşlarıyla ilişkilerini inceleme ve bu ilişkilerdeki sorunları ortaya çıkarma, soruna etki eden faktörleri müdahale sürecine dahil etme.
- Aile- okul işbirliğini sağlayarak öğrencinin ihtiyaç ve sorunlarını önceden tespit etme.
- Okul ekibiyle işbirliği halinde çalışarak okul personeline danışmanlık yapma.
- Doğal felaket, yas, kaza gibi durumlarda krize müdahale etme.
- Okul ve eğitim sisteminin iyileştirilmesine katkı sağlama.

- Çeşitli nedenlerle (engellilik, yoksulluk, sığınmacı olma, vb.) eğitime erişim sağlayamayan ergenlerin haklarının savunuculuğunu yapma.

Toplum odaklı çalışmalar yapma

- Ergeni ve aileyi yaşadığı mahalle ve kültür içinde değerlendirerek ihtiyaçları doğrultusunda toplumsal kaynaklarla buluşturulmasını sağlama.
- Azınlık gruplar, engellilik, yoksulluk, göç gibi sorun alanlarının çözümü için bireysel, grup, mahalle, toplum düzeylerinde çalışmalar yapmak. İhtiyaçların karşılanması için toplum kaynaklarını harekete geçirmek.
- Tespit edilen aile ve okul sorunlarının çözümüne yönelik plan ve proje geliştirme. Bölgesel ya da toplum düzeyindeki değişimler veya düzenlemeler konusunda Aile ve Sosyal Politikalar, Sağlık, Adalet Bakanlık'larıyla, belediyelerle ve sivil toplum kuruluşlarıyla (STK) işbirliği halinde çalışma.
- Çocuk koruma kanunun uygulanmasına ilişkin faaliyetleri yürütme, olası bir ihmal istismar durumunun fark edilmesi, incelenmesi ve danışmanlık tedbirleriyle ilgili işlemlerin yürütücüsü olma.
- Koruma altındaki bir ergenin okul uyumunun sağlanması, sosyal hizmet kurumuyla- okul arasındaki işbirliğinin koordine edilmesi.
- Aile ve sosyal politikalar bakanlığı, adalet bakanlığı, hastaneler, sivil toplum kuruluşları, belediyeler vb. kurumlarla koordineli çalışma.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

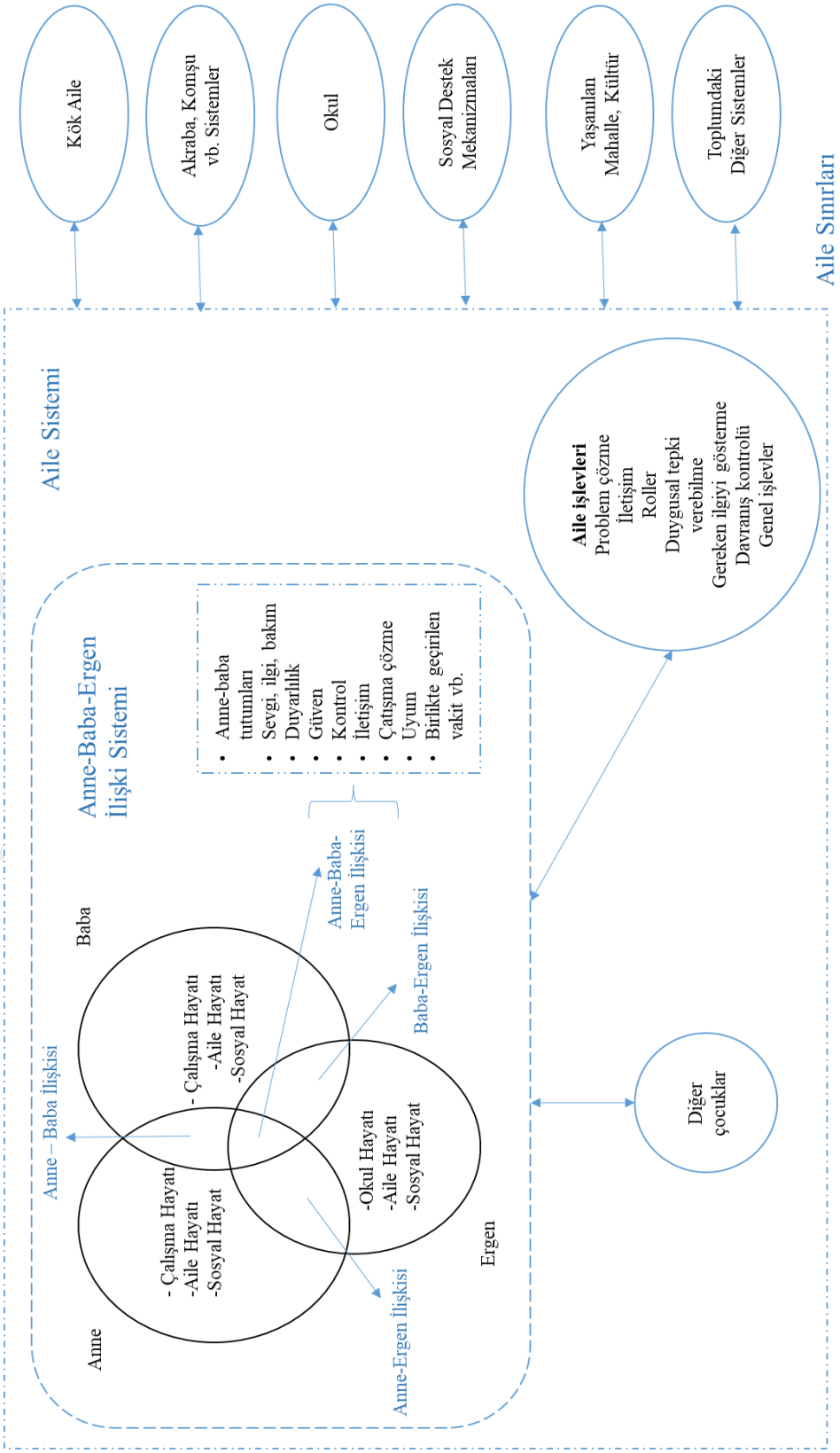
Bu araştırmada anne-baba-ergen ilişkileri ile aile işlevselliği arasındaki ilişki aileyi çevreleyen sistemler (okul, akrabalar, yaşanılan çevre, arkadaşlar, kardeşler, vb.) çerçevesinde hem ergen hem anne-baba gözüyle incelenmiştir.

Hem ergenlerden elde edilen nicel bulgular (regresyon analizi) hem anne-babalardan elde edilen nitel bulgular doğrultusunda anne-baba-ergen ilişkileri ile aile işlevleri arasında karşılıklı anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Nicel bulgularda anne ilişkileri ve baba ilişkileri ile ADÖ bazı alt boyutlarının ergenlerin yaş grubuna, anne-babalarının medeni durumuna, annelerinin eğitim durumuna, yaşadıkları aile tipine, yaşadıkları ilçeye, gittikleri lise türüne, annelerinin mesleklerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca rehberlik servisine başvurma durumu, ergenlerin algıladıkları anne-baba tutumları ve ailelerine yönelik hissettikleri duygular bakımından anlamlı farklar bulunmuştur.

Araştırmanın nitel sonuçlarına göre; aile sisteminin işlevlerini yerine getirip getirememesi durumunun anne-baba-ergen ilişkilerini etkilediği; diğer taraftan anne-baba tutumları, anne-babanın kendi aralarındaki ilişki, anne babaların eşit ilgi, bakım ve sorumluluk üstlenmesi gibi durumların ailenin işlevlerinin sağlıklı olup olmama durumunu etkilediği görülmüştür.

Aileyi çevreleyen sistemlerin (büyük ebeveynler, akrabalar, vb.) hem sosyal destek anlamında bir fırsat hem de ailenin sınırlarını koruyamama durumunda aile işlevlerini yıpratıcı bir etken olduğu görülmüştür. Ayrıca ergenlerin kardeşleriyle olan ilişkileri incelenmiş ve kardeşlerini hem kendilerine yakın gördükleri hem de onlarla tartışma yaşadıkları saptanmıştır.

Ergenlerin okul ve akranlarıyla olan yaşamı da incelenmiş ve çeşitli sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Ergenlerin ve anne-babaların yaşadıkları sorunlara çözüm arayışında olduğu ve bu çözümlerden bir tanesinin de okullar aracılığıyla kendilerine danışmanlık sunulması ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir. Bu noktada ergenlerin ve anne-babaların bu talepleri okul sosyal hizmeti kapsamında değerlendirilmiş ve ortaya çıkan sonuç öneri şeklinde sunulmuştur.

Şekil 6.1. Anne-baba-ergen ilişkileri ile aile işlevleri arasındaki ilişkinin, aileyi çevreleyen sistemler çerçevesinde incelenmesi.

Şekil 6.1.'de araştırma sonuçlarını özetler nitelikte; aileyi çevreleyen sistemler çerçevesinde anne-baba-ergen ilişkileri ile aile işlevselliği arasındaki ilişki, değerlendirilmiştir. Şekildeki dairelerde anne-baba-ergen ilişkileri, etkileşim noktaları ve her birinin kendine özgü bireysel yaşamlarındaki alanları belirtilerek anne-baba-ergen ilişki sistemi çerçevelendirilmiştir. Bu çerçeveye etki eden; diğer çocuklar ve aile işlevleri de daireler şeklinde gösterilmiş ve bu yapı aile sistemi olarak adlandırılmıştır. Son olarak aile sistemini çevreleyen ve etki eden kök aile, akraba, komşu vb. sistemler, okul, sosyal destek mekanizmaları, yaşanılan mahalle, kültür ve toplumdaki diğer sistemlerin aileyle karşılıklı etkileşimi şekille gösterilmiştir.

Anne-baba-ergen ilişki sistemine bakıldığında şu değerlendirmeler yapılmaktadır: Anneye ev ve çocuklarla ilgili aşırı rol yüklenmemesi, çalışma hayatında verimli olabilmesi, sosyal hayatında arkadaşlarıyla vakit geçirme, hobi, vb. aktivitelerinin olması annenin yaşam doyumuna etki edecek, eşiyle ve çocuklarıyla olan ilişkilerini iyileştirecektir. Aynı şekilde babanın da çalışma, aile ve sosyal hayatını dengeli bir şekilde yürütebilmesi hem bireysel yaşamında doyuma hem de aile içi ilişkilerin sağlıklı oluşuna hizmet edecektir. Ergen, aile-okul-sosyal hayatıyla ilgili değişimler yaşamakta ve gelişimsel gereksinimlerine uyum sağlamaya çalışmaktadır. Bu noktada anne-babasıyla kesiştiği noktalarda uygun ilişkilerin gelişmesi hem onun sağlıklı gelişimine hem de aile işlevlerine katkı sağlayacaktır.

Şekil 6-1.'deki dairelerde kesişim noktaları, ayrı öneme sahiptir. Anne-babanın birlikte kaliteli vakit geçirmeleri, birbirlerine zaman ayırmaları çift doyumu açısından gerekli iken; diğer taraftan kendi içinde yaşadıkları sorunları çözme biçimleri ailenin işlevselliğini etkilemekte ve ailedeki diğer bireylere rol model olmaktadır. Ayrıca ergenin sadece anneyle ve sadece babayla iletişime girdiğini gösteren kısımlar söz konusudur. Bunlarda ergenin anneyle ve babayla ayrı ayrı geçirdiği kaliteli vakitleri ve onlardan aldığı sevgi, ilgi, bakım düzeylerini ifade etmektedir. Anne-baba-ergen ilişkilerini ifade eden noktada anne-babaların ergenle iletişimleri, tutumları, ortak hareket edebilmeleri, evde kuralların ve rollerin dağılımı, disiplin ve kontrol uygulamaları gibi ilişki örüntüleri söz konusudur.

Diğer taraftan aile sistemi içinde belirtilen diğer çocuklarda (kardeşler) sistemin işleyişini ve anne-baba-ergen ilişkilerini belirleyici bir başka faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bir başka dairede alt boyutlarıyla birlikte aile işlevleri verilmiş ve anne-baba-ergen ilişki sistemiyle olan karşılıklı etkileşimi gösterilmiştir.

Son olarak ailenin sınırlarının etkin bir şekilde belirlenmesi durumunda kök aile, akrabalık, komşuluk, vb. ilişkilerin kaliteli bir şekilde sürdürülebileceği ve bunun aile sistemine fayda sağlayacağı görülmektedir. Burada ailenin sınırlarının ne çok katı ne çok gevşek olmaması, bir netliğinin olması önemlidir. Ayrıca bu sistemle karşılıklı etkileşimi bulunan mahalle, sosyal destek, kültür ve toplumdaki diğer sistemlerde önem arz etmektedir. Bu sistemlerden özellikle okul sisteminin bu çalışmada öne çıktığı ayrıca belirtilmelidir.

Vakitlerinin büyük kısmını okullarda geçiren ergenlere önemli ve hassas bir geçiş aşaması olan bu dönemde danışmanlık yapmak önem arz etmektedir. Nitekim hem ergenler hem de anne-babalar bu çalışmada bu isteklerini dile getirmişlerdir. Ergenlerin ve anne-babaların yaşadıkları bireysel ve ailesel zorlukların çözümü için okullar aracılığıyla kendilerine danışmanlık hizmeti verilmesi konusundaki talepleri, anne-baba-ergen ilişkileri ve aile işlevselliğiyle ilgili araştırmadan elde edilen sonuçlar, çalışmanın tartışma bölümünde literatür ve uygulamalar ışığında değerlendirilmiş ve öne çıkan konular okul sosyal hizmeti kapsamında sunulabilecek hizmetler doğrultusunda önerilerle birlikte sunulmuştur.

Bu kapsamda çalışma boyunca; aile ve okul arasındaki ilişkiye vurgu yapılmıştır. Okul sistemi içinde ergenleri etkileyen öğretmen, idareci, eğitim politikaları, okulun fiziki yapısı ve çevresi gibi faktörler söz konusudur. Ayrıca ülkemizde mevcut okul sisteminde rehberlik anlamında sadece psikolojik danışman ve rehberler bulunmaktadır. Bunun yanında çalışmanın bir çıktısı olarak dünyada benzer uygulamaları görülen, okullarda ergen ve ailelere disiplinler arası işbirliğiyle yaklaşacak bir psikososyal ekip önerilmektedir. Akademik danışmanlık, kariyer planlama anlamındaki görevler psikolojik danışman ve rehberlerin, psikometrik test uygulamak, vb. görevler psikologların mesleki sınırlarına girerken; '*okul-aile-toplum odaklı*' çalışmalarında sosyal hizmet uzmanları tarafından yapılması önerilmektedir. Okul sosyal hizmet uzmanlarının bu kapsamdaki çalışmaları koruyucu-önleyici, rehabilite edici-iyileştirici, eğitici müdahaleleri kapsamaktadır. Ergen ve ailesi ise

doğrudan uygulama alanı içine girmektedir. Bu anlamda okullarda böyle bir ekibin varlığı ergen ve aile sorunlarını anlamada ve müdahalede geniş bir çerçeve çizecek ve önemli bir toplumsal kurum olan ailelerin güçlenmesini sağlayacaktır. ABD, İsveç gibi ülkelerde okul sosyal hizmet faaliyetleri bu ekibin çalışmaları doğrultusunda ilerlerken; bu faaliyetler Hong Kong'da sivil toplum kuruluşları aracılığıyla, Almanya'da ise gençlik refahı kurumları ile okul sistemi arasındaki işbirliği ile sunulmaktadır. Tüm bu uygulamalarda önemli olan nokta; çocuk, ergen ve ailelerin refahı için aile-okul-toplum işbirliğiyle bir hizmet ağının oluşturulmasıdır. Bu bakımdan ülkemizde de kültürel ve eğitim sistemimize uygun bir şekilde okul sisteminin içinde ya da diğer bakanlıklar (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, vb.) aracılığıyla okul sosyal hizmet uzmanlarının bu alanda faaliyet göstermesi önem arz eden bir durumdur.

Ayrıca okullarda görev alacak sosyal hizmet uzmanlarının gelişim ve kişilik kuramları, sosyoloji, psikoloji, hukuk, psikoterapi ve uygulama alanlarıyla ilgili bilgi sahibi olması, hizmet içi eğitim ve sertifika programlarına katılması yürüteceği faaliyetlerin niteliği açısından önem arz etmektedir. Ayrıca çocuk, ergen, aile ve çift danışmanlığına ilişkin bilgi ve becerilerini geliştirmesi önerilmektedir.

Bu çalışmada ayrıca, anne-baba-ergen ilişkileri ve aile işlevselliğini ekolojik ve sistem kuramları çerçevesinde ele almak ve araştırma sonuçlarının aileyi çevreleyen sistemlerin önemine dikkat çekmesi, sosyal hizmetin uygulamalarında bu yaklaşımları kullanmasının önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Bu anlamda çalışmanın sosyal hizmetin kullandığı kuram ve yaklaşım literatürüne katkı sunduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın bir diğer önemli sonucu, bugüne kadar ergen ve ailelerine yönelik nitel odaklı çalışmaların az sayıda olması göz önünde bulundurulduğunda; konuyla ilgili araştırmalara metodolojik eğilim açısından bu çalışma örnek teşkil edebilir. Bireylerin bu yaşam döngüsüne ilişkin olayları kavrayışları, deneyimlerini aktarışları, olaylara yükledikleri anlamlar gibi konuları onların anlatılarıyla dinlemek ve araştırmacı tarafından bunların gözlemlenerek analiz edilmesi konuya derinlemesine bir bakış sağlamaktadır. Bu anlamda müracaatçılarının biricikliğini gözeten bir meslek olan sosyal hizmetin araştırmalarında nitel çalışmayı kullanmasının bir zenginlik olacağı düşünülmektedir.

Diğer taraftan bu çalışma sadece anne-baba ve ergen örneklemiyle sınırlı kalmıştır. Gelecekteki çalışmalarda; bu örneklemle birlikte okul sistemi içinde yer alan öğretmen ve idarecilerin görüşlerinin de alındığı daha kapsamlı araştırmaların yapılmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

7. KAYNAKLAR

1. Kaner S. Kontrol kuramına dayalı ana-baba ergen ilişkileri ölçeği geliştirme çalışması, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilim Fakültesi Derg*., 2000, 33(1):67-75.

2. Bulut I. *Aile Değerlendirme Ölçeği El Kitabı*, 1. Baskı. Ankara: Öz Güzeliş Matbaası; 1990:40-49.

3. Smetana J, Gaines C. Adolescentparent conflict in middle-class African American families, *Child Dev*. 1999, 70:1447-1463.

4. Matejevic M, Jovanovic D, Lazarevic V. Functionality of family relationships and parenting style in families of adolescents with substance abuse problems, *Procedia - Soc Behav Sci,* 2014, 4:281-287.

5. Steinberg L. *Adolescence*. Çeviri: Çok F, *Ergenlik*. 2. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi; 2013.

6. Hortaçsu N. *İnsan ilişkileri*, 2. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi; 2003.

7. Sturge-apple ML, Cummings EM, Davies PT. Typologies of family functioning and children's adjustment during the early school years. *Child Dev.*, 2010, 81(4):1320-1335.

8. Smetana JG, Campione-Barr N, Metzger A. Adolescent development in ınterpersonal and societal contexts. *Annu Rev Psychol*., 2006, 57(1):255-284.

9. Steinberg L, Morris A. Adolescent development. *Annu Rev Psychol*., 2001, 52:83-110.

10. Wenk D, Hardesty CL, Morgan CS, Blair SL. The influence of parental involvement on the well-being of sons and daughters. *J Marriage Fam*., 1994, 4:229-234.

11. Shek DTL. The relation of family functioning to adolescent psychological well-being, school adjustment, and problem behavior, *J Genet Psychol.*, 1997, 158(4):467-479.

12. McCubbin HI, Needle RH, Wilson M. Adolescent health risk behaviors: family stress and adolescent coping as critical factors, *Fam Relat.*, 1985, 34(1):51-61.

13. Sümer N, Aktürk EG, Helvacı E. Anne-Baba tutum ve davranışlarının psikolojik etkileri: türkiye'de yapılan çalışmalara toplu bakış, *Türk Psikoloji Yazıları*, 2010, 13(25):42-59.

14. Steinberg L, Lamborn SD, Dornbusch SM, Darling N. Impact of parenting practices on adolescent achievement: authoritative parenting, school ınvolvement, and encouragement to succeed, *Child Dev.*, 1992, 63(5):1266-

1281.

15. Gonzales N, Pitts S, Hill N, Roosa M. A mediational model of the impact of interparental conflict on child adjustment in a multiethnic, low-income sample, *J Fam Psychol*., 2000, 14:365-379.

16. McCoy KP, George MRW, Cummings EM, Davies PT. Constructive and destructive martial conflict, parenting, and children's school and social adjustment, *Soc Dev*., 2013, 22(4):641-662.

17. Williams SK, Kelly FD. Relationships among ınvolvement, attachment, and behavioral problems in adolescence: examining father's ınfluence, *J Early Adolesc.*, 2005, 25(2):168-196.

18. Estévez EL, Murgui SP, Moreno DR, Musitu GO. Family communication styles, attitude towards institutional authority and adolescents' violent behaviour at school, *Psicothema,* 2007, 19(1):108-113.

19. Collins W, Maccoby E, Steinberg L, Hetherington E, Bornstein M. Contemporary research on parenting: the case for nature and nurture, *Am Psychol*., 2000, 55:218-232.

20. Updegraff KA, Mchale SM, Crouter AC, Kupanoff K. Peer relationships: in adolescents' parents' ınvolvement roles and fathers' a comparison of mothers'. *Fam Relat*., 2001, 63(3):655-668.

21. Kocayörük E. Ergen gelişiminde aile işlevleri ve baba katılımı. *Turkish Psychol Couns Guid J.*, 2010, 4(33):37-45.

22. Walker S. Social work and child mental health: psychosocial principles in community practice, *Br J Soc Work*., 2003, 33(5):673-87.

23. Gerrard B. School- based family counseling: overview, trends, and recommendations for future research. *Int J Sch Fam Couns*., 2008, 1(1):1-30.

24. Johnston J, Zemitzsch A. Family power: an intervention beyond the classroom, *Behav Disord*., 1988, 14(1):69-79.

25. Wetchler J. Family therapy of school-focused problems: a macrosystemic perspective, *Contemp Fam Ther*., 1986, 8(3):224-40.

26. Hinkle SC. Family counselling in the schools, *ERIC,Clearing house Couns Pers Serv*., 1992.

27. Widerman J, Widerman E. Family systems-oriented school counseling, *Sch Couns*. 1995, 43(1):66-73.

28. Long L. Providing assistance to latchkey families, *Pointer*., 1988, 33(1):37-40.

29. Lewis W. A proposal for initiating family counseling interventions by school counselors, *Sch Couns*., 1996, 44(2):93-99.

30. Constable R. The role of the social worker, school school work practice, policy and research, *History and General Perspectives on Social Work*, 2008, 3:3-29.

31. Pişkin M. Türkiye' de Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Hizmetlerinin Dünü, Bugünü ve Yarını, İçinde: Hesapçıoğlu M, Durmuş A. *Türkiye'de Eğitim Bilimleri: Bir Bilanço Denemesi*. 1. Baskı. Ankara: Nobel Yay., 2006.

32. Tracy E, Castro-Guillen E, Schraff S. Roles of school and community providers in the delivery of school based mental health services, *Miami University of Ohio*, 2006, 1:34-44.

33. Agresta J. Professional role perceptions of school social workers, psychologists and counselors, *Child Sch.*, 2004, 26(3):151-162.

34. Bronfenbrenner U, Morris P. The ecology of developmental process. In: Lerner RM. *Handbook of Child Psychology, Theoretical Models of Human Development*. 5 ed, New York, Wiley; 1998: 993–1028.

35. Cook T, Herman M, Phillips M, Settersten R. Some ways in which neighborhoods, nuclear families, friendship groups, and schools jointly affect changes in early adolescent development, *Child Dev*., 2002, 73:1283–1309.

36. Creswell WJ. *Introduction to Mixed Method Investigations*. Çeviri: Sözbilir M, Çelik S, Acar İH, Göktaş, Y. *Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş.* 1.Baskı. Ankara: Pegem Yay.; 2017.

37. Kulaksızoğlu A. *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul, Remzi Kitabevi, 2016.

38. Özbay H, Öztürk E. *Gençlik*. İstanbul, İletişim Yayıncılık, 1992.

39. Temel F, Aksoy AB. *Ergen ve Gelişimi- Yetişkinliğe İlk Adım*. Ankara, Nobel Yay., 2010.

40. Buhler, Spiegel, Thomas. Ergenlik Dönemine Toplu Bakış. İçinde: Bekir Onur (editör). *Ergenlik Psikolojisi*, Ankara: Hacettepe, Taş Kitapçılık, 1987:171-178.

41. Santrock JW. *Life-Span Development,* Çeviri: Yüksel G.,*Yaşam Boyu Gelişim*. Ankara: Nobel Yay.; 2017.

42. Bee H, Boyd D. *Child Developmental Psychology,* Çeviri: Gündüz, O. *Çocuk Gelişim Psikolojisi*. İstanbul: Kaknüs yay.; 2009.

43. Keating D. Cognitive and brain development. In: Lerner RM, Steinberg (eds), L. *Handbook of Adolescent Psychology*. 2 nd ed, New York, Wiley, 2004.

44. Zastrow C, Krist-Ashman KK. *Human Behavior and Social Environment 1*, Çeviri: Çoban F, Aydın A, Foça MA, Türközü SE, Karaca Ç, *İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre 1*. Ankara: Nika Yayınevi; 2014.

45. Bakırcıoğlu R. *Çocuk ve Ergende Ruh Sağlığı*. Ankara, Anı Yay., 2011.

46. Yörükoğlu A. *Gençlik Çağı*. Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1985.

47. Origlia D, Ouillon H. Ergenlikte Kişilik. İçinde: Bekir Onur (editör). *Ergenlik Psikolojisi,* Ankara: Hacettepe, Taş Kitapçılık, 1987:159-170.

48. Côté JE. Identity Formation and Self-Development in Adolescence. In: Lerner RM, Steinberg, L.(eds) *Handbook of Adolescent Psychology*. Hoboken, NJ, USA: John Wiley & Sons, Inc.; 2009: 266-304.

49. Muuss ER. Ergenlikte Benmerkezlilik. İçinde: Bekir Onur (editör). *Ergenlik Psikolojisi*, Ankara: Hacettepe, Taş Kitapçılık, 1987:189-208.

50. Blos P. *On Adolescence, A Psychoanalytic Interpretiotion*. New York: The Free Press.; 1962.

51. Aksoy AC. Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Özsaygı ve Denetim Odağını Etkileyen Bazı Değişkenlerin İncelenmesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi; 1992.

52. Krueger JI, Vohs KD, Baumeister RF. Is the allure of self-esteem a mirage after all?, *Am Psychol.,* 2008,63(1):64-65.

53. Avcı M. Ergenlikte toplumsal uyum sorunları. *Sos Bilim Enstitüsü Derg*. 2006, 7(1):39-64.

54. Özatça A. Ergenlerde Sosyal ve Duygusal Yalnızlığın Yordayıcısı Olarak Aile İşlevleri. Sosyal Bilimler Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi; 2009.

55. Gander MJ, Gardiner HW. *Child and Ergen Development*. Çeviri: Onur, B. *Çocuk ve Ergen Gelişimi*.İmge Kitabevi; 2001.

56. Köknel Ö. *Türk Toplumunda Bugünün Gençliği*. İstanbul: Bozak Matbaası; 1970.

57. Özdemir Y, Çok F. Ergenlikte özerklik gelişimi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehb Derg*., 2011, 4(36):152-164.

58. Çoban AE. Türkiye'de ergenlerin duygusal özerkliklerinin bazı demografik değişkenlere göre incelenmesi, *Educ Sci*., 2013, 38(169):357-371.

59. O'Donnell WJ. Adolescent self-esteem related to feelings towards parents and friends, *J Youth Adolesc*., 1976, 5:24-30.

60. Abalı O. *Ergenlik Dönemi ve Sorunları*. İstanbul: Epsilon yay., 2006.

61. Kohlberg L. Moral Stages and Moralization, The Cognitive Developmental Approach. In: Lickona, T. (ed) *Moral Development and Behaviour*. New York; 1976.

62. Good M, Willoughby T. Adolescence as a sensitive period for spiritual devepolment, *Child Dev Perspect*., 2008, 2:32-37.

63. Sinha JW, Cnaan RA, Gelles RJ. Adolescent risk behaviors and religion: Findings from a national study, *J Adolesc*., 2006, 30:231-249.

64. Youniss J, McLellan JA, Yates M. Religion, community service and identity in American youth, *J Adolesc*., 1999, 22:243-253.

65. Brown B. Adolescents' relationships with peers. In: Lerner RM, Steinberg, L.(eds) *Handbook of Adolescent Psychology*. New York: Wiley; 2004:363-394.

66. Furman W, Buhrmester D. Age and sex in perceptions of networks of personal relationships, *Child Dev*., 1992, 63:103-115.

67. Collins W, Steinberg L. Adolescent development in interpersonal context. In: *Handbook of Child Psychology*. In press; 2005.

68. Hartup W. The company they keep: friendships and their developmental significance, *Child Dev*., 1996, 67:1-13.

69. Rubin K, Chen X, McDougall P, Bowker A, McKinnon J. The waterloo longitudinal project: predicting internalizing and externalizing problems in adolescence, *Dev Psychopathol*., 1995, 7:751–764.

70. Adler PA, Adler P. *Peer Power: Preadolescent Culture and Identity*. New Brunswick: N.J: Rutgers University Press.; 1998.

71. Richards M, Crowe P, Larson R, Swarr A. Developmental patterns and gender differences in the experience of peer companionship during adolescence, *Child Dev*., 1998, 69:154-163.

72. Connolly J, Furman W, Konarksi R. The role of peers in the emergence of heterosexual romantic relationships in adolescence, *Child Dev*., 2000, 71:1395–1408.

73. Kaya Ş. Ergenlerde Ana- Babaya Bağlanma Örüntüsünün Benlik Saygısı ve Yalnızlık İle İlişkisi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi; 2017.

74. Öngen D. Özerklik kazanma sürecinde ergen-anne ile ergen- baba ilişkileri arasındaki farklılıklar, *Educ Sci*., 2004, 29(1):3-13.

75. Pasley K, Gecas V. Stresses and satisfactions of the parental role, *Pers Guid J*., 1984, 62(7):400–404.

76. Gecas V, Seff MA. Families and Adolescents: A Review of the 1980s. J Marriage Fam. 1990;52(4).

77. Gondoli D, Silverberg S. Maternal emotional distress and diminished responsiveness: the mediating role of parenting efficacy and parental perspective taking, *Dev Psychol*., 1997, 33:861-868.

78. Eksi A. *Gençlerimiz ve Sorunları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları;

1982.

79. Semerci ZB. *Ergen Ruh Sağlığı Aileler ve Ergenler*. İstanbul: Alfa Yayınları; 2007.

80. İnanç BY, Bilgin M, Atıcı KM. *Gelisim Psikolojisi: Çocuk ve Ergen Gelisimi*. Nobel Kitabevi; 2004.

81. Kağıtçıbaşı Ç. *İnsan, aile, kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi; 1990.

82. Steinberg L. We know some things: parent-adolescent relationships in retrospect and prospect, *J Res Adolesc*., 2001, 11(1):1-19.

83. Origlia D, Ouillon H. Toplumda Okulda ve Ailede Ergen. İçinde: Bekir Onur (editör). *Ergenlik Psikolojisi*, Ankara: Hacettepe, Taş Kitapçılık, 1987, 247-264.

84. Aksoy A, Kahraman ÖG, Kılıç Ş. Ergenlerin algıladıkları ebeveyn izleme ve destek davranışları, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Derg*., 2008, 9(15):1-14.

85. Stattin H, Kerr M. Parental monitoring: a reinterpretation, *Child Dev*., 2000, 71(4):1072–1085.

86. Barber BK, Buehler C. Family cohesion and enmeshment: different constructs, different effects, *J Marriage Fam*., 1996, 58(2):433-440.

87. Kim K, Rohner RP. Parental warmth, control, and ınvolvement in schooling, *J Cross Cult Psychol*., 2002, 33(2):127-140.

88. Sezer Ö. Ergenlerin Kendilik algılarının anne-baba tutumları ve bazı faktörlerle ilişkisi, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Derg*., 2010, 7(1):1-19.

89. Hines AM. Divorce-related transitions, adolescent development, and the role of the parent-child relationship: a review of the literature, *J Marriage Fam*., 1997, 59(2):375-385.

90. Krevans J, Gibbs JC. Parents' use of ınductive discipline: relations to children's empathy and prosocial behavior, *Child Dev*., 1996, 67(6):3263-3277.

91. Rueter MA, Conger RD. Antecedents of parent-adolescent disagreements, *J Marriage Fam*., 1995, 57(2):435-442.

92. Yörükoğlu A. *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Özgür yay.; 1996.

93. Smith C, Perou R, Lesense. Parent Education. In: *Handbook of Parenting*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers; 2002.

94. Parke R, Buriel R. Socialization in the family: ethnic and ecological perspectives. In: Handbook of child psychology: Social, emotional, and

personality development. Hoboken, NJ, US: John Wiley & Sons Inc.; 1998. 463–552.

95. Ackerman NW. *The Psychodynamics of Family Life*. U.S.A: Basic Books; 1958.

96. Dai L, Wang L. Review of family functioning, *Open J Soc Sci*., 2015, 3(12):134-141.

97. Olson DH. Circumplex model of family systems, *J Fam Ther*., 2000, 22(2):144-167.

98. Beavers R, Hampson R. The beavers systems model of family functioning, *Assoc Fam Ther*., 2000, 22:128-143.

99. Epstein N, D. B, Levin S. The McMaster model of family functioning, *J Marriage Fam Couns*., 1978, 4:19-31.

100. Skinner H, Steinhauer P, Sitarenios G. Family assessment measure (fam) and process model of family functioning, *J Fam The*r., 2000, 22(2):190-210.

101. Miller IW, Ryan CE, Keitner GI, Bishop DS, Epstein NB. The McMaster approach to families: theory, assessment, treatment and research, *J Fam Ther*., 2000, 22(2):168-189.

102. Cüceloğlu D. *İnsan İnsana*. Ankara: Remzi Kitabevi; 2016.

103. Gladding ST. *Family Therapy History, Theory and Practices*. Çeviri: Keklik İ, Yıldırım İ, *Aile Terapisi Tarihi, Kuram ve Uygulamaları.* 5. Baskı. Ankara: Türk Psikolojik Dan. ve Reh. Derneği Yayınları; 2015.

104. Bulut I. *Ruh Hastalığının Aile İşlevlerine Etkisi*. Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yay.; 1993.

105. NASW. NASW Standards for School Social Work Services. 2012.

106. Franklin C, Kim JS, Tripodi SJ. A Meta-analysis of published school social work practice studies, *Res Soc Work Pract*., 2009, 19(6):667-677.

107. Wang S. Perceptions of the school social worker's role: a survey of school personnel. ProQuest Dissertations and Theses; 2003.

108. Huxtable M. A Global picture of school social work in 2013. İnternational Network for School Social Work, Washington; 2013.

109. Newsome WS, Anderson-Butcher D, Fink J, Hall L, Huffer J. The ımpact of school social work services on student absenteeism and risk factors related to school truancy, *Sch Soc Work J*., 2008, 32(2):21-38.

110. Brener ND, Martindale J, Weist MD. Mental Health and Social Services: Results from the School Health Policies and Programs Study 2000, *J Sch Health*, 2001, 71(7):305-312.

111. Rowling L. Strengthening “school” in school mental health promotion. Paulus P. (eds). *Health Educ*. 2009, 109(4):357–68.

112. Allen-Meares P, Montgomery KL. Global trends and school-based social work, *Child Sch*., 2014, 36(2):105-112.

113. Kayama M. Parental experiences of children’s disabilities and special education in the United States and Japan: implications for school social work, *Soc Work*, 2010, 55(2):117-125.

114. Allen-Meares P, Montgomery KL, Kim JS. School-based social work ınterventions: a cross-national systematic review, *Soc Work*, 2013, 58(3):253-262.

115. Koller JR., Bertel JM. Responding to today’s mental health needs of children, families and schools: revisiting the preservice training and preparation of school-based personnel, *Educ Treat Child*, 2006, 29(2):197-217.

116. Wade T, Guo J. Linking improvements in health-related quality of life to reductions in Medicaid costs among students who use school-based health centers, *Am J Public Health*, 2010, 100:1611-1616.

117. Silberberg M, Cantor J. Making the case for school-based health: where do we stand? *J Heal Polit Policy Law*., 2008, 33(1):3-37.

118. Frey A, George-Nichols N. Intervention practices for students with emotional and behavioral disorders: using research to ınform school social work practice, *Child Sch*., 2003, 25(2):97-104.

119. Isaksson C, Sjöström S. Looking for ‘social work’ in school social work, *Eur J Soc Work*, 2017, 20(2):191-202.

120. Christopher K. *School Social Work*. Illinois State Board of Education; 2007.

121. Kılıç E. Aile Danışmanlığında Yeni Bir Model: Okul Temelli Aile Danışmanlığında Sosyal Hizmetin Yeri ve Önemi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi; 2014.

122. Duman N. Ankara Liselerinde Çeteye Katılma Potansiyeli Olan Öğrenci Grupları ve Okul Sosyal Hizmeti. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi;2000.

123. Higy C, Haberkorn J, Pope N, Gilmore T. The role of school social workers from the perspective of school administrator ınterns: a pilot study in rural north carolina, *Int J Humanit Soc Sci*., 2012, 2(2): 34-44.

124. Garrett KJ. Making the case for school social work, *Child Sch*., 2006, 28(2):115-121.

125. Turan N. *Sosyal Kişisel Çalışma*. Ankara: Aydınlar matbacılık; 2009.

126. Özbesler C. Sosyal Hizmet Eğitiminde Aile Tedavisi Yaklaşımları ve Aileye Yönelik Sosyal Hizmet, Sosyal Hizmet Sempozyumu, Ankara, 2011, Kongre Bildiriler Kitabı:120-123.

127. Koşar GN. *Sosyal Hizmetlerde Aile ve Çocuk Refahı Alanı.* Ankara: Yargıçoğlu Matbaası; 1989.

128. Demirbilek M. Aile danışmanlığı: bir uygulama örneği, *TJFM&PC,* 2016, 10(2):109-120.

129. Murrihy R, Kidman A, Ollendick T. *Clinical Handbook of Assessing and Treating Conduct Problems in Youth*. New York: Springer; 2010.

130. Carr A. The evidence base for family therapy and systemic interventions for child-focused problems, *J Fam Ther*., 2014, 36(2):107-157.

131. Baldwin S, Christian S, Berkeljon A, Shadish W, Bean R. The effects of family therapies for adolescent delinquency and substance abuse: a meta-analysis, *J Marital Fam Ther*., 2012, 38:281-304.

132. Alexander J, Waldron H, Robbins M, Neeb A. *Functional Family Therapy for Adolescent Behaviour Problems*. Washington: American Psychological Association.; 2013.

133. Borduin C, Curtis N, Ronan K. Multisystemic treatment, a metaanalysis of outcome studies, *J Fam Psychol*., 2004, 18:411-419.

134. Smith D, Chamberlain P. Multidimensional treatment foster care for adolescents: processes and outcomes. In: Evidencebased Psychotherapies for Children and Adolescents. New York: Guilford; 2010:243–258.

135. Santisteban S, Suarez-Morales L, Robbins M, Szapocznik J. Brief strategic family therapy: lessons learned in efficacy research and challenges to blending research and practice, *Fam Process*, 2006, 45:259-271.

136. Dawson N, McHugh B. Learning to talk to parents, *Br J Spec Educ*. 1987, 14(3):119-121.

137. Center for clinical social work. practice with children and their families: a specialty of clinical social work. 2007.

138. Baki A, Gökçek T. Karma yöntem araştırmalarına genel bir bakış, *Elektron Sos Bilim Derg*., 2012, 11(42):1-21.

139. Johnson B, Onwuegbuzie A. Mixed methods resarch: a research paradigm whose time has come, *Educ Res*., 2004, 33(7):14-26.

140. Creswell WJ, Clark VLP. *Karma Yöntem Araştırmaları Tasarımı ve Yürütülmesi*. Anı Yay.; 2014.

141. Büyüköztürk Ş, Akgün ÖE, Karadeniz Ş, Demirel F, Çakmak EK. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Yay.; 2018.

142. Glesne C. *Nitel Araştırmaya Giriş*. Anı Yay.; 2012.

143. Eceral TÖ, Özmen CA. Beypazarı'nda turizm gelişimi ve yerel ekonomik kalkınma, *Ekon ve Sos Araştırmalar Derg*., 2009, 5(2):46-74.

144. Kemper E, S. S, Teddlie C. Mixed methods sampling strategies in social science research. In: Tashakk A., Teddlie C. (eds). *Handbook of mixed methods in social & behavioral research*. Sage Publication; 2003:273–96.

145. Yıldırım A, Şimşek H. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin yayıncılık; 2016.

146. Kalaycı Ş. *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil yay.; 2006.

147. George D, Mallery P. *IBM SPSS Statistics 19 Step by Step A Simple Guide and Reference*. Amazon; 2012.

148. Tabachnick BG, Fidell LS. *Using Multivariate Statistics*. Boston: Allyn and Bacon; 2001.

149. Gökçe B. *Orta Öğretim Gençliğinin Beklenti ve Sorunları*. Ankara: T.C. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı yayınevi; 1984.

150. Smetana J, Daddis C. Domain-specific antecedents of psychological control and parental monitoring: the role of parenting beliefs and practices, *Child Dev*., 2002, 73:563-580.

151. Litousky VG, Dusek JB. Perceptions of child rearing and self-concept development during early adolescent years, *J Youth Adolesc*., 1985, 14:373-388.

152. Parke RD. *Fatherhood*. Cambridge: Harvard University Press; 1996.

153. Bowles TA. Comparison of two measures of communication and the communication style of university students, *Electron J Appl Psychol.*, 2009, 5(1):53-66.

154. Ejder O. Çocuk ve Ergen Psikoterapisi Ders Notları. 2018.

155. Lamb ME. Father and Child Development: An Introductory Overview and Guide. In: *The Role of the Father in Child Development*. New York: John Wiley; 1997:1–18.

156. Larson R, Richards M. *Divergent Realities: The Emotional Lives of Mothers, Fathers, and Adolescents*. New York: Basic Books; 1994.

157. Updegraff KA, McHale SM, Crouter AC, Kupanoff K. Parents' ınvolvement in adolescents' peer relationships: a comparison of mothers' and fathers' roles, *J Marriage Fam*., 2001, 63(3):655-68.

158. Steinberg L, Silk J. *Parenting adolescents*. Bornstein. 2002, 1:103-133.

159. Erkan Z. Sosyal kaygı düzeyi yüksek ve düşük ergenlerin anne-baba tutumlarına ilişkin nitel bir çalışma, *Çüsosyal Bilimler Enstitüsü Dergis*., 2002, 10:120-133.

160. Özen DŞ. Ergenlerde anneden algılanan kabul/ilgi ile benlik algısı arasındaki ilişki: babadan algılanan kabul/ilginin aracı rolü, *Türk Psikol Yazıları*, 2009, 12(24):28-38.

161. Baumrind D, Thompson AR. The Ethics of Parenting, In: Bornstein M.(eds). *Handbook of Parenting*. New Jersey London: LEA Mahwah; 2002:3–487.

162. Arrindell WA, Akkerman A, Bagés N, Feldman L, Caballo VE, Oei TPS, et al. The Short-EMBU in Australia, Spain, and Venezuela, *Eur J Psychol Assess*., 2005, 21(1):56–66.

163. Muris P, Meesters C, Merckelbach H, Hülsenbeck P. Worry in children is related to perceived parental rearing and attachment, *Behav Res Ther*., 2000, 38:487-497.

164. Markus TM, Lindhout E, Boer F, Hoogendijk THG, Arrindell WA. Factors of perceived parental rearing styles: the EMBU-C examined in a sample of Dutch primary school children, *Pers Individ Dif*., 2003, 34:503-519.

165. Herba CM, Ferdinand RF, Stijnen T, Veenstra R, Oldehinkel AJ, Ormel J, et al. Victimisation and suicide ideation in the trails study: specific vulnerabilities of victims, *J Child Psychol Psychiatry*, 2008, 49(8):867-876.

166. Baumrind D. The influence of parenting style on adolescent competence and substance use, *J Early Adolesc*., 1991, 11(1):56-95.

167. Barber B. Parental psychological control: revisiting a neglected construct, *Child Dev*., 1996, 67:3296-3319.

168. Pettit G, Laird R, Bates J, Dodge K, Criss M. Antecedents and behavior problem outcomes of parental monitoring and psychological control in early adolescence, *Child Dev*., 2001, 72:583-598.

169. Lamborn S, Dornbusch S, Steinberg L. Ethnicity and community context as moderators of the relation between family decisionmaking and adolescent adjustment, *Child Dev*., 1996, 66:283-301.

170. Gökler R. Okullarda akran zorbalığı, *Uluslararası İnsan Bilim Derg*., 2009, 6(2):511-537.

171. Larson R, Richards M, Moneta G, Holmbeck G, Duckett E. Changes in adolescents' daily interactions with their families from ages 10–18: disengagement and transformation, *Dev Psychol*., 1996, 32:744-754.

172. Conger R, Ge X. Conflict and cohesion in parent-adolescent relations: changes in emotional expression from early to midadolescence. In: *Conflict and Cohesion in Families*: *Causes and Consequences.* Mahwah NJ: Erlbaum; 1999:185–206.

173. Allen J, Moore C, Kuperminc G, Bell K. Attachment and adolescent psychosocial functioning, *Child Dev*., 1998, 69:1406-1419.

174. Ryan RM, Lynch JH. Emotional autonomy versus detachment: Revisiting the he vicissitudes of adolescence and young adulthood, *Child Dev.*, 1989, 60:340-56.

175. Collins W, Laursen B. Parentadolescent relationships and influences. In: Lerner RM, Steinberg (eds), L. Handbook of Adolescent Psychology. 2 nd ed, New York, Wiley, 2004:331–361.

176. Derezotes SD. *Advanced Generalist Social Work Practice*. Sage Publication; 2000.

177. Karpetis G. Psychodynamic supportive psychotherapy techniques in clinical social work practice with parents, *Smith Coll Stud Soc Work*, 2012, 82(1):63-89.

178. Buchanan C, Eccles J, Flanagan C, Midgley C, Feldlaufer H, Harold R. Parents' and teachers' beliefs about adolescents: effects of sex and experience, *J Youth Adolesc*., 1990, 19:363-394.

179. Nelson LJ, Padilla-Walker LM, Carroll JS, Madsen SD, Barry CM, Badger S. "If you want me to treat you like an adult, start acting like one!" Comparing the criteria that emerging adults and their parents have for adulthood, *J Fam Psychol*., 2007, 21(4):665-74.

180. Cline FW, Fay J. *Parenting With Love and Logic : Teaching Children Responsibility*. Colorado: Navpress; 1990.

181. Doğan M, Ceyhan E. Genel lise öğrencilerinin aile işlevlerinin ve denetim odaklarının incelenmesi, *Aile ve Toplum*, 2008, 4(15):67-82.

182. Bowen M. Family psychotherapy, *J Orthopsychiatry*, 1961, 31:40-60.

183. Hofstede S. *Culture's consequences: International differences in work-related values*. Beverly Hills, CA: Sage; 1980.

184. Triandis HC. The self and social behavior in differing cultural contexts, *Psychol Rev*., 1989, 96:506-520.

185. Tang NM. Some psychoanalytic implications of Chinese philosophy and child-rearing practices, *Psychoanal Study Child*, 1992, 47:371-389.

186. Chung H, Gale J. Family functioning and self-differentiation: A cross-cultural examination, *Contemp Fam Ther*., 2009, 31(1):19-33.

187. Harwood R, Leyendecker B, Carlson V, Asencio M, Miller A. Parenting among Latino families in the U.S. In: *Social conditions and applied parenting*. Mahwah, NJ: Erlbaum; 2002: 21–46.

188. Grotevant H, Cooper C. Patterns of interaction in family relationships and the

development of identity exploration in adolescence, *Child Dev*., 1985, 56:24-28.

189. Cava M-J, Buelga S, Musitu G. Parental communication and life satisfaction in adolescence, *Span J Psychol*., 2014, 29:17-98.

190. Raffaelli M, Larson R. Sibling ınteractions in late childhood and early adolescence. baltimore: biennial meet. soc. res, *Child Dev*, 1987, 4:1387-1398.

191. Buhrmester D, Furman W. Perceptions of sibling relationships during middle childhood and adolescence, *Child Dev*., 1990, 61:1387-1396.

192. Branje S, van Lieshout C, van aken M, Haselager G. Perceived support in sibling relationships and adolescent adjustment, *J Child Psychol Psychiatry*., 2004, 45:1385-1396.

193. Whiteman S, McHale S, Crouter A. What parents learn from experience: the first child as a first draft?, *J Marriage Fam*., 2003, 65:608-621.

194. Mounts N. Adolescents' perceptions of parental management of peer relationships in an ethnically diverse sample, *J Adolesc Res.*, 2004, 19:446-467.

195. Youniss J, Smollar J. *Adolescents' Relations with Mothers, Fathers, and Friends*. Chicago: Univ.: Chicago Press; 1985.

196. Place M, Barker R, Reynalds J. The impact of singule focus interventions on family functioning, *J Child Serv*., 2007, 2:48-57.

197. Erdoğdu M. Suça yönlendirilen ve yönlendirilmeyen çocukların aile ilişkileri ile saldırganlık davranışlarının karşılaştırılması, *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Derg*., 2005, 12(3):106-114.

198. Hetherington E, Kelly J. *For Better or Worse: Divorce Reconsidered*. New York: Norton; 2002.

199. Grant K, Compas B, Stuhlmacher A, Thurm A, McMahon S, Halpert J. Stressors and child and adolescent psychopathology: moving from markers to mechanisms of risk, *Psychol Bull.*, 2003, 129:447-466.

200. Çalık Var E, Kılıç Ş, Kumandaş H. Investigating opinions of mothers on different socioeconomic status in terms of perceived maternal styles. *Eurasian J Educ Res*., 2015, 61:81-98.

201. Stage SA, Quiroz DR. A meta-analysis of interventions to decrease disruptive classroom behavior in public education settings, *School Psych Rev*., 1997, 26:333-368.

202. Campbell L, Mitchell. Victorian family- support services in retrospect: three decades of ınvestment, *Chall Achiev Soc Work*, 2007, 60(3): 4-21.

203. MEB. Miili Eğitim Bakanlığı Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği, T.C. Resmi

Gazete, sayı: 30236, 10 Kasım 2017.

204. Korkut F. Psikolojik danışmanların mesleki rehberlik ve psikolojik danışmanlık ile ilgili düşünceleri ve uygulamaları, *HÜ Eğitim Fakültesi Derg*., 2007, 32:187-197.

8. EKLER

Ek-1. Öğrenci Anketi

Sevgili Öğrenci Arkadaşlar;

Bu çalışmanın amacı, anne- baba- ergen ilişkileri ve aile işlevselliği arasındaki ilişkiyi okul sosyal hizmeti açısından incelemek ve okullar aracılığıyla ailelere ve ergenlere yönelik sosyal hizmet müdahaleleri için bir çerçeve sunmaktır. Aşağıdaki formda siz, aileniz ve okul yaşamınızla ilgili sorular yer almaktadır. Yanıtlarınızı verirken lütfen her bir maddeyi dikkatle okuyunuz ve sizi yansıttığını düşündüğünüz maddeyi işaretleyiniz. Araştırmaya katılmanız gönüllülük esasına dayalıdır. Araştırmada kimlik bilgisinin gizliliği ilkesine uyulacak ve elde edilen bilgiler Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı doktora tez çalışması amacıyla kullanılacaktır. Araştırmaya verdiğiniz destek ve katılımınız için teşekkür eder, başarılar dilerim.

Esra Kılıç Ceyhan
Doktora Öğrencisi

1. Kişisel Bilgi Formu

Bu bölümde sosyo-demografik özellikleriniz, eğitim ve aile bilgilerinize ait sorular bulunmaktadır. Lütfen her soruyu dikkatlice okuyarak cevaplayınız.

1.Cinsiyetiniz	☐ Kadın ☐ Erkek
2.Bitirdiğiniz yaş	☐ 14-15 ☐ 16-17 ☐ 18
3.Hangi ilçede oturuyorsunuz?	☐ Çankaya ☐ Beypazarı
4.Okulunuzun adı	
5.Okuduğunuz lisenin türü nedir?	☐ Anadolu Lisesi ☐ Meslek Lisesi ☐ Özel Lise ☐ İmamhatip Lisesi
6.Kaçıncı sınıfa devam ediyorsunuz?	☐ 9 ☐10 ☐11
7.Okuldaki başarınızı nasıl tanımlarsınız?	☐Çok başarılı ☐ Başarılı ☐ Orta düzeyde başarılı ☐ Başarısız ☐ Çok başarısız
8.Siz dahil kaç kardeşsiniz?	☐ Tek çocuk ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐ 6
9.Kaçıncı çocuksunuz?	☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐ 6
10.Anneniz sağ mı?	☐ Sağ ☐ Vefat etti
11.Anneniz öz mü üvey mi?	☐ Öz ☐ Üvey
12.Babanız sağ mı?	☐ Sağ ☐ Vefat etti
13.Babanız öz mü üvey mi?	☐ Öz ☐ Üvey
14.Anne babanız sağ ise medeni durumları nedir?	☐ Evliler ☐ Boşandılar ☐ Boşanmadılar ama ayrı yaşıyorlar
15.Eğer anne ya da babanız boşandılarsa daha sonra ikinci evlilik yaptılar mı?	☐ Annem evlendi ☐ Babam evlendi ☐ İkisi de evlendi
16.Annenizin eğitim durumu nedir?	☐ Okur- yazar değil ☐ İlkokul ☐ Ortaokul ☐ Lise ☐ Üniversite ☐ Lisansüstü (Master/ Doktora)
17. Babanızın eğitim durumu nedir?	☐ Okur- yazar değil ☐ İlkokul ☐ Ortaokul ☐ Lise☐ Üniversite ☐ Lisansüstü (Master/ Doktora)

Ek-1. Öğrenci Anketi (devamı)

18.Annenizin mesleği nedir?	☐ Ev hanımı ☐ Memur ☐ İşçi ☐ Serbest meslek ☐ Diğer (lütfen belirtiniz)…….
19.Babanızın mesleği nedir?	☐ Çalışmıyor ☐ Memur ☐ İşçi ☐ Serbest meslek ☐ Diğer (lütfen belirtiniz)…….
20.Yaşadığınız aile tipi nedir?	☐ Çekirdek aile (sadece anne-baba ve bekar kardeşlerin birlikte aynı evde yaşıyor olması.) ☐ Geniş aile (anne-baba, evli kardeşler, dede, büyükanne, hala..vb birlikte aynı evde yaşıyor olması.)
21.Kiminle beraber yaşıyorsunuz?	☐ Ailemle (Anne- baba- bekar kardeşler) ☐ Ailem ve akrabalarımla (dede, teyze, amca, vb.) ☐ Yalnızca annemle ☐ Yalnızca babamla ☐ Yakın akrabalarımla (dede, teyze, amca, vb.) ☐ Diğer (lütfen belirtiniz) .....……..
22.Siz dahil ailenizdeki kişi sayısı nedir?	☐2 ☐ 3 ☐ 4-5 ☐6-7 ☐ 8 ve üzeri
23.Ailenizin ekonomik durumunu nasıl tanımlarsınız?	☐ Alt ☐ Orta ☐ Yüksek

2. Ergenlik, Aile ve Okul Yaşamıyla İlgili Genel Bilgiler

Bu bölümde aile ve okul yaşamınızla ilgili genel sorular bulunmaktadır. Lütfen her bir soruyu okuyarak size uygun olan seçeneği işaretleyiniz. Yan sütunda seçeneği bulunmayan sorulara kendi cümlelerinizle yanıt veriniz.

2.1.Ergenlerin Psikolojik Gelişimlerine İlişkin Algıları	
1.Herhangi bir konuda kendi kendinize amaç/ hedef belirleyebiliyor musunuz? *(Cevabınız evet ise 3. Soruya geçiniz)*	☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bazen
2. Cevabınız hayır ise neden kendi kendinize amaç/ hedef belirleyemiyorsunuz? *(Lütfen belirtiniz)*	…… …… ……
3. Kendi kararlarınızı kendiniz verebiliyor musunuz? *(Cevabınız evet ise 5. Soruya geçiniz)*	☐ Evet ☐ Hayır ☐ Bazen
4. Cevabınız hayır ise neden kendi kendinize karar veremiyorsunuz? *(Lütfen belirtiniz)*	…… …… ……
5.Anne- babanızın sizden beklentilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?	☐ Benden hiçbir beklentileri yok ☐ Benden çok fazla şey bekliyorlar ☐ Benden sadece yapabileceğim kadar şey bekliyorlar ☐ Benden ne beklediklerini bilmiyorum
6.Kendinizi aile ve yakın akraba çevrenizde en çok kime yakın hissedersiniz? *(Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz)*	☐ Anneme ☐ Babama ☐ Ağabeyime ☐ Ablama ☐ Kardeşime ☐ Büyükbabama ☐ Büyükanneme ☐ Kuzenime ☐ Amcama ☐ Teyzeme ☐ Halama ☐Dayıma ☐ Hiç kimse ☐Diğer (lütfen belirtiniz)……

Ek-1. Öğrenci Anketi (devamı)

7.Çevrenizde davranışlarını beğendiğiniz ve onu örnek aldığınız kişi veya kişiler kimlerdir? *(Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz)*	☐ Annem ☐ Babam ☐ Ağabeyim ☐ Ablam ☐ Kuzenim ☐ Amcam ☐ Teyzem ☐ Halam ☐ Dayım ☐ Arkadaşlarım ☐ Öğretmenim ☐ Hiç kimse ☐ Diğer(lütfen belirtiniz)……
8.Boş zamanlarınızı nasıl değerlendirirsiniz? *(Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz)*	☐ Kitap okumak ☐ TV izlemek ☐ Bilgisayar, tablet, cep telefonu, vb. ile ilgilenmek ☐ Sinema, tiyatro,vb. aktivite ☐ Spor, vb. aktivite ☐ Arkadaşlarla gezmek ☐ Gelir getirici bir işte çalışmak ☐ Diğer (lütfen belirtiniz)……
9.Biriyle yaşadığınız problemi çözerken hangi yöntemleri kullanırsınız? *(Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz)*	☐ Karşımdakini dinlerim ☐ Karşımdakiyle konuşmaya çalışırım ☐ Karşımdakine güç kullanırım ☐ Susarım ☐ Problemden kaçarım ☐ Diğer (lütfen belirtiniz)……
2.2.Aile Yaşamıyla İlgili Bilgiler	
10.Aile içi ilişkilerinizi nasıl tanımlarsınız?	☐ Çok iyi ☐ İyi ☐ Bazen iyi bazen kötü ☐ Kötü ☐ Çok kötü
11.Annenizle ilişkilerinizi nasıl tanımlarsınız?	☐ Çok iyi ☐ İyi ☐ Bazen iyi bazen kötü ☐ Kötü ☐ Çok kötü
12.Babanızla ilişkilerinizi nasıl tanımlarsınız?	☐ Çok iyi ☐ İyi ☐ Bazen iyi bazen kötü ☐ Kötü ☐ Çok kötü
13.Kardeşlerinizle ilişkilerinizi nasıl tanımlarsınız?	☐ Çok iyi ☐ İyi ☐ Bazen iyi bazen kötü ☐ Kötü ☐ Çok kötü
14.Anne babanızın kendi aralarındaki ilişkiyi nasıl tanımlarsınız?	☐ Çok iyi ☐ İyi ☐ Bazen iyi bazen kötü ☐ Kötü ☐ Çok kötü
15.Bulunduğunuz ailenin bir üyesi olmak sizde ne tür duygular oluşturuyor?	☐ Ailemle mutluyum ☐ Aile içinde mutsuzum ☐ Seçeneğim olsa ailemi değiştirmek isterdim ☐ Diğer (lütfen belirtiniz)……
16.Anne- babanızla yanda verilen seçeneklerden hangisi ya da hangilerinde daha çok tartışma yaşarsınız? *(Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz)*	☐ Eve geliş- gidiş ☐ Evdeki günlük işler ☐ Ders çalışma ☐ Karşı cinsle arkadaşlık ☐ İzin alma ☐ Harçlık ☐ Dini inanç ve görüşler ☐ Meslek seçimi ☐ Bağımsız karar verme ☐ Arkadaşlarla ilişkiler ☐ Diğer (lütfen belirtiniz)……
17.Anne babanızın size olan tutumunu yanda verilen seçeneklerden hangisiyle tanımlarsınız?	☐ Demokratik ☐ Koruyucu ☐ Otoriter ☐ Hoşgörülü ☐ İhmalkar ☐ Baskıcı
2.3.Okul Yaşamıyla İlgili Bilgiler	
18.Okul arkadaşlarınızla ilişkilerinizi nasıl tanımlıyorsunuz?	☐ Çok iyi ☐ İyi ☐ Bazen iyi bazen kötü ☐ Kötü ☐ Çok kötü
19.Okulda ne tür sorunlar yaşıyorsunuz? *(Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz)*	☐ Yalnızlık ☐ Utangaçlık ☐ Endişe ☐ Akademik başarısızlık ☐ Okul devamsızlığı ☐ Kariyer planlamayla ilgili kararsızlık ☐ Arkadaşlarla iyi geçinememe ☐ Öğretmenlerle iyi geçinememe ☐ Aile kaynaklı sorunların okuldaki ilişkileri olumsuz etkilemesi ☐ Diğer (lütfen belirtiniz)……

Ek-1. Öğrenci Anketi (devamı)

20.Okulda yaşadığınız sorunları çözmek için ne yaparsınız?	…… …… ……
21.Yaşadığınız sorunları çözmek için kime danışırsınız? *(Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz)*	☐ Anneme ☐ Babama ☐ Ağabeyime ☐ Ablama ☐ Kardeşime ☐ Büyükbabama ☐ Büyükanneme ☐ Kuzenime ☐ Amcama ☐ Teyzeme ☐ Halama ☐ Dayıma ☐ Öğretmenime ☐ Rehber Öğretmenime ☐ Kimseye danışmam ☐ Diğer (lütfen belirtiniz)……
22.Bir sorununuz olduğunda okuldaki rehberlik servisine başvuruyor musunuz?	☐ Evet ☐ Hayır
23.Okulunuzdaki rehberlik servisini yararlı buluyor musunuz?(Cevabınız yararlı ise 25. soruya geçiniz)	☐ Yararlı ☐ Hiçbir yararı yok ☐ Olsa da olur olmasa da olur
24.Eğer okul rehberlik servisini yararlı bulmuyorsanız nedenini açıklayınız. *(Lütfen belirtiniz)*	…… …… ……
25.Ailenizle yaşadığınız sorunların çözümünde size okulda yardımcı olacak meslek elemanlarının bulunmasını ister misiniz?	☐ Evet ☐ Hayır
26.Karşılaştığınız sorunlarda, okul ortamında size nasıl yardımcı olunmasını istersiniz? *(Lütfen belirtiniz)*	…… …… ……

3. Aile Değerlendirme Ölçeği

*Aşağıda ailenizle ilgili 60 cümle bulunmaktadır. Lütfen her bir cümleyi dikkatlice okuduktan sonra ailenize ne derecede uyduğuna karar veriniz. Her cümle için (**Aynen Katılıyorum/ Büyük Ölçüde Katılıyorum/ Biraz Katılıyorum/ Hiç Katılmıyorum**) şeklinde 4 seçenek söz konusudur. Bu cümlelere göre ailenizi nasıl değerlendirdiğinizi düşününüz ve size uygun seçeneğe **(X) işareti** koyunuz. Lütfen her cümleyi cevapladığınızdan emin olunuz.*

İfadeler	**Aynen Katılıyorum**	**Büyük Ölçüde Katılıyorum**	**Biraz Katılıyorum**	**Hiç Katılmıyorum**
1.Ailece ev dışında program yapmada güçlük çekeriz, çünkü aramızda fikir birliği sağlayamayız.	( )	( )	( )	( )
2.Günlük hayatımızdaki sorunların (problemlerin) hemen hepsini aile içinde hallederiz.	( )	( )	( )	( )
3.Evde biri üzgün ise, diğer aile üyeleri bunun nedenlerini bilir.	( )	( )	( )	( )
4.Bizim evde, kişiler verilen her görevi düzenli bir şekilde yerine getirmezler.	( )	( )	( )	( )
5.Evde birinin başı derde girdiğinde, diğerleri de bunu kendilerine fazlasıyla dert ederler.	( )	( )	( )	( )
6.Bir sıkıntı ve üzüntü ile karşılaştığımızda, birbirimize destek oluruz.	( )	( )	( )	( )

Ek-1. Öğrenci Anketi (devamı)

İfadeler	**Aynen Katılıyorum**	**Büyük Ölçüde Katılıyorum**	**Biraz Katılıyorum**	**Hiç Katılmıyorum**
7.Ailemizde acil bir durum olsa, şaşırıp kalırız.	( )	( )	( )	( )
8.Bazen evde ihtiyacımız olan şeylerin bittiğinin farkına varmayız.	( )	( )	( )	( )
9.Birbirimize karşı olan sevgi, şefkat gibi duygularımızı açığa vurmaktan kaçınırız.	( )	( )	( )	( )
10.Gerektiğinde aile üyelerine görevlerini hatırlatır, kendilerine düşen işi yapmalarını sağlarız.	( )	( )	( )	( )
11.Evde dertlerimizi üzüntülerimizi birbirimize söylemeyiz.	( )	( )	( )	( )
12.Sorunlarımızın çözümünde genellikle ailece aldığımız kararları uygularız.	( )	( )	( )	( )
13.Bizim evdekiler, ancak onların hoşuna giden şeyler söylediğimizde bizi dinlerler.	( )	( )	( )	( )
14.Bizim evde bir kişinin söylediklerinden ne hissettiğini anlamak pek kolay değildir.	( )	( )	( )	( )
15.Ailemizde eşit bir görev dağılımı yoktur.	( )	( )	( )	( )
16.Ailemizin üyeleri, birbirlerine hoşgörülü davranırlar.	( )	( )	( )	( )
17.Evde herkes başına buyruktur.	( )	( )	( )	( )
18.Bizim evde herkes, söylemek istediklerini üstü kapalı değil de doğrudan birbirlerinin yüzüne söyler.	( )	( )	( )	( )
19.Ailede bazılarımız, duygularımızı belli etmeyiz.	( )	( )	( )	( )
20.Acil bir durumda ne yapacağımızı biliriz.	( )	( )	( )	( )
21.Ailecek, korkularımızı ve endişelerimizi birbirimizle tartışmaktan kaçınırız.	( )	( )	( )	( )
22.Sevgi, şefkat gibi olumlu duygularımızı birbirimize belli etmekte güçlük çekeriz.	( )	( )	( )	( )
23.Gelirimiz (ücret, maaş) ihtiyaçlarımızı karşılamaya yetmiyor.	( )	( )	( )	( )
24.Ailemiz, bir problemi çözdükten sonra, bu çözümün işe yarayıp yaramadığını tartışır.	( )	( )	( )	( )
25.Bizim ailede herkes kendini düşünür.	( )	( )	( )	( )
26.Duygularımızı birbirimize açıkça söyleyebiliriz.	( )	( )	( )	( )
27.Evimizde banyo ve tuvalet bir türlü temiz durmaz.	( )	( )	( )	( )
28.Aile içinde birbirimize sevgimizi göstermeyiz.	( )	( )	( )	( )
29.Evde herkes her istediğini birbirinin yüzüne söyleyebilir.	( )	( )	( )	( )
30.Ailemizde, her birimizin belirli görev ve sorumlulukları vardır.	( )	( )	( )	( )
31.Aile içinde genellikle birbirimizle pek iyi geçinemeyiz.	( )	( )	( )	( )
32.Ailemizde sert-kötü davranışlar ancak belli durumlarda gösterilir.	( )	( )	( )	( )
33.Ancak hepimizi ilgilendiren bir durum olduğu zaman birbirimizin işine karışırız.	( )	( )	( )	( )
34.Aile içinde birbirimizle ilgilenmeye pek zaman bulamıyoruz.	( )	( )	( )	( )
35.Evde genellikle söylediklerimizle, söylemek istediklerimiz birbirinden farklıdır.	( )	( )	( )	( )
36.Aile içinde birbirimize hoşgörülü davranırız	( )	( )	( )	( )
37.Evde birbirimize, ancak sonunda kişisel bir yarar sağlayacaksak ilgi gösteririz.	( )	( )	( )	( )
38.Ailemizde bir dert varsa, kendi içimizde hallederiz.	( )	( )	( )	( )

Ek-1. Öğrenci Anketi (devamı)

İfadeler	**Aynen Katılıyorum**	**Büyük Ölçüde Katılıyorum**	**Biraz Katılıyorum**	**Hiç Katılmıyorum**
39.Ailemizde sevgi ve şefkat gibi güzel duygular ikinci plandadır.	( )	( )	( )	( )
40.Ev işlerinin kimler tarafından yapılacağını hep birlikte konuşarak kararlaştırırız.	( )	( )	( )	( )
41.Ailemizde herhangi bir şeye karar vermek her zaman sorun olur.	( )	( )	( )	( )
42.Bizim evdekiler sadece bir çıkarları olduğu zaman birbirlerine ilgi gösterir.	( )	( )	( )	( )
43.Evde birbirimize karşı açık sözlüyüzdür.	( )	( )	( )	( )
44.Ailemizde hiçbir kural yoktur.	( )	( )	( )	( )
45.Evde birinden bir şey yapması istendiğinde mutlaka takip edilmesi ve kendisine hatırlatılması gerekir.	( )	( )	( )	( )
46.Aile içinde, herhangi bir sorunun (problemin) nasıl çözüleceği hakkında kolayca karar verebiliriz.	( )	( )	( )	( )
47.Evde kurallara uyulmadığı zaman ne olacağını bilmeyiz.	( )	( )	( )	( )
47.Bizim evde aklınıza gelen her şey olabilir.	( )	( )	( )	( )
49.Sevgi, şefkat gibi olumlu duygularımızı birbirimize ifade edebiliriz.	( )	( )	( )	( )
50.Ailede her türlü problemin üstesinden gelebiliriz.	( )	( )	( )	( )
51.Evde birbirimizle pek iyi geçinemeyiz.	( )	( )	( )	( )
52.Sinirlenince birbirimize küseriz.	( )	( )	( )	( )
53.Ailede bize verilen görevler pek hoşumuza gitmez çünkü genellikle umduğumuz görevler verilmez.	( )	( )	( )	( )
54.Kötü bir niyetle olmasa da evde birbirimizin hayatına çok karışıyoruz.	( )	( )	( )	( )
55.Ailemizde kişiler herhangi bir tehlike karşısında (yangın, kaza gibi) ne yapacaklarını bilirler, çünkü böyle durumlarda ne yapılacağı aramızda konuşulmuş ve belirlenmiştir.	( )	( )	( )	( )
56.Aile içinde birbirimize güveniriz.	( )	( )	( )	( )
57.Ağlamak istediğimizde, birbirimizden çekinmeden rahatlıkla ağlayabiliriz.	( )	( )	( )	( )
58.İşimize (okulumuza) yetişmekte güçlük çekiyoruz.	( )	( )	( )	( )
59.Aile içinde birisi, hoşlanmadığımız bir şey yaptığında ona bunu açıkça söyleriz.	( )	( )	( )	( )
60.Problemimizi çözmek için ailecek çeşitli yollar bulmaya çalışırız.	( )	( )	( )	( )

Ek-1. Öğrenci Anketi (devamı)

4. Ana-Baba-Ergen İlişkileri Ölçeği

*Bu ölçek, ana babalar ile çocukların ve gençlerin ilişkilerini ölçmek amacı ile hazırlanmıştır. Sizden, her ifadeyi dikkatle okumanız ve ifadelerin yanında yer alan 5 yanıt seçeneğinden birini, hem **anneniz** hem de **babanız** için işaretlemeniz beklenmektedir. Bazı ifadeler sadece anneler için yanıtlanacaktır (Örneğin 5. ifade), bazıları da sadece babalar düşünülerek yanıtlanacaktır (Örneğin 6., 7. gibi)*

İfadeler	**Anne**					**Baba**				
	Her zaman	**Sık sık**	**Ara sıra**	**Nadiren**	**Hiçbir zaman**	**Her zaman**	**Sık sık**	**Ara sıra**	**Nadiren**	**Hiçbir zaman**
1.Arkadaşlarımla gezmeye gittiğimde nerede olduğumla ve ne yaptığımla ilgilenir.										
2.Okuldan sonra hemen eve gelmeyeceksem, nerede ve kimlerle olacağımı söylememi ister.										
3.Kimlerle arkadaşlık ettiğimi bilir.										
4.Hangi filmi izlediğimle ya da hangi kitabı okuduğumla ilgilenir.										
5.Eve geç geldiğimde nerede ve kimlerle olduğumu merak eder (Sadece annenizi düşünerek yanıtlayın)										
6.Nerede ve kimlerle olduğumu bilmek onun için önemlidir (Sadece babanızı düşünerek yanıtlayın)										
7.Gittiğim yerden belirli bir saatte dönmemi ister (Sadece babanızı düşünerek yanıtlayın)										
8.Okuldaki davranışlarımı ve başarılarımı sürekli izler.										
9.Ödevlerimi zamanında yapıp yapmadığımla ilgilenir.										
10.Evdeki kurallara uymamı İster.										
11.Zamanında yatmama özen gösterir.										
12.Arkadaşlarımla gezmeye gitmek için onun onayını almam gerekir (Sadece babanızı düşünerek yanıtlayın)										
13.Sofrada hep birlikte olmamıza özen gösterir. (Sadece babanızı düşünerek yanıtlayın)										
14.Bana önem verir ve güvenir.										
15.Beni sever										
16. Bana sevgisini gösterir.										
17.Kendimi ona yakın hissederim.										
18.Onun tavsiyelerine uyarım (Sadece babanızı düşünerek yanıtlayın)										
19.Sorunlarıma ilgi gösterir ve dinler (Sadece annenizi düşünerek yanıtlayın)										
20.Onu hoşnut etmek benim için önemlidir.										
21.Yetişkin biri olduğumda onu sık sık görmek isterim										
22.Benimle ilgili ne düşündüğü benim için önemlidir.										
23.Ondan ayrı kalma bana zor geliyor										
24.Yaptığım bir şey kendimi suçlu hissetmeme neden olduğunda, bunu onunla konuşurum.										
25.Ona bir sırrımı açtığımda kendimi huzursuz hissetmem.										

Ek-1. Öğrenci Anketi (devamı)

İfadeler	Anne					Baba				
	Her zaman	Sık sık	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman	Her zaman	Sık sık	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman
26.Ne zaman başım sıkışsa ya da derde girse bunu onunla konuşurum.										
27.Arkadaşlarımla olan sorunlarımı ona açarım (Sadece babanızı düşünerek yanıtlayın).										
28.Öğretmenlerimle aramın nasıl olduğunu onunla konuşurum (Sadece babanızı düşünerek yanıtlayın).										
29.Hoşlandığım kızla/erkekle ilgili duygularımı ve düşüncelerimi onunla konuşurum.										
30.Bir hata yaptığımda ya da suç işlediğimde bunu ona anlatırım.										
31.Sorunlarımı onunla konuşmak beni hep rahatlatır.										
32.Onu hayal kırıklığına uğratmamak benim için önemlidir.										
33.Onun beklentilerini karşıladığımı düşünüyorum.										
34.Onun istediği gibi bir olduğumu düşünüyorum.										
35.Onunla birlikte gezmeye gitmekten hoşlanırım.										
36.Onunla birlikte evde bir şeyler yapmaktan hoşlanırım.										
37.Onunla beraber sinema, tiyatro gibi yerlere gitmekten hoşlanırım.										
38.Onunla birlikte sohbet etmekten hoşlanırım.										
39.Onunla birlikte oyun oynamaktan hoşlanırım.										

Ek-2. Anne Baba Görüşme Yönergesi

1. Sosyo- demografik Durum

- Yaş
- Medeni Durum
- Eğitim Durumu
- Çalışma Durumu
- Yaşanılan aile tipi
- Gelir kaynakları

2. Anne Baba Arasındaki İlişkiler Nasıl?

- Eşler arası ilişkiler
- Eşler arası ilişkilerde sorunlar
- Eşler arası ilişkilerde sorunların nedenleri ve başlangıç dönemi
- Eşler arası ilişkilerde sorunlara çözüm önerileri
- Eşler arası ilişkilerde profesyonel yardıma gereksinim

3. Ergene Yönelik Anne Baba Tutumları Nasıl?

- Annenin ergenle ilişkisi
- Babanın ergenle ilişkisi
- Anne-baba tutumlarıyla ilgili yaşanan sorunlar
- Anne babanın birlikte tutarlı olması, anne- babanın ayrı ayrı kendi içinde tutarlı olması
- Anne babanın birlikte hareket edebilmesi
- Anne babanın işbirliği yapması
- Yaşına cinsiyetine uygun sorumluluk verme
- Anne-Baba duyarlılığı (kabulü/ilgi) (sıcaklık, açık iletişim, bakım)
- Anne baba talepkarlığı (kontrol/denetim/disiplin, olgunluk beklentisi)

4. Anne Babanın Ergenin Gelişimsel Gereksinimlerine İlişkin Bilgi Durumu

- Ergenin gelişimsel gereksinimlerine ilişkin bilgileri
- Cinsel gelişim
- Fiziksel gelişim
- Sosyal gelişim, arkadaş çevresi
- Bilişsel gelişim
- Duygusal gelişim
- Gelişimsel gereksinimlerine uygun rehberlik yapabilmesi

5. Ergeni Aktivitelere Yönlendirmede Anne-Babanın Rehberliği

- Aktivitelere yönlendirme
- Aktivitelere yönlendirme ile ilgili bilgi alma

Ek-2. Anne Baba Görüşme Yönergesi (devamı)

- Aktivitelerin olumlu olumsuz etkileri
- Birlikte yapılan aktiviteler
- Ergenin yalnız yapmaktan hoşlandığı aktiviteler

6. Yaşanan Sorunlar

- İletişim
- Dersler
- Boş zamanlar
- Bilgisayar, tablet, cep telefonu, teknolojik cihazlar
- Para harcama (Harçlık)
- Sorumluluk alma
- Bağımsız olma isteği
- Kimlik bunalımı
- Arkadaşlar
- Karşı cinsle ilişkiler
- Beden imajı
- Ebeveynle ilişkiler
- Kardeşlerle ilişkiler
- Sırlar
- İzin alma, bağımsız hareket edebilme
- Diğer

7. Meslek Seçimi

- Meslek seçimi ile ilgili ergenin bilgisi
- Anne babanın bilgisi
- Anne- babanın yönlendirmesi
- Anne- baba- ergenin meslek seçimiyle ilgili istişare etmesi
- Profesyonel rehberlik gereksinimi

8. Dini Ve Ahlaki Değerler

- Ahlak gelişimi (soyut düşünebilme, bir davranışı iyi ya da kötü olarak yargılama gücü, ahlaki muhakame/ bir durumu başkasının bakış açısıyla görme)
- Dini bilgiler ve eğitim
- Sosyal ilişkilerde değerler

9. Okul Yaşamı

- Okulla işbirliği, okulda kimlerle işbirliği yapıldığı
- Anne babanın okul etkinliklerine katılımı (veli toplantısı,, anne baba eğitimi, seminer vb.)
- Devamsızlıklar, okuldan kaçma

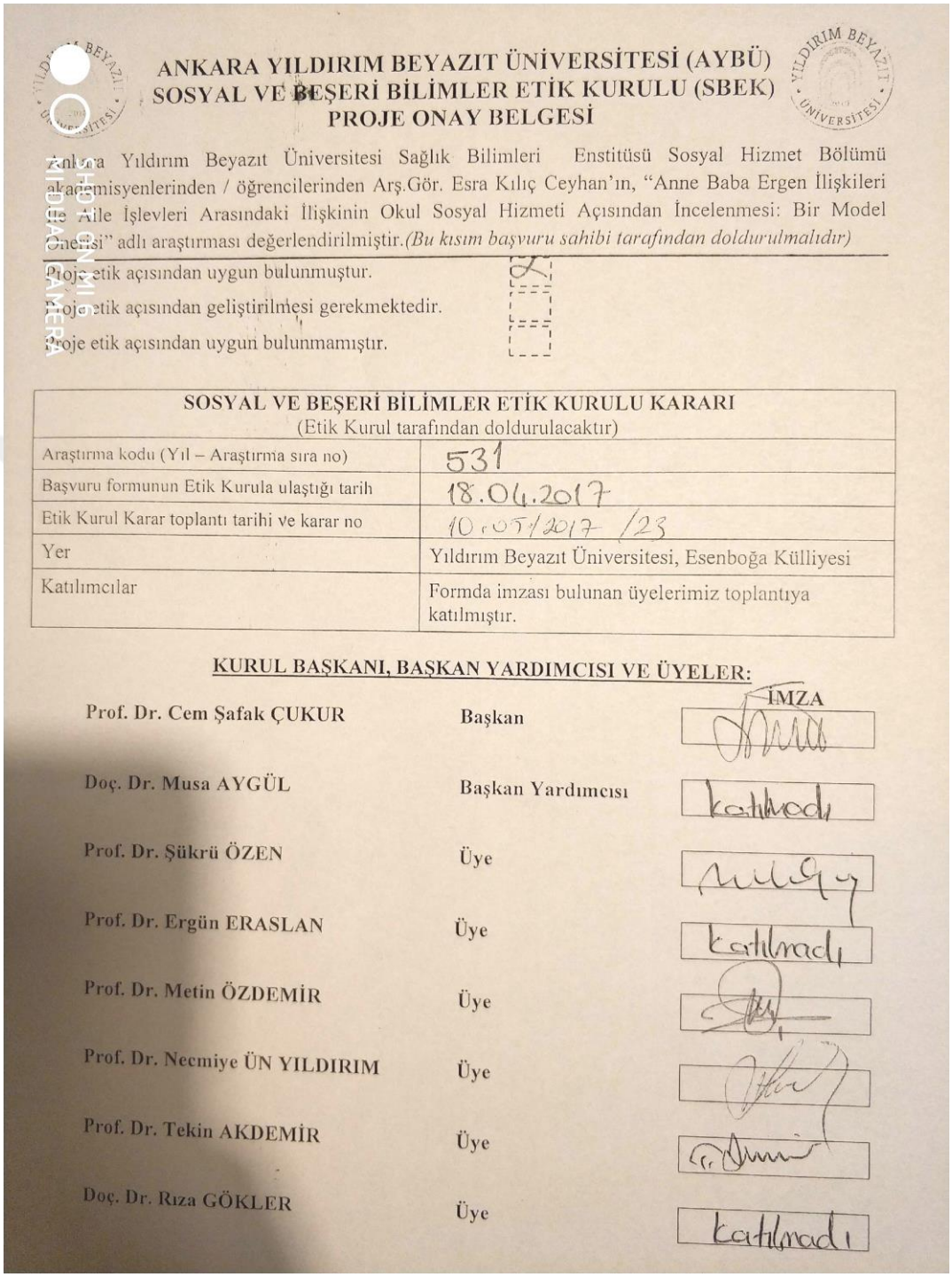
Ek-2. Anne Baba Görüşme Yönergesi (devamı)

- Okulda yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri
- Okul iklimi (okula severek mi gidiyor)
- Ders çalışma
- Derslere dışarıdan destek sağlama (Kurs, etüd, özel ders vb.)
- Akademik başarısı (başarılı, başarısız olduğu dersler)
- Bilişsel beceriler (konsantrasyon, öğrenme ile ilgili sorunlar)
- Anne babanın akademik anlamda beklentileri
- Okulla ilgili konuları ergenle konuşabilme
- Okul rehberlik servisinden yararlanma
- Okuldan beklentiler
- Okul arkadaşlarıyla ilişkiler
- Öğretmenleriyle ilişkiler
- Okulun sağladığı sosyo-kültürel etkinliklere katılım (Aile destek sağlıyor mu)

10. Aile İşlevleri

- İletişim
- Roller (Ailede güç nasıl sağlanıyor, rol çatışmaları, vb.)
- Davranış kontrolü (sınır koyma, disiplin, davranışları standarize etme)
- Duyguların aktarımı (Duyguyu tanımlayabilme, ifade etme, iyi bir gözlemci mi, vb.)
- Problem çözme (problemin tanımlanması, vb.)
- Gereken ilgiyi gösterme (Aşırı ilgi/ fedakarlık, eşler ile ebeveyn- ergen, vb.)
- Tek kelimeyle içinde bulunduğunuz aileyi nasıl tanımlarsınız?

Ek-3. Etik Kurul Yazısı

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ (AYBÜ)
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU (SBEK)
PROJE ONAY BELGESİ

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Bölümü akademisyenlerinden / öğrencilerinden Arş.Gör. Esra Kılıç Ceyhan'ın, "Anne Baba Ergen İlişkileri ile Aile İşlevleri Arasındaki İlişkinin Okul Sosyal Hizmeti Açısından İncelenmesi: Bir Model Önerisi" adlı araştırması değerlendirilmiştir. *(Bu kısım başvuru sahibi tarafından doldurulmalıdır)*

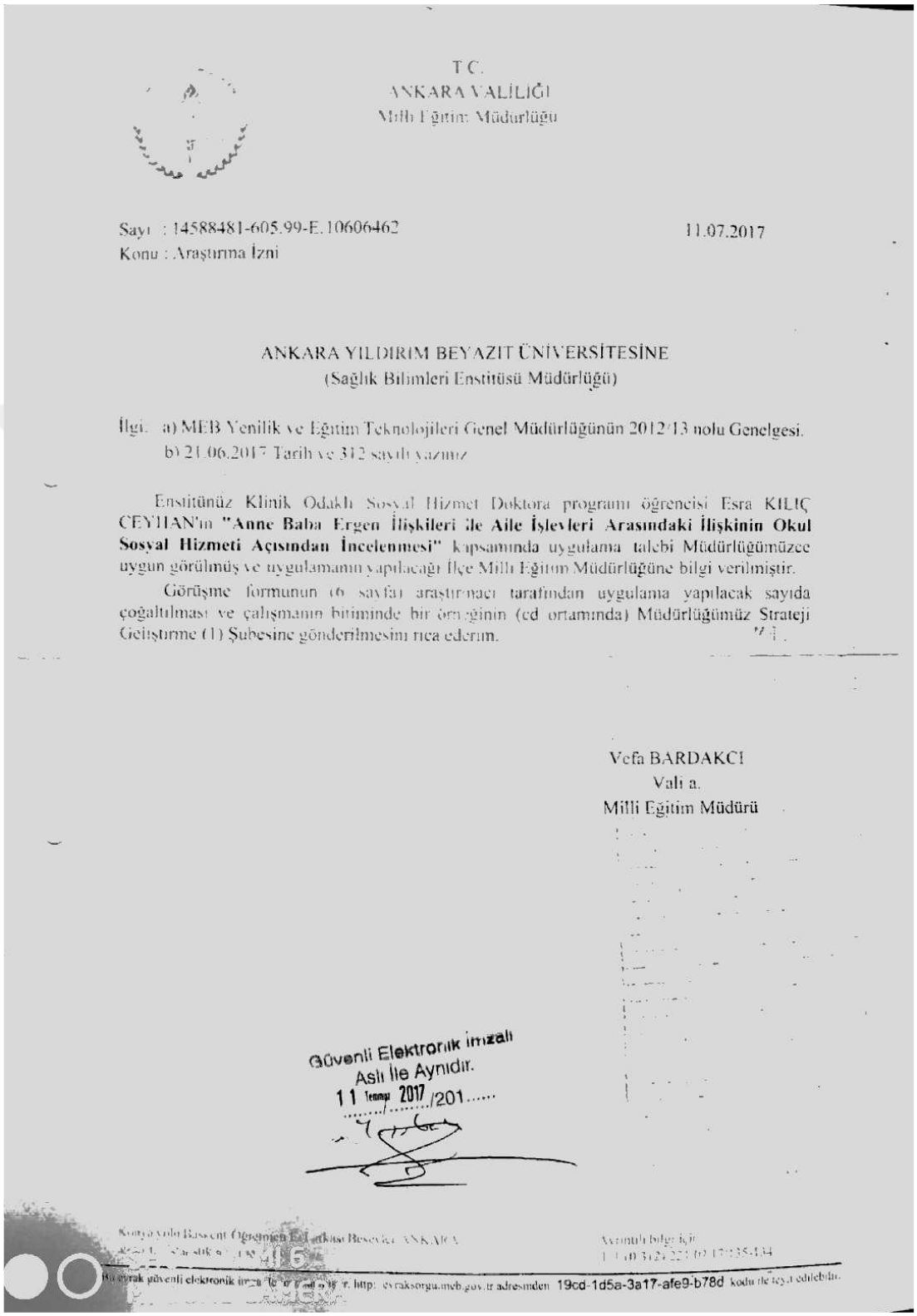
Proje etik açısından uygun bulunmuştur. ☒
Proje etik açısından geliştirilmesi gerekmektedir. ☐
Proje etik açısından uygun bulunmamıştır. ☐

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU KARARI (Etik Kurul tarafından doldurulacaktır)	
Araştırma kodu (Yıl – Araştırma sıra no)	531
Başvuru formunun Etik Kurula ulaştığı tarih	18.04.2017
Etik Kurul Karar toplantı tarihi ve karar no	10/05/2017 /23
Yer	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Esenboğa Külliyesi
Katılımcılar	Formda imzası bulunan üyelerimiz toplantıya katılmıştır.

KURUL BAŞKANI, BAŞKAN YARDIMCISI VE ÜYELER:

		İMZA
Prof. Dr. Cem Şafak ÇUKUR	Başkan	
Doç. Dr. Musa AYGÜL	Başkan Yardımcısı	katılmadı
Prof. Dr. Şükrü ÖZEN	Üye	
Prof. Dr. Ergün ERASLAN	Üye	katılmadı
Prof. Dr. Metin ÖZDEMİR	Üye	
Prof. Dr. Necmiye ÜN YILDIRIM	Üye	
Prof. Dr. Tekin AKDEMİR	Üye	
Doç. Dr. Rıza GÖKLER	Üye	katılmadı

Ek-4. Milli Eğitim Bakanlığı İzin Yazısı

T.C.
ANKARA VALİLİĞİ
Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 14588481-605.99-E.10606462 11.07.2017
Konu : Araştırma İzni

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİNE
(Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü)

İlgi: a) MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 2012/13 nolu Genelgesi.
b) 21.06.2017 Tarih ve 312 sayılı yazınız

Enstitünüz Klinik Odaklı Sosyal Hizmet Doktora programı öğrencisi Esra KILIÇ CEYHAN'ın **"Anne Baba Ergen İlişkileri ile Aile İşlevleri Arasındaki İlişkinin Okul Sosyal Hizmeti Açısından İncelenmesi"** kapsamında uygulama talebi Müdürlüğümüzce uygun görülmüş ve uygulamanın yapılacağı İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne bilgi verilmiştir.

Görüşme formunun (6 sayfa) araştırmacı tarafından uygulama yapılacak sayıda çoğaltılması ve çalışmanın bitiminde bir örneğinin (cd ortamında) Müdürlüğümüz Strateji Geliştirme (1) Şubesine gönderilmesini rica ederim.

Vefa BARDAKCI
Valı a.
Milli Eğitim Müdürü

Güvenli Elektronik İmzalı
Aslı İle Aynıdır.
11 Temmuz 2017 /201.....

Konya Yolu Bisiklet Öğretmen Evi Arkası Beşevler/ANKARA
Ayrıntılı bilgi için
Bu evrak güvenli elektronik imza ile oluşturulmuştur. http://evraksorgu.meb.gov.tr adresinden 19cd-1d5a-3a17-afe9-b78d kodu ile teyit edilebilir.

Ek-5. Özgeçmiş

KİŞİSEL BİLGİLER	
Adı Soyadı	: Esra Kılıç Ceyhan
Doğum tarihi	: 28.05.1989
Doğum yeri	: Altındağ/ Ankara
Medeni hali	: Evli
Uyruğu	: T.C.
Adres	: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara
Tel	: 0 (312) 906 20 00
E-mail	: shu_esra@hotmail.com
EĞİTİM	
Lise	: Mehmet Emin Resulzade Anadolu Lisesi
Lisans	: Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi
Yüksek lisans	: Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı
Doktora	: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı
YABANCI DİL BİLGİSİ	
İngilizce	: Orta düzey İngilizce